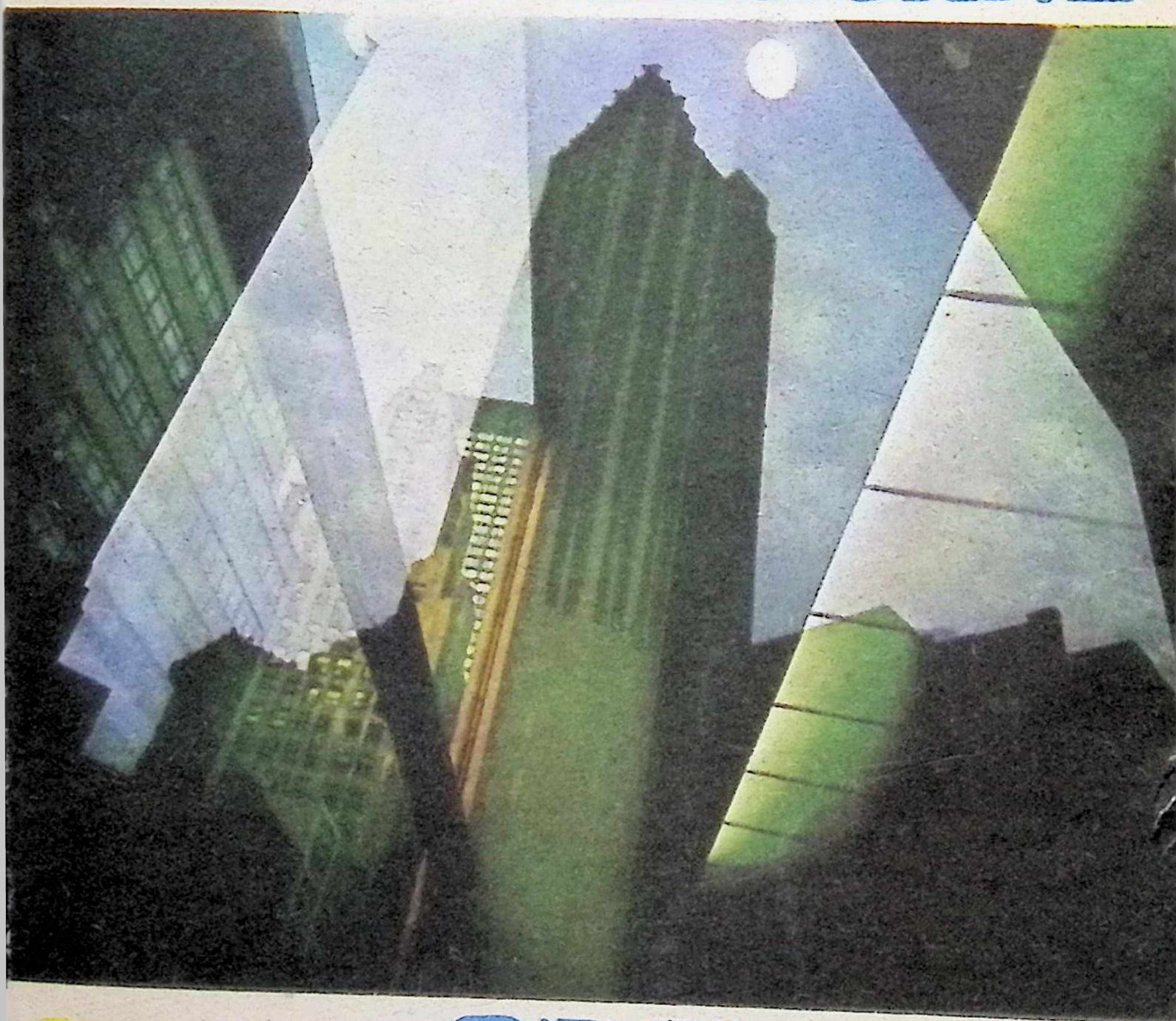

Colectia
Depsiro

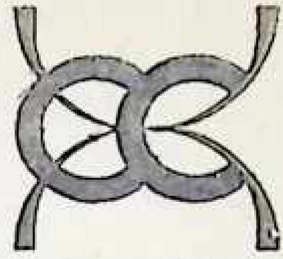
dan grigorescu

MARILE CANIOANE

Colectia Depsiro

EDITURA EMINESCU

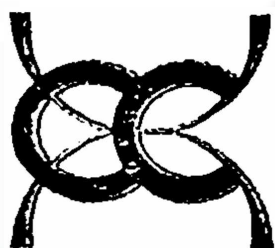
Colectia Clepsidra

Coperta colecției de
SERGIU DINCOLESCU

Fotografia de pe copertă de
ERNST HAAS

DAN GRIGORESCU

MARILE CANIOANE

Colecția Clepsidra

EDITURA EMINESCU

București 1977

Cuvîntul autorului

Cartea aceasta nu-și propune să devină un jurnal de călătorie. Autorul ei crede că, în secolul nostru, genul nu-și mai află îndreptățire decît în foarte rare împrejurări. Romantica revelație a pămînturilor necunoscute nu mai e de mult posibilă într-o lume în care petele albe au dispărut aproape cu totul din atlasurile geografice. Exploratorii au așezat pe hartă izvoarele tuturor marilor fluvii, au desenat țărmurile continentelor de gheață, au fotografiat stegulețele fluturînd pe Everest și la cei doi poli. Expedițiile lor — dacă nu se înfățișează ca niște aventuri spectaculoase — interesează aproape exclusiv pentru datele științifice pe care le pun la îndemînă. Jurnalul de călătorie se justifică, bineînțeles, și atunci cînd atinge (ceea ce se mai întîmplă cîteodată) cîmpul literaturii. Dar, în acest caz, subiectul este — în primul rînd — scriitorul însuși ; reacțiile lui prilejuite de întîlnirile cu priveliștile și cu oamenii altor locuri alcătuiesc detalii care-i completează portretul și se transformă în material util, mai ales, biografiilor.

Cartea aceasta nu are orgoliul să creadă că ar putea dezvălui arii largi ale feței nevăzute a unui continent pe care, de aproape cinci sute de ani, europenii nu contenesc să-l descopere. Ea a vrut să consemneze cîteva momente ale unei confruntări a realităților americane cu

imaginea pe care autorul și-o crease din lecturile de odinioară și din filmele adolescenței. Întinderile dintre Pacific și Atlantic, pe care el le-a parcurs de-a lungul celor aproape cinci ani cît s-a aflat în Statele Unite, orașele mai vechi de pe Coasta de Est, fermele din Munții Cascadelor, în Oregon, campusurile universitare, șoselele care străbat distanțe echivalente cu aceea dintre Irlanda și Volga, mestecenii Munților Stîncoși, peisajele Coastei de Nord-Vest, unde magnoliile înfloresc în miez de februarie, ale veșnic însoritei Californii (unde, totuși, în unele zile soarele abia se zărește ca un disc de plumb prin aburii de benzină ai milioaneilor de mașini din Los Angeles și Long Beach), muzeul, sala de expoziție și de spectacol, biblioteca, librăria, ziarul și metroul, și stadionul, și televizorul, și supermagazinul. Și strada...

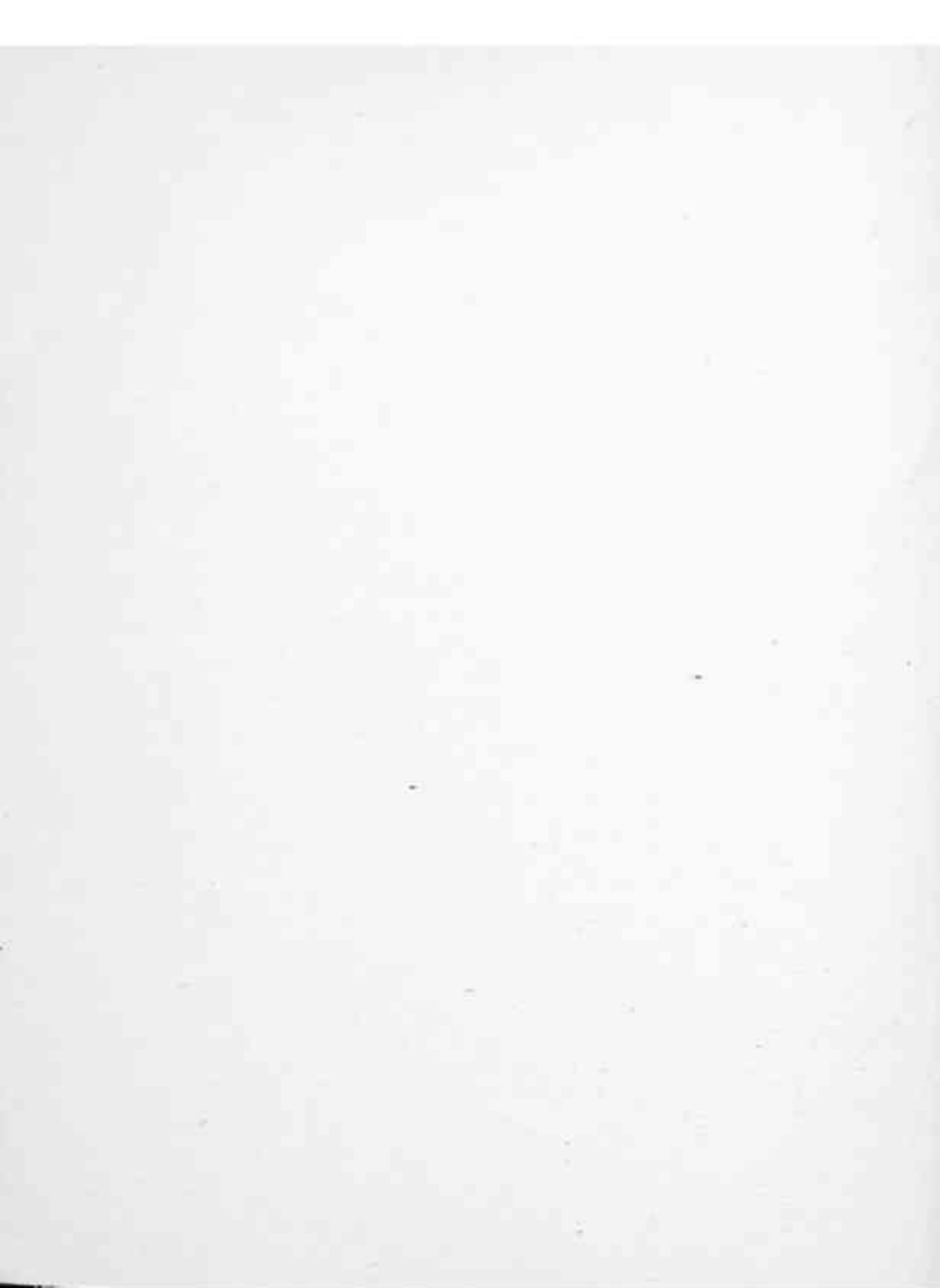
Strada care — ca pretutindeni în lume, dar, parcă, mai mult decît în alte părți ale pămîntului — este un rezumat al existenței sociale ; „camera fierbinte“ a casei oamenilor de acolo, așa cum îi spunea, nu de mult, un romancier. Locul unde se dezvăluie, atît de deplin, mentalitatea americanului. Prospețimea de multe ori juvenilă a comportării, a ideilor lui și surprinzătoarele-i prejudecăți. Din felul în care oamenii își vorbesc sau trec unul pe lîngă altul fără să se vadă se pot deduce mai multe decît din lectura unor cărți, oricît de amănunțită ar fi acolo descrierea faptelor. De aceea, autorul a ezitat multă vreme înainte de a-și fi încredințat editurii însemnările lui : a fost convins că descrierea lumii americane nu poate fi exactă decît, de pildă, într-un film care să urmărească mișcarea străzii, să surprindă fizionomiile celor care trec dimineața spre slujbă, se urcă în metrou sau așteaptă autobuzul, răbdători, răsfoind ziarul sau o carte într-o ediție de buzunar. Ale celor care, în pauza

de amiază, ies în grădinile ascunse între pereții zgîrîenilor și își desfășoară nelipsita pungă de hîrtie cafenie, scoțîndu-și merindele. Și trec, apoi, agale prin fața vitrinelor, se opresc să-i asculte pe cîntăreții de sub bolțile de beton ale clădirilor înalte. Și se întorc liniștiți, exact după o oră, în birourile cu ferestre largi. Sau ale tinerilor care hoinăresc, legănîndu-se, aparent fără scop. Ale vagabonzilor din preajma Gării Centrale new-yorkeze, de lângă debarcaderul din Seattle, de la încrucișarea străzilor Broadway și Burnside — la Portland, de pe faleza din Santa Monica, din parcul Capitoliului de la Raleigh. Zîmbetul trist al negustorilor ambulanti de *hot dogs* și de înghețată. Surîsul profesional al vânzătorilor din prăvăliile mici și indiferența morocănoasă a celor din marile magazine. Zarva copiilor. Vuietul automobilelor la ceasurile de vîrf ale traficului. Sirenele poliției și ale salvării, tăind aerul nopții.

Toate acestea nu pot fi descrise decît cu aproximație.

Dar numai așa, privind cu luare-aminte strada, dînd la o parte tot ceea ce ar putea însemna exotism sau ar proveni din imaginile confecționate de filmele Hollywoodului; ascultîndu-i pe oameni cum și despre ce vorbesc; mergînd cu ei în autobuze și încercînd să deslușești în peisaje amănuntele care-i bucură și cele care-i plictisesc, poți pricepe ceva din mentalitatea americanului de astăzi.

De aceea, cartea de față nu vrea să devină un jurnal de călătorie. Ci să aducă la lumină ceea ce e comun în forfota orașului și în liniștea peisajului rural, în atmosfera campusului și în aceea a locuinței, în librărie și în metrou. Violența și lirismul. Ceea ce constituie, după părerea autorului, specificul existenței zilnice a continentului dintre Pacific și Atlantic.

Drumurile

Cel dintîi gînd cu care trebuie să te deprinzi în Statele Unite, de îndată ce treci dincolo de marginile unui oraş, e că te afli nu într-o ţară, ci într-un continent. Nu numai în ceea ce priveşte distanţele (deşi, dacă ne dăm seama că de la Seattle, în colţul de nord-vest al Republicii, pînă la Miami, în Florida, sînt 5 500 de kilometri, cîţi sînt şi din Islanda pînă la Cairo, sau de la Amsterdam pînă la Montreal, peste Atlantic, iar de la Los Angeles la Boston e cam tot atît cît e şi de la Leningrad la New-Delhi...). Dar şi în privinţa diferenţelor dintre diversele regiuni, uneori la fel de profunde cum sînt cele dintre ţările continentului european. Poate că tocmai faptul că ţara e atît de tînără explică de ce tradiţiile mai noi nu au fost încă pe deplin netezite, de ce oamenii sînt atît de dornici să-ţi arate oraşul lor, să te facă să pleci cu convingerea că ţinutul lor e cel mai frumos din întreaga Americă.

Cînd în primăvara lui 1970 trebuia să plec de la Portland la Seattle, unde urma să inaugurez, în noul trimestru, cursul de Istorie a culturii româneşti, colegii mei din Oregon clătinau din cap cu un fel de compătimire şi-mi spuneau :

— Mda... Să sperăm că o să te deprinzi cu fumul şi cu zgomotul de acolo. O să regreţi aerul curat şi liniştea de

aici. (Cît am stat în Seattle, n-am simțit că ar fi fost mai mult fum și zgomot decît la Portland.)

Cînd, în vară, plecam la Los Angeles. să predau la cursurile de vară de acolo, colegii de la Seattle încercau și ei să mă încurajeze :

— Fii sigur că o să te obișnuiești cu arșita de acolo. Dar, orice-ai zice, Los Angelesul nu se compară cu orașul nostru.

În toamnă, mă întorceam la Seattle.

— Ei, ce să faci ! mă căinau cei de la universitatea californiană. Or să-ți dea de furcă ploile și zăpezile ! (În doi ani, cît am stat la Seattle, a nins o singură dată și zăpada, groasă de cinci centimetri, i-a uimit atît de grozav pe cei din oraș, încît au întrerupt cursurile școlilor și ale universităților pentru două zile, cît a rămas pe străzi stratul alb și pufos.)

Bineînțeles, patriotismul local nu ia întotdeauna înfățișarea aceasta amuzantă și copilăroasă. La peste o sută de ani după războiul civil dintre Nord și Sud. s-ar părea că vrajba nu e uitată chiar cu totul. Pe Capitoliul de la Raleigh, capitala Carolinei de Nord, flutură steagul roșu-alb-albastru al statului și cel cu treisprezece stele așezate în X pe un cîmp roșu, steagul Confederației sudiste de la 1861. Dealtminteri, drapelele unor state care, în războiul de secesiune, au luptat împotriva puterii centrale de la Washington evocă, s-ar spune cu ostentație, steagul armatei răzvrătite : Alabama, Florida, Tennessee, Georgia, Mississippi... Un student, de fel din Carolina de Sud. îmi povestea că *yankeii* — americanii din nord — sînt și acum eroii anecdotelor răutăcioase și că vorba sună, cîtcodată, de-a dreptul jignitor. Și, cu toate acestea, americanii vorbesc adesea despre ei ca despre o „națiune

· indivizibilă și unită“ (cuvintele sînt rostite în fiecare zi în școli, în toate școlile, înainte de începerea lecțiilor). Poate că, mai curînd, un anume spirit conservator determină păstrarea unor caracteristici, a unor obiceiuri, a unei mentalități vechi. Cu siguranță, propunerea de a modifica drapelul, de a muta capitala, de a schimba cîntecul statului (un adevărat imn național) nu ar avea nici un fel de sorti de izbîndă. Și asta cu toate că, în unele cazuri, inscripția de pe steag a devenit anacronică (de pildă, California — care a fost primită în Uniunea Statelor Americane încă din 1850 — se mai numește „Republica“ Californiei). Că, de foarte multe ori, capitala e un orașel a cărui prezență pe hărțile ceva mai puțin amănunțite se datorează doar faptului că el adăpostește clădirile administrației statului : în Missouri, de exemplu, capitala nu e nici la St. Louis cu aproape 2 milioane de locuitori, nici la Kansas City (1 250 000 locuitori), ci la Jefferson City, cu puțin mai mult de 30 000 ; în statul Washington, unde Seattle, Takoma, Spokane sînt centre ale unor vaste concentrări industriale, capitala e Olympia, un încîntător orașel așezat pe o colină pe care o străbați într-o jumătate de ceas cu piciorul ; cetățeanul Philadelphiei, oraș de 5 milioane de locuitori, în parcurile căruia plutesc amintirile începuturilor istorice ale independenței americane, trebuie să se ducă la Harrisburg, dacă vrea să rezolve vreo problemă mai complicată care depinde de guvernatorul Pennsylvaniei ; și Harrisburgul nu are decît 65 de mii de locuitori care trăiesc în casele cu un singur cat, umbrite de dumbrăvi de iasomie. Și așa mai departe.

Dar cine ar mai cuteza să se gîndească la mutarea capitalei statului Illinois din toropitul Springfield la Chicago,

sau a Californiei de la Sacramento la Los Angeles ori San Francisco, sau a Marylandului din măruntul Annapolis la Baltimore ?

E și o neabătută nevoie de constituire a tradiției. O nevoie care se manifestă în felurite chipuri. Care a determinat, într-o țară cu o istorie atât de nouă, organizarea unor studii istorice extrem de temeinice. Care face ca monumentele trecutului să fie conservate și mereu restaurate, cu multă grijă ; la școlile de artă și de arhitectură sînt incluse în programa de învățămînt cursuri speciale de iluminat avînd ca scop și punerea în valoare a vestigiilor istorice. În ultimele decenii, cercetările etnografice au sporit și au revelat tradiții folclorice, mai ales ale indienilor, necunoscute pînă acum. Tineretul își redescoperă trecutul național cu o pasiune necunoscută de generația mai veche. Nostalgiei care-i făcea pe cei de odinioară să se întoarcă mereu spre Europa și să dea așezărilor ridicate pe pămînturile noii lor patrii numele orașelor de dincolo de Atlantic, i-a luat locul o conștiință a istoriei americane care-și are îndepărtatele obîrșii în viața triburilor indiene.

Declarația de solidaritate cu băștinașii, decimați metodic de-a lungul vremii, devine — uneori — retorică. Tinăra generație se îmbracă în straie ce le reproduce pe acelea ale indienilor *navaho* sau *siox*, le poartă podoabele, își leagă — asemenea lor — părul cu o cordeluță de piele. De multe ori, părul lung (pe care tinerii europeni l-au socotit că ar reprezenta „o modă” și, fără să-i înțeleagă semnificația tristă, l-au adoptat) a vrut să-i evoce pe cei care au fost alungați de pe pămînturile lor. „E aici expresia unui complex de vinovăție. Protestul — poate naiv în formele sale imediate — e un fenomen

ce se impune respectului nostru. Naivitatea este, cel puțin la origine, sinceră și, de aceea, impresionantă.”¹

Drumurile te poartă printr-un continent care, dobîndindu-și conștiința identității naționale, păstrează o paradoxală mîndrie a tradițiilor locale. Paradoxul se dezvăluie mai ales atunci cînd constăți cît de mobil este americanul, cu cîtă ușurință (pe care, în general, europeanul nu o are) se mișcă dintr-un loc în altul. Citeva cifre statistice : în perioada 1 martie 1974—1 martie 1975, dintre cei 199 milioane de locuitori în vîrstă de peste 1 an, mai mult de 37 milioane s-au mutat într-o nouă locuință. Adică o cifră egală cu populația Olandei, Belgiei, Suediei, Norvegiei și Irlandei la un loc. Dintre aceștia, 7 milioane (mai mult decît întreaga populație a Elveției) au plecat într-un alt stat. Am cunoscut oameni care, însoțindu-și părinții în căutarea unor slujbe mai bune, copilăriseră în Texas, în Noul Mexic și în Vermont ; studiaseră în California și la Yale, în Connecticut ; trăiseră apoi în Nebraska, în Virginia și (cînd i-am cunoscut) la New York. Dar sufletul le era copleșit de duioșie cînd își aminteau de zilele de demult și se declarau „texani” sau „vermontezi”, după locul pe care-l țineau mai bine minte din anii copilăriei. În fiecare sîmbătă, în Central Park, la New York, am văzut tineri care, numai de dragul cîntecului, se așezau pe cîte o bancă sau de-a dreptul pe iarbă și murmurau, acompăniindu-se la ghitară, cîntece de departe, din Munții Stîncoși sau din Sud. Și era cu neputință ca, în cîteva minute, să nu se adune în jurul lor trecători de felurite vîrste, îngînînd — împreună cu cîntărețul — acele melodii ce le aminteau de locurile pe unde trecuseră cîndva, de mult. Printre frunzișuri pătrun-

¹ T. C. McLuhan, *Touch the Earth*, New York, 1971, p. 2.

dea zgomotul motoarelor de automobil, vuietul oraşului gigantic se răsfîrgea din pereţii zgirie-norilor care se vedeau în apropiere, peste vîrfurile copacilor. Şi aici, în pajiştile de un verde tulbure, oamenii cîntau despre cîmpuri însozite, despre lacuri cu apă neclintită sub vînt, despre păduri străvechi, despre cirezi de bivoli; nu se uitau unul la altul, ochii lor căutau doar priveliştile, pentru totdeauna pierdute, ale copilăriei.

Americanul, care se mişcă atît de lesne prin continentul acesta imens, rămîne — de cele mai multe ori — legat sufleteşte de locurile unde şi-a petrecut primii ani. A moştenit mobilitatea, poate, de la strămoşii lui care au cutreierat ţinuturile Lumii Noi, în căutarea unor locuri prielnice agriculturii. Sau în căutarea aurului. Sau a petrolului. Sau fugind de spectrul secetei, al inundaţiilor, al vînturilor care acopereau cu praf case şi ogoare şi drumuri. Legendele îmbogăţirii peste noapte i-au dus peste munţi, în California sau în Deserturile Nevadei. Spre sud, în Texas. Spre nordul îngheţat, în Alaska. Din acel epos american al drumului spre vest, ale cărui episoade dramatice — cu avalanşe, cu haite de lupi, cu oameni pierduţi în zăpezi — au devenit balade ale folclorului de mai tîrziu, a rămas — s-a spus — un fel de neastîmpăr, o dorinţă de a cunoaşte locuri şi privelişti noi.

Explicaţia este, desigur, romantică. În foarte multe cazuri, americanul nu-şi părăseşte casa şi oraşul decît dacă este obligat s-o facă. Am cunoscut newyorkezi care trăiau de multă vreme în Brooklyn sau în Queens şi nu trecuseră decît de trei sau patru ori East Riverul, să vadă Manhattan-ul, ale cărui turnuri de beton, oţel şi sticlă se reflectă în apele rîului de la capătul străzii lor. Cîţiva tineri din Boston mi-au declarat că n-au ajuns decît o singură dată la Chicago (în 1968, cînd au însoţit grupurile studenteşti care au sprijinit campania electorală

a senatorului Eugene McCarthy) și că, în general, nu trec mai la apus de colinele înalte ale Massachusettsului unde se duc iarna, să schieze. În Munții Cascadelor, un fermier mă întreba cum mai arată Portland-ul, care se afla la cale de două ore cu mașina, și unde nu mai fusese din timpul războiului. Un șofer de taxi din Lexington, în statul Kentucky, îmi mărturisea că visează de ani de zile să ajungă pînă la peștera Mammoth (pare-se cea mai adîncă din lume), dar că n-a izbutit să străbată niciodată cei aproape 200 kilometri de șosea care-l despărțeau de această uimitoare construcție de cristale roșii, verzi și violacee închipuind turnuri și bolți transparente.

Cred că mobilitatea (totuși reală) a americanului are felurite explicații. În ceea ce-i privește, de exemplu, pe studenți, răspunzătoare este însăși structura învățămîntului superior. Cînd promovează un curs, ei primesc un număr de „credite” proporțional cu complexitatea cursului ; pentru obținerea diplomei de „Master of Arts” (echivalentă cu *licența* din universitățile europene), e nevoie să se adune, de-a lungul anilor, cîteva zeci de asemenea credite. Așa încît, studenții își aleg acele cursuri care-i interesează mai mult, cele recomandate de profesorii îndrumători (fiecare profesor îndrumă 15 sau 20 de studenți) ; dar și pe cele care-i ajută să strîngă mai repede creditele necesare diplomei. Și, cum pentru fiecare din aceste cursuri speciale numărul studenților e limitat, și profesorul are libertatea să-și selecteze studenții pe care-i socotește că vor face mai bine față exigențelor materiei predate (rezultatele din anii precedenți sînt cercetate cu grijă), se întîmplă uneori ca locurile să fie completate înainte de a se fi răspuns tuturor solicitărilor. Dacă studentul are convingerea că materia cursului respectiv îi este cu adevărat necesară, și dacă un curs

asemănător nu se predă în acel an decît la o anume universitate, sau o școală e renumită pentru nivelul cercetării într-un anume domeniu, nu ezită să plece (uneori chiar și pentru un singur an) și să-și adauge la altă universitate credite la zestrea viitoare diplome.

Relațiile dintre părinți și copii determină și ele, de multe ori, lungile călătorii ale tinerilor din oraș în oraș, Familia este o instituție căreia cei mai mulți americani se silesc să-i păstreze aparența de respectabilitate. Cariere politice strălucitoare s-au năruit în clipa cînd s-a aflat despre divorțul cutărui candidat la un fotoliu senatorial. Parcurile sînt întotdeauna pline de cete de copii ce joacă baseball sau fotbal cu părinții. Viața de familie e o realitate și americanul ține foarte mult la ea. Dar, tot în tradițiile puritane ale societății din această țară, e cuprinsă și legea inflexibilă potrivit căreia fiecare individ trebuie să fie îndeajuns de bine înarmat pentru viață, încît să știe să-și croiască drum. Și să învețe valoarea banului și a muncii.

În mai toate urbele americane (cu excepția New Yorkului și poate a altor orașe mari, unde sindicatul vînzătorilor de ziare s-a opus cu hotărîre unei asemenea practici), dimineața, cu mult înainte de ora 7, zeci de copii între 9 și 14 ani se strîng în fața redacțiilor locale. Toți își iau vraful de hîrtie tipărită, fac sul fiecare jurnal, îl leagă, cu un gest îndemînat, cu un elastic gros, și se urcă pe bicicletă să-l ducă abonaților. Vreme de un ceas se aud bufniturile pachetelor cu ziare care cad pe verandele caselor. La ora 8 copiii se întorc acasă și se pregătesc pentru școală : în ziua aceea au mai cîștigat cîteva cenți. Alții se opresc, la ieșirea de la școală, la cîte o prăvălioară și încarcă pe bicicletă pungile cu legume, cu carne sau cu tot felul de articole de băcănie comandate telefonic de clienți.

Un coleg de la Universitatea Washington din Seattle era foarte mîndru că fiică-sa (avea vreo 10 ani) cîştiga *un dolar* pe săptămîină : în fiecare zi de marţi şi de vineri o ajuta la aspiratul covoarelor şi la ştersul prafului pe o vecină care-i dădea, de fiecare dată, cîte 50 de cenţi.

— Nici o muncă nu e ruşinoasă, obişnuiesc să spună părinţii.

Şi copiii nu pun la îndoială adevărul acestor spuse.

Eram invitat cîndva, într-o după-amiază de vineri — început al week-end-ului — în casa unui editor new-yorkez, la vreo 30 de mile de oraş. Casă mare, cu livadă de meri, cu piscină, cu garaj pentru trei maşini. Casă de om bogat. La un moment dat, fiul gazdei, un băieţandru vioi de vreo 14 ani, s-a apropiat de taică-su :

— Tată, aş vrea să plec la New York, la bunica şi să stau acolo pînă mîine după-masă. Şi adăugă repede, înlăturînd eventuala împotrivire a tatălui :

— Mama mi-a dat voie.

— O.K. Dar vezi să nu întîrzii. Mai ai douăzeci de minute pînă la tren. Să te ducă soră-ta cu maşina la gară.

Băiatul şovăia.

— Ce e ? Vrei să-mi mai spui ceva ?

— Aş vrea să mă duc şi la un cinema.

— Bine. Du-te. Ai grijă însă să nu te duci la un film interzis. Nu vreau să am necazuri cu tine.

— Dar, ştii, n-am bani...

— Ți-am dat banii pe săptămîina asta.

(Uneori, copiilor li se dă așa-numita *allowance*, bani de buzunar, răsplată pentru treburile mărunte de pe lîngă casă, precum spălatul automobilului, tăierea gazonului cu maşina de cosit sau, pur şi simplu, pentru notele bune de la şcoală.)

Răspunsul a căzut net, fără replică :

— Nu-i nimic, o să te duci la cinema săptămîna viitoare.

Biletul ar fi costat 3 sau 4 dolari, și tatăl acelui copil care stătea rușinat, cu capul plecat, în fața noastră era milionar. Dar nu asta era problema. Ci obligația tatălui, în conformitate cu regulile deprinse din vremea părinților-pelerini, de a-și învăța fiul cu ideea că banul nu se cîștigă cu una, cu două.

Mai tîrziu, în vremea studenției, lucrurile devin și mai categorice. Rareori părinții mai cred de cuviință să-i trimită bani copilului înscris la universitate. El trebuie să și-i cîștige singur, așa cum odinioară i-a cîștigat tatăl său, care la rîndu-i învățase lecția asta aspră de la tatăl lui. Paginile de mică publicitate ale ziarelor studențești sînt întotdeauna pline de cereri de serviciu. Unii caută slujbe pentru că familiile nu au cum să-i ajute. Alții, pentru că părinții lor consideră că s-ar încălca un fundamental principiu educativ dacă li s-ar trimite bani copiilor. Studentul e dispus să primească orice muncă, dacă ea se poate face în ceasurile în care n-are cursuri și dacă îi lasă destul timp pentru studiu. Chelner, șofer de taxi, receptioner de hotel, ajutor de tipograf, hamal la aeroport, reparator de telefoane, casier la cîte un teatru, ghid de muzeu, mînuitor de cărți la bibliotecă, lucrător la o stație de benzină, muncitor în vreun mic atelier de tîmplărie sau de reparații auto... Cu o singură condiție : angajarea să nu fie interzisă de regulile uniunilor sindicale.

În felul acesta, tînărul american capătă mai multă siguranță de sine. Învăță să se lupte cu viața, într-o lume în care legile concurenței sînt necruțătoare. Se deprinde cu ideea că munca, oricare ar fi ea, trebuie respectată. Dar, în cele din urmă, relațiile lui cu părinții devin de o răceală greu de înțeles pentru un european. Uneori, ele se mărginesc la expedierea, de sărbători, a unei ilustrate

al cărei text e gata versificat de colaboratorii firmelor producătoare de felicitări. Americanului nu i se pare, cîteodată, nefiresc să-și demonstreze dragostea filială internîndu-și tatăl, rămas văduv, într-un azil de bătrîni și să plătească pentru întreținerea lui.

Raporturile acestea de familie îngăduie adesea tinereilor familii să se mute dintr-un oraș în altul în căutarea unei slujbe mai convenabile, fără să-și pună neapărat problema de a rămîne în preajma casei părintești. În anii '50 drumurile Americii erau străbătute de acele amenințătoare convoaie ale deznădejdei ce colindau micile orașe, mai ales pe cele ale Californiei și ale Vestului Mijlociu. Grupuri zgomotoase de motocicliști, cu înfățișare fioroasă, sfidau poliția și purtau pretutindeni spaimă. Tineri hirsuți, cu ochelari imenși de soare, îmbrăcați în scurte de piele împodobite cu inscripții aberante, își exprimau astfel anarhica opoziție față de societatea americană. Adeziunea lor la filosofia beatnicilor — va mărturisi în 1973 unul dintre ei, astăzi inginer la o uzină din Arizona — „era pur exterioară și s-a produs în momentul în care disperarea unei generații obosite de fetișurile societății de consum a crezut de cuviință să atragă asupra ei atenția întregii națiuni. Nici măcar nu ne dădeam seama cît eram de singuri. Oamenii nu ajungeau să mediteze la lucrurile pe care voiam să le spunem, pentru că ne detestau. Unii dintre noi credeam că purtăm un mesaj. În realitate, prea puțini l-au înțeles. Pentru că îl prezentam în așa fel, încît chiar și pe cei care ar fi putut gîndi la fel cu noi îi îndepărtam, sperîndu-i“.

Din cînd în cînd, se mai văd și acum grupuri singuratiche de motocicliști cu bluze de piele și cu brățări grele de metal la încheietura mîinii. Stîrnesc doar un surîs ironic : o modă trecută de mult. Și care, nici în urmă cu douăzeci de ani, nu a părut altceva decît o modă, un

primejdios capriciu — „izbucnire a unor frustrări grave, care nu și-au găsit modul cel mai potrivit de exprimare“.

Drumurile Americii ... Șosele largi de beton și de asfalt, urcînd pe munți, prin trecători înalte de 4 000 de metri, coborînd în vastele cîmpii pe care le străbat în geometrice linii drepte care parcă se înfig în marginea orizontului. Ocolesc marile orașe, trec peste fluvii, pe poduri cu arcuire înaltă pe sub care lunecă vapoare venite din largul Oceanului. Se despart întruna, la răspîntii astfel construite încît să evite întretăierile : la Los Angeles, de exemplu, nu departe de centrul orașului, am numărat șapte șosele care trec una pe deasupra celeilalte, ca într-un turn înalt de aproape cincizeci de metri, ale cărui etaje sînt legate între ele prin ample curbe de beton. Lungi tuneluri, luminate cu neon, prin care șoselele trec pe sub fluvii. Adîncile șanțuri de la Portland, pe unde drumul încearcă să lunece, neauzit, pe sub podurile orașului. Americanii, pe care statisticile îi pasionează într-atît, încît le strecoară și în reclamele de la televiziune, au calculat că lungimea totală a drumurilor asfaltate din țara lor este egală cu de douăsprezece ori distanța dintre pămînt și lună. Drumuri tăiate prin peisajul dezolant, aproape pustiu, al Sierrelor din sudul Californiei și din Nevada : coline pietroase, acoperite cu tufișuri rare, dintre care se ivesc uneori brațele goale ale cîte unui copac uscat de soare. Prin cîmpiile din Illinois și Indiana, galbene de grîu, printre fînețele din Ohio, unde pasc imense cirezi. De-a lungul țărmurilor joase ale Oceanului, în Louisiana, unde plante cu frunze lucioase își întind vrejurile de la un arbore la altul, pe deasupra șoselei. Printre dealurile îmbrăcate în frunzișuri colorate, în toate nuanțele de roșu ale toamnei din Noua Anglie.

Benzile șoselelor din apropiere de New York — cîte șase în fiecare direcție — unde mirosul aspru al fumului giganțelor rafinării se strecoară chiar și prin ferestrele închise ale automobilului. Panglicile de asfalt care se furișează prin pădurile de sequoia ale munților de lîngă San Francisco unde, uneori, ca să nu doboare copacii bătrîni de cîte 6—700 de ani, constructorii au sfredelit tuneluri prin trunchiurile groase.

Drumuri pline de larma miilor de mașini, a camioanelor cu remorci mai mari decît un vagon de cale ferată care merg de la un ocean la celălalt, cărînd mărfuri, imense mașinării, pereți întregi ai unor case ce urmează a se monta în cîteva zile. Drumuri tăcute pe care trebuie să umbli multe mile pînă să întîlnești un alt automobil al cărui motor ronțăie, impasibil, liniștea. Drumul ce urmează străvechea cale spre nord a spaniolilor venînd din Mexic, vestitul *Camino real* de acum trei sute de ani, ce urcă pe coasta Pacificului pînă la San Francisco. Drumul de la răsărit de San Diego, ce scurtează distanța spre Arizona, tăind peisajul — cunoscut pînă acum cîtiva ani decît de paznicii cirezilor de vite care treceau și ei printre colinele cu tufișuri ghimpoase.

Am văzut, într-o dimineață de august, în Munții Allegheny din Pennsylvania, cum se răsuceau suluri subțiri de ceață, tîrîndu-se pe deasupra asfaltului șoselei: camioanele, cu roțile ascunse de aburii groși ce traversau lent drumul, păreau niște nave fantastice, plutind neversosimil printre arborii luminați de un soare incendiar. Într-o altă dimineață de vară, pe malul riului Roaring Fork, în Colorado, lumina luneca pieziș, de-a lungul șoselei, prin fereastră îngustă dintre Muntele Aspen și povîrnișurile aproape verticale ale platoului Vail; apărută de zidul care se înălța, la răsărit, de-a curmezișul razelor de soare, pe coastele munților ce porneau imediat

de lângă drum, de-a dreapta și de-a stînga, se mai cuibăreau încă noaptea, din adîncul căreia se iveau, abia ghicite, trunchiurile albe ale mestecenilor.

Ceea ce te contrariază pe șoselele ce trec printre priveliști de o neconținută frumusețe e că administrația transporturilor publice din diverse state a simțit obligația să așeze din loc în loc pancarte care atrag atenția călătorilor că în curînd vor fi întîmpinați de o „vedere pitorească”. Și, ceea ce e și mai uimitor, automobilistii care nu se grăbesc să ajungă neapărat la o anumită oră la destinație, se opresc exact în punctul recomandat de gospodarii șoselelor și sînt gata să descopere pitorescul priveliștii care, neîndoielnic, trebuie să existe, de vreme ce este menționată pe pancarta instalată anume pe drumul național. Poate că aici se deslușește ceva din încrederea americanului în priceperea specialistului. Poate că e o comoditate a omului deprins să obțină produsele gata ambalate, în cutii sau în săculeți de plastic. Poate că mentalitatea prefabricării, care a cuprins și bucătăria și care lasă pe seama tinerilor escaladarea munților, ceilalți mulțumindu-se să ajungă cu automobilul doar pînă acolo de unde șoseaua începe să coboare, se vădește și aici.

Urcam, odată, într-un autobuz, ametoarele serpentine din trecătoarea Loveland, în Colorado. Eram (aflasem din prospectul luat de pe ghișeul casierului de bilete) la peste 3 500 de metri înălțime. În jurul nostru, toți călătorii stăteau cufundați în lectura revistelor și a cărților „paperback” — ediții de buzunar. Cîțiva ațipiseră. Nevastă-mea, copiii și cu mine aproape că ne sfiam să fim singurii care priveam pe ferestrele largi la acea uimitoare prăvălire de roci de un roșu închis, la crestele tăiate brusc pe cerul de un albastru nefiresc de intens. La cascadele ce se prefirau, transparente, chiar lângă marginea șoselei.

La cîte o turmă de capre, cu părul lung, imbrăcate parcă în cenușii sutane monahale, care se uitau indiferente la autobuzul nostru. La apa verzuie a lacurilor care se zăreau în vale, prin despicăturile stîncilor. La trunchiurile de brad care se răsuceau tragic în văile albe de zăpadă, în miez de august. La ienuperii ale căror crengi erau prinse în bulgări scînteietori de gheață. Dar, la un moment dat, șoferul a anunțat în microfon :

— Doamnelor și domnilor, *Continental Divide* !

În clipa aceea, absolut toți cei din autobuz au lăsat deoparte revistele și au privit cu luare-aminte pe fereastră. De fapt, nu era nimic nou în peisajul din stînga și din dreapta. Doar o firmă verde pe care, cu litere mari, albe, seria : „CONTINENTAL DIVIDE ; înălțime : 11 992 PICIOARE“. Dar tocmai acesta era elementul senzațional. Ne aflam pe o linie trasată pe toate hărțile Americilor, din Alaska pînă pe culmile Anzilor, care desparte bazinul Pacificului de cel al Atlanticului. Cumpănă gigantică a apelor Americii. Era, iară îndoială, un moment emoționant al drumului : de aici rîurile continentului pleacă să-și împlinească destinul spre cele două oceane. Ramurile albastre ale imensului copac pe care le închipuie pe hartă suvoaiele din America nu se pot atinge, datorită acestei linii imaginare.

Dar simțeam că interesul tovarășilor noștri de călătorie era mai degrabă livresc : ei se întîlneau cu realitatea, materializată într-o inscripție, a unui miracol știut din anii de școală. După cîteva minute, cînd autobuzul începuse să coboare spre valea în fundul căreia lucea, printre pomi, fluviul Colorado, toți se întorseseră la reviste sau se scufundaseră comod în fotolii, ațipind. Au tresărit și au privit din nou pe fereastră, cînd șoferul le-a atras din nou atenția :

— Doamnelor și domnilor, *Arapahoe Basin* !

121

Poate că unii nu știau ce înseamnă acest nume cu aspră rezonanță indiană. Nu știau că aici, în urmă cu o sută de ani, mai existau așezări ale triburilor împinse de pe valea lui Platte River, de pe cîmpiile cu bivoli sălbatici, din pămînturile bogate din est care le fuseseră luate mai de mult, de pionierii albi. Și că, de atunci, locuitorii acestei văi mărginite de brazi și de mesteceni se risipiseră neștiuți spre miazăzi și spre apus, lăsîndu-și doar numele pe clinurile muntelui. Poate că unii călători nici nu auziseră pînă atunci de Arapahoe. Dar, de vreme ce șoferul rostise numele, însemna că era ceva vrednic să fie văzut. Și priveau și ei pe fereastră, cu încredere nestrămutată în priceperea specialistului care le oferea un peisaj, probabil vestit...

Nu toți americanii se mulțumesc însă cu peisajele servite la geamul automobilului. Una dintre consecințele campaniei — din ce în ce mai energice — pentru apărarea mediului ambiant a fost redescoperirea (mai ales de către tînăra generație) mijloacelor de transport dinainte de era automobilului. Folosită de mai multă vreme în oraș pentru că rezolvă ușor problemele aglomerării traficului, bicicleta și-a făcut apariția și pe șoselele care leagă localitățile. Se pare că mai ales în California și în statele Atlanticului de mijloc : New York, New Jersey, Pennsylvania, Maryland, Delaware. Și, bineînțeles, în centrele universitare. Într-o după-amiază, în vara lui 1972, am închiriat trei biciclete și, împreună cu copiii mei, am pornit într-o plimbare în jurul orașelului Aspen din Colorado. Grupurile de tineri pe care-i întâlneam în drum ne salutau zîmbind și fluturîndu-și mîinile : credeau că sîntem participanți la o demonstrație împotriva automobilului. Fiindcă în unele regiuni bicicleta e încă privită nu atît ca un vehicul (e adevărat că imensele distanțe ale continentului american nu îngăduie o folosire a ei pe o scară

atît de largă ca, de pildă, în Olanda), cît ca o întrupare a protestului împotriva poluării. Nu se poate decît cu greu imagina existența cuiva care să nu fie posesor de automobil sau, cel puțin, să nu știe să conducă.

Permisul de conducere este actul de identitate valabil în toate cele 50 de state. De un timp încoace, de cînd fraudele bancare s-au înmulțit, pentru onorarea cecurilor se cere și un al doilea act — de obicei, o carte de credit, o legitimație de intrare în instituție, carnetul de student. Dar *întotdeauna* și permisul de conducere. În primele zile ale șederii în America (mă aflu în Oregon, unde legiurile bancare — cel puțin pe atunci — erau mai puțin riguroase) mi-a fost greu să-mi plătesc cumpărăturile cu cec, așa cum făcea toată lumea. Fiindcă nimeni nu poartă asupra sa bani gheață, și de teama hoților, și pentru că plata prin cec e mai comodă. Dar, pînă cînd nu am obținut legitimația de cadru didactic al universității (acceptată fără prea mare entuziasm, în locul actului obișnuit de identitate), n-am putut să conving prea mulți casieri din magazine că legitimația eliberată de Departamentul de Stat care certifica limpede calitatea mea de oaspete al statului american are o valoare cît de cît comparabilă cu aceea a permisului de conducere.

Odată, mă plimbam pe jos de-a lungul unei șosele din Munții Stîncoși, cînd s-a oprit lîngă mine o mașină a poliției. Cei dinăuntru m-au întrebat dacă eu eram posesorul unui Volkswagen rămas în pană cu cîteva mile mai în urmă. Nu eram. Polițiștii s-au uitat bănuitori la mine cînd le-am spus că, pur și simplu, mă plimbam. Fără mașină, la trei kilometri de oraș ? Și i-am văzut cum, după ce-și porniseră automobilul, își potriveau oglinda retrovizoare, să mă vadă mai bine. Intendentul casei din Portland în care am locuit în iarna lui 1970 era un om sărac,

cu o casă împovărată de mulți copii gălăgioși. Avea o mașină, salvată, parcă, în ultima clipă de la presa imensă care zdrobește automobilele fără speranță. Cred că, oricum, cunoscuse bine evenimentele din vremea ultimului război mondial. Prăvălioara unde se vindeau țigări era la capul străzii, la vreo 150—200 metri de casă. Și, totuși, domnul Disney nu concepea că ar fi putut să se ducă pînă acolo pe jos. Se suia la volan, mașina începea să se vaicăre, să pocnească asurzitor, scoțînd un fum înecăcios ; pornea spre capătul opus al străzii (cu sens unic), aștepta răbdător la stop, o lua apoi la stînga, iar aștepta la stop, iar la stînga, iar stop... Și, după vreo zece minute se întorcea, oprindu-și în fața casei mașina ce gemea și-și zdrăngănea caroseria, după un drum care n-ar fi luat mai mult de două-trei minute de mers pe jos.

Nu știu dacă e întru totul exact că „automobilul e un mit american“¹. El a fost — și continuă să fie de foarte multe ori — o necesitate reală. De la început, distanțele dintre orașe au impus mijloace rapide de transport. Mai înainte de toate a fost trenul ; dar astăzi linia ferată nu mai are însemnătatea pe care o avea cu cîteva decenii în urmă. Problemele tot mai complicate ale existenței oamenilor în marile orașe au determinat dezvoltarea „suburbiei“ — cuvînt cu un înțeles foarte diferit de acela pe care-l are în Europa. Cartiere de case înconjurate de grădini, locuințe pentru o singură familie. Cei înstăriți evadează din oraș, cei mai puțin avuți nu pot face față creșterii (în medie cu 10% anual) prețului caselor din suburbie. În fiecare dimineață, șiruri lungi de automobile se îndreaptă încet, parcă fără spor, spre oraș. Doar în preajma aglomerărilor urbane trenul supraviețuiește, aducînd la lucru mîile, zecile de mii de „commuters“. Sînt

¹ Max Lerner, *America As Civilization*, New York, 1957, p. 163.

momente cînd întreaga circulație pe drumurile din jurul orașelor înțepeneste, agenții de circulație se chinuie îndelung să rezolve aceste imense dopuri care imobilizează de-a lungul a mulți kilometri, rîndurile nesfîrșite de automobile. În toiul verii, o asemenea călătorie într-o mașină fără aer condiționat devine un supliciu.

Și totuși, automobilul rămîne mijlocul cel mai obișnuit de transport al navetistului. Trenurile, deși foarte dese la orele cînd începe ziua de muncă, nu pot absorbi giganticul flux de oameni care vin la lucru, în oraș. New Yorkul, de pildă, cu circa 12 milioane de locuitori stabili, cuprinde — în zilele săptămîinii — peste 20 milioane de oameni. Ceea ce înseamnă că o populație aproape egală cu aceea a Suediei se îndreaptă zilnic spre oraș, venind din Connecticut, din New Jersey, din Long Island sau de pe valea Hudsonului. Statisticile sînt, fără doar și poate, bazate pe cifre aproximative, pentru că aproape în fiecare zi mulți angajați se transferă sau se detașează temporar, instituții întregi dispar, se înființează sau se mută în orașele unde impozitele sînt mai mici. Dar, pentru oricine se află dimineata în preajma vreuneia din gările newyorkeze, a podurilor care traversează apele largi dinspre răsărit sau nord, a tunelurilor care trec pe dedesubtul Hudsonului sau a East Riverului, chiar a aeroportului la Guardia, unde aterizează majoritatea curselor interne, e limpede ce înseamnă problemele transportului interurban într-o asemenea așezare umană.

După ce ajungi în oraș, mai ai încă de rezolvat o chestiune complicată : aceea a parcării. De o vreme încoace, în orașele americane au apărut o serie de curți asfaltate, adăpostite între zidurile cu cărămizi coșcovite ale caselor vechi. Urîte, pătate de ulei, răni ale priveliștii urbane, „loturile de parcare” reprezintă una dintre cele mai bănoase afaceri ale Americii acestor zile. Cei care

au putut să închirieze un loc în aceste curți înconjurate de ziduri cu o culoare incertă sînt priviți cu invidie de ceilalți, mulți, obligați să-și lase automobilul în stradă, la îndemîna foarte dibacilor hoți și a poliției înarmate cu voluminoase cartele de procese-verbale de contravenții. Cîndva, un automobil mare era semnul neîndoielnic al averii posesorului. Astăzi, cei cu dare de mîină își cumpără mai ales mașini mici, care își pot găsi cu mai multă ușurință un loc unde să se adăpostească ziua și noaptea; cei mai puțin avuți au, de obicei, automobile mari cumpărate, însă, de la negustorii de mașini uzate, la un preț pe care și-l pot îngădui, pentru că — de multe ori — e de 4 sau 5 ori mai mic decît în magazinele de automobile noi.

„Explozia automobilului“ a transformat de multe ori mașina dintr-o prietenă, într-o adversară a omului. Constatarea aparține unui sociolog american care, în urmă cu cîțiva ani, vorbea despre posibilitatea parafrazării unui faimos adagiul al lui Thomas Morus, propunînd formula „Automobilul l-a mîncat pe om“¹. Poate că nici o dovadă nu e mai grăitoare decît anunțul, plasat din loc în loc pe multe drumuri publice ale Americii, anunț care atrage, tăios, atenția: „Accesul pietonilor interzis!“ Fîșiile acelea impecabile de beton care se împlintă în peisaj sînt interzise oamenilor. În unele orașe, clădiri frumoase sînt dărîmate, în ciuda protestelor presei și ale televiziunii, și se ivește un nou loc de parcare sau un garaj cu 7—8 etaje. Priveliștea urbană e, cîteodată, ciopîrțită de șoselele ce se suprapun, înălțînd turnuri cenușii, zgomotoase. În ultimul deceniu, constructorii de șosele au făcut mari eforturi de a integra logic șoselele în arhitectura firească

¹ Bess Myerson Grant, *Consumerism*, New York, 1971, p. 465.

a priveliştii, de a le obliga să pună în valoare ritmurile clădirilor urbane. Cînd ajunge la Chicago, şoseaua nr.90 (care străbate continentul pe malul Marilor Lacuri şi de-a curmezişul Munţilor Stîncoşi de la Boston la Seattle) se ridică la 20—25 de metri deasupra pămîntului şi serpuind de-a lungul ţărmului pietros al Lacului Michigan îţi aşterne dinainte întreaga privelişte a oraşului cu zgîrie-nori şi cu parcuri. Străzile se văd de pe şosea ca o imensă dioramă din vitrina unei agenţii de voiaj. La St. Louis, drumul nr. 55 (venind şi el de departe, tocmai de la New Orleans) e înălţat pe o terasă care se întinde paralel cu Mississippi şi se fereşte, parcă, să nu acopere vederea celor de pe vaporeşele ce lunecă pe fluviu aici, lîngă oraşul al cărui nume suna în secolul trecut ca o legendă, pentru că de aici începea aventura călătoriei spre Vestul Sălbatic. În New York, şoseaua nr.478 se strecoară pe sub ţărmul înalt al Hudsonului, între rîu şi Parcul Riverside, astfel încît să nu împiedice nici privirea celor care se uită, din Manhattan, la apele largi şi domoale şi la malul dimpotrivă, din New Jersey, nici a celor care, trecînd cu vaporeşul, descoperă, uimiţi, printre pîlcuri de copaci, casele vechi, cu balcoane de fier forjat şi cu ferestre înalte ale marelui oraş.

„Arhitectul nu mai poate să nu ţină seama de existenţa acestui monstru care are nevoie de drumuri şi roade, neconţinut, de aceea, din spaţiul care aparţinea cîndva omului.“¹ Aş adăuga, nu numai de drumuri Ci şi de adăposturi, unele dintre ele înalte cît un bloc cu 7—8 etaje. Şi de locuri unde se vînd exemplarele îmbătrînite şi uzate : negustorii înconjoară aceste imense fişi de asfalt cu sfori de care au legat steguleţe multicolore, le

¹ W. P. Wodehurst, *Time in Depth*, Boston, 1973, p. 167.

luminează — zi și noapte — cu proiectoare ce împrăstie o lumină gălbuie și montează megafone ce-și risipesc melodile (cît mai stridente cu putință), în nădejdea că vor atrage cumpărători. Și de stații de benzină : zeci de stații care se înșiruie, de pildă, de-a lungul bulevar-ului cu nume de cantilenă medievală, Santa Monica, din Los Angeles, urîțindu-l cu clădirile lor mărunte, ce alternează cu alte clădiri mărunte, acestea vopsite în culori violente, mici restaurante unde se mănîncă hamburgeri și sendviciuri (tot pentru automobiliștii grăbiți). Și de acele tragice cimitire de mașini, uriașe mormane de fiare strivite, caroserii contorsionate, acoperite de noroi și de praf, cîteodată năpădite de ierburile cîmpului.

Acțiunile societăților de protecție a mediului, deși din ce în ce mai decise, nu pot obține rezultate importante. Americanul are nevoie de automobil, tot așa cum are nevoie de casa de locuit. Distanțele pînă la slujbă nu pot fi parcurse decît cu automobilul. Centrele comerciale au fost construite, în ultimele decenii, în afara orașelor, tocmai pentru a cruța spațiul urban ; dar drumul pînă acolo și — mai ales — cel de întoarcere, cu pungile mari pline de cumpărături, nu poate fi făcut, decît cu greu, cu autobuzul.

Deși autobuzele cîștigă din ce în ce mai mult teren în lupta comercială dintre feluritele mijloace de transport. Se dă tot mai des ascultare îndemnului repetat de reclamele companiei „Greyhound” : „Descoperiți America. Si lăsați condusul mașinii pe seama noastră”. Toate șoselele sînt străbătute de mașinile astea puternice, confortabile, cu ferestre largi, cu aer condiționat ; biletul e cam jumătate din prețul drumului cu trenul și, se înțelege, mult mai ieftin decît avionul. Autogările se află întotdeauna în centrul orașelor ; și, pentru călătoria pe distanțe mai mici, să zicem de 200 de kilometri, autobuzul e mult mai

nimerit decât avionul, fiindcă drumul dintr-un oraș la aeroport și de la aeroportul celuilalt oraș pînă în centru ia mai mult timp decât cel înscris (și respectat) în mersul autobuzelor. În așezările mai mici, mai ales în cele din regiunile îndepărtate, autogara e o adevărată instituție în jurul căreia se adună faptele importante ale vieții cotidiene. Oricît de neînsemnat ar fi orașul, autogara e întotdeauna plină de călători care vin și care pleacă; o forfotă neîntreruptă umple peroanele, sălile de așteptare, cu fotolii confortabile (pe brațul cărora e montat un televizor miniatural, funcționînd după un tarif variabil în toate autogările și aeroporturile americane: o jumătate de oră de program pentru două monede de 25 de cenți introduse în pușculița automată), cu debite de reviste și de cărți „paperbacks”, cu prăvălioare de dulciuri și cu restaurante unde se servesc neapărat, printre altele, nelipsiții hamburgeri.

O lege categorică a transporturilor obligă autobuzele (chiar și pe cele cu orar de „expres”) să se oprească din patru în patru ore, ca nu cumva șoferii să obosească prea tare și să-și piardă reflexele. Așezări neștiute au devenit puncte importante pe harta rutieră a Statelor Unite, pentru că s-a întîmplat să se aplece la distanță de patru ore de drum de un oraș mare. S-a construit aici un fel de cabană, cu un bar cu autoservire (bineînțeles, și cu hamburgeri), cu aparate de televiziune. Companii de restaurante s-au angajat într-o luptă necruțătoare pentru a obține concesiunea alimentației publice pe marile șosele. În toate stațiile de benzină s-au ridicat construcții, teribil de asemănătoare între ele, unde mobilierul, uniformele fetelor care servesc, meniul sînt la fel de-a lungul a sute și sute de kilometri. Dar, pe drumurile care durează uneori zile întregi, popasurile acestea, unde ești servit repede și nu trebuie să-ți întrerupi prea mult călătoria și

să aștepti bunăvoința chelnerilor, sînt întotdeauna bine-venite.

Vreme de mai multe decenii, numele companiei „Greyhound” a fost sinonim cu noțiunea însăși de autobuz. Mai ales de autobuz al marilor distanțe, pentru că legăturile dintre orașele apropiate și le-au asumat companii mai mărunte. La New York, de pildă, autogării centrale de pe Seventh Avenue i se spune, în mod curent, „the Greyhound Station”, deși autobuzele argintii și albastre pe caroseria cărora e desenat un ogar în goană („greyhound” înseamnă ogar) nu trag decît la vreo cincisprezece persoane din cele aproape o sută optzeci cîte sînt folosite în clădirea cu trei etaje. Vreme de mai multe decenii, prețul biletelor și condițiile de călătorie au fost decise, în fapt, de proprietarii unei singure societăți de transporturi : „Greyhound”. De un timp încoace însă, au apărut cîteva companii noi care încearcă să-și facă loc, prin toate mijloacele, spre supremație. Unele dintre ele, de exemplu „Continental Trailways”, oferă pasagerilor și o gustare, inclusă în prețul biletului, pe care — ca la bordul avioanelor — o servesc stewardesse surizătoare, precum în reclamele de rujuri și de pastă de dinți. Se vede, însă, că nu acesta e unicul mijloc de a concura „Greyhound”-ul și de a obține repede venituri însemnate : nu e, desigur, o simplă întîmplare că o bună parte din șoferii și din personalul tehnic auxiliar al noii societăți s-au aflat în grevă aproape un an de zile. Confortul călătorilor se obținea, așa cum declarau pancartele purtate de pichetele așezate în fața caselor de bilete, pe seama condițiilor de muncă ale salariaților. Fapt e că foarte rar cineva cînteza să înfrunte privirile batjocoritoare ale greviștilor și să se strecoare printre ei spre casa de bilete a lui „Continental Trailways”.

Tinerii recurg de multe ori la autostop, „the hitchhiking“ (literal, „escaladarea unui hop“). Îi vezi pe marginea șoselei, cu rucsacurile lor viu colorate montate pe ramă de aluminiu și, câteodată, cu chitara învelită în mușama. Uneori, scutindu-se de oboseala tradiționalelor gesturi, stau sprijinind o foaie mare de carton pe care au scris orașul de destinație : „New York“, „Boston“ sau, pur și simplu, „Anywhere“ — oriunde... Am trecut, în multe rânduri, pe lângă grupuri mari, familii întregi care așteptau, răbdătoare, vreo mașină care să se oprească și să-i încarce pe toți. Unul dintre părinți (de obicei tatăl) purta în spate, într-un fel de sac care îmbrăca un scaunel îngust, copilul : i se vedeau doar cîrlionții răsfirați pe umerii tatălui și picioarele goale, câteodată vinete de frig. Alături, în eterna mușama cenușie, chitara.

Dar automobiliștii nu se arată deosebit de binevoitori față de acești călători. Se povestesc prea multe întâmplări cu șoferi miloși care au fost jefuiți, sub amenințarea cuțitului, de drumeții ocazionali (unii dintre șoferi, se spune, „au schimbat ruta și au pornit pe un alt drum, fără întoarcere, deși nu și-au dorit-o“). De aceea, automobilele se feresc și să oprească dacă văd pe cineva căzut (poate mort ?) în mijlocul șoselei : nu știe dacă, în clipa în care samariteanul s-ar apleca să ridice presupusa victimă a cine-știe-cărui accident, aceasta nu l-ar apuca brusc de gîtlej pe salvatorul ei, jefuindu-l. E mai bine, dacă ții cu orice preț să-ți respecti datoria față de semenul tău, să te oprești la un telefon public din cele instalate pe șosea — uneori din jumătate în jumătate de milă — și să chemi poliția. Apoi să-ți vezi de drum, cu conștiința împăcată, știind că va intra în funcțiune singura instituție imputernicită și calificată să rezolve accidentele altora.

Mai sînt și camioanele. Uriase, amenințătoare, lunecînd în viteză pe lîngă ferestrele automobilelor, umplînd șoselele cu un fel de mormăit surd și cu pufăitul zgornos al frînelor. Americanii obișnuiesc să spună : „camioanele se văd în fiecare clipă, șoferii de camioane — nîciodată“. Viața camionagiilor e aceea a unor oameni singuratici. În cabina cocoțată pe roțile înalte ale mașinii, ei gonesc uneori cîte 15—16 ore pe zi, ca să transporte cît mai repede mărfurile al căror preț scade odată cu timpul scurs de la fabricare pînă la livrarea către magazine. „Am traversat continentul de cîteva zeci de ori, dar am fost, de fiecare dată, atent la șosea și nu la priveliști“¹ — mărturisea un camionagiu. Chiar și atunci cînd pornește în tovărășia unui coleg, tace mai tot drumul, pentru că în timp ce el se află la volan, celălalt doarme pe bancheta lată din spatele cabinei. Sînt camioane moderne, cu aer condiționat și, de multe ori, au „tot confortul pe care-l poate avea o locuință bine gospodărită“. Dar marfa trebuie să ajungă repede la destinație și cei doi șoferi nu călătoresc decît puține ceasuri stînd unul lîngă altul : dorm pe rînd și nu se opresc decît la stațiile de benzină sau la restaurantele de pe marginea drumului, mîncînd în grabă și pleacă mai departe. Unul la volan, celălalt pe bancheta din spate.

Sînt plătiți în funcție de kilometrii parcurși. N-au timp de vorbă. De aceea, trec tăcuți și singuratici pe șoselele lungi ale Americii. Șoferii camioanelor mai mici, cei care călătoresc fără însoțitori, sînt — totuși — mai comunicativi. Se opresc la stațiile construite special pentru camioane. Unele au locuri de parcare pentru 3 sau 4 sute de mașini din acestea cu roți înalte. S-au amenajat aici

¹ J. B. Anderson, *Truckers on Strike*, în „Boston Globe“, 25 III. 1974, p. 15.

magazine de haine, de alimente, debite de țigări, de reviste ilustrate, de cărți de buzunar. Și, firește, de piese de schimb. Dormitoare, dușuri, instalații de spălat camioanele. În restaurant, șoferii stau de vorbă.

„Despre ce vorbesc șoferii când se întâlnesc? Despre accidente. Cu toate că media accidentelor e mai puțin de jumătate decât aceea de la autoturisme, o viață petrecută pe marile autostrăzi nu poate fi niciodată cu adevărat sigură. Toți camionagii se tem că vor fi forțați cândva să ia un viraj brusc sau să se oprească pe neașteptate pe un drum acoperit cu gheață. Și când se produce un asemenea accident, nu șoferul de camioane e de vină. El are, dealtfel, o părere foarte proastă despre priceperea celorlalți șoferi. Când se întâlnesc, șoferii vorbesc despre accidente. Și despre neglijența cu care se circulă pe șosele. Neglijența altora.“¹

O viață singuratică. Săptămîni întregi departe de casă. Soțiile se plîng că bărbații nu se ocupă de copii. Nici măcar obișnuitele vacanțe ale familiei nu pot fi prevăzute. La rîndul lor, cei plecați de acasă sînt mereu copleșiți de grija celor pe care-i văd atît de rar. Atunci, de ce-și aleg oamenii o meserie a singurătății și a primejdiei? Simplu, răspund anchetele sociologice: pentru bani. Cum ar putea cineva care n-are nici măcar studiile medii terminate să cîștige atît de bine? La unele posturi newyorkeze de televiziune se transmit de două-trei ori pe oră, în cursul dimineții, reclame lungi înfățișînd bărbați puternici care se urcă zîmbind în cabinele unor camioane imense, în timp ce un glas declamă, persuasiv: „Nu e nevoie de nici un fel de studii, nici de vreo experiență anterioară. Veniți la școala de conducere X pentru șoferii

¹ Virginia French Allen, *A Reading Spectrum*, book 5, Washington, 1975, p. 78.

de camioane. Drumul spre avuție se deschide înaintea voastră“.

Drumuri lungi, singuratice, pe șoselele înghețate, prin ploaie sau sub soarele orbitor al Sudului, unde umbra copacilor nu cade pe asfaltul încins al autostrăzii. Cu cît mai mulți kilometri, cu atît mai mulți bani. De aceea, la începutul primăverii lui 1974, cînd criza de combustibil a determinat multe state americane să coboare limita vitezei (pentru camioane, de la 65 la 50 de mile pe oră, în cele mai multe sectoare ale autostrăzilor), șoferii au organizat adevărate răscoale. În Pennsylvania și în Ohio, dinosaurii de metal au blocat șoseaua în mai multe locuri : pe lungi distanțe, camioanele se îngrămădeau în rînduri compacte, de la o margine la cealaltă a drumului. Erau cei care protestau că, respectînd noile reguli de circulație, pierdeau aproape un sfert din venituri. Dar în spatele lor s-au adunat cei care socoteau că, oprindu-se în loc, pierdeau totul și că, de aceea, e mai bine să pornească, oricum. Ciocnirea a fost inevitabilă și, din această confruntare a părerilor despre cîștig, un om a fost ucis.

Greva a încetat curînd. Dar semnificația morții unui om ucis pentru că șoferii de camioane credeau că lucrul cel mai important este cîștigul banilor, n-a fost lesne uitată. Camioanele au început din nou să alerge pe autostrăzi, șoferii și-au continuat existența singuratică, ale cărei tăceri sînt întrerupte numai la stațiile unde stau de vorbă între ei despre accidente provocate de ceilalți conducători de automobile, mai ales de cei ai turismelor. Și pun o monedă în tonomat, ascultînd cîntecele copilăriei, muzică „western“ sau „country“ ; ori cîntecele compuse special pentru ei, *Sînt un camion*, în care mașina se plînge de șoferul ei, morocănos și veșnic nemulțumit de toate. Ori *Rugăciunea unui șofer de camion*, în ale cărei versuri

șoferul se roagă să aibă, măcar o dată, bucuria „să depășească un Greyhound“.

Autobuzele și camioanele au înlocuit, treptat, trenurile. În secolul trecut, montarea căilor ferate a avut sensul unei adevărate epopei. Prin câmpiile nesfârșite, peste râurile largi și peste munți, milioane de oameni au dus șinele de fier pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale continentului.

Mulți au pierit, doborîți de boli și de extenuare. Alții au fost acoperiți de avalanșe sau înghițiți de prăpăstii, de apele fluviilor, de întinderile neprietenoase ale Vestului. Trenul a fost unul din cei mai vestiți eroi de baladă. Istoria oricărui oraș american cuprinde întotdeauna trei momente: așezarea celor dintîi pionieri, recunoașterea „cartei“ localității respective și sosirea căii ferate. Filmele Hollywoodului au exploatat din plin imaginea locomotivelor fumegînd din coșurile înalte și largi ca niște putini, alergînd prin defileuri cu stînci ciudate, roase de vînturi; bande de tîlhari sau de indieni cu arcuri pîndesc pe povîrnișul muntelui. Scena a fost reluată de atîtea ori, că nu ne putem imagina Vestul secolului trecut fără episodul trenului care gonește prin peisajul sălbatic.

Poate că nimic nu are o înfățișare mai nostalgică în America de astăzi decît gările din orașele îndepărtate. Vastele holuri pustii, cu firme înnegrite, cu grămezi de unelte rătăcite prin colțuri. Pașii singuratici ai cîte unui lucrător în uniforma unei companii de căi ferate; șirurile lungi de case de bilete, închise. În concurența cu avionul și cu automobilul, trenul și-a pierdut înțîietatea de odinioară. În fiecare an Congresul Statelor Unite votează un nou credit, menit să învioreze activitatea căilor ferate. Se fabrică vagoane noi, elegante, locomotive care străbat distanțele (mai ales cele dintre orașele de pe coasta de est) într-un timp mai scurt decît autobuzele. De la Washing-

ton la Boston și, mai departe, la Montreal, circulă un rapid („the Metroliner“) foarte confortabil, cu o viteză de 140 kilometri pe oră. Extrem de curat, cu fotoliile îmbrăcate în huse viu colorate, mochetă noi pe coridoare, cu vagoane-restaurant și bar; în compartimente murmură o muzică liniștitoare. La unele garnituri, călătorii pot asculta în cască un program pe care și-l aleg, sucind butonul, din cele 7—8 cîte sînt imprimare pe bandă și transmise de la stația centrală a trenului. Ca în avion. Aparat mici de televiziune sînt montate pe brațele fotoliilor. Sau, în vagonul-salon, rulează filme, de obicei westernuri sau dramolete sentimentale. Ca în avion. La urma urmei, călătoria de la Washington la Montreal durează opt ore: mai mult decît traversarea Atlanticului.

Și, cu toate acestea, căile ferate au nevoie de subvențiile statului. Americanii preferă drumul cu autobuzul sau cu automobilul. Pentru distanțe mari, cu avionul. Cînd ne-am mutat, în 1971, de la Seattle la New York, ne-a ispitit cîtăva vreme ideea să facem călătoria de 5 000 de kilometri cu trenul. Priveam îndelung harta, traversam cu gîndul Munții Stîncoși și Marile Cîmpii, pe urmele eroilor de odinioară ai filmelor hollywoodiene, treceam prin orașe cu nume ce trezeau amintirea romanelor americane despre pionierii din veacul trecut: Spokane, Coeur d'Alene, Butte, Billings; apoi prin cetăți ale Americii moderne: Chicago, Cleveland, Pittsburgh, Philadelphia. Am mers la gară, unde un casier de bilete, care citea o revistă la ghișeu, și-a ridicat privirea, mi-a dat o mulțime de informații despre condițiile de călătorie și mi-a pus la îndemînă, zîmbind, un teanc de prospecte ilustrate. Am aflat, însă, că trenul (care circula de cîteva luni, numai de două ori pe săptămînă) ajungea în trecătorile înalte ale Munților Cascadei tîrziu, după căderea serii, că trecea prin Stîncoși în preajma izvoarelor lui Missouri

în puterea nopții și că am fi întâlnit răsăritul soarelui în câmpiile netede ale Dakotelor. Că ar fi urmat să călătorim ziua întreagă prin peisajul lipsit de relief din Minnesota, Wisconsin, Illinois și Indiana, și că — înainte de a fi ajuns în preajma Munților Appalachi — am fi fost din nou întâmpinați de întunericul nopții. Era în decembrie, ziua era scurtă și, din cele vreo 40 de ceasuri de drum, numai vreo 10—12 am fi călătorit pe lumină, și acelea prin ceea ce credeam atunci că ar fi monotonia Marilor Câmpii. Așa încît am renunțat. Am zburat cu avionul, în cinci ore, pe deasupra locurilor pe care tare am fi vrut să le vedem de aproape.

Trenurile de călători trec prin gările aproape goale, purtînd cu ele o mare tristețe. Acum un secol americanii le răsătau, le spuneau pe nume, iar mecanicii de locomotivă erau cîntați în balade. Acum gările sînt pustii și numai peroanele stațiilor unde așteaptă „commuterii” își mai amintesc de zarva de odinioară. Săile de așteptare sînt încuiate, pentru că nici un călător nu vine la gară decît cu cîteva minute înaintea plecării trenului; la sosire, iese de îndată din clădirea stației și se îndreaptă repede spre slujbă. Ceremonialul plecării în marile călătorii a fost înlocuit de graba navetistului deprins cu largile culoare ale gării, cu treptele ei vechi care urcă spre stradă, cu zecile de prăvălii înșirate de-a lungul coridoarelor. Cu mirosul greu de carne friptă care vine pe ușile restaurantelor de lîngă intrările pe peroane, de material plastic și de fier încins, de aer închis, suind de dedesubt, din stațiile de metrou.

Aproape în fiecare orășel de provincie, un restaurant s-a instalat într-un vagon vechi de cale ferată. Fără roți, așezat direct pe pămînt, și-a încheiat — simbolic — lungile călătorii prin munții cu păduri, prin câmpiile cu grîne și cu bumbac, prin livezile cu portocali ale Floridei

și Californiei, peste riurile adânci. Acum, în jurul lui miroase a hamburgeri, mireasmă pașnică și tristă.

În vreme ce automobilul a cucerit drumurile Americii. S-au construit restaurante „drive-in“, unde clienții sînt serviți pe fereastră mașinii, fără să fie nevoie să coboare. Sau se opresc în dreptul unui microfon, dictează comanda, ocolesc restaurantul și, pînă să ajungă în partea cealaltă, sandviciurile, cartofii-pai și sticla de coca-cola sau de limonadă îi așteaptă, împachetate și așezate într-o cutie bine închisă. Bănci „drive-in“, la ghișeurile cărora cecurile se încasează direct în automobil. Cinematografe „drive-in“, imense cîmpuri unde se montează un ecran uriaș și unde, instalați în propria mașină spectatorii urmăresc filmul (sunetul e difuzat printr-un fel de amplificatoare reglabile, așezate cam din zece în zece metri, ca niște șerpi ciudați, scoțîndu-și trupul din pămînt).

La Atlanta, în Georgia, s-a construit un magazin universal, a cărui clientelă e servită la fereastră automobilului, după ce și-a dictat lista de comenzi într-un microfon instalat la intrarea locului de parcare. La drept vorbind, de vreme ce majoritatea produselor sînt preambalate sau închise în cutii, tot nu prea ai cum să alegi. La Cuyahoga Falls, nu departe de Cleveland, am văzut o biserică „drive-in“ : în fața altarului și pe amvon erau cîteva microfoane prin care cuvintele *Evangheliei* treceau, prin cablu, în amplificatoarele reglabile așezate din zece în zece metri pe terenul asfaltat din față. Citeam într-o revistă că într-un orașel din Texas, Lovelady, tinerii îl așteaptă în automobil pe ofițerul stării civile care, fără să-i oblige să coboare pentru un asemenea fleac, se așază pe perna din spate și-i declară căsătoriți, după ce îndeplinește obișnuitele formalități. La Milwaukee, poliția a organizat un serviciu „drive-in“, unde automobilistii vin să-și plătească amenda, fără să se mai dea jos din mașină.

Biblioteci „drive-in“. Cutii poștale pe străzile orașelor și pe autostrăzi, fabricate special pentru automobiliști care n-au timp să mai coboare ca să-și pună scrisoarea. Cimitire „drive-in“, pe aleile cărora cortegiul funerar lu-necă pe pneuri pînă în preajma mormîntului proaspăt și asistă din mașină la despărțirea de cel drag. Automobilul a cucerit nu numai șoselele, ci și existența obișnuită a americanului.

Iar vagoanele de tren s-au transformat în exotice restaurante, vestigii tăcute ale unei epopei ce a însemnat în veacul trecut o uimitoare risipă de energie a oamenilor care au dus căile ferate prin pustiuri și peste trecători veșnic înzăpezite și peste ape largi. Mulți dintre ei au pierit din pricina bolilor, a extenuării, ori s-au prăbușit în prăpăstii. Au pus 350 000 de kilometri de șină, de la Marile Lacuri pînă la Golful Mexic și de la Atlantic la Pacific.

Și acum vagoanele pentru care ei au construit această fantastică rețea de fier stau, adesea fără roți, la răspîntii, triste dughene unde se servesc mîncăruri ieftine pentru automobiliștii grăbiți.

Străzile oraşului

Cînd se vorbeşte despre americanul secolului al XX-lea, ne gîndim în primul rînd la locuitorul oraşului. Al oraşului modern, cu străzi tăiate în unghi drept, cu clădiri înalte de zeci de etaje. Cu forfota neastîmpărată a marilor bulevarde, luminate de sclipirea aţîţătoare a reclamelor. Cu lungi şiruri de automobile, vîjîind pe asfalt, cu trenuri care gonesc, trepidînd, pe sub pămînt sau — pe poduri metalice care zdrăngănesc asurzitor — în dreptul ferestrelor de la etajul 3 sau 4.

Ceea ce, fireşte, e în bună măsură adevărat. Cifrele publicate de Biroul American al Statisticii relevă că 70% din populaţia americană trăieşte în mediul urban. Dar nu orice oraş al Statelor Unite seamănă cu imaginea pe care sîntem înclinaţi să ne-o facem aici, în Europa. Multe aşezări urbane au o înfăţişare tihnită, cîteodată de-a dreptul patriarhală. Pe la sfîrşitul lui iulie 1972, în drum spre Aspen, ne-am oprit, pe neprevăzute, pentru o zi, la Denver, pentru că bagajele, predate pe aeroportul de la Detroit, nu veniseră cu avionul nostru. Am tras la un hotel mic, curat, am anunţat că aşteptăm să ne ajungă din urmă bagajele rătăcite şi am ieşit să vedem oraşul. În apropiere, munţii îşi învălmăşeau crestele, tăind cerul cu o linie aspră. Denverul („oraşul-înalt-de-o-milă“, pentru că e aşezat la altitudinea de 1 600 metri) e celebru pentru

două însușiri pe care americanii, mari iubitori ai statisticilor și ai clasamentelor de tot felul, le citează adesea : capitală clădită, în Statele Unite, la cea mai mare înălțime și cel mai vast sistem de parcuri și de grădini publice din țară : 11 000 de hectare (Almanahul lui *New York Times* susține că ar fi chiar cel mai mare din lume). Într-unul din aceste parcuri se află mormîntul lui Buffalo Bill.

În jurul Capitoliului, pe străzile dominate de cîteva clădiri de metal și de sticlă, pe străzile trasate în geometrii riguroase, obișnuitele magazine ale oricărui oraș american : Woolworth, Penney's, Safeway, Sears, cu vitrinele lor imense, cu rafturile lungi de cîteva zeci de metri, unde mărfurile sînt așezate în teancuri, la îndemîna cumpărătorului. Locuri de parcare, bănci elegante, de o eleganță care le cam face să semene între ele, mici restaurante unde se servesc sandviciuri și hamburgeri.

Dar în parcul care se întindea de-a lungul esplanadei largi dintre Capitoliu și Primăria orașului, se auzea o muzică sprințară, adesea întreruptă de vorbele rostite de un bărbat pe care, de la distanță, nu le înțelegeam. Ne-am apropiat și am fost martorii unei scene greu de uitat : într-o poiană, printre mesteceni și brazi, șase sau șapte perechi de dansatori, tineri și vîrstnici, învățau pașii de vals și de polcă, în vreme ce pe scena a ceea ce părea a fi un teatru de vară, un domn respectabil, cu părul cărunt, îmbrăcat cu o cămașă albă, cu mîneci bufante și cu o vestă neagră, ca în gravurile din secolul trecut care-i înfățișau pe oamenii Vestului îndepărtat, mînuia magnetofonul și le explica dansatorilor mișcările dansului.

Și peste întreaga scenă cădea lumina transparentă a unei după-amieze aurite, iar legenda Vestului, a lumii.

așezate departe de forfota noilor orașe, învia aici, pe malul lui Cherry Creek, unde în 1859, o mie de oameni au iernat în case de lemn negeluit, aduși de zvonul că s-ar fi găsit aur.

Dar chiar și în orașele mai vechi, cum ar fi San Diego sau San Francisco, a căror istorie coboară pînă spre jumătatea secolului al XVIII-lea, cartiere întregi păstrează în chip natural atmosfera începutului de veac. La San Diego, de pe podul înalt de cîteva sute de picioare, care se arcuiește peste golful descoperit în 1542 de navigatorul spaniol Juan Rodriguez Cabrillo, se văd clădirile albe ale noului oraș, ritmînd cu îndrăzneală linia orizontului. Dar nu numai în cartierele păstrate ca mărturii ale istoriei; nu numai în preajma orașelului mexican, cu case scunde, acoperite cu olane, și cu largi curți unde se vinde olărie lucrată ca acum două sau trei sute de ani, cu forme elegant alungite; nu numai în preajma colinei unde se află mormîntul celui dintîi anglo-saxon mort pe pămîntul Californiei, Christopher Pathfinder (o fi fost oare acesta numele lui adevărat? o fi fost doar o poreclă? pentru că e prea frumos să-l fi chemat chiar „cel-ce-află-cărări-noi”), care a fost îngropat aici în prima jumătate a veacului trecut. Dar chiar și în cartierele rezidențiale din preajma foarte modernului centru civic liniștea plutește pe străzile umbrite de palmieri.

La San Francisco poate fi adevărat că tramvaiul care urcă pieptiș dealul de deasupra Cheiului Pescarilor e păstrat ca o relictă turistică. Și că același gust pentru pitoresc protejează corăbiile cu pînze ancorate în rada vechiului port pe care-l poți vizita cu trăsura. Dar trotuarele străzilor centrale ale orașului de 3 milioane de locuitori sînt colorate de coșurile încărcate de buchete ale florarilor; și nu numai turiștii se opresc în fața lor,

seduși de această calmă risipă de miresme : localnicii înșiși o redescoperă, în fiecare zi, cu un suris. E adevărat însă, că în nici un alt oraș american nu am întâlnit asemenea dovezi ale gustului pentru picturalul florilor : în multe alte locuri, florile mărginesc aleile, înconjoară casele, împodobesc verandele, dar florăriile (cu excepția New Yorkului, unde florarii mi s-au părut a fi mai ales francezi, italieni sau greci) sînt rare. Poate că, totuși, în această țară unde comerțul a cuprins aproape toate teritoriile vieții omenești, există un instinct al apărării măcar a florilor, care sînt, e drept, mult mai frumoase în grădini. Și nici la New York, nici la San Francisco casele nu au grădini.

La Seattle, pe cele șapte dealuri pe care e clădit orașul, urcă străzi povîrnite ; de-a lungul lor, printre castani, casele cu două caturi, cu balcoane de lemn, se înconjoară cu arbori, cu flori și grădini cu iarbă mereu tunsă, care își păstrează verdele de-a lungul întregului an. Erau seri de primăvară cînd, de pe prispa casei din Union Bay Circle, în cartierul Universității, ascultam liniștea aproape materială care învăluia, ca într-o stațiune de munte, orașul cu aproape două milioane de locuitori.

Sau, la Portland unde, de îndată ce ieși din *downtown*, pe străzile drepte te întîmpină aceleași case de lemn, înconjurată de iarbă și de flori. Pe Park Avenue, în preajma Universității, lângă statuia ecvestră a lui Theodore Roosevelt, am văzut în fiecare zi, în iarna lui 1970, oameni care în drum spre slujbă se opreau și, desfiacîndu-și pungile cafenii de hîrtie, aruncau bucăți de pîine pescărușilor veniți printre munți, de-a lungul rîurilor Columbia și Willamette, pînă în Portland, drum de peste 160 de kilometri.

La New Orleans, departe de celebrul Cartier francez, cu balcoanele lui de fier forjat și cu barurile unde cîntă

cele mai vestite orchestre americane de jazz, tramvaiul te duce pe bulevarde largi, umbroase, unde liniștea cuprinde casele albe cu obloane colorate și cu grădini înflorite. Pînă și la Cleveland, în marginea căruia fumul oțelăriilor și al rafinăriilor de petrol acoperă cerul cu dramatici nori negri și roșietici, orașul străbătut de un riu, Cuyahoga (despre care se spune că „e singurul curs de apă inflamabil din lume“, atît de multă păcură și lemn din schelele construcțiilor industriale poartă spre lacul Erie, cel cu ape ucigăse), și la Cleveland deci, sînt unele cartiere liniștite, unde aerul e filtrat de arbori și miroase a frunză. E drept, însă, Shaker Heights și Garfield Heights, cartierele ferite de otrava fumului, se află departe de centrul orașului și sînt locuite numai de cei cu dare de mină.

De cele mai multe ori, orașul american de provincie adoarme devreme. De pe la ora șase după-amiază străzile sînt aproape pustii și luminile încep să se stingă de pe la nouă. Într-o seară de mai sau iunie, în 1973, eram invitat la Universitatea din Hartford, capitala statului Connecticut, și cel mai mare oraș din acele regiuni, la o oră și jumătate de drum departe de New York. Abia începuse să se întunece, dar nu am întîlnit pe nimeni care să mă îndrume spre adresa necunoscută mie. Pînă și multe stații de benzină erau închise ; am rătăcit aproape o oră pînă cînd am dat de cineva (tot un lucrător la o stație de benzină) pe care să-l pot întreba cum se ajunge la Universitate.

Ceea ce nu se întîmplă numai în orașele mici. În vara lui 1970 eram la Los Angeles. Stăteam singur într-o cameră modestă a casei de oaspeți a Universității : un pat și o masă de scris, dușurile fiind instalate pe coridor, două pentru cele șase camere de la etaj. Căutam încă locuință pentru ai mei care, pînă cînd aș fi găsit ceva convenabil

(lucru mult mai greu decît îmi imaginasem), rămăseseră la Seattle. Vecin de cameră era un profesor japonez, venit și el să predea la cursurile de vară. Am hotărît într-o după-amiază, pe la ora 7, să ieșim din campus și să cutreierăm orașul. Era lumină, soarele era încă sus : înserare de vară californiană, în Los Angeles, oraș care se află cam pe aceeași latitudine cu Casablanca și cu Alexandria Egiptului și unde, prin urmare, la vremea aceea a anului, înserarea se lasă foarte tîrziu. Am ieșit din campus, am luat-o la întîmplare, la stînga, aflînd că ne aflam pe una din străzile cele mai faimoase ale lumii : Sunset Boulevard. Automobilele treceau vîjiind pe lîngă noi, sute de automobile, frunzele palmierilor și iarba străluceau într-o lumină aproape ireală. După un timp, în stînga noastră am văzut o poartă de metal de sub care pornea o alee largă. Case mari, despărțite de stradă de grădini imense, cu iarba proaspăt tunsă și cu tufișuri încărcate de flori.

Am mai mers o vreme. Cu timpul ne-am dat seama că plutea în aer ceva straniu. Prea multă liniște. Nici o mașină parcată lîngă trotuar. Nici o fereastră deschisă. Grădinile goale. Nimic, nici o vietate. Se auzea doar fișiiitul egal al stropitorilor automate din grădini. Și pașii noștri. Apăsăți de tăcerea asta nefirească, nu ne mai vorbeam. Treceam parcă printr-un oraș pustiu, dintre cele care după secarea filoanelor de aur au rămas prin văile Sierrei Nevada și ale Munților Stîncoși. Dar eram în Los Angeles, oraș de 7 milioane de locuitori, al doilea ca mărime din Statele Unite și din cele două Americi. Orașul cu cele mai multe automobile, la mia de locuitori. Ne-am privit și ne-am întors. Nu se auzeau decît apa stropitorilor din grădini și zgomotul propriilor noștri pași. Peste cîteva minute eram din nou în Sunset Boulevard. Vuietul mașinilor ne-a întîmpinat îndată și am

respirat, amîndoi, adînc : ne întorsesem, parcă, dintr-un ținut al morții.

Am aflat mai tîrziu că trecusem prin Bel Air, cartierul bogătaşilor californieni. Mașinile se țin acolo bine ferecate, în garaje. Oamenii nu ies decît în parcurile din spatele casei, parcuri cu piscină, pavate cu plăci mari de bazalt, colorate de umbrele de soare. Nu descuie garajul decît cînd pleacă în oraș și, în general, în grădina dinspre aleea cu palmieri nici copiii nu sînt lăsați să se joace. Teama de hoți, de rău-făcători îi ține tot timpul închiși în casă, în spatele ușilor blindate și zăvorîte cu lacăte complicate.

Într-o țară unde cele mai multe case nu sînt despărțite de stradă prin vreun gard, unde grădinile cu iarba tunsă proaspăt coboară direct pînă la trotuar, ți se pare ciudat că unii se feresc cu atîta spaimă de trecătorii de pe drum. Pentru că aici nu poate fi vorba de tradiția anglo-saxonă care strînge în casă, în jurul mesei de seară, întreaga familie. Știam că drumetul ajungînd după apusul soarelui la ușa vreunui fermier din Vestul Mijlociu riscă — dacă nu e un cunoscut al stăpînului casei — să aștepte zadarnic să i se deschidă. Sau că, uneori, cînd ușa totuși se deschise, atît cît îngăduie lanțul de pe dinăuntru, își face întîi apariția țeava unei puști și abia pe urmă un glas te întreabă ce vrei sau, pur și simplu, te îndeamnă să-ți vezi de drum.

— Să te ferească Dumnezeu să ai un accident pe vreun drum lăturalnic din regiunile agrare — povestea un tînăr comisvoiajor la o anchetă organizată de postul local de televiziune de la Wheeling, în Virginia de Vest. E ca și cum te-ai afla în mijlocul deșertului : nici măcar nu poți spera că vreuna din mașinile care, eventual, ar trece pe acolo ar fi dispusă să oprească și să te întrebe ce ți s-a întîmplat.

Teama nu e deloc lipsită de temei. Citînd cifre comunicate de F.B.I., *Almanahul* ziarului *New York Times* prezenta astfel situația la sfîrșitul deceniului trecut :

— „aproape 5 milioane de delikte grave au fost înregistrate în 1969, reprezentînd o creștere de 11,7% față de 1968 ;

— două persoane din fiecare o sută de locuitori au fost victime ale unui asemenea delict ;

— armele de foc au fost folosite în 9 400 de asasinate, 73 000 de atacuri asupra unor persoane și în 127 000 de jafuri, în cursul lui 1969 ;

— furturile comise în timpul zilei au crescut cu 286% de-a lungul deceniului al 7-lea ;

— sub diferite forme de delikte, în 1969 hoții și-au însușit bunuri în valoare de peste 1½ miliarde dolari ;

— între anii 1960—1969 numărul minorilor arestați pentru delikte grave s-a dublat, iar cel al tinerilor între 10 și 17 ani a crescut cu 27% ;

— violarea legii privind narcoticele a dus, în 1969, la un număr de arestări care era de șase ori mai mare decît în 1960 ;

— rezolvarea de către poliție a cazurilor grave de încălcare a legii a scăzut, de la începutul deceniului, cu 34% ;

— în 1969 au fost asasinați 86 polițiști ;

— 65% din delincvenții eliberați în 1963, după ispășirea pedepsei, au fost arestați din nou, pentru recidivă, în următorii șase ani ;

— 36% din numărul celor condamnați între anii 1960—69 erau recidiviști, iar media era de patru condamnări în intervalul celor zece ani analizați¹.

¹ *The New York Times Encyclopedic Almanach*, 1971, p. 275.

N-am avut la îndemână decît date fragmentare din perioada mai recentă ; dar ele demonstrează o creștere și mai accentuată a violenței. La fiecare 36 de minute, de pildă, pe teritoriul Statelor Unite se comite o crimă ; la fiecare 36 de secunde se fură un automobil. Nu e deci de mirare că ușile se zăvorăsc devreme, seara, și că fabricanții de lacăte — din ce în ce mai complicate — și de alarme (care se montează la uși, la ferestre, la obloanele garajelor) au obținut cele mai însemnate profituri din istoria Americii. Oamenii nu sînt consolati de împrejurarea că statisticile Interpolului demonstrează că țara lor se află „doar” pe locul al 15-lea, în privința crimelor comise în 1974, de exemplu. Au loc multe acțiuni cetățenești, cerînd autorităților să ia măsuri mai energice împotriva criminalilor. Campaniile electorale ale candidaților la funcția de primar sau de guvernator cuprind, obligatoriu, promisiunea că se vor întreprinde inițiative „de întărire a legii și a ordinii”. Dar promisiunile rămîn adesea neîndeplinite. Philadelphia s-a simțit în siguranță cînd, în urmă cu cîțiva ani, și-a ales ca primar pe fostul prefect de poliție ; i-am văzut fotografia în ziarele care-i anunțau victoria în alegeri : privire încruntată sub sprîncenele stufoase, maxilare puternice, buze subțiri care nu știau să surîdă. În doi sau trei ani, pașnica Philadelphia a secolului trecut, orașul marilor muzee și al celor mai vechi așezăminte academice ale Americii, a ajuns pe unul dintre cele dintîi locuri pe lista criminalității. Ceea ce înseamnă că întărirea forțelor polițienesti, conducerea cu mîină de fier a treburilor unui oraș nu reprezintă soluția problemei și că, de fapt, cauzele sînt mult mai adînci.

Comisia Kerner, numită de președintele Johnson pentru a cerceta cauzele creșterii dramatice a violenței în viața cotidiană a orașelor americane în timpul deceniului

trecut, atrăgea atenția asupra condițiilor în care trăiesc locuitorii cartierelor sărace ale marilor aglomerări urbane, acolo unde rata șomajului e mai înaltă, casele mult mai puțin prielnice unei existențe normale, mortalitatea infantilă mai ridicată, unde sînt mai puțini bani pentru medicamente și pentru taxe școlare. „Unde (se spune în raportul comisiei) se cuibărește, în atîtea chipuri, suferința umană.”

O altă comisie prezidențială de investigație a cauzelor violenței, numită în 1968, anul întunecat al asasinării senatorului Robert Kennedy și a lui Martin Luther King, releva „pierderea încrederii în standardele etice ale unei societăți care permite săvîrșirea imoralității reprezentate de războiul din Vietnam”. Legitimitatea instituțiilor politice era, astfel, pusă la îndoială și răbufnirile violenței deveneau într-un totu firești „într-o lume care institua domnia bunului-plac ca normă unică”. „Violența devine inutilă cînd instituțiile sociale funcționează astfel încît toți cetățenii să se bucure de un statut mulțumitor în viața normală a comunității și a națiunii.”¹

Am fost martor, în primăvara anului 1970, la asemenea manifestări ale protestului împotriva deteriorării codului moral al societății americane. Am văzut grupurile de demonstranți care aruncau cu pietre în ferestrele clădirii Oficiului pentru Serviciul Militar din campusul de la Seattle. I-am auzit pe studenți comentînd evenimentele de la Universitatea Kent, unde trei tineri au fost uciși de gloanțele Gărzii Naționale a statului Ohio. Presa și televiziunea au numit evenimentele de la Kent „omor fără circumstanțe atenuante” și au difuzat o fotografie care înfățișa o fată ingenuncheată lingă trupul unui coleg

¹ James S. Campbell, *Violence in America*, New York, 1973, p. 452.

al său : brațele ridicate spre cer evocau emblema durerii din arta antică. La începutul lui mai, câteva mii de tineri, în fruntea cărora se aflau invalizi din războiul din Vietnam, purtați în cărucioare, tirându-se în cîrje, au trecut prin fața Casei Albe și și-au azvîrlit medaliile peste grilajul grădinii. Nu a fost o manifestație violentă, dar ea a relevat în chip dramatic una dintre cauzele violenței din viața americană a acelui început de deceniu.

Însă violența de care se teme omul de pe stradă ia alte înfățișări. E mai puțin spectaculoasă : înseamnă borfașul care te pîndește la colțul străzii, în vreun cartier marginal, îți proptește cuțitul în piept și te jefuiește de cei cîțiva dolari, luînd-o la goană. Cel care, în stația de metrou, în orele de aglomerație, smulge poșeta din mîna unei femei și dispare în mulțime. Fură automobilul, cu tot ce e în el, de la locul de parcare. Îi atacă pe imprudenții trecători nocturni prin Central Park și, dacă descoperă că nu au bani asupra lor, îi înjunghie. Cel care se răzbună pe dușman, deschizînd focul asupra lui, dar greșește (de multe ori se întîmplă) și împușcă un pieton pașnic. Înseamnă „reglementarea conturilor“ dintre două bande care se îndeletnicesc cu vînzarea stupefiantelor : după fiecare eveniment de acest fel, într-un parcaj singularic se găsește, încuiat în port-bagajul unui automobil părăsit, cadavrul legat de mîini și de picioare al unui individ cunoscut poliției. Și e aproape sigur că, nu peste multă vreme, într-un alt colț al orașului, din port-bagajul altui automobil suspect va fi scos cadavrul legat fedeleș al unui membru al bandei adverse. Și așa mai departe, vreme de cîteva săptămîni, răzbunări tăcute care-i țin pe oamenii pașnici departe de locurile prea izolate, pe unde nici mașinile poliției nu par a se aventura cu prea multă tragere de inimă.

Ziarele și programele televiziunii nu sînt deloc străine de atmosfera de groază care plutește de atîtea ori pe străzile marilor orașe. Nu s-ar putea spune că mijloacele de „mass-media“ cultivă intenționat psihoza fricii; dar mecanismul însuși al informației publice determină scoaterea în relief a ceea ce se socotește a fi senzațional, a ceea ce poate atrage de îndată luarea-aminte a cititorului sau privitorului. În Statele Unite, nu există jurnale la nivel național; nici unul dintre cele două mari partide politice nu finanțează vreun organ de presă, pentru că — prin tradiție — cititorul vrea să fie informat de cineva care să poată cumpăni obiectiv inițiativele și pozițiile celor două tabere. Așa se explică, de pildă, că într-o țară unde unele reviste apar în tiraje de peste 17 milioane de exemplare, ziarul cel mai răspîndit, *Daily News* (preferat de newyorkez sobrului *New York Times*, pentru că folosește un vocabular mai redus și pentru că risipește cu mai multă generozitate ilustrațiile și benzile de desene) nu atinge decît 3 milioane. În concurența dintre redacțiile ziarelor — aproape în fiecare oraș apar cel puțin două cotidiene — se încearcă atragerea cititorului prin știri senzaționale de pagina întâi: toate crimele, jafurile, procesele cu depoziții mai picante capătă o publicitate care-i convinge pe cititori că, neștiute de el, în orașul său se petrec lucruri îngrozitoare. Cumpărîndu-și ziarul, el duce sub braț, spre casă, argumentele prudenței vecine cu frica.

Am putut să observ, de exemplu, că eșecul misiunii Apollo XIII, cînd viețile celor trei cosmonauți s-au aflat, zile în șir, în primejdie, a ocupat pagina întâi a ziarelor mai mult decît relatarea succesului lui Apollo XIV.

Mecanismul televiziunii e mai complicat. În 1974 erau în Statele Unite aproximativ 85 milioane de receptoare de televiziune, adică unul la fiecare doi locuitori și jumătate. De două sau de trei ori pe zi, știrile intră aproape

în toate casele. Dar, spre deosebire de Europa, nimeni nu plătește abonament : rețelele naționale sînt, de fapt, întreprinderi particulare și nu au cum să reclame plata vreunei obligații. Și atunci, singurul mod de a obține profituri este difuzarea reclamelor ; a opta parte din timpul total de transmisie e rezervat acelor filme sau desene animate care laudă calitățile diversilor detergenți, ale mărcilor de automobile, ale aparatelor de ras, ale limonadelor și sosurilor gata preparate. În statisticile pe 1973 se menționează că o singură firmă care fabrică produse de drogherie, „Procter & Gamble“, a cheltuit peste 120 de milioane de dolari numai pentru reclamele la televiziune. Dar industriașii și comercianții americani nu acceptă ideea că banii pot fi investiți fără siguranța unui profit ; așa încît nu-și încredințează reclamele decît posturilor de televiziune despre care au siguranța că au un număr destul de mare de spectatori. Și atunci se produce un adevărat cerc fără ieșire : întreprinderile comerciale cumpără spațiu de transmisie (la unele ore din zi, așa-numitul „prime time“, între 6 și 10 seara, plătit foarte scump) de la acele rețele de televiziune ce se adresează celui mai numeros public ; pentru a-și păstra dreptul de a difuza reclamele bine plătite de principalii agenți de publicitate, deci pentru ca aceștia să fie siguri că însușirile produselor lor vor ajunge cunoscute de cît mai mulți spectatori, directorii de programe se silesc să le conceapă cît mai atractiv cu putință. Reportajele despre întîmplări senzaționale capătă, încă din rezumatele pline de nerv care preced emisiunile de informații, un loc central în programele televiziunii.

Violența, reală în viața orașelor, capătă astfel dimensiuni încă și mai apăsate conturate, datorită unei nevoi explicite de publicitate. Pe temeiul unei realități cu adevărat grave, specula cu senzaționalul a clădit o mitologie

a spaimii. Știu, de pildă, că bursierii europeni ai unui institut de cercetări din Washington (împovărați și așa de idei nu întotdeauna exagerate despre violența de pe străzile orașelor americane) erau întâmpinați pe aeroport de un delegat care, imediat ce le ura obişnuitul bun-venit, le întindea un fluier legat de un lăntişor ce se putea prinde în jurul gâtului : dacă vor fi atacați, nu vor avea decît să şuiere şi bandiții o vor lua la fugă. E lesne de înțeles că mulți dintre noii-veniți n-au cutezat, în lunile cît au stat în Washington, să iasă după căderea amurgului : în loc să le fi dat curaj, fluierul îi obseda ca o dovadă palpabilă a primejdiiilor ce-i pîneau. Și, poate, au avut dreptate.

Străzile celor mai multe orașe sînt un elogiu al unghiului drept. Construite, de cele mai multe ori, pe locurile largi unde nu fusese clădit nimic mai înainte, așezările americane au avut de la început spațiu să-și desfășoare geometriile stricte, să croiască bulevarde largi și să planteze arbori. Oricine compară străzile din districtul financiar al New Yorkului, din preajma celebrului Wall Street, cu acelea de la nord de strada Houston, de unde începe Greenwich Village, își dă seama că le desparte o istorie de cel puțin o sută cincizeci de ani : în vîrfurile sudice ale insulei Manhattan, clădirile sînt construite de-a lungul ulițelor de odinioară, ce lunecau pe crestele colinelor, pe lîngă lizierele pădurilor care întunecau cu umbra lor apele brațului de mare ce se cheamă East River. Străzi înguste, întortocheate, luminate de soare numai la anume ore ale zilei, pentru cîteva minute. Pe deasupra lor, punți acoperite cu sticlă leagă clădirile înalte de 25--30 de etaje.

Mai tîrziu, s-a încercat să se sistematizeze partea veche a orașului ; s-au retezat unghiurile ascuțite ale încreșcărilor de străzi rămase de pe timpul cînd partea

aceasta de oraș se numea Noul Amsterdam și era proprietatea Companiei olandeze a Indiilor de Vest. Se mai văd unele case care stau oblic față de noile străzi, îndreptându-și ferestrele — odinioară deschise spre drum — către calcanurile mai noi ale clădirilor vecine. Într-un loc, înconjurat cu o balustradă scundă de beton, au rămas două sau trei cruci cu inscripția ștearsă de ploi, dintr-un cimitir unde fuseseră îngropați locuitorii orașului de acum două sute de ani; acum mormintele stau umile în umbra unor case mărunte, construite pe la sfârșitul secolului trecut. Din cimitirul de altădată se mai vede o grădină miniaturală, cu două laturi de cîte 4 sau 5 metri, unite de curba scurtă a balustradei. Ceva mai departe, o stradă a fost deschisă pe locul unei case din care a fost lăsată în picioare doar jumătate: pereții vopșiți în culori aspre stau cu fața spre strada cea nouă și în zugrăveala unora se mai bagă de seamă o pată mai întunecată, unde a fost tăblia de la căpățiul vreunui pat. În calcanul unor clădiri mai recente din Greenwich Village au rămas imprimare contururile caselor demolate ca să facă loc unei străzi mai largi sau unui loc de parcare. Cele dintîi așezări ale coloniștilor europeni au fost așezate aici cam prin 1609, după explorările lui Henry Hudson; dar întreaga insulă a Manhattanului (cumpărată de guvernatorul olandez Peter Minuit de la indieni în schimbul cîtorva șiraguri de mărgelă în valoare de 24 de dolari) a fost încorporată în oraș abia cu un secol în urmă, în 1874. De aceea, cartierele din partea de nord nu au decît puține clădiri vechi și construcțiile de sticlă și metal se înalță pe locul unor case care nu apucaseră încă să îmbătrînescă.

Alte orașe mari au lăsat neatînse vechile cartiere în jurul cărora au crescut treptat străzile cu clădiri mai noi; harta lor se desfășoară ca o filă a istoriei și îngă-

duie să se citească adausurile neconținute ale epocilor succesive. Bostonul e unul dintre acestea. De-a lungul a trei rîuri — Neponset, Charles și Mystic — se întind străzi cu case din secolul al XVIII-lea ce destăinuie gustul pentru neoclasicism al americanilor din preajma revoluției. Fațadele clădirilor cu două caturi stau, aproape identice, una lângă alta, urcînd dealurile din preajma Capitoliului și a Parcului Common, vechiul loc de adunare al locuitorilor care aici dezbăteau problemele grave ale orașului. Fațade în cel mai pur stil georgian: la parter, de o parte și de alta a ușii, cîte două ferestre înalte, cîteodată acoperite cu obloane de lemn roșiatec; la etaj, cinci ferestre întru totul aidoma celor de la parter. Sub acoperiș, o cornișă cu motive ornamentale grecești (sau pe care bostonienii le credeau grecești, fiind împrumutate, de fapt, din Italia renascentistă). Deasupra ușii, frontoane triunghiulare; dar constructorii de aici, din Massachusetts, unde ploile vin pe neașteptate dinspre Atlantic și dinspre Munții Berkshire, au adăugat o coperțină pentru a-l feri pe cel ce ieșea din casă de apa care cade, zile în șir, neconținut, din norii ce par să atingă vîrfurile copacilor de pe marginea străzii. Pe trotuare au rămas, cîteodată, felinare cu petrol sau cu gaz aerian, siluete grațioase în peisajul orașului ce-și păzește cu grijă monumentele istoriei de altădată.

O potecă de cărămidă gălbuie (*Freedom Trail*, „Cărarea libertății“) serpuiește prin cartierele vechi, pe străzi pavate, ca acum două sute de ani, cu pietre de rîu. Trece prin fața unor clădiri cu verande înalte pe ai căror stîlpi creștăturile abia se văd, șterse de ploii; în unele din casele acestea se adunau, pe la 1766, membrii comitetelor cetățenești care redactau lungi scrisori de protest împotriva impozitelor fixate de administrația colonială britanică. Mai departe, Cărarea libertății trece pe lângă vechiul par-

lament al statului Massachusetts, *The Old State House*; cîndva, clădirea aceasta de cărămidă înnegrită era sediul guvernatorului englez și de sub balconul ei, într-o noapte de martie a lui 1770, un detașament de nouă soldați britanici a tras într-un grup de tineri care, în derîdere, aruncaseră în ei cu bulgări de zăpadă. Trei bostonieni au fost uciși, șapte răniți grav (doi au murit după scurtă vreme); un pătrat de cărămidă marchează, pe pavajul piațetei, locul „Masacrului de la Boston“, unul dintre cele mai celebre evenimente care reflecta atmosfera încărcată de sentimente antibritanice din ajunul revoluției. Ceva mai departe, Faneuil Hall, o construcție ciudată: la etaj, o sală de adunări cu lungi galerii de lemn care dau ocl șirurilor de scaune cu spătare de pai, la parter, prăvălii cu uși înguste și gîrliciuri de beci de unde vine un miros de piatră umedă și de vin oțetît. De jur împrejur, hala de carne și de pește. De la tribuna de lemn de brad (aceeași care a fost instalată aici în 1761, cînd sala s-a reconstruit după un incendiu mistuitor), s-au auzit cuvintele celor care cereau să se pornească războiul împotriva englezilor. Și în toamna lui 1959, tot la această tribună, sub portretul surîzător al lui Peter Faneuil, și-a început campania electorală tînărul senator de Massachusetts, John Fitzgerald Kennedy.

Poteca de cărămidă trece pe sub arcadele de beton ale modernei șosele 93 și ajunge într-un cartier cu străzi înguste, suînd pieptîș un deal pe creasta căruia se vede turla ascuțită a unei biserici: *The Old North Church*, la fereastra căreia bostonienii au aprins un felinar, într-o noapte de aprilie, în 1775. Era semnalul convenit, anunțînd că armatele regelui porniseră spre Concord și spre Lexington să prindă pe nepregătite statul major al patrioților. Trei americani — Paul Revere, William Dawes și

doctorul Prescott — au pornit în galopul cailor să-i prevină pe fruntașii revoluției : s-au strecurat printre primele linii ale englezilor, dar au căzut într-o cursă întinsă de armata dușmană. Prescott a scăpat, a ajuns în tabăra americanilor după ce, în drum, i-a trezit pe fermieri ; cea dintâi bătălie a revoluției americane a fost câștigată de acești oameni de la țară, din împrejurimile Bostonului, îmbrăcați în grabă, treziți în toiul nopții de Samuel Prescott. Eroul faimosului poem al lui Longfellow este, însă, Paul Revere : statuia lui ecvestră (cu un gest prea elegant pentru goana deznădăjduită din noaptea aceea) e așezată în parcul de lângă biserica în fereastra căreia s-au pus felinarele ce vesteau primejdia. Casa lui de lemn, cu două caturi, cu geamurile prinse în rețele rombice de metal (care seamănă atît de bine cu casele engleze din orășelele medievale) a devenit muzeu. Iar despre doctorul Prescott nu povestesc decît cărțile de școală.

Dar Cărarea libertății se oprește și în fața Capelei regale, căreia monarhul englez i-a dăruit draperii grele de catifea și i-a îmbrăcat amvonul în foiță de aur ; a dat poruncă să i se așeze acolo și un tron, pentru a da coloniștilor să înțeleagă că el le este rege. Dar nici un cap încoronat al Marii Britanii nu a avut vreme să stea în tronul din capela de la Boston. Nu departe, poteca de cărămidă trece și pe lângă un cimitir vechi, Grannary ; adăpostit între zidurile înalte ale unor clădiri mult mai noi, cimitirul pare, totuși, învăluit în pacea vremurilor de demult. Pe unele morminte sînt împlîntate stegulețe americane, ceea ce înseamnă că sub crucea de piatră e înmormîntat un erou al națiunii. În părțile acestea, unde orășelele poartă nume de bătălii ale războiului de independență, cimitirul e colorat de zeci de stegulețe, schimbate o dată pe săptămîină, de elevii școlilor din Boston

În grija cărora se află monumentele istorice. Într-un mormînt lipsit de podoabe, își doarme somnul personajul foarte bine cunoscut de școlari, Elizabeth Vergoose, o bătrînă care a murit la începutul secolului al XVIII-lea. Avea o droaie de nepoți și cît e ziua de mare colinda de la unul la altul și-i astîmpăra spunîndu-le povești. Unul dintre ginerii ei, tipograful Thomas Fleet, le-a adunat și le-a tipărit sub titlul *Poveștile măicuței Goose*. Legenda e frumoasă. Dar s-au găsit, și de data aceasta, cercetători lipsiți de orice spirit romantic care au demonstrat, fără greutate, că poveștile lui Perrault, *Contes de ma mère l'Oye*, fuseseră publicate înainte ca respectabila doamnă Vergoose să le fi povestit nepoților ei, iar domnul Fleet să le tipărească într-o ediție republicată de atunci de cîteva sute de ori. Copiii din Boston sînt, însă, indiferenți la argumentele istoricilor literari și, pentru ei, Măicuța Goose este aceea care a născocit minunatele povești și poezioarele pline de haz.

În jurul Capitoliului, pe străzile nestrăbătute de cărare de cărămidă, casele păstrează înfățișarea din secolul trecut și în parcuri cresc încă arbori sădiți în vremea în care, clădindu-se diguri și secîndu-se mlaștini și brațe de mare, s-au adăugat aproape 400 de hectare la suprafața Bostonului. (Această muncă istovitoare de recuperare a pămîntului s-a desfășurat și în alte orașe, și iarba multor parcuri, bulevarde și grădini ale caselor din Los Angeles, de pildă, a fost adusă în brazde mari, de la zeci de kilometri, și așezată aici, sub soarele neiertător ; orașul consumă uriașe cantități de apă ca să-și păstreze iarba și arbuștii aduși de departe.) Cîndva, Bostonul s-a numit Trimountaine, pentru că primii coloniști sosiți aici în 1630 și-au clădit casele pe o peninsulă dominată de trei dealuri, dintre care cel mai înalt era încoronat de trei vîrfuri. Astăzi, Beacon Hill („Dealul farului”), pe care,

În 1632, se afla un far dînd de veste rarelor nave că se apropiau de un port primitiv, nu mai are decît o culme domoală unde s-a clădit Capitoliul. Un alt deal, Fort Hill, a fost săpat pînă la temelie, făcînd loc construcțiilor. Numai Copp's Hill și-a păstrat înfățișarea de acum trei sute și ceva de ani. Cheiul unde, în iarna lui 1773, se aflau ancorate corăbiile încărcate cu ceai englezesc (pe care americanii refuzau să-l bea, pentru că prețul de vînzare includea un impozit, mic, e adevărat, dar merit să dovedească dreptul Metropolei de a-și supune la taxe cetățenii din colonii) și unde, deghizați în indieni, bostonienii s-au urcat pe punțile navelor și au aruncat în apă ceaiul „cu impozit cu tot“, se află acum pe uscat, la o bucată bună de drum de țărmul oceanului.

În centrul orașului, Boston Common — cea mai veche grădină publică din America — mai amintește de vremurile cînd era izlaz pentru vitele celor cîteva sute de coloniști. Metropola industrială de astăzi nu vrea să uite că s-a înălțat din munca umilă a unor cultivatori de cereale și a unor pescari. În Camera Reprezentanților din clădirea în stil neoclasice a Capitoliului, un cod mare, cioplit din lemn, e atîrnat deasupra galeriei publicului, amintind anii de început ai orașului, cînd Bostonul era cel mai mare port pescăresc al Noii Anglii.

Nu e cel mai vechi craș al Statelor Unite (spaniolii întemeiaseră St Augustine, în Florida, cu aproape 70 de ani mai devreme, iar în 1619, la Jamestown, în Virginia, coloniștii își convocaseră cea dintîi adunare legislativă). Nici chiar din Noua Anglie : la Plymouth, un orășel așezat nu departe, spre sud de Boston, se păstrează piatra pe care, zice-se, au pășit cei 101 pelerini cînd au debarcat pe pămîntul Lumii Noi. Chiar și New Yorkul e cu cîteva ani mai vechi. Iar coloniștii care aveau să ridice primele case din Trimountaine veniseră aici după ce lăsaseră mai la

nord, la Salem, un grup numeros, întemeietorii de mai târziu ai înfloritoarei Massachusetts Bay Colony. Dar nicăieri, pareă, istoria nu e integrată atât de firesc ca aici în viața orașului modern.

La Mystic, pe țărmul Connecticutului, întreaga așezare are înfățișarea unui seducător muzeu ; îmbrăcați în stralele de acum două sute de ani, tineri meșteșugari stau în căsuțele lor de birne, împlinind muncile locuitorilor de odinioară ai orașelului. Țes la războaie cioplite din lemn de arțar, coc pîine la cuptoare din cărămidă. Întorc cu îndemînare, sub loviturile ciocanului, fierul înroșit, croiesc cizme înalte, pescărești. Pe corabia ancorată chiar lângă țărm, instalațiile de pescuit și de prelucrare a cărnii, și a grăsimii de balenă sînt unse, în fiecare an, cu grijă (Mysticul a fost, în secolul trecut, unul dintre cele mai vestite porturi ale balenierelor și multe cărți cuprinzînd sfaturi practice pentru uzul pescarilor plecați departe, în largul mărilor reci, au fost scrise de vestiți căpitani de vas de aici). În poiana din fața vechii clădiri a primăriei, băiețandri de 18--20 de ani îi învață cu răbdare pe copiii turiștilor cîntece din timpurile cînd tot ceea ce este acum muzeu era viață adevărată.

Mai la nord, la Salem, în centrul orașelului s-au păstrat cîteva case de lemn din vremea barbarelor procese ale vrăjitoarelor din 1692 care mai răspîndesc asupra numelui așezării acesteia de marinari și de pescari o faimă tragică pentru oricine își amintește din istoria americană (și cine nu-și amintește ?) de tragicele evenimente de atunci, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Pe malul oceanului, *casa cu șapte frontoane* din romanul lui Hawthorne a devenit un muzeu, foarte bine îngrijit, unde — prin intermediul personajelor cărții — descoperi aspra viață domestică a puritanilor de la începutul vea-

cului trecut : fiecare detaliu e reconstituit cu atita minuție, încit simți că e nevoie de încă o lectură atentă a romanului ca să înțelegi nuanțele mișcării sufletești a personajelor în mediul lor real. Cîteva străzi cu platani și cu arțari, cu case înconjurate cu grilaje de fier, meșteșugit lucrute, se despart liniștit de la răscrucea unde o „casă a vrăjitoarelor“, de un calm surprinzător, în care lugubru e doar numele, se înfățișează — de fapt — ca un model al locuințelor de acum 300 de ani. Dar nici o clădire mai înaltă de două caturi nu tulbură peisajul, totuși, patriarhal al Salemului.

Chiar la Philadelphia, vestigiile istorice sînt cuprinse între cimitirul din capătul de nord al Esplanadei Independenței (unde pe lespedea mormîntului lui Benjamin Franklin, așezată chiar lîngă grilajul împrejmuirii, oamenii aruncă — nu știu de ce — monede de 10 și de 25 de cenți) și Independence Hall, la capătul de sud, pe cîteva străzi vechi, toate așezate între Broad Street și malul rîului Delaware, în marginea de est a orașului. Independence Hall, construit în 1741, într-un stil georgian pur, întemeiat pe legile severe ale simetriei, e clădirea în care s-a semnat *Declarația de Independență*, în vara lui 1776. Aici, George Washington a fost desemnat comandant al armatei americane și, peste un an, Convențiunea Continentală a redactat cele șapte articole ale Constituției. La parter, se păstrează celebrul *Liberty Bell*, clopotul libertății, care a sunat în clipa cînd se semna *Declarația de Independență*. Simbol al „Spiritului lui '76“, clopotul e reprodus ori de cîte ori se face aluzie la întîmplările din vremea Războiului de independență. E reprodus și pe numerele de automobile ale statului Pennsylvania. Alături de Independence Hall, o clădire asemănătoare unei școli dintr-un orașel de provincie : Congress Hall, care — vreme de un deceniu — a fost Capitoliul națiunii americane.

Reprezentanții celor 13 foste colonii stăteau așezați în bănci înguste și incomode de lemn, iar tribuna de unde se rosteau cuvântările semăna cu pupitrul unui învățător. De partea cealaltă a lui Independence Hall, simetric și întru totul identic cu Congress Hall (legea simetriei a arhitecturii georgiene era neabătut ascultată), se află vechea primărie care, între 1791 și 1800, a adăpostit Curtea Supremă a Statelor Unite. Interiorul ei, și aici, de o simplitate ostentativă, dezvăluind concepțiile celor ce-și luaseră ca model virtuțile severe ale Republicii romane. Și, de fapt, moșteneau și dezgustul puritanilor față de tot ceea ce ar fi putut însemna lux.

Primul Congres Continental, cel din 1774 (care promulgase cel dintâi document al Revoluției, *Declarația Drepturilor*), a avut loc într-o clădire mică, de cărămidă, cu ferestre boltite : Carpenters Hall, construită de breasla tâmplarilor, în 1724. În apropiere, pe Arch Street, o căsuță cu obloane albe, cu ușa — aproape fără prag — deschizându-se direct din stradă, e aceea unde (spune legenda) Betsy Ross, nepoata unuia dintre semnatarii *Declarației de Independență*, a cusut cel dintâi steag al noii republici. Modelul, cu treisprezece dungi orizontale, șapte roșii și șase albe, și un număr de stele albe, egal cu numărul statelor Uniunii, așezate pe un pătrat albastru din colțul din stînga-sus al steagului, a fost aprobat de Congresul american în 1777 ; cu puține modificări — determinate în primul rînd, se înțelege, de adeziunea la Uniune a unor noi state — steagul cusut de fata de 24 de ani e și astăzi drapel național al Statelor Unite. Și, ceva mai încolo, Elfreth's Alley păstrează înfățișarea nemodificată a unei străzi de pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în vremea războiului revoluționar : case cu un singur etaj, cu uși înalte, încoronate de mici frontoane grecești, cu ziduri îmbrăcate în iederă și cu mari ghivece verzui, în

care sînt sădiți leandri ; pavață cu bolovani de rîu, ceea ce-i obligă pe locuitori (pentru că în casele de pe Elfreth se locuiește și azi) să-și lase automobilele în colțul aleii.

La apus de primăria orașului (o clădire cu arhitectură fantastică, de fapt patru aripi care închid o curte interioară, deasupra căreia se înalță un turn de 150 de metri, împodobit cu statuia de 12 metri a lui William Penn, totuși prea scundă ca să se deslușească bine din stradă), începe orașul modern. O linie foarte ferm trasată desparte aici istoria trecută de prezent. Trecerea se face brusc și de îndată ce ieși din liniștea ulițelor de acum două sute de ani, te întîmpină forfota cumpărătorilor de pe Market Street, clădirile masive ale băncilor și societăților de asigurări, bulevardele largi, înaltele fîntîni artizene ornate cu statui, gara. La capătul unei esplanade se zărește clădirea Muzeului de artă, echilibrată, impunătoare ; printre frunzișurile unui pîlc de castani, dincolo de un iaz pe care plutesc nuferi înfloriți, Muzeul Rodin. Și ceva mai încolo, Biblioteca (aproape trei milioane de volume), organizată în 1891, după planurile lui Franklin. Dar istoria epocii Revoluției rămîne în preajma lui Independence Hall și construcțiile moderne, de beton alb, se înalță de-a lungul bulevardelor croite de ediii ultimului secol, mărturii ale unei epoci recente, despărțită de vechea istorie printr-o linie nevăzută, dar precisă, care trece, de la nord la sud, prin curtea Primăriei.

Și la New York clădirile de acum cîteva secole sînt păstrate cu pietate, printre construcțiile de metal și de sticlă ale acestor ultime decenii. Dar istoria veche a orașului nu se descoperă ușor printre străzile umbrite de blocuri de cîteva zeci de etaje.

Bostonul este, însă, altceva. Nicăieri, parcă, istoria nu infuzează atît de covîrșitor viața orașului ca aici. Arhitectura modernă și cea a epocii georgiene și a neoclasicis-

mului alternează cu geometriile riguroase ale vremii contemporane. În centrul modern al Bostonului, în Copley Square, la sfârșitul deceniului trecut s-au construit câteva clădiri de o mare îndrăzneală a concepției. Liniile verticale ale ferestrelor și ale coloanelor înalte de beton lunecă de-a lungul zidurilor, apoi se frâng și continuă, într-un alt plan, alternând neconținut și creînd impresia unor volume care se apropie și se depărtează într-un joc elegant al proporțiilor. Dar calculele cutiei de sticlă a lui John Hancock Insurance Company n-au ținut seama de puterea vîntului care se năpustește, mai ales primăvara, dinspre Atlantic : ferestrele se sparg întruna, cu zgomot, izbite de curentul violent. Echipa de geamgii sînt angajați permanent să înlocuiască ferestrele ; în fiecare zi, plăci oarbe de lemn apar la un alt etaj. Bostonienii îi spun „uriasul cu plasturi“.

Cărarea libertății trece adesea pe lîngă unele clădiri moderne și, la un moment dat, traversează zgomotoasa State Street, chiar în fața unui magazin de televizoare și a unei librării unde se vînd și calculatoare electronice de buzunar. Drumul spre Cambridge — cîndva un orașel aflat departe de Boston, astăzi cartier al lui — lasă în urmă fabrici și imobile de birouri. La Cambridge (al cărui nume a fost împrumutat, de bună seamă, de la cel al orașului englezesc ce s-a dezvoltat treptat în jurul celebrei universități) se află Harvardul. Se mai păstrează unele construcții de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea : case de o maiestreasă simplitate, ziduri de cărămidă și de piatră, cu ferestre încadrate în chenare albe, cioplite cu motive care amintesc limpede de modelul arhitecturii renascentiste engleze.

În 1630, vreo 800 de coloniști veniseră din Anglia pe țărmul golfului Massachusetts. Fuseseră întîmpinați

de o climă aspră, trebuiseră mai întâi să doboare copaci și să umple mlaștini pentru a-și putea așeza locuințele. Dar peste cinci ani, după ce gospodăriile începuseră să mai prindă cheag, după ce se iviseră primele semne ale unor recolte îndestulătoare și corăbiile venite de peste Ocean ancorau mai des în port, să descarce și să ia cu ele mărfuri, bostonienii înființau cea dintâi școală unde copiii erau primiți fără să plătească taxe. Iar în 1836, la New Towne (pe care apoi l-au rebotezat Cambridge), lua ființă Harvardul.

La celălalt capăt al țării, pe țărmul Pacificului, Seattle a început ca o mărunță așezare de tăietori de lemn, în 1851. Abia peste doi ani, emisarii trimiși pînă în preajma lacului Michigan se întorceau, aducînd cu ei cîteva zeci de fete de măritat, semn că Seattle avea de gînd să se gospodărească statornic în acele locuri. Orașul a crescut încet și abia în 1869 a fost recunoscut de autoritățile care i-au înmînat carta de construire. Dar la acea dată, universitatea locală fusese înființată de 8 ani. Iar în 1839, cînd se va proclama statul Washington, recunoscîndu-i-se drepturi pe deplin egale cu ale celorlalte 41 de state mai vechi, în acest îndepărtat colț de țară funcționau patru universități. În vastul parc al Universității Washington, pe o pajistă înconjurată de rododendroni, patru coloane ionice (dar de lemn) au fost aduse din centrul orașului unde vechea clădire a universității a fost demolată, în urmă cu multe decenii, ca să facă loc străzilor drepte și construcțiilor de beton.

Dealtminteri, aproape pe întregul cuprins al Statelor Unite, data de întemeiere a universităților o precede cu mult pe aceea a primirii teritoriului în Uniunea Statelor Americane. Unele orașele (mai ales în Vestul Mijlociu, în Vestul Îndepărtat și în Sud) își datorează existența împrejurării că acolo se află universități a căror faimă

cheamă mii de studenți. Bloomington, de pildă, e un oraș cu ceva mai mult de 40 000 de locuitori. Universitatea Indiana, al cărui campus umbrat de arbori înalți e adăpostit aici, are peste 20 000 de studenți și 2 000 de profesori. Cei aproape 17 000 de studenți ai Universității de la Kent — în apropiere de Cleveland — trăiesc într-un oraș de vreo 25 000 de locuitori ; și cam același e și raportul dintre studenții Universității din Michiganul de Est și locuitorii din Ypsilanti, cei ai Universității de Stat Illinois și locuitorii din mărunțul Normal, ai Universității Purdue și populația orașului La Fayette.

Unele localități poartă, dealtfel, nume care nu lasă nici un fel de îndoială asupra obârșiei lor. Există un oraș *University* în Mississippi, un altul în Alabama și altul în Arkansas ; un *University City* în Missouri, un *University Park* în Pennsylvania și un *University Center* în Michigan ; un *College*, lângă Fairbanks, în Alaska ; un *Collegeville* în Pennsylvania și altul în Minnesota ; un *College Park* în Maryland, un *Collegedale* în Tennessee, un *College Heights* în Arkansas, un *College Place* lângă Walla Walla, în estul statului Washington. Chiar și în orașele mai vechi, la New York, la Washington, la Philadelphia, la Boston cartierele din jurul universităților își păstrează un farmec propriu. Acolo unde nu există campusuri, unde studenții ies din sălile de curs direct în stradă, o forfotă zgomotoasă și multicoloră semnalează apropierea universității.

Cîteodată, e adevărat, e greu să-ți dai seama de natura acestei aglomerații, pentru că se întîmplă ca și cartierul din jur să fie la fel de animat. Universitatea Columbia din New York, de exemplu, odinioară una dintre cele mai bune instituții de învățămînt ale țării, e amplasată în partea spaniolă a Harlemului. Lîngă zidurile cu arhitectură severă din vremea așa-zisei „Renașteri grecești“, se

înșiră case cu 6—7 etaje, afumate, dar înveselite de panglici viu colorate, strînse în funde imense deasupra ușilor și ferestrelor. Zeci de prăvălii cu firme scrise în engleză și spaniolă (unele numai în spaniolă); în fața tuturor magazinelor, marfa e scoasă în stradă. Legume, lăzi frigorifice cu brînzeturi și carne, haine, încălțăminte, cărți (firește, în spaniolă), obiecte de bucătărie. Femei cu părul prins în bigudiuri roz se tocnesc cu glas tare, și se pare că se ceartă, dar în cele din urmă iau pachetul înfășurat în grabă de negustor și se despart de el rîzînd și bătîndu-l tare, în semn de prietenie, pe umăr. Se opresc și discută cu cei din spatele tarabelor, care le întind pe un vîrf de cuțit o așchie de brînză : o gustă, stau o clipă pe gînduri, și trec mai departe, vorbind tare cu negustorul de alături. O forfotă veselă, neconținută ; pînă seara tîrziu, se pare că întregul cartier stă pe stradă, în fața prăvăliilor cu mărfuri scoase la vedere, spre care negustorii își cheamă, strigînd și dînd din mîini, mușteriii. Megafoanele transmit tot timpul muzică sud-americană, care sună dogit în pilniile vechi. Bineînțeles, mirosul de hamburgeri și de *hotdogs* plutește și aici, ca pe toate străzile comerciale ale orașelor americane. Dar, pe lîngă aceste mîncăruri searbede, se servesc picante specialități ale bucătăriei mexicane : *tacos*, *burritos*, *enchilados*. Animația domnește pînă tîrziu, după căderea serii ; apoi brusc, străzile se golesc. Vara, pe ferestrele deschise (locuințele cu aer condiționat sînt rare în acest cartier), se aud, puse la maximum, aparatele de radio și televizoarele, revărsînd în stradă o uluitoare cacofonie. Străzile sînt aproape pustii. Doar în prăvăliile luminate puternic, cîte un negustor stă sprijinit de tejghea, în așteptarea vreunui client întîrziat.

Acum e vremea cînd se descarcă furgonetele cu marfă ; micii negustori au, poate, ziua cea mai lungă de lucru din

Statele Unite. Deschid prăvăliile pe la șase dimineața și le închid târziu, după miezul nopții. Apoi așteaptă camioanele cu marfă ; nu-și îngăduie să-și întrerupă lucrul în timpul zilei, să descarce marfa și să-și lase mușteriii să plece la prăvălia vecină.

Dar nimeni nu îndrăznește să treacă singur, noaptea, prin părțile acestea, mai la nord de strada 100, unde ziua e atîta zarvă și voie-bună ; cei care, din cine știe ce motive, se întorc târziu acasă, tresar la vederea oricărei umbre și se închină recunoscători, cînd ajung nevătămați în pragul casei. Spectatorii ies întotdeauna în grup de la cinematografe (filmele sînt vorbite în spaniolă) ; se știu prea multe întîmplări cu jafuri, și crime, și violuri care s-au petrecut pe aceste străzi, pentru ca oamenii să treacă pe aici cu inima ușoară.

La fel e și mai spre răsărit, în vale, în Harlemul propriu-zis, în preajma bulevardului Saint Nicholas.

Aici, peisajul e apăsător : zeci de case cu ziduri arse, amintind de violentele ciocniri rasiale de la mijlocul deceniului trecut, se înșiră de-a lungul străzilor. Cutiile de gunoi sînt așezate chiar pe treptele ciobite ale scărilor. Și aici, în zilele de vară, toată lumea se mută, pînă către miezul nopții, în stradă : odăile, lipsite de instalații de aer condiționat, devin prea înăbușitoare. Dar, strînși în grupuri mari, locuitorii din Harlem — cartierul oamenilor de culoare — îi privesc bănuitori pe toți cei care trec pe străzi. Legenda potrivit căreia Harlemul ar fi cartierul în care violența e mai obișnuită ca oriunde în New York, e doar în parte adevărată. E drept că nu te simți deloc în largul tău pe străzile astea unde casele vechi și murdare sînt atît de asemănătoare între ele și unde tineri și vîrstnici, deopotrivă, se uită fără prietenie la tine. Senzația cea mai puternică, pe care n-o uiți apoi

zile în șir, e nu atât aceea de teamă, cit de profundă compătimire. Sărăcia e evidentă, nu se ascunde, iese în stradă, se etalează la ferestre. Cămășile copiilor și ale adolescenților, cîndva strident colorate, sînt ieșite la soare și rupte. Bătrînii stau în prag, sprijiniți în baston și, întotdeauna, cu pălăria pe cap ; o pălărie decolorată și roasă. Haine uzate, pantofi scilciați.

Bătrînii din Harlem sînt, poate, imaginea cea mai deprimantă a New Yorkului. Cu fețe scofilcite, ca niște mănuși de box de mult uzate ; cu gura larg deschisă, fără dinți, sorbind avidă aerul rău mirositor. Mulți dintre ei suferă de îngrozitoare boli de ochi : pleoapele sînt umflate și roșii. Unii dintre ei sînt orbi, dar simt după zgomotul pașilor că nu ești de prin partea locului și te urmăresc cu privirea lor goală și inexpressivă. Ei sînt, în primul rînd, cei care dau Harlemului o înfățișare bruegheliană.

Harlemul e o lume uitată. O lume nedreptățită. Manifestele electorale ale tuturor candidaților la fotoliile de senatori ai statului New York cuprind neapărat promisiuni de îndreptare a situației Harlemului. Alegerile trec însă, afișele rămîn îngălbenite și murdare pe zidurile cu tencuiala căzută. Și viața cartierului continuă, aceeași, cu străzile pline de mormane de gunoi, cu case prost luminate, pe lingă care ți-e teamă să treci de îndată ce înserează.

Procentul cel mai mare de copii care trebuie să-și întreprună școala, al celor care nu-și găsesc o slujbă permanentă e aici, în Harlem. Și în Bronx. Municipality nu poate face decît foarte puțin. Fundațiile de binefacere organizează adesea festivități, îndelung popularizate de ziare și de televiziune. De cîteva decenii, însă, oamenii Harlemului privesc aceste serbări cu un nedezmîțit scepticism. Ba chiar cu aversiune. Reabilitarea Harlemului

e o problemă de sistem, nu una pe care s-o poală rezolva societățile filantropice.

De multă vreme, în ajunul alegerilor se discută în public un „program de reconstrucție“ a cartierului. Dar, după atâtea și atâtea schimbări de primari, străzile rămân la fel de murdare, mărginite de aceleași case ruinate, cu ferestre oarbe ; în zilele de vară, copiii se fugăresc, țipă, se lovesc sub privirile obosite ale bătrînilor. Gunoaiele se strîng în locurile de joacă : cîrpe, roți ale automobilelor strivite, cioburi și hîrtii arse. Chiar dacă unul sau altul dintre primari dorește sincer să facă ceva pentru Harlem, sistemul consiliului municipal e prea greoi pentru ca intențiile bune ale cuiva să depășească stadiul promisiunilor.

Și Harlemul rămîne, în continuare, apăsătoarea imagine a discriminării.

Cîndva, Harlemul era o întindere liniștită, cu case mici și curate, pierdute în mijlocul viilor. Apoi, pe la mijlocul secolului trecut, devenise cartier de vile; iar Dealul Morningside era cel mai frumos parc al orașului. Momentul de glorie a venit pe la 1914 : Harlemul a ajuns atunci unul dintre centrele cele mai active ale culturii negrilor americani. Acum, multe dintre sălile de spectacol de acum șaiszeci de ani au dispărut, altele s-au transformat într-un soi de restaurante unde se servesc pui fripiți, cu puțină muzică — atîta cît să întrețină interesul turistic.

— Cea mai grea lovitură — îmi spunea un istoric al culturii negrilor americani — a fost demolarea, în 1958, a sălii „Savoy“. Era un loc unde oricine putea să învețe adevăratul jazz și să înțeleagă viața negrilor. N-am cum să vă explic cu ce anume semăna ; dar, decenii în șir, la „Savoy“ s-a afirmat personalitatea unei culturi de mare autenticitate. Fără el, Harlemul e un fel de Romă fără Colosseum.

Singurul supraviețuitor al epocii de aur de odinioară e teatrul „Apollo“, de pe strada 125. În sala cu ornamente grele, de lemn bronzat, și cu perdele de catifea au cântat Louis Armstrong, Duke Ellington, Ella Fitzgerald, Mahalia Jackson. Și astăzi prestigiul lui nu e întrecut de nici o altă instituție teatrală a negrilor din Statele Unite și premierele de aici îi atrag nu numai pe criticii muzicali și dramatici, ci și pe iubitorii de artă din întregul oraș.

Mai spre nord, pe strada 136, se află o secție a Bibliotecii Publice din New York : „Countée Cullen Branch“. Numele celei mai importante instituții culturale din Harlem nu i-a fost dat de vreun scriitor care ar fi activat pentru drepturile populației de culoare, ci de rafinatul poet al ritmurilor severe ce le amintesc pe acelea ale lui Keats. De intelectualul care, după ce și-a luat licența la Harvard, a militat pentru ideea unei împăcări rasiale, în numele „unității națiunii americane“. În mijlocul acestui cartier cu atâtea case ruinate în timpul ciocnirilor dintre americanii albi și negri, firma bibliotecii are semnificația unui ideal încă neîmplinit. Cu vreo 40 de ani în urmă, când americanii de culoare își descopereau rădăcinile adânci ale tradițiilor africane, când *bluesurile* și *spiritual-urile* erau cercetate nu ca expresii ale unei arte primitive, ci ca niște surse indigene ale muzicii americane, biblioteca „Countée Cullen“ a devenit „o agora a Harlemului“. Ea găzduiește cea mai bogată colecție de tipărituri și de discuri în care e consemnată contribuția popoarelor africane la cultura lumii.

Am văzut, de pildă, somptuoasa ediție a amplului poem în latinește, compus de un autor negru anonim și publicat în insula Granada din Antille, în 1573. O istorie a vechii Spanii și a Africii, ilustrată cu delicate xilografii, apărută în 1614. Volume cu care s-ar putea mândri orice muzeu de bibliofilie din lume. Vechi programe de sală

(unele din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea); broșuri, afișe, un catalog din 1827 al ziarelor publicate pînă atunci de negrii americani și care cuprinde cîteva zeci de titluri. Cutiile cu microfilme ale publicațiilor de sociologie și de artă africană se înșiruie pe multe sute de metri de rafturi. O clădire modernă, luminoasă, în sălile cărcia se simte răcoarea proaspătă a aerului condiționat a fost adăugată nu de mult construcției mai vechi, de o solemnitate întrucîtva stîngace. O sală largă de conferințe, o galerie de artă unde se organizează expoziții ale pictorilor și graficienilor contemporani, studiouri de artă dramatică, încăperi unde se desfășoară programe pentru copii și concerte de muzică de cameră, altele consacrate unor dezbateri cu caracter social și cultural (am asistat, de exemplu, la o discuție aprinsă prilejuită de creațiile unor arhitecți de culoare care elaboraseră un program de modernizare a cartierului); toate acestea sporesc prestigiul bibliotecii „Countée Cullen”.

În ianuarie 1970, cînd am ajuns în Statele Unite, tensiunea ciocnirilor rasiale din deceniul precedent slăbise mult. Cel puțin așa mi s-au părut la Portland, unde populația de culoare reprezintă numai 5% din numărul locuitorilor; lucrurile păreau că vin de foarte departe și că n-au nici o legătură cu viața reală a orașului. De aceea n-am înțeles prea bine comentariile din ziarele locale care se refereau, îngrijorate, la un eveniment recent, uciderea, în decembrie, la Chicago, a lui Fred Hampton, lider al „Panterelor negre”. Îmi aduc aminte că nu-mi puteam explica declarațiile rectorului Universității Yale, care spusese că „se îndoiește de posibilitatea unui proces echitabil al militanților negri din Statele Unite”. Mai târziu mi-am dat bine seama că, totuși, prejudecățile rasiale rodeau pe dedesubt acea înșelătoare liniște ce urmasse violențelor din anii '60. Am înțeles cît de

puternice continuă să fie, în multe locuri, prejudecățile rasiale, cît de abil sînt manevrate de unii oameni de afaceri.

Am priceput mai bine sensul acestor prejudecăți, cînd am aflat că în ultimele două decenii Harlemul a coborît cu aproape cincisprezece străzi mai spre sud. Și aici, ca și în alte orașe americane, mecanismul e relativ simplu. Într-un imobil din apropierea cartierului negru se eliberează un apartament : deîndată un negustor de valori imobiliare îl cumpără și-l închiriază, la un preț mult mai coborît decît cel obișnuit, unei familii de negri. Legea interzice discriminarea rasială în privința închirierii caselor : nerespectarea unei asemenea legi e considerată „crimă împotriva constituției federale“. Așa încît vecinii nu mai au cum să protesteze împotriva celor care se mută lângă ei ; dar, în cîteva săptămîni, toate apartamentele clădirii sînt părăsite. Întreprinzătorul negustor le cumpără și le închiriază. Tot unor negri. În scurt timp, întreaga stradă se golește. Casele se vînd ieftin, pentru că locatarii sînt grăbiți să le părăsească și să scape de noii vecini. Afacerea se încheie cu mari beneficii, mai ales că de-a lungul vremii firma care cumpără clădirile nici nu mai are de gînd să investească vreun ban în reparații.

Cartierul negru coboară spre centru. A și ajuns, în unele părți, pînă la strada 90. La Washington populația de culoare a atins 70%. Coboară din străzile cu case vechi de cărămidă, pe fațada cărora se întinde pecinginea igrasiei și fumului de cocs, spre cartierele din centru. Și, aproape nicăieri — mi s-a spus — negustorii de imobile nu sînt întru totul străini de această rapidă extindere a ghetoului negru.

Am în față un ghid al New Yorkului, publicat în 1961. Se vorbește aici despre un Harlem portorican între străzile 96 și 116, de-a lungul lui Madison și al lui Fifth Ave-

nues. La 10—11 ani după tipărirea ghidului, am întâlnit firme scrise în spaniolă pînă către strada 86 și, în sus, pînă pe malul râului Harlem, la strada 125, și — spre răsărit — pînă pe țărmul lui East River. Ba, chiar și în acel infernal amestec de dezmoșteniți ai soartei din South Bronx, dincolo de râul Harlem, se văd tineri care poartă vindiaze cu inscripții spaniolești : sînt copiii imigranților, sosiți din acest „al 51-lea stat“ (*Estado Libre Asociado*), și sporind și mai mult impresia de sărăcie sordidă a acestui cartier.

Imaginea convențională a unui Harlem prin definiție negru mi-a fost spulberată și de descoperirea unor enclave mai puțin întinse, bineînțeles, decît vastele cartiere unde se vorbește spaniola. La colțul străzii 125 cu Eighth Avenue, am văzut cîteva firme de prăvălii scrise în finlandeză ; am aflat că, nu de mult, aici exista o colonie de muncitori finlandezi care aveau o librărie, o prăvălie de discuri și care, primăvara și toamna, organizau programe de cîntece și de dansuri aduse de la ei de-acasă. Acum, colonia de muncitori blonzi, cu ochi albaștri, s-a risipit și în urma ei n-au rămas decît cele patru sau cinci firme ale unor magazine mărunte, unde uneori se întîmplă să se mai afle cineva care să vorbească finlandeza.

Întîlnești adesea în centrul Manhattanului, pe treptele Bibliotecii Publice, sub arcadele Centrului Rockefeller, în piața Marii Armate, la intrarea în Central Park, băieți cu surîsul alb, îmbrăcați în cămăși violent colorate, care minuiesc cu o uluitoare abilitate niște bețe, scoțînd sunete surprinzător de melodioase din vechi butoaie de benzină vopsite în roșu și în galben strident. Cîntecele lor se reverberează sub bolțile de beton și plutesc pe străzile adînci ca niște canyoane, printre clădirile de metal și de sticlă. Sînt fiii imigranților din Indiile de Vest. Pînă să fi înțeles ceva mai bine complicatele relații dintre

locuitorii Harlemului, eram uimit că în jurul tobelor roșii și galbene nu vedeam oprindu-se să asculte, aproape niciodată, negri. Am aflat, foarte târziu, cât de falsă e impresia, întrucîtva sentimentală, a unui Harlem unitar. Impresie livrescă, nutrită din literatura care aparține, e adevărat, în majoritate unor autori negri de prin secolul trecut și din primele decenii ale acestui secol. Din vremea cînd importanța culturii negrilor americani de-abia începuse a fi recunoscută și Harlemul devenea, în întregul Nord al Statelor Unite, centrul acestei culturi, așa cum în Sud, New Orleansul era centrul muzicii de jazz. Din vremea cînd spaniola nu se auzea prea des în regiunile Atlanticului de mijloc, iar portoricanii reprezentau o cifră cu totul nesemnificativă în statisticile oficiului american de imigrare. Acum sînt, numai în New York, peste un milion ; și cei mai mulți trăiesc în zonele din preajma lui East River și a rîului Bronx.

Așa încît, Harlemul devine un fel de rezumat al întregului oraș. Constatam cîndva că americanii obișnuiesc să spună, parcă scuizîndu-se : „New Yorkul nu e America“. Sigur, așa e. Dealtfel, nici nu știu care ar fi orașul capabil să cuprindă în făptura lui sensurile întregului continent, de la Atlantic la Pacific și de la Marile Lacuri la Rio Grande. E, însă, tot atît de sigur — mi-am spus de multe ori — că New Yorkul nu poate fi imaginat decît în America. Alte orașe ale Statelor Unite și ale lumii au încercat să-l imite. Dar n-au izbutit să preia decît pojghița aceea de beton, de sticlă și de metal care împodobește cărțile poștale ilustrate și jurnalele turiștilor grăbiți. (Și trebuie să observăm că mulți europeni își păstrează mentalitatea de turist și după mulți ani de ședere în acest oraș.)

New Yorkul nu înseamnă, bineînțeles, numai zgîrie-nori. E, probabil, amestecul care — la prima vedere —

pare a fi cea mai grozavă ciudățenie inventată în acest secol. Trebuie să treacă o vreme pînă te deprinzi cu înfățișarea lui și să-ți dai seama că există un sens în ritmurile aparent dezordonate, dar vitale, ale New York-ului. E adevărat, la prima întîlnire cu el, orașul pare că te zdrobește cu clădirile lui verticale ce țîsnesc aproape de pretutindeni. Zgomotul zecilor de mii de mașini care se izbește de ziduri și se împrăștie de-a lungul străzilor tăiate după legea simplă și severă a unghiului drept devine oprimant. Mai cu seamă în districtul financiar, în faimosul Wall Street, unde soarele pare că n-ajunge niciodată pînă la asfaltul trotuarelor, unde clădirile sînt legate prin podețe înalte de metal, firave punți ale suspinelor azvîrlite peste prăpăstiile ulițelor, totul pare croit fără să se fi ținut seama de oamenii care vin zilnic să lucreze aici.

Pentru că aproape nimeni nu se plimbă prin Wall Street. Cel mult tururile organizate de companiile de turism care includ în program vizitarea Bursei și a Clădirii Federale cu înfățișare de bancă veche, dar cu ambiția să imite un templu grecesc (cînd New Yorkul a fost pentru scurtă vreme capitala țării, aici a depus jurămintul primul președinte al Statelor Unite, George Washington). Și, eventual, a bisericii Trinity. Cei mai mulți turiști au văzut cartierul cînd se întorceau cu vaporul de la rituala vizită a Statuii Libertății : dinspre Ocean, e adevărat, Wall Streetul pare un imens zid crenelat, frenetică izbucnire de beton. Văzută însă mai de aproape, extremitatea sudică a insulei nu mai e chiar atît de modernă. Nu vorbesc de prelungirile ei către Greenwich Village și către Chinatown, acele străzi pașnice, cu prăvălii de legume, cu măcelării și pescării rămase, probabil, aceleași ca pe vremea micului lord Fauntleroy. Nici despre strada cu nume atît de sonor, Broadway, care în

partea asta a oraşului înseamnă un lung şir de vitrine prăfuite, magazine de antichităţi, unde nu vezi niciodată vreun client, şi depozite de hîrtie şi de cartoane ale tipografiilor, ale sutelor de tipografii din apropierea băncilor. Dar, chiar în capătul insulei, apărat de forfota turiştilor ce trec spre debarcaderele vaporaşelor care pleacă din sfert în sfert de oră spre Miss Liberty, e un parc cu porumbei, cu pescăruşi, cu pensionari şi cu copii, *Battery Park*. În marginea lui, Castle Clinton — un fort de pe vremea olandezilor, cînd oraşul se chema Noul Amsterdam — a devenit teatru în aer liber. Din aprilie pînă în octombrie, în fiecare săptămîină, echipe de studenţi sau de muncitori dau spectacole între zidurile vechi, mirosind greu a igrasie. Ceva mai încolo, spre scările care coboară spre Ocean, într-o duminică de sfîrşit de mai, cînd se împlineau 155 de ani de la naşterea lui Whitman, am stat printre cei cîteva zeci de tineri veniţi să asculte versurile *Firelor de iarbă* ; le citea un actor îmbrăcat simplu, într-o cămaşă cu mîneci sumese. Bătea vîntul, lovind în microfon, în spatele cititorului Oceanul se mişca, neliniştit, ciocnindu-şi luminile ; totul era de o simplitate copleşitoare. Nu cred că poezia lui Whitman îşi putea recăpăta mai deplin sensul în altă parte decît aici, în faţa Oceanului, citită de un actor îmbrăcat doar în cămaşă. Şi ascultată, într-o tăcere uimitoare, de cîteva zeci de tineri. Care, de îndată ce s-a încheiat programul, l-au rugat pe cititor să mai deschidă cartea şi la alte poeme ale *Firelor de iarbă*. Şi, vreme de aproape două ore, s-au citit versuri ; din cînd în cînd, cineva se apropia în vîrfurile picioarelor şi se aşeza, ascultînd şi el în linişte.

Chiar în marginea de est a Wall Streetului se află Fraunces Tavern. Restaurată la începutul secolului, clădirea aceasta de cărămidă adăposteşte un muzeu al revoluţiei americane de la 1776 ; aici, după victoria împo-

triva armatelor coloniale, Washington și-a convocat ofițerii și și-a luat rămas-bun de la ei. „Lupta cu armele — le-a spus el — s-a sfârșit; urmează o luptă la fel de grea, pentru construcția unei țări noi.“ De aceea, el se retrăgea de la comanda armatei, pentru a se dedica noii lupte.

Prăvălii vechi, cu firme zugrăvite acum aproape două secole, cu ferestre înguste, răsar adesea printre clădirile băncilor de pe străzile Stone, William și Beaver. Chiar lângă cele două imense paralelipiede ale Centrului Internațional de Comerț (108 și 110 etaje) clădirea unei bănci a marinarilor stă aproape neschimbată de 160 de ani.

Greenwich Village e, de fapt, un orașel rătăcit într-o imensă metropolă. Străzile lui evadează din geometria despotică a unghiului drept și o iau razna printre casele cu fațade zugrăvite în culori vii: la un moment dat, strada 4 cotește pe neașteptate spre nord și întretaie străzile 10, 11, și 12 care, rupînd și ele simetria perpendicularelor, porniseră spre malul Hudsonului. Fără un plan al cartierului ești pierdut printre ulicioarele acestea care-ți amintesc de Cartierul Latin sau de străzile ce se desfac, în arcuri de cerc, din londoneza Bayswater. Pînă și neconținutul du-te-vino are aici o altă înfățișare decît în celelalte colțuri ale orașului; oamenii par că și-au părăsit solemna demnitate anchilozantă de pe străzile și din prăvăliile din centru. Cafenelele din demisolurile cu lumină săracă, veșnic împodobite cu flori, terasele restaurantelor, ieșind pînă la mijlocul trotuarului, au un aer european pe care nu-l regăsești decît la San Francisco și, într-o măsură, la New Orleans. În grădinițele din spatele caselor se plantează tufe de iasomie și se construiesc mici heleșteie cu nuferi. Rufele se usucă în balcoane și întregul cartier surîde parcă, cu un fel de intimitate.

Pe mici tarabe așezate în poala negustorilor ambulanți se văd cornete de hîrtie cu semințe prăjite de floarea-soarelui, fistic, alune. La cîte un colț, un bătrîn vinde o licoare căreia îi zice „suc turcesc de cereale“, probabil bragă. De prin aprilie pînă în octombrie, în Sheridan Square și pe străduțele învecinate se instalează cărucioare trase de măgăruși, încărcate cu buchete de flori; fără îndoială, florarii scontează și pe efectul comercial al vehiculelor lor, pentru că altminteri ar putea să aducă florile cu scuterele portocalii sau albastre ale confrăților lor de pe Eighth Avenue.

Dar aproape toate ghidurile newyorkeze te sfătuiesc să eviți strada Macdougall în serile de week-end; strada aceasta cu restaurante mărunte, cu înfățișare pașnică, rămasă parcă din secolul trecut, de pe vremea cînd într-o casă din apropiere locuia Henry James; strada îngustă care stă, timidă, în umbra clădirilor impunătoare ale lui New York University devine amenințătoare și stridentă. Indivizi cu înfățișare suspectă foiesc pe aici și nu rareori se aud zgomotele încăierărilor care dau de furcă poliției și Salvării. Dar în zilele săptămînii, Macdougall are o înfățișare pașnică și de-a lungul ei se aud doar cîntecele „country“ transmise de pîlniile cam dogite ale unei prăvălii de discuri.

Cartierul cel mai sordid al Manhattanului este, cu siguranță, Bowery. Strada largă, mărginită de copaci cu coroană deasă, pare un colț dintr-un oraș-fantomă. Cîndva, pînă pe la sfîrșitul secolului trecut, a fost un cartier prosper, cu multe prăvălii și cu săli celebre de teatru. E drept, întotdeauna Bowery a avut o faimă îndoielnică și saloanele de dans, cazinourile ilegale aduceau aici o lume interlopă. E destul să citești romanul *Maggie* al lui Stephen Crane sau povestirile din ciclul *Chimmie Fadden* al lui Townsend ca să-ți dai seamă că, nici pe vremea

cînd negoțul înflorea pe Bowery, nu era prea înțelept să te aventurezi aici în orice timp al zilei. Acum, în fața obloanelor lăsate ale prăvăliilor pustii, pe treptele tocite, stau vagabonzi murdari cu figuri dezumanizate, privind în gol. Din cînd în cînd, cu un gest automat, duc la gură sticla învelită într-un ziar vechi, și apoi o lasă din nou pe treaptă, fără să zîmbească, fără să se strimbe. Se vede că nimic nu mai contează pentru ei.

Nicăieri, poate, dezumanizarea nu are o înfățișare mai tristă. Împreună cu peisajul acesta dezolant, pe strada pustie, cu obloanele ruginite și rupte, oamenii zdrențăroși și murdari par că alcătuiesc decorul unei drame expresioniste. Stau aici cît e ziua de lungă și, din cînd în cînd, se duc spre o încrucișare de străzi, așteaptă pînă se aprinde lumina roșie a stopului și atunci se apropie de vreun automobil oprit, îl șterg parbrizul cu un șervețel de hîrtie sau cu o batistă păstrată special pentru așa ceva ; întind mîna cerșind o monedă de 25 de cenți sau o țigară.

Noaptea dorm în prăvăliile pustii, cu cercevele smulse și cu ușile astupate cu scînduri. Se învelesc în hîrtii vechi și așteaptă o altă zi, cînd totul începe din nou : sticla învelită în ziar, ceasurile lungi de singurătate, automobilele oprite la stop, șervețelul ștergînd parbrizul pentru o țigară. În Bowery nu se întîlnesc alți pietoni decît vagabonzii îmbrăcați în zdrențe, tîrîndu-se inutil de la un colț la altul al străzii. Automobilele trec dinspre cartierul financiar spre Third Avenue, cea mărginită de magazine și de restaurante bune și ieftine.

În Bowery, sărăcia e umilă. Nu e agresivă, ca pe străzile cele mai mîzere ale Harlemului, unde ai impresia că fiecare cerșetor *îți pretinde* să-i dai bani, sau ca pe unele străzi care se desfac din Eighth Avenue, în dreptul auto-gării, unde ți se dă de înțeles că e mult mai înțelept să dai banii, pentru că altminteri... Aici, în Bowery, privirile

cerșetorilor sînt înspăimîntător de triste, au ceva de animal hăituit. O teribilă indiferență a unor oameni care știu bine că nu mai au ce să aștepte de la viață. Firmele decolorate de vreme (se mai pot citi, pe alocuri, anunțuri ale frizerilor care „tundeau și spălau părul“ pentru 20 de cenți, operație care — cînd o mai cere, eventual, cîte cineva — costă astăzi 6—8 dolari, în prăvăliile cele mai puțin pretențioase), urmele de fum ale incendiilor provocate de vagabonzii care voiau să se încălzească la focul unor maldăre de ziare, totul are o înfățișare de oraș părăsit.

Mai în sus, pe Third Avenue, casele sînt la fel de scunde : doar 5 sau 6 etaje. În ultimii ani, e adevărat, fațadele cu balcoane de fier forjat și cu zidărie solidă au început să lase locul construcțiilor de cîte 25 sau 30 de etaje ale căror temelii se sapă adînc, la 15—20 de metri în stîncă pe care e clădită insula Manhattanului. Midtownul coboară spre sud. De fapt, *Midtown* e o numire vagă. În principiu, el ar cuprinde marele dreptunghi dintre străzile 33 și 57 și dintre Second și Sixth Avenues. Un dreptunghi în mijlocul căruia se înalță clădirea elegantă a Companiei aeriene „Panam“ și, în umbra ei, vechea construcție a Gării Centrale, cu ornamentele complicate în stil „1900“. În realitate, marginile lui au o geometrie mult mai capricioasă : de-a lungul somptuoaselor Park și Fifth Avenues, ele ating strada 96, în vreme ce Second Avenue se pierde între niște case scunde, cu zidurile prăfuite de îndată ce trece de strada 49.

Imaginea convențională a New Yorkului, atît de des reluată de cărțile despre America și tipărită pe coperta ghidurilor turistice, e decupată din acest centru al marelui oraș (adăugîndu-i-se, firește, Statuia Libertății, obiectivul nelipsit în planurile celor care vizitează metropola). Dacă New Yorkul nu e America, atunci nici Manhattanul

nu e New Yorkul și nici Midtownul nu e Manhattanul. Văzut de pe vaporeșele care, din oră în oră, dau ocol insulei, el nu e — poate — la fel de impresionant cum e colțul de sud al orașului : clădirile înalte nu se adună pe o bucată atît de îngustă de pămînt și nu dau impresia că se cocoată una în spatele celeilalte. Spațiile care le despart sînt mai largi, orașul respiră mai liber aici. Străzile nu se strecoară, sufocate, prin umbra zgîrie-norilor (nimeni nu le poate contempla decît de departe, pentru că trotuarul e prea aproape de baza clădirii și ți se pare că ești mereu strivit de masa imensă de beton din fața ta). Aici, în Midtown, rațiunea urbanisticii e mai clară, conturul construcțiilor se desenează mai generos, într-un plan urmărit cu mai multă strictețe.

Empire State Building nu mai e de mult clădirea cea mai înaltă din lume. A împlinit aproape 50 de ani ; alte construcții mai tinere i-au luat-o înainte : mai întîi, cei doi gemeni de la Centrul internațional al comerțului și, mai de curînd, imobilul Companiei comerciale „Sears“ de la Chicago (cu peste 400 metri) care le-a întrecut pe toate. Dar Empire State rămîne cea mai îmbietoare atracție turistică a New Yorkului. Intenția proprietarilor lui de a-i adăuga încă zece sau unsprezece etaje nu-i o glumă : există teama ca, odată și-odată, cea de-a patra clădire din lume — în ordinea înălțimii — să nu mai fie la fel de rentabilă, că miile de turiști nu se vor mai simți la fel de dornici să privească orașul de pe terasa unei construcții care nu reprezintă nici un fel de record mondial. Deocamdată, însă, îngrijorarea nu pare întemeiată. În fiecare zi, cîteva mii de vizitatori urcă cu lifturile care, în 55 de secunde, ajung la etajul 80 ; de acolo un alt lift pînă la etajul 86, de pe ale cărui terase largi toți ceilalți zgîrie-nori par mărunți și fără însemnătate.

În holurile de la parter, cîteva mozaicuri evocă (n-aş spune cu prea multă artă) cele şapte minuni ale lumii antice : un al optulea panou îl reprezintă pe Empire State. Ceea ce nu-i doar o mîndrie deşartă ; dacă te gîndeşti la puterea pompelor care împing apa şi aerul condiţionat de-a lungul sutelor de kilometri de conducte pînă sus, la etajul 102, la rezistenţa acestei uriaşe mase de beton, de cîteva ori mai grea decît cele trei mari piramide egiptene la un loc, la adîncimea fundaţiilor săpate în grani-tul Manhattanului, îţi poţi da seama ce a însemnat efortul de gîndire inginerească şi măiestria muncitorilor care au ridicat clădirea pînă la 366 de metri.

În zilele senine, de sus, de la etajul 86 (unde s-au instalat şi nişte ocheane care funcţionează de îndată ce le dai să înghită o monedă de 25 de cenţi), străzile drepte ale oraşului se desfăşoară sub tine ca o hartă. Zgomotul zecilor de mii de automobile n-are putere să ajungă pînă aici ; doar din cînd în cînd, sirena sacadată a vreunei ambulanţe sau a unei maşini de pompieri izbucneşte, lovindu-se de ziduri şi tulburînd aerul altfel clătinat numai de vîntul venit dinspre ocean. Apoi, vin iarăşi lungile minute de linişte.

În zilele senine, mai ales primăvara şi toamna, cînd arşiţa nu stîrneşte aburii grei ai străzilor, priveliştea se deschide pînă departe, spre Connecticut şi spre Long Island, pînă dincolo de marile aeroporturi pe care se văd cum aterizează avioanele. Spre New Jersey, pînă mai departe de clădirile înalte din Newark şi din Union City, acolo unde încep mlaştinile cenuşii şi pădurile de fag. Spre Ocean, unde macaralele înţepă cerul de-a lungul sutelor de kilometri ai cheiurilor. Podurile oraşului, zecile de poduri ce se boltesc peste East River, peste râul Bronx, par nişte fire subţiri de dantelă neagră, legînd ţărmurile de culoarea cărămizii vechi a caselor. Numai podul George

Washington de peste Hudson stă singuratic și demn — uriașă alcătuire de fier cu portaluri înalte țesute din bare groase de oțel. Departe, spre sud-est, se vede linia prelungă (de doi kilometri) a lui Verrazano Bridge, pe sub care lunecă neconținut vapoare albe de călători și vapoare galbene și roșii și negre de marfă.

Abia pe Empire State îți dai seama câtă verdeață e în New York. Pata de umbră a lui Central Park se prelungește cu firele lungi ale străzilor mărginite de copaci, rotindu-se din loc în loc în cercurile mici ale grădinițelor și ale scuarurilor. Newyorkezii iubesc culoarea pomilor și a ierbii și o apără cu îndărătnicie; rareori în casele lor nu fac loc ghivecelor cu plante ornamentale și prăvăliile, deschise mai ales în ultimii ani, unde se vînd asemenea plante fac afaceri prospere. În schimb, florăriile obișnuite, cu zecile lor soiuri de flori, își așteaptă ceasuri în șir clienții cărora nu le mai place ideea tulpinelor retezate și a corolelor care tînjesc și sînt pe urmă aruncate la gunoi. În mai multe locuri am văzut pe calcanele caselor, goale și neprietenoase lîngă un loc de parcare, zugrăviți copaci cu vaste coroane. În Queens, pe un bulevard drept și monoton, fișia de asfalt care desparte cele două sensuri de circulație e vopsită în culoarea ierbii.

În ultima vreme, arhitecții au început să lase spații între noile construcții, unde plantează sălcii și montează fîntîni arteziene sau mici cascade ce se preling, tăcute, pe zidurile de beton zgrunțuros. Pe Fifth Avenue, copacii firavi sînt puși într-un fel de imense ghivece care îi protejează de căldura ce mocnește vara, în asfalt. Pe la mijlocul lui aprilie, oamenii aceștia cu privire indiferentă și ușor blazată se opresc în fața copăceilor înfloriți și le surîd ca unui miracol.

Noaptea, de pe terasele lui Empire State Building, spectacolul devine dramatic. Nu atît pentru că zecile de

mii de puncte luminoase cuprind întregul orizont, în Manhattan, spre Connecticut, spre New Jersey, în Brooklyn, în Queens, peste tot, și că luciul întunecat al apei e presărat de luminile vapoarelor și tăiat de lungile brățări ale podurilor. Cît pentru că luminile colorate par că izbucnesc de undeva, de sub tine, și că n-au destulă putere să ajungă pînă sus ; rămîn ca niște bucăți de jar dintr-un uriaș incendiu, mocnind în întuneric, învelite în aburul orașului. Reclamele din Time Square și de pe Broadway pîlpîie departe, colorînd pîcla subțire care le absoarbe, parcă, și le irizează în aer.

Am văzut luminile din Chicago de pe terasa mult mai modernului John Hancock Center, de la etajul 100. Dar acolo străzile luminate de reclamele colorate lunecă de-a lungul faimosului *Loop*, districtul bancar și comercial din centrul orașului. Mai încolo, spre Cicero, spre Lincolnwood, sau spre South Burbank, se văd nenumărate lumini așezate, liniștit, la distanțe egale. Iar spre răsărit, apele lacului Michigan se întind tăcute și întunecate, lăsînd întreaga scînteiere a orașului care a inventat zgîrie-norul în cealaltă parte a terasei, de unde privești această noapte cu strălucirile colorate concentrîndu-se, intense, pe o suprafață doar de cîțiva kilometri pătrați.

La Seattle, frumusețea priveliștii e cu totul de altă natură.

De pe balconul de sticlă al lui Space Needle — cutezătoare construcție de beton, ca un imens trepied înalt de 200 de metri, susținînd elipsa de metal a restaurantului aerian — orașul pare că se risipește pe cele șapte dealuri ale sale, printre țărmurile dantelate ale golfului Puget. Case înconjurate pretutindeni de grădini, străzi pierzîndu-se în vegetația coplesitoare a parcurilor, urcînd pantele pieptișe ale dealurilor, strecurîndu-se spre malurile Oceanului și ale marelui lac Washington. Un oraș

de aproape două milioane de locuitori, care a știut să-și păstreze aerul curat, culoarea nealterată a frunzelor, neîngăduind construcțiilor industriale (printre ele, cele ale uzinelor de avioane Boeing) să-i treacă hotarele. Frumusețea acestei așezări nu e atât aceea a clădirilor din centru (deși, de pildă, geometria severă a lui First National Bank, de 52 etaje, fațadele magazinelor de pe strada Pine, turnul rotund al hotelului Roosevelt, înalt de 100 metri, dau orașului o înfățișare modernă, lipsită de ostentație), cât mai ales aceea a naturii care-o împresoară de pretutindeni, măreață și calmă. Acoperiți de zăpadă, Munții Cascadei taie orizontul, spre est, cu un șir de creste care se prăvălesc, fantastic, unele peste altele, parcă abia ivite din cataclismul primordial. Spre sud, Mount Rainier, de peste patru mii trei sute de metri — un vulcan acoperit de ghețari, ale cărui poale sînt mereu învăluite de ceață — plutește deasupra orizontului, strălucind pur în soare.

Spre apus, munții ceva mai mărunți ai Peninsulei Olimpice, acoperiți de brazi și de anini, pe care alge ciudate coborînd din vîrf pînă aproape de pămînt tremură transparente, ca niște voaluri de mireasă, în vînt. Un oraș unde magnoliile și rododendronii înfloresc în februarie, prin curți, în parcuri și pe marginea străzilor.

Asta e priveliștea ce se deschide de pe terasa lui Space Needle.

San Francisco e un oraș care trebuie cunoscut în lungi plimbări pe jos. Dealurile abrupte, colțurile de stradă unde cărucioarele cu flori așază pete de culoare în aerul luminos. Tramvaiele mici, urcînd în chip miraculos pantele abrupte ce nu pot fi comparate, dintre orașele americane, decît cu cele din Seattle. Vechiul port, Cheiul Pescarilor, cu dughene colorate unde se vînd dulciuri și

suveniruri. Corăbii cu pînze, ancorate de mai multe decenii în port și transformate în muzee. Restaurante clădite pe stîncile aninate deasupra Oceanului, a apelor unde se scaldă focile venite, în chip ciudat, pînă aici, la latitudinea Algerului. Prăvăliile orașelului chinezesc, cu vitrine colorate, cu perdele din bețișoare de bambus care, cînd le dai deoparte, scot un clinchet muzical. Poarta de Aur, cu podul înalt, vopsit într-un roșu intens, legînd orașul de țărnicurile înflorite cu boschete de liliac și de iasomie, de orașelul pictorilor și al poezilor, Sausalito, unde, de-a lungul cheiurilor stau sute de bărci cu vele colorate. Centrul orașului, cu clădiri noi, înconjurat de parcuri cu fîntîni arteziene, de largi pavimente de gresie colorată, pe dalele cărora copiii joacă un fel de șotron. Clădiri de cîte 25—30 de etaje, ce și-au transformat curțile interioare în grădini cu palmieri și cu plante agățătoare, un soi de fîntîni adînci pline de foșnetul vegetației.

De nicăieri, însă, nici de pe înaltele dealuri Nob sau Telegraph, nici de pe apele golfului San Francisco, nu poți cuprinde cu vederea întregul oraș.

Los Angeles e mult prea întins ; și, de pe terasa lui Bunch Hall al Universității, în vîrfurile Dealului Westwood, nu puteam desluși decît negura amestecată cu fumul de benzină ce plutea departe, deasupra țărnicului Pacificului. Din Parcul Griffith, de lîngă Planetariu, se vedea centrul orașului cu clădirea nouă a muzeului, cu Primăria (și cu sediul poliției atît de bine cunoscut din seriile de televiziune), se vedea Hollywoodul și hotelul elegant ridicat pe locul fostelor studiouri Twentieth Century. Dar nu se putea cuprinde nici Anaheimul cu al său Disneyland, nici șoseaua din Canyonul Topanga, strecurîndu-se în plin oraș, printre păduri dese, de unde se ivesc în goana mașinii pereții albi ai cabanelor turistice. Nici balcoanele de lemn și ulițele pavate cu bolovani ale

cartierului spaniol, păstrate ca într-un muzeu în miezul oraşului modern. Nici San Marino, unde biblioteca Huntington adăposteşte una dintre cele mai preţioase colecţii de manuscrise din vremea colonizării spaniole. Iar dealurile ce închid valea San Fernando abia se zăreau prin aerul tulbure de căldură.

Dar, în apropiere de clădirile de o simplitate nobilă ale lui Music Center, în apropiere de Primărie, de pe culmea dealului unde se întâlnesc, într-un complicat nod de beton, şoselele venind dinspre Burbank şi Hollywood, cu acelea dinspre Pasadena, Montebello, Santa Monica şi San Bernardino, seara se înfăţişează o privelişte pe care nu cred că o mai oferă vreun alt oraş american. În toate direcţiile, de-a lungul drumurilor ce se răsfiră de aici, un rîu de lumini albe se apropie de tine şi un altul, de un roşu aprins, se îndepărtează. Sînt luminile celor cîteva zeci de mii, poate sute de mii de automobile care, la ceasul amurgului îi aduc spre casă pe cei ce lucrează în orăşelele cuprinse între hotarele acestei imense aşezări de peste opt milioane de locuitori. Uneori, aceştia parcurg 70 sau 80 de kilometri, de la un cap la celălalt al oraşului haotic, unde străzile cu zgîrie-nori se termină brusc în cîte un colţ de pădure sau într-un povîrniş de deal stîncos, cu iarbă pîrjolită.

Nici un alt oraş însă, nu se oferă în întregime privirii ca New Yorkul văzut de pe terasa lui Empire State. Bineînţeles, nu încapе îndoială că — şi de aici — unele colţuri din Manhattan şi din celelalte părţi ale oraşului rămîn ascunse. Staten Island este, probabil, cel mai nedreptăţit dintre toate cartierele newyorkeze. De obicei, el nu e ştiut decît ca o fişie nisipoasă pe care se ridică, unul lîngă altul, docurile de tablă ondulată; aşa se înfăţişează celui care traversează cu ferryboatul largul braţ de ocean — Upper Bay. O traversare ce dă fericita impresie

za unei călătorii pe mare, pentru că pământul rămîne departe, de-a dreapta și de-a stînga vaporului, și apa începe să se miște neliniștită sub vîntul stîrnit dinspre strîmtoarea Verrazano. Newyorkezii țin atît de mult la drumul acesta cu vaporul, peste Upper Bay, încît — într-o epocă în care toate prețurile au crescut de cîte 4 sau 5 ori — automatele de bilete în vechiul debarcader din Manhattan funcționează numai cu 5 cenți, la fel ca acum 30 de ani. E un semn al unei negrăite nostalgii, păstrînd măcar atît din vremea de mult trecută a prosperității anilor '40.

Cine are curiozitatea să meargă mai departe de docurile din grupul de case din dreptul debarcaderului, în locul numit St. George, descoperă că Staten Island e un fenomen ciudat între cartierele modernului New York. Un bulevard liniștit, mărginit cu salcîmi se arcuiește spre apus, de-a lungul țărmului; în stînga lui străzile urcă abrupt, printre case cu verande mari și biserici cu grădini și livezi și ziduri albe, de mănăstire. Mai departe, după ce trece de podul greoi ce leagă insula de portul Bayonne, drumul șovăie în zigzag printre mărunte construcții industriale, înnegrite de fum; lasă în urmă și podul Godham, proptit drept în clădirile urîte ale orașului Elizabeth, unde aerul, îmbîcsit de vapori de benzină, ustură. Dar, după aceea drumul ajunge pe neașteptate printre dealurile scunde, plantate cu vii, ale unor ferme. În New York, în hambarele care nu par a fi fost construite de prea multă vreme, se văd tractoare și grape, vaci păscînd sub pomii înfloriți. Prin ceața fumurie, întregul peisaj idilic se proiectează pe turnurile rafinăriilor din Elizabeth și pe macaralele nenumărate din port. Insula — ne atrag atenția ghidurile — trebuie vizitată sîmbăta sau duminica, pentru că numai atunci se pot vedea unele

monumente a căror administrație nu are destui bani să le țină deschise și în timpul săptămînii.

De pildă, „Vorlezeer House“, clădirea severă de birne, unde la sfîrșitul secolului al XVIII-lea se afla cea dintîi școală elementară din colonia Noului York. Sau, într-un loc care a fost cîndva satul Tottenville, casa înaltă, cu balcoane sprijinite de stîlpi frumos sculptați, unde — în toamna lui 1776 — delegații coloniștilor răsculați, Edward Rutledge, Franklin și John Adams au respins propunerile administrației engleze de a depune armele și de a se întoarce sub protecția coroanei. Și nu departe de aici, un grup de case zidite la începutul secolului al XVII-lea, în vremea colonizării olandeze; deasupra acoperișurilor înnegrite se înalță (ce altceva ar fi putut clădi negustorii și țăranii olandezi?) o moară de vînt. Zidurile de piatră sînt acoperite de mușchi, aripile morii sînt mîncate de carii; în depărtare, se zăresc arcurile înalte ale podului Verrazano și întregul peisaj pare un decor dintr-o piesă fantastică.

De pe terasa lui Empire State nu se vede nici acea neașteptată oază de secol al XIX-lea care se cheamă Gramercy Park. La cîteva sute de metri de cartierul comercial al străzii 14, cu tarabele ei murdare scoase pe trotuare, un careu de case elegante înconjoară o grădină cu ulmi bătrîni. Împrejmuită cu un gard înalt de fier forjat, grădina e încuiată cu lacăt și numai locatarii caselor din jur pot intra, pentru că e proprietatea lor. Ciudată împrejurare, într-o țară unde de-a lungul multor șosele, pe străzile multor orașe curțile caselor nu sînt despărțite de trotuar prin nici un fel de gard și vecinii trec unul la celălalt pe o potecă largă, pietruită. În Gramercy Park toate casele au un aer vechi, cu porticurile îmbrăcate în iederă, cu ferestrele împodobite cu metal meșteșugit lucrat, cum nu se mai poate vedea decît în Cartierul

Francez din New Orleans. La uşă au rămas cordoanele clopoştelor de acum o sută de ani şi nimeni nu şi-a instalat sonerie electrică. În ziduri sînt uneori incastrate mici busturi ale scriitorilor celebri. Pe ferestrele largi (chiar şi în marile oraşe, *living-roomul* nu se ascunde cu obloane şi cu jaluzele), se văd tapetele aurii şi stucăria bogată a plafoanelor.

Dealtminteri, în New York sînt multe străzi care şi-au păstrat o neaşteptată atmosferă patriarhală. Case cu două caturi, cu scări largi de piatră, cu balcoane care-şi arcuiesc cu eleganţă balustradele. Una lingă alta, cu tufe de liliac sădite lingă scară, cu felinare lucrate din fier forjat, ele alcătuiesc ritmuri generoase, calme, în cartierele străzilor 30 şi 40, în elegantul cartier al străzilor 50, în Yorkville (spre capătul de răsărit al străzilor 80), cu aerul lor german, unde firmele magazinelor şi ale restaurantelor anunţă delicatese preparate de gospodine care au învăţat reţetele acasă, la München sau pe Valea Rinului.

Pe strada 36, la cîţiva paşi de casa unde locuiam, se păstra o veche curte cu clădiri de cărămidă, la intrarea căreia doi stîlpi de fontă, terminaţi cu capete de cal, păstrau încă inelele solide de care îşi prindeau dirlogii oaspeţii de acum o sută şi cincizeci de ani. În grajdurile de odinioară, s-au amenajat cîteva apartamente cochete, cu porţile vopsite în roşu tare; şi în mijlocul lui Sniffen Court, pavată cu bolovani de riu, sînt parcate cîteva automobile, marcînd şi mai apăsător contrastul acestui oraş. Într-un loc, între Third şi Second Avenues, o întreagă porţiune de stradă, 48 mi se pare, şi-a păstrat înfăţişarea de la începutul secolului, din vremea cînd această parte a oraşului se chema „Turtle Bay” — Golful Broaştei Țestoase — pentru că malurile lui East River mişunau de aceste făpturi greoaie. Acum, în colţul străzii,

un restaurant scund, cu stîngii verzui care se încrucișează pe fațadă, în stilul vechilor hanuri englezești, anunță cu litere mari specialitatea casei : supă de broască țestoasă. Dar se pare că reclama nu atrage prea mult : restaurantul e mai mult gol.

Casele au, însă, o solemnitate aspră, sub umbra rară a salcîmilor ; ferestrele înalte au cercevele vopsite în alb, iar ușile sînt fixate în balamale mari, de fier lucrat cu migală.

În orașele mai vechi, la Boston, la New Haven, la New York, la Princeton și la Philadelphia, în așezări din Noua Anglie și din Sud (dar, după modelul lor, și alte nenumărate orașe noi), ușile caselor merită toată atenția trecătorului. Încă de acum 200 de ani, meșterii tîmplari ai Americii căutau să-și dovedească priceperea și imaginația cînd lucrau ușa casei, tot așa cum pietrarii socoteau că e o mîndrie să cioplească stîlpii scării cu motive necunoscute pînă atunci. Chiar și în cealaltă extremitate a continentului, la Portland și la Seattle, mergi multă vreme de-a lungul unor străzi pînă să găsești două uși identice. Iarna, în ajunul sărbătorilor, doar coronițele de vîsc și de flori de la intrare sînt asemănătoare, pentru că nimeni nu și le mai împletește acasă, ci le cumpără de la prăvălii, unde sînt lucrate în serie.

Cea mai vestită stradă a New Yorkului este, cu siguranță, Fifth Avenue. De fapt, numai o porțiune a ei, aceea cuprinsă între străzile 34 și 59, la intrarea în Central Park, porțiunea comercială, de unde, pînă spre strada 80, de-a lungul trotuarului lat de peste drum de parc, încep să se înșire casele celor cu dare de mîină. Edilii orașului au dorit-o ca pe o replică a lui Champs Elysées ; n-a ieșit chiar așa ceva. Dar are o incontestabilă măreție, cu vitrinele ei elegante, cu agențiile aeriene și de voiaj

(fiecare silindu-se să-și atragă, printr-un aranjament cât mai pitoresc, clienții), cu masivele clădiri ale băncilor.

La colțul cu strada 42, edificiul impunător, în stil neoclasic, al Bibliotecii Publice e vegheat de doi lei imenși de marmură; în sediul central al bibliotecii cu coridoare largi, cu săli placate cu lambriruri de arțar, sînt adăpostite aproximativ 5 milioane de volume. Sertarele cu fișe de istorie și, mai ales, literatură română conțin cîteva sute de titluri. Și, la cîteva mii de kilometri de casă, ești bucuros să descoperi ediții vechi, din secolul trecut, aproape toate edițiile Eminescu și Caragiale, cărți ale scriitorilor contemporani. În ianuarie și februarie 1973, la cîteva luni după ce se împliniseră o sută douăzeci de ani de la nașterea autorului *Noptii furtunoase*, pe coridorul de la primul etaj se montase o vitrină cu volume din rafturile bibliotecii; o scurtă inscripție îl recomanda pe Caragiale: „unul dintre cei mai de seamă scriitori europeni”. Tot în 1973, de-a lungul întregului an, la vreo cinci sau șase filiale ale Bibliotecii Publice newyorkeze s-au deschis expoziții ale desenelor de copii din România. Îmi aduc aminte încă de unele însemnări din cartea de impresii a expoziției organizate la o bibliotecă dintr-un cartier nou, în partea de est a Bronxului. Litere chinuite de mîna copiilor, cuvinte simple, scrise de oameni în toată firea; în toate, aceeași emoție a celor care descopereau în culorile aduse din Vultureștii Argeșului o lume a visătoarei frumuseți, a certitudinilor, a gingașei nevoi de joacă.

Una dintre cele mai întristătoare amintiri din America se leagă tocmai de clădirea Bibliotecii Publice. Era chiar în zilele lui decembrie 1971, venisem de curînd în New York. O amiază luminoasă de iarnă strălucea în stratul de zăpadă așternut pe tufele de merișor din grădina bibliotecii. Trebuie să fi fost într-o sîmbătă sau duminică, pentru

că îmi aduc aminte că aerul era pur și transparent, semn că mașinile nu circulau în ziua aceea. Leii erau împodobiți cu câte o ghirlandă uriașă de flori artificiale, cam lugubre în măreția lor rece. De sub frontonul cu statui neo-clasice, două imense inscripții atârnavă pînă la treptele de marmură. Se vedea că fuseseră folosite îndelung, pînza albastră era decolorată : „Biblioteca are nevoie de ajutorul dumneavoastră. Dați-vă obolul ACUM”.

Una din marile biblioteci ale lumii se închidea, iarna, mai devreme, să facă economie de căldură și de electricitate. La un moment dat, ziarele vorbeau chiar de intenția administrației de a scoate la licitație cărți și stampe vechi, pentru a face rost de fonduri. Dar newyorkezii au venit în ajutorul bibliotecii lor și, în câteva zile, au adunat în pușculițele ornate cu crenguțe de brad de pe coridoarele clădirii aproape un milion de dolari.

Biblioteca de la colțul străzii 42 e centrul unei rețele de aproape o sută de clădiri — unele dintre ele foarte recente — cu un tezaur total de circa 14 milioane de volume. Cred că Biblioteca de Artă de pe strada 53 e una dintre cele mai bogate din lume : albume, stampe, gravuri, cataloage de expoziție, cărți de critică și de istorie a artelor. La intrarea în sala de lectură, un citat din Winslow Homer, unul dintre cei mai de seamă peisagiști din veacul trecut : „Cînd oamenii vor înțelege că arta e la fel de necesară ca pîinea și că ei sînt singurele ființe care știu să o creeze, vor fi mai fericiți și mai înțelepți”. În marele hol al fișierelor, printre reproducerile din picturile artiștilor celebri, niște *Anemone* ale lui Luchian și o *Natură moartă* a lui Pallady — dar din partea Bibliotecii române din New York, în primăvara lui 1973.

La ceasul pauzei de amiază a birourilor din întregul Midtown, mai ales în zilele însorite de primăvară, Fifth Avenuc devine un fluviu de oameni. Automobilele se

înghesuie pe strada nu din cale-afară de largă, claxonează, se zoresc unul pe altul ; pe trotuare oamenii merg încet, privind îndelung vitrinele. Se opresc la esplanada de la Rockefeller Center, unde, cam o dată pe lună, se sădesc alte soiuri de flori (iarna se montează sere, corolele aducînd o iluzorie primăvară sub zidurile reci ale zgîrie-norilor). Mușcînd dintr-un sandvici sau dintr-un covrig care miroase tare a fum (cărucioarele cu gustări calde, cu înghețată și cu castane coapte răsar, la ora prînzului, la toate colțurile de stradă), trec agale, fără țintă, așteptînd să se termine ora de pauză. Nu numai magazinele cele mai elegante se află pe Fifth Avenue ; oricum, Altman's, Saks, Bergdorf & Goodman, Bonwitt Teller nu pot fi explorate în răgazul unei pauze de prînz. Acolo totul e scump și fiecare lucru se alege după o îndelungată cumpănire. Clientul stă adesea confortabil instalat într-un fotoliu și vînzătoarea îi aduce, pe rînd, eșantioanele. Cel care are vreme să le judece pe toate nu lucrează într-un birou cu orar fix și cu pauză de o oră, la prînz.

Printre magazinele acestea luxoase sînt presărate prăvălii mici, unele dintre ele cu nimic diferite de barăcile cu vopseaua scorjită din stațiile de metrou. Aparat de radio ieftine, altele mult mai scumpe — fabricate pentru voltajele de 220 volți din Europa — și magnetofone care pot fi adaptate la numărul de cicli folosit dincoace de Atlantic. Covoare orientale și bijuterii ale indienilor americani (de cele mai multe ori, fabricate în serie în Florida, în California sau la Hong-Kong). Cuțite, barometre, discuri de patefon, ceasuri de mînă ieftine, minicalculatoare, brichete, geamantane, ornamente pentru pomul de iarnă. Negustorii nu sînt deosebit de binevoitori, decît dacă te sînt străin și, în consecință, necunoscător al prețurilor locale. Marfa se etalează cu gesturi iuți pe teigheaua de sticlă, și se fac demonstrații cu fiecare obiect în parte,

chiar și cu acelea pe care n-ai fi avut în viața ta de gînd să le cumperi. Ți se vorbește mult, cuvintele a încă două sau trei limbi se amestecă cu cele englezești, nu mai înțelegi nimic, capul ți se învîrte și, aproape la întîmplare, alegi un obiect. Uneori, ca să-ți dovedești că n-ai uitat cu totul sfaturile prietenilor binevoitori (aceștia, însă, te povățuiseră și să ocolești prăvăliile, pentru că marile magazine oferă mai multă garanție), te tocmești. Tîrguiala merge greu, dar merge. Mîndru că ai obținut un rabat de, să zicem, 20%, ieși din prăvălie și constăți că, la o sută de metri mai încolo, obiectul pe care ți l-ai cumpărat era aproape la jumătate de preț.

Sîmbăta, de la 9 dimineața pînă pe la 3 după-amiaza, pe Fifth Avenue, între străzile 42 și 56, se închide circulația automobilelor. Oamenii, aproape întotdeauna însoțiți de copii, se plimbă pe partea carosabilă, răzbunîndu-se pentru toate cîte au îndurat în timpul săptămîinii. Primăria aduce cîteva remorci de camion și copiii pot împrumuta patine cu roțile, gata montate pe ghețe; stau turcește lîngă ușa remorcii, dezlegîndu-și șireturile, își scot pantofii și lîpăind, în ciorapi, îi întind băiețandrilor dinăuntru (de obicei, studenți care participă voluntar la acțiunile de acest fel ale municipalității). Se pot plimba cu patinele cît poftesc. Sau cît îi țin puterile.

Într-o altă remorcă, e amenajat un teatru de marionete pe care le mînuiesc, destul de stîngaci, studenții. Pe o estradă improvizată, o tînră îmbrăcată într-o rochie a perioadei coloniale, spune povești copiilor adunați și — dacă asfaltul nu e prea ud — așezați pe jos.

Ori de cîte ori am ieșit sîmbăta pe Fifth Avenue, am întîlnit în dreptul bisericii St. Patrick un bătrînel surîzător, pe hainele căruia erau prinse cu ace de siguranță niște afișe îngălbenite. Era fondatorul (și, pare-se, cel puțin deocamdată, unicul membru cotizant) al „Ligii pentru

eliberarea bărbaților“. Nu ținea discursuri, avea impresia că afișele lui, compuse într-un stil foarte direct („dacă femeile poartă pantaloni, vreți să vă puneți voi șorțul de bucătărie ?“) și presărat cu citate din *Biblie*, sînt îndejuns de elocvente ca să-i convingă pe trecători.

Sînt și scene triste. Un nefericit, cu zîmbetul crispat pe obrazul fardat din belșug, travestit în femeie, patinează cu grație afectată, fluturîndu-și volanele rochiei de crinolină. Lumea îl privește cu un amestec de uimire, de milă și de dezgust, iar el — întotdeauna singur — patinează, zîmbind înghețat, ceasuri în șir.

În zona aceasta, unde forfota sfîrșitului de săptămînă nu se potolește decît spre miezul nopții de simbătă (pînă atunci sînt deschise marile librării Rizzoli și Doubleday și prăvăliile cu aparate de radio și cu suveniruri fabricate în serie), clădirile cele mai impresionante sînt cele ale ansamblului de la Rockefeller Center. Arhitectul Raymond Hood a visat să construiască o Agora a orașului de pe Hudson ; șaisprezece paralelipiede de beton, de înălțimi diverse, sînt cuprinse între străzile 48 și 51 și între Fifth și Sixth Avenues. Exasperat de monotonia străzilor unde imobilele se aliniau, cumini, la aceeași înălțime (așa cum erau înainte de primul război, Madison și Lexington Avenues), el a imaginat un plan în care clădirile pornesc din centru, asemenea aripilor unei mori de vînt, și se apropie de laturile vastului patruleter, urcînd și coborînd ca niște dealuri geometrice.

Rockefeller Center trebuie privit din mers : atunci, clădirile se desprind pe rînd din masa cenușie de beton, perspectiva se modifică întruna, întregul ansamblu se rotește parcă în jurul lui RCA Building (unde se află și sediul Societății de televiziune N.B.C.). La picioarele lui, cu cîțiva metri sub nivelul străzii, o terasă acoperită

cu un covor moale de material plastic, de un verde calm ; umbrelele de soare, viu colorate, dau acestui loc o înfățișare veselă. Iarna, terasa — nu mai mare decît două terenuri de tenis puse alături — se transformă în patinoar. Sprijiniți de barele de alamă de pe margini, sute de oameni privesc la cei care, în sunetul muzicii, lunecă pe gheață, indiferenți (sau, în fine, aproape indiferenți) față de spectatori. Mulți dintre ei patinează cu stîngăcie și cad fără să se sfiască, și fără ca spectatorii să ridă de piruetele ratate. E minunat să-i vezi mai ales pe patinatorii cu părul alb care vin aici zilnic să facă mișcare, să respire aerul rece, și lunecă (unii dintre ei cu eleganță), zîmbind fericiți de joaca asta copilărească.

Pe una din laturile terasei, un imens Prometeu de bronz al lui Paulanship (parcă prea atent la grația afectată a plutirii sale), ducînd în mînă un fel de legumă ciudată, care trebuie să fie flacăra înainte de inventarea torței. Dar statuia produce un frumos efect decorativ, mai ales în serile de vară, cînd luminile colorate se reflectă în apa fîntinii arteziene din spatele lui Prometeu. Iarna, eroul mitologic zboară tăcut, ținîndu-și în mînă flacăra, sub o foaie transparentă de plastic care-l păzește de frig. De jur-împrejurul terasei, drapelele Națiunilor Unite, înălțate în fiecare dimineață și coborîte seara, dau acestei piațete o înfățișare solemnă.

Pe acoperișurile clădirilor mai scunde (cele de șase etaje) s-au plantat grădini cu arbuști de merișor și chiar și cu unii arbori mai înalți ; așa încît — văzut de sus, de pe terasa lui Empire State, de exemplu — Rockefeller Center pare să se înalțe dintr-un adevărat parc. Dealtfel, aceasta este unul dintre spectacolele sentimentale cele mai înduioșătoare din New York : copăceii firavi care-și tremură frunza pe terasele acoperișurilor. Îi vezi de jos, mai ales deasupra clădirilor vechi, de cără-

midă, de pe First și Second Avenue, pe străzile cele mai aglomerate, singuratici, în vecinătatea cerului, aducându-le oamenilor iluzia vastului foșnet al parcurilor și al pădurilor.

Clădirile comunică între ele prin subsoluri cu coridoare largi, avînd de o parte și de alta magazine de tot felul ce-și aruncă luminile colorate ale vitrinelor pe podelele de piatră. Subsolurile acestea sînt unul dintre lucrurile cele mai surprinzătoare ale orașului. Se strecoară, mai ales în centru, pretutindeni, trec pe sub străzi, leagă pe neașteptate stații ale metroului ; o revistă newyorkeză publica odată o hartă întreagă a acestui oraș subteran, unde aerul pompat de mari instalații e, totuși, greu de respirat și unde sunetul sutelor de pași se izbește ciudat de ziduri. Dar, oricum, dacă afară e frig sau vînt, poți urma sfaturile revistei, care îți demonstrează cît de simplu e să străbați centrul New Yorkului pe dedesubt, ferit de vremea rea. Deși dacă ține mai mult de zece sau cincisprezece minute, drumul prin subsolurile luminate cu neon devine deprimant, ca o călătorie prin tuneluri, unde ești obsedat de gîndul că deasupra ta se află muntele uriaș de beton al orașului.

De aici, de la Rockefeller Center, spre nord, pînă la intrarea în Central Park, Fifth Avenue devine strada elegantă pe care newyorkezii au visat-o întotdeauna să concureze faima străzilor pariziene. Pe alocuri, păstrate între clădirile sobre de beton, case de pe la sfîrșitul secolului trecut, cu acoperișuri țuguiate, cu ziduri de piatră sculptată, cu jardiniere din care se preling florile albe și violete ale caprifoiului. Construcții masive, împodobite cu stemele cioplite în granit ale universităților americane : cluburi universitare, cu largi scări de marmură, cu felinare de fier forjat, supraviețuind demne vremii în care

pe aici se întindeau grădini cu arbori înalți. Majordomi cu fireturi deschid, cu un ceremonial transmis din generație în generație, ușa cu geamuri groase de cristal givrat. Holuri cu tapițerii de mătase, ușor decolorate, cu fotolii adânci de piele, cam desfundate, dar pe care administrația clubului nu le-ar schimba în ruptul capului cu un mobilier mai nou. Cîndva, în holul clubului Universității Columbia am văzut — înconjurată de portretele grave ale rectorilor — jumătatea din față a unui leu împăiat. Fiara fusese vînată de un membru al clubului, și dăruită instituției ; și, cum s-a judecat că o vitrină în care să fie așezat leul întreg ar ocupa prea mult loc și că, oricum, ceea ce contează la o asemenea jivină sînt capul și coama, s-a renunțat la cealaltă jumătate.

Magazine scumpe, restaurante scumpe, case scumpe de modă, bijutieri și ceasornicari, cîteva galerii de artă. Te frapează, în toate orașele americane, lipsa unor anumite categorii de meșteșugari : croitori, cizmari, blănari. Pentru că, de fapt, ei nu sînt socotiți simpli meseriași, ci artiști, creatori de modele. Și, firește, tarifulurile sînt, în consecință, numai la îndemîna celor bogați. De multe ori, ei socotesc că e mai convenabil (la bugetul lor, se înțelege) să-și comande hainele la Paris, și să le primească, pe urmă, trimise cu avionul. Ceilalți își cumpără costume de gata ; și aproape că nu e gospodină americană să nu-și coasă singură rochiile pentru ea și hainele pentru copii. Industria mașinilor de cusut este una dintre cele mai înfloritoare din Statele Unite ; iar numărul întreprinderilor care scot, în tiraje de sute de mii de exemplare, tipare de rochii, de jachete, de haine crește mereu, pe seama simțului practic al americanului. Și, mai ales, al americancei.

La cîteva sute de metri de magazinele elegante de pe Fifth, în cartierul Gării Centrale, vezi zeci de nefericiți

îmbrăcați în zdrențe. Mă gîndeam de multe ori că mașinile poștei, aducînd de la aeroport pachetele elegante cu toalete de pe Rue de la Paix, trec pe lingă aceste lăpturi care răscolesc, în plin centrul orașului, coșurile de gunoi. Nu întind mîna (pentru că legile pedepsesc aspru cerșetoria), dar primesc, murmurînd un „thank you“ numai de ei auzit, moneda de 25 de cenți. Nicăieri, parcă, în întreaga Americă, contrastele acestea nu se concretizează atît de dramatic ca în New York. La mai puțin de cinci minute de mers de la clădirea Gării Centrale, de pildă, trecînd pe o scară rulantă, de-a dreptul din holurile vechi, mirosînd a fum și a mîncare, de la capătul peroarelor, la parterul inundat de lumină al lui Panam Building, ajungi într-o altă lume. Balcoanele interioare, cu pilaștri scunzi de piatră peste care se revarsă verdeața plantelor cățărătoare, cu reclama firmei Kodak, un imens diapozitiv de vreo 40 de metri pătrați, cu minunate peisaje americane, zgomotul surd al pașilor și al vocilor, glasul dogit al megafoanelor pe care nu-l înțelege mai nimeni dau vechii gări un aer mai familiar, mai cald. Dincolo, holurile sînt prea reci în lumina impersonală a neonului, geometriile lor au o acuratețe, respingînd orice intimitate.

Ieși într-o stradă îngustă, o traversezi și, după ce treci prin niște ganguri largi (automobilele se aud deasupra ocolînd pe pasarele late, sprijinite de stîlpi de fontă, clădirea Marii Gări Centrale), ieși în lumina generoasă a lui Park Avenue. Au rămas, parcă, la distanțe imense trotuarele înguste de pe Lexington, de pe Vanderbilt Avenue și de pe strada 42, cu cerșetorii și cu bețivii lor. Aici spațiul pare mai adînc, lărgit de fațadele de sticlă, de porticele pline de flori, de fișia de iarbă din mijloc. Iarna, „Asociația locatarilor de pe Park Avenue“ asază brăduți împodobiți cu stelute electrice de-a lungul acestei peluze, pînă spre strada 80 unde un amplu ecran de lemn,

sculptat de Louise Nevelson, nu lasă privirea să alunece spre capătul esplanadei ; acolo, aristocraticul peisaj al lui Park Avenue se prăbușește și liniile negre ale metroului țîșnesc de sub pământ, rănind întreaga priveliște.

În preajma sărbătorilor, pe terasele de la parterul clădirilor care adăpostesc birourile unor gigantice concernuri de industrie chimică și de cosmetice, bănci și mari societăți de asigurări, se montează spectacole cu păpuși înalte cît un stat de om. Muzica, rostogolindu-se din difuzoare instalate pretutindeni, învăluie întreaga stradă. În unele locuri, în jurul bradului sînt așezate leagăne. automobile montate pe șine dau ocol maldărelor de jucării : copiii sînt invitați să se suie și zgomotul caroseriilor de tablă nu încetează decît tîrziu după miezul nopții. La parterul și la mezaninul unei bănci (dacă-mi aduc bine aminte, la colțul cu strada 52), lanțurile de hîrtie colorată, globurile imense de sticlă și jucăriile umplu tot spațiul și funcționarii lucrează, surîzînd îngăduitori zgomotului pe care-l fac copiii : la urma urmelor, ei înțeleg foarte bine că spectacolul face parte dintr-o vastă campanie de publicitate.

Pe Fifth Avenue, reprezentația are loc în vitrinele magazinelor. Unele, mai pline de fantezie ; la Lord & Taylor, de pildă, se evocă scene din petrecerile de odinioară ale newyorkezilor. În fiecare vitrină, păpușile mecanice dansează în ritmul unei alte melodii, luminile se răsfrîng în paietele multicolore ale costumelor. La o depărtare de 2—2½ metri de vitrină, pe trotuar, s-a întins o frînghie și copiii (de mîină cu părinții care devin, în aceste zile, de-o vîrstă cu copiii lor) trec încet prin culoarul astfel format, prin dreptul fiecărei ferestre a magazinului. La Altman's decoratorul e mai sobru și mai rafinat : vitrinele sînt adevărate picturi, cu delicate variații de tonuri. Chiar și repertoriul melodiilor nu e alcătuit,

ca dincolo, din polci și valsuri, ci din menuete de Beethoven și rondo-uri de Mozart. În vitrina Companiei olandeze de aviație K.L.M., o machetă amănunțită a „New Yorkului, pe vremea cînd se chema New Amsterdam”. Aripile morilor de vînt se învîrtesc, patinatorii lunecă pe gheața iazului, rășuștile merg legănîndu-se pe zăpada de material plastic, un bețiv — sprijinit de un gard — cade întruna în nas, se ridică și-și ia de la capăt exercițiul.

Dar paradisul copiilor e la Schwarz, magazinul de jucării importate de la Nürnberg. De fapt, în toate zilele anului aici e un spectacol neînterupt, cu ursuleți care se ridică, din mers, în două labe și-și continuă apoi drumul mormăind cam în falset; păpuși care, trase de un inel prins la spate, sub guler, rostesc o propoziție: „Te iubesc, mămico!”, sau „Vreau papă”, sau „Bună dimineața” (repertoriul e de 12 exclamații de acest fel); trenuri electrice și automobile de curse și cai sărind peste obstacole și elicoptere și jucători mecanici de hochei... Dar în ajunul sărbătorilor li se adaugă o scenetă jucată de păpuși automate și un concert al unei orchestre miniaturale. fiecare personaj dînd iluzia că-și interpretează partitura. Și întîlnirea cu moșul cu barba albă pe care se înghesuie să-l vadă și cei pe a căror figură deslușești teribilul scepticism.

În această vreme a anului, în mai toate raioanele de jucării ale magazinelor americane își face apariția cîte un Moș. La ultimul etaj al lui Frederick & Nelson, însă, la Seattle, copiii se întîlneau cu personaje din benzile desenate. Și li se părea chiar mai extraordinar să stea de vorbă cu Snoopy sau cu Superman decît cu bătrînul cu haină roșie pînă la pămînt, pe care îl știau din copilărie și părinții lor.

La cîteva zeci de metri de Schwarz, la strada 59, începe Central Park. Piața de la intrarea în parc, The Grande Armée Plaza, e un ciudat amestec de nostalgice vestigii ale vechiului New York și de clădiri recente, sobre geometrii de sticlă și de metal. Hotelul Plaza, construit pe la începutul secolului, vrînd să imite stilul Renașterii franceze, păstrează eleganța ușor vetustă a multor hoteluri de lux din oraș ; o întâlnești și la Waldorf-Astoria, și la Biltmore, și la Statler Hilton, și la Roosevelt, și la St. Regis. Tavanuri înalte, sprijinite de stîlpi vopsiți în auriu, tapete în culori pastelate, canapele plușate... În fața hotelului, o Fîntînă a Abundenței, cu un sistem complicat de bazine și de jeturi de apă, din vîrful căreia o naiadă se tot pregătește, de șaizeci de ani, să-și reverse cornul cu bunătăți asupra acestui colț al orașului. De-a lungul trotuarului de pe lătura de sud a parcului, se înșiră, de obicei, cincisprezece sau douăzeci de trăsuri. Landouri, berline cu cai voinici, ale căror hamuri sînt împodobite cu flori stîngace de hîrtie. Birjari cu joben, moțîind pe capră. Fantezia unei plimbări prin Central Park cu trăsurile acestea, ce par că vin din alt secol, costă scump : 20 de dolari pentru o jumătate de oră.

Pe latura dinspre est, clădirea lui General Motors. Patruzeci de etaje, stîlpi de beton alb suind pînă la terasa unde au fost planțați arbori ornamentali cu coroană rotundă. Pe ușa parterului se vede o lampă cu cîteva sute de becuri, imensă capsulă de păpădie din care aștepți să-și ia zborul puful luminos. În fața clădirii scările coboară pînă la vreo 7—8 metri sub nivelul străzii ; un fel de grădină înconjurată de vitrinele unor prăvălii luxoase : un magazin de antichități, o florărie specializată în orhidee și violete de Parma, un restaurant dintre cele care nu-și afișează lista de bucate și prețurile la intrare

(aşa cum fac mai toate restaurantele americane), semn că mâncărurile sînt foarte scumpe aici.

Apoi, pe aceeaşi latură a pieţei, hotelul Pierre; o arhitectură ciudată, un fel de turn înalt de treizeci de etaje, retezat pe neaşteptate de un acoperiş foarte înclinat, ca o tichie stînd să cadă. Hotelul şi-a trăit clipa lui de mare celebritate în dimineaţa zilei de 1 ianuarie 1974, cînd o mulţime de pasageri şi-au găsit safeurile goale. Au fost furate bijuterii şi obiecte de preţ (era, printre altele, şi un Renoir pe care cineva îl cumpărase cu două zile mai înainte la o licitaţie, pe Madison Avenue). Nimeni n-a aflat cum au putut intra hoţii în subsolul apărat de complicate sisteme electronice de alarmă, şi obiectele furate n-au mai ieşit niciodată la iveală.

La numai două sau trei săptămîni după aceea, o actriţă cu talent foarte aproximativ, faimoasă însă pentru toaletele costisitoare etalate cu aceeaşi nonşalanţă cu care, după patruzeci de ani de cînd a sosit în America, stîlcea cuvintele englezeşti, a fost jefuită într-un ascensor al hotelului Plaza. I s-a furat, sub ameninţarea pumnalului, un colier de perle valorînd, după declaraţia depusă de ea la poliţie, 150 000 de dolari. A cerut despăgubiri proprietarului hotelului; presa a comentat maliţios jaful care — se spunea — nu fusese decît o împrejurare binevenită în calea răzbunării fostei ingenuie: proprietarul se nimerea să fie fostul ei soţ. Dar despăgubirea n-a fost plătită niciodată.

O stradă cu înfăţişare curioasă este Sixth Avenue. Vine aproape neluată în seamă, din cartierele vechi din sudul insulei. Clădiri banale de cărămidă neagră, scări de incendiu care urcă în zigzag pe faţadele întunecate, balcoane cu grilaje ştirbe. Cel dintîi moment al ieşirii sale din anonimat e la întîlnirea cu strada 34 unde, la întretăierea cu Broadwayul, se formează o piaţetă trium-

ghiulară, Herald Square ; aici e unul dintre punctele cele mai animate ale oraşului. Trei mari magazine : Korvettes, Gimbel's şi uriaşul Macy's absorb ca nişte imense aspiratoare mii de cumpărători şi aruncă alte mii pe trotuarele largi care, înspre vest, se prefac într-un fel de iarmaroc cu zeci de tarabe, cu marfă ieftină, prăvălioare cu bijuterii false, cu tricouri imprimate în cele mai violente culori.

Ceva mai spre nord, Sixth Avenue atinge grădina din spatele Bibliotecii Publice, vegheată de statuia lui Webster, autorul faimosului dicţionar care-i poartă numele. Grădina e aproape întotdeauna pustie ; celebritatea îndoielnică a aleilor, socotite un fel de graniţă estică a lumii interlope de pe strada 42, mutrele deloc încurajatoare ale celor care stau ceasuri întregi proptiţi de teigheaua chioşcurilor de reviste (totuşi, publicaţii întru totul onorabile, dughenele cu presă pornografică începînd să se înşire la cîteva sute de metri de aici) au creat un firesc sentiment de prudenţă al oamenilor cumsecade. Grădina, cu potecile ei umbrite de mari arbori ornamentali, e una din victimele ameninţării care pluteşte deasupra unor cartiere newyorkeze.

De aici, pînă pe la strada 55, Sixth Avenue devine brusc o stradă modernă. Construcţiile mărunte, cu zugrăveala coşcovită au dispărut şi în locul lor s-au înălţat edificii de cîte 50 de etaje, răsfrîngînd lumina în pereţi placaţi cu sticlă, cu nervuri înalte de beton alb şi de marmură. Terasă cu fîntîni arteziene, sculpturi de metal, innobilînd geometriile cam reci ale străzii, librării cu cărţi de artă, magazine cu discuri muzicale ; lângă elegantul hotel Hilton (în ale cărui săli largi se organizează congrese ale diverselor asociaţii profesionale americane), este un loc ce-i atrage pe copiii de toate vîrstele ai oraşului. O firmă de textile a instalat nişte maldăre pufoase

de bumbac și de lână, țesături multicolore și stofe. Te așezi pe un fel de trotuar de cauciuc și treci încet, împreună cu el, prin dreptul fiecărei mașini ; deasupra și în spatele instalațiilor s-au montat oglinzi mari, așa încît ai puțința să vezi tot ce se întîmplă cu firele de lână care intră în mașinăriile complicate, de unde ies prefăcute în vâlătuci de stofă. Spectacolul e, bineînțeles, regizat : mașinile torc și țes întruna în gol, aceleași caiere și ițe se prefac că trec prin instalațiile strălucitoare și că se transformă în pinze și stofe. Sprijiniți de balustradă, copiii privesc fermecați la mișcarea ritmică, zgomotoasă a mașinilor ; mulți dintre ei, după ce sînt scoși de podețul de cauciuc pe altă ușă a clădirii, se întorc și intră încă o dată (intrarea e gratuită) să se mai uite cum din lina unor animale pe care, unii, nu le-au văzut decît la grădina zoologică, din veșmintele acestor făpturi uimitoare numite oi, iese stofă pentru hainele oamenilor.

Am surprins în multe locuri figurile acestea uluite și fericite ale copiilor, în muzeele organizate special pentru ei. În muzeul Uzinelor Ford, la Dearborn, lângă Chicago, unde motoarele — tăiate în două — funcționează, mișcîndu-și încet pistoanele, așa încît fiecare să poată înțelege cine împinge automobilele pe șosele. În pavilionul căilor ferate la Muzeul de tehnică din Los Angeles, unde mecanisme ingenioase explică funcționarea unor uriași aproape necunoscuți copiilor din era automobilului. La Centrul de știință și tehnică de la Seattle, unde microscopul electronic aduce imagini ale celulelor pe care, află cu un fel de teamă micii vizitatori, toți le avem în trup. „Cum ? — și-a ridicat ochii spre taică-su un băiețel de vreo 5 ani ; chiar așa urîți sîntem pe dinăuntru ?“

La colțul cu strada 50, într-o clădire a ansamblului de la Rockefeller Center, se află The Radio City Music Hall, una dintre cele mai mari săli de spectacole din lume,

cu 6 200 de locuri. În geometriile severe ale construcțiilor, holurile, foaierele, scările, sala însăși — curbată ca trupul unui violoncel — amintesc mai curînd de stilul secesionist al anilor 1920. Se potrivesc mai bine cu statuile poleite, de o grandilocvență decorativă, ale lui Prometeu și Atlas, de pe latura cealaltă a Centrului, pe Fifth Avenue. Încărcată cu podoabe, sala are un aer nostalgic, ceva din atmosfera festivă a premierelor de acum 50 de ani a rămas impregnată în catifelele draperiilor și în tapetele de mătase. E cam la fel și la Ziegfeld Follies, tot în zona străzilor 50, clădire deloc arătoasă, dar cu interioare de o eleganță ușor vetustă; vitrine cu toalete purtate la premiere celebre de actrițele de odinioară, stampe, desene, picturi. De multe ori, dealtfel, holurile sălilor de spectacol sînt niște mici muzee care vor să sublinieze tradițiile teatrului respectiv. La Los Angeles, la Teatrul Grauman, pe cimentul din fața intrării, starurile Hollywoodului și-au imprimat urmele pantofilor.

În drumul lor spre celebritate, vedetele de cinema păseau măcar o dată pe cimentul de la Grauman: cînd ajungeau aici, erau sigure că prinseseră din urmă faima și că, pentru o bună bucată de vreme, toate ziarele din țară vor vorbi despre ele. Urmele pantofiorilor lui Shirley Temple, ale patinelor Sonjei Henie, ale cizmelor cu vîrf ascuțit ale atîtor generații de cowboy, ale pantofilor eleganți ai marilor doamne ale Hollywoodului — de la Mary Pickford și Norma Shearer, pînă la Joanne Woodward și Audrey Hepburn — au rămas în pridvorul cinematografului cu stranie arhitectură chinezească. Multe nume ale stelelor de odinioară au fost uitate; dar, pe trotuarul de la Grauman ele sînt imprimate chiar mai statornic decît în istoriile filmului american.

La cinci minute de mers pe sub firmele scăpărătoare ale celor dintîi cinematografe cu programe interzise ado-

lescentilor, pe strada 42, te îndrepti spre poarta unei alte lumi. Granița e la Times Square, acolo unde Broadwayul, Seventh Avenue și strada 42 se întretaie într-un triunghi. Pe latura dinspre răsărit, metropola clădirilor de sticlă și metal își înalță cele din urmă ziduri, albe și curate. De pe trotuarul celălalt, începe lumea tranzacțiilor suspecte, a reclamelor stridente, a comerțului interzis. S-a constituit un comitet pentru apărarea lui Times Square; s-au strîns zeci de mii de semnături, cerîndu-se alungarea de aici a prăvăliilor și a cinematografelor în fața cărora mișună oameni cu înfățișare întru totul îndoielnică. S-a obținut, la un moment dat, evacuarea unor cinematografe și a unor hoteluri imunde care închiriază camere cu ora. Dar cei păgubiți au pornit o lungă acțiune în justiție și cîțiva ziariști indiscreți de la *New York Post* au descoperit că adevărații profitori ai afacerilor erau niște respectabile firme comerciale, cîteva birouri de avocatură și întreprinderi de comerț cu valori imobiliare. Așa că, bineînțeles, s-a renunțat.

Și totuși, Times Square nu și-a pierdut deloc faima de centru tradițional al orașului. Distanțele de la New York spre alte colțuri ale Statelor Unite se măsoară de aici, dintr-un părculeț cu iarba prăfuită, aproape nebăgat în seamă în mijlocul triunghiului de asfalt. În noaptea de Anul Nou, zeci de mii de newyorkezi se adună sub reclamele luminoase, scandînd, împreună cu actorul care-i dirijează, de la balconul unui cinematograf nou și elegant, numărătoarea inversă a secunde de la miezul nopții. În clipa în care, în difuzoarele instalate pretutindeni, izbucnește sunetul grav al gongului și urarea „Happy New Year!”, oamenii încep să cînte, își dau mîna, necunoscuții se îmbrățișează și-și urează un an nou fericit. Minute în șir, toți cîntă, cu privirile aburite de emoție.

Se despart, a doua zi — dacă se întâlnesc pe stradă — nu se mai recunosc și nu schițează nici măcar intenția unui salut pentru cel îmbrățișat în ajun.

Amețitoarea înghesuială de automobile, de autobuze și de oameni e dominată de clădirea Societății „Allied Chemical”, împodobită de un imens vitraliu cu culori cam veștede care, noaptea, în lumina reclamelor din preajmă, abia se mai deslușesc. De jur-împrejurul clădirii, o bandă înaltă cu becuri transmite fără contenire știri ale agențiilor de presă. În zilele fierbinți ale lui iulie și august 1974, mulțime de oameni veneau să afle, mai curînd decît puteau să-i informeze ziarele, despre evenimentele de la Casa Albă. Într-unul din vîrfurile triunghiului pe care-l desenează „Allied Chemical” e o prăvălie cu ziare și reviste europene. Mai noi decît multe publicații care se vînd la chioșcul mare din fața ei și care sînt aduse din orașele americane. E și firesc : avantajate de fusul orar, ziarele din Europa ajung peste Atlantic înainte de amiaza zilei în care au fost tipărite ; dar cînd la Los Angeles, San Francisco sau Seattle apar edițiile de după-amiază, la New York s-a și lăsat noaptea.

Despre Times Square se spune că e locul cel mai bine păzit din New York. Polițiști călare, purtînd căști de material plastic ce le acoperă ceafa și țeasta. Polițiști pedestri, patrulînd întotdeauna cîte doi, cu pistolul ținut la vedere. Cît mai la vedere. Polițiști în civil, dar pe care îi recunoaște oricine după buzunarele umflate ale bluzelor de vînt. Pe stîlpii înalți se rotesc întruna camere de televiziune conectate direct cu sediul circumscripției de poliție. Poți să te plimbi fără grijă pe această graniță dintre New Yorkul modern și orașul lumii interlope. Deși, chiar și sub marchiza de sticlă givrată a cîte unui teatru modern, vînzătorii de ziare pun la vedere reviste sexy, specialitate — de fapt — a prăvăliilor de pe celălalt tro-

tuar, din „celălalt New York“. La colțul străzii 44, pe care se află un club al oamenilor de teatru, vechi de o sută de ani, clădire de o discretă eleganță, puțin învechită, într-o bodegă tapisată cu material plastic de un roșu ți-pător stau ceasuri în șir, cu ochii pironiți în vitrine, indivizi cu înfățișare din cale-afară de suspectă. Ceva mai încolo, chiar în locul de unde începe „the Great White Way“, cum i se spune cartierului teatrelor, un music-hall cu program de 24 de ore pe zi își etalează dansatoarele prin ferestrele în fața cărora se înghesuie curioșii. Întotdeauna m-am întrebat dacă se mai simte cineva îndemnat să intre, de vreme ce de pe trotuar, spectacolul e gratuit. De pe soclul lui scund, părintele Duffy, erou în primul război mondial, se sprijină în spada în formă de cruce și se uită cu dezaprobare la mulțimea care forfotește pretutindeni și, mai ales, la cei de pe „trotuarul celălalt“.

În spatele lui, o baracă stă părăsită cât e ziua de lungă. Dar, în fiecare seară, pe la 6, o coadă lungă se instalează, răbdătoare, în dreptul ei. Aici se vînd biletele de spectacol care au prisosit teatrelor în ziua respectivă. Pe la șase și jumătate se afișează lista biletelor disponibile ; de obicei, nu pleacă nimeni, pentru că e, totuși, convenabil, să vezi pentru a doua sau chiar a treia oară un spectacol la jumătate de preț. Costul obișnuit al biletelor de spectacol e destul de pipărat. La rîndul lor și teatrele fac o afacere : e mai bine să încasezi jumătate din preț, decît nimic. Judecata e simplă.

Sînt, însă, spectacole pentru care nu se vînd bilete în Times Square. Cele ale sălilor cu aparență strălucitoare de pe strada 42 și ale dughenelor insalubre de pe latura de vest a pieței. Te întrebi din ce trăiesc proprietarii unor asemenea săli, pentru că rareori vezi pe cîte cineva (de obicei, adolescenți cu aer obraznic sau alții cu înfă-

țișare de soldați în permisie) oprindu-se în fața casei de bilete, unde o doamnă în vîrstă, cu părul platinat, își intrerupe plictisită lectura și întinde, cam în silă, biletul.

Spectacolul nu e, de fapt, în sală, ci pe stradă. Lumea trece agale, se vede că mulți sînt obișnuiți ai locului : își zîmbesc și își fac un semn complice cu ochiul. Nu aceștia sînt, bineînțeles, cei mai periculoși : ci tocmai cei care merg cu pași mari, mereu grăbiți, fără să pară a cunoaște pe cineva. Priviri ascunse sub cozorocul șep-cilor din postav, cu pătrate mari violent colorate. Obraji nebărbierîți. Negri cu pardesie lungi, pînă la pămînt, cu pălării cu borul larg, de o eleganță ostentativă. Băiețandri costelivi, îmbrăcați în bluze militare, vechi și decolorate, din cele pe care, din cînd în cînd, armata le scoate în vînzare, la prețuri de nimic. Femei cocoțate pe pantofi cu talpa îngrozitor de groasă (moda asta a prins mai ales aici și pe alte străzi cu faimă îndoielnică din New York). E uimitor cît de mult seamănă lumea de pe strada 42 cu imaginea creată de filme și de cărți. Totul pare de un convenționalism searbăd, și tocmai dorința de a sfida convenția uniformizează.

De la Times Square unde, vară și iarnă, o poză uriașă a lui Raquel Welch în sumar costum de baie face reclamă, pe șase etaje, nu știu cărei creme de bronzat, pînă la Eighth Avenue, unde cinematografele cu firme murdare se înșiră între locurile de parcare și tarabele cu zarzavaturi, negoțul cu viciul se practică (pe ascuns, pentru că legea îl pedepsește) spre profitul unor respectabile persoane, neștiute de nimeni în afara unor oameni de încredere la care, la rîndu-le, nici patronii prăvăliilor de pe aici nu ajung decît cu mare greutate. Zice-se că M a f i a nu e întru totul străină de afacerile care se fac în partea de vest a străzii 42 și pe străzile învecinate. Dar, mai ales, în fișia îngustă de-a lungul lui Ninth și Tenth Avenues,

În dreptul străzilor 20 și 30. Sau în partea de vest a lui Greenwich Village.

Acolo unde nimeni nu te sfătuiește să te duci după căderea întunericului. Cartierul patriarhal din timpul zilei, cu gospodine guralive care se tocimesc îndelung, în toate limbile pământului, cu negustorii de zarzavaturi proaspete, dispare seara. Copiii care se joacă, gălăgioși, pe trotuare și, vara, fac duș la gurile de apă de pe marginea străzii se fac nevăzuți. Bătrînii de pe treptele tocite ale caselor cu intrări înalte se trag în odăile lor prost luminate și nimic nu-i mai poate face să iasă în strada pe care o pîndesc printre storuri. O lume cu totul diferită le ia locul. O lume vulgară și agresivă. Femei cu *hot-pants*, cu sandale cu talpă îngrozitor de groasă, cu unghiile vopsite în roșu-vînăt, cu peruci „afro”. Tineri cu bluze de culoare incertă, ieșită de mult la soare. Alții, cu scurte de blană (de cele mai multe ori, sintetică) de oaie sau de castor, și cu cizme cu carimbul scund. Adolescenți cu jachete de material plastic și insigne mari cu numele — cel mai adesea, lugubre — unor bande care vor cu tot dinadinsul (și reușesc) să sperie întregul cartier.

Șoferii de taxi au obligația să-și ducă pasagerii oriunde li se cere; dar îi surprînzî uitîndu-se la tine peste umăr, cu o neascunsă suspiciune, cînd le ceri să meargă, seara, în West Village, de exemplu. Am aflat că se întîmplă uneori ca vreun grup de băiețandri, vrînd să-și arate curajul, să arunce în geamul automobilului cu zarzavaturi stricate sau cu ouă clocite. Și nu-i deloc chibzuit să te oprești și să le ceri socoteală: se poate să constați că aveau la îndemîină și cîțiva bolovani. Așa încît e mult mai bine să dai impresia că nu te formalizezi și să-ți vezi de drum, cu ferestrele murdare.

Și, după cîteva minute, automobilul te aduce sub luminile vreunei străzi liniștite, cu balcoane învelite în

glicină. Sau în zgomotul vreunei străzi cu teatre pe afişul cărora citeşti titlul pieselor lui Shakespeare, Ibsen sau Tennessee Williams. Infernul cu imobile vechi, cu femei în *hot-pants* şi băieţandri cu înfăţişare suspectă, cinematografe cu filme *porno* şi cu baruri unde dansatoarele apar în costumaţii, hai să zicem „sumare“, a rămas parcă la un alt capăt al lumii.

În toate marile oraşe ale Americii există asemenea cartiere cu faimă proastă : la Detroit sau la Chicago, ele sînt încă şi mai sordide, mizeria e ascunsă cu mai multă stîngăcie. Chiar şi în aristocraticul Boston, şi în calma Philadelphie, sînt locuri pe care eşti sfătuit să le ocoleşti cu grijă. Dar nicăieri ele nu sînt atît de aproape de artele liniştite sau de străzile celebrelor teatre şi săli de concert ca la New York. Sau la Washington.

La Washington, pătratul în care se înscrie Districtul Columbiei e tăiat pieziş de apele impunătorului Potomac. Şoseaua care urcă de-a lungul fluviului, pe graniţa dintre Virginia şi Maryland, se strecoară printre dumbrăvi de iasomie. Vastele bulevarde ce se deschid dinspre Casa Albă şi dinspre clădirea Capitoliului trec pe lîngă mai multe clădiri de o distincţie cam rece şi oficială ; înalte coloane de marmură, frontoane de o geometrie neoclasică desăvîrşită, scări ample. Totul de un echilibru impresionant. Nici o construcţie nu are dreptul să depăşească înălţimea edificiului Capitoliului. Noul cartier (purtînd numele lui Pierre L'Enfant, autorul planurilor oraşului, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea), clădit în apropierea venerabilului Muzeu Smithsonian, nu se abate, nici el, de la această regulă inflexibilă. Dar construcţiile lui au o anume grandoare ce provine nu din dimensiuni, ci din respectarea proporţiilor, din sobra alternanţă a registrelor de zidărie şi a ferestrelor înalte. O demonstraţie a vir-

tuozității unor arhitecți care, pentru că nu au avut voie să clădească în înălțime, au găsit alte mijloace de a-l impresiona pe trecătorul mai puțin grăbit.

Obeliscul consacrat lui George Washington (înăuntrul căruia poți urca, astfel încît, de la ferestruicile din vîrf, să privești străzile largi și marile pete de verdeață ale orașului), templul grecesc dedicat lui Lincoln și rotonda neoclasică a monumentului lui Jefferson (sugerînd casa de la Monticello, ale cărei planuri cel de-al treilea președinte al țării le desena chiar în timpul cînd se afla la Casa Albă). Păduricea de cireși japonezi, reflectîndu-se în apele Potomacului. Eleganta casetă de sticlă a Centrului Kennedy, de pe terasa căruia se văd întinderile Virginiei și ale Marylandului. Nu departe, ansamblul de clădiri de o calmă armonie a proporțiilor, proiect desenat, se spune, de un computer, ansamblul Watergate, cu tristă rezonanță. Și parcul Rock Creek aducînd pădurca pînă în mijlocul orașului. Și Massachusetts Avenue, de o parte și alta a căreia, pe grilajul caselor inspirate clar din arhitectura pariziană a celui de-a doilea imperiu, strălucesc firmele de alamă ale ambasadelor. Și, la cîteva minute de aici, în mijlocul orașului, în lumina gălbuie a becurilor cu zeci de baruri, trec femei în *hot-pants*, și tineri în scurte de blană de oaie, și adolescenți cu jachete de material plastic.

Aceeași lume pe care o adăpostesc, noaptea, Ninth și Tenth Avenues, la New York. Mai puțin agresivă, poate : mașinile trec fără primejdie. Dar coborîta și mai aproape de centrul orașului. La doi pași de grădina Casei Albe și de magazinele elegante și scumpe. Și nu departe de cele două mari bulevarde, Independence și Constitution, unde se află toate clădirile guvernamentale.

Ziua, străzile acestea sînt cuprinse într-o liniște molcomă. La colțuri, în fața dughenelor vopsite în culori

vii, oameni cu înfățișare respectabilă mușcă fără grabă din sandvișurile cu șuncă sau din hamburgerii pe care au turnat un strat gros de *ketçhup*. Copiii sug înghețatele multicolore sau alunele tăvălite în zahăr. Totul are o înfățișare pașnică, de oraș provincial. Unde au dispărut prveliștile apăsătoare de astă-noapte? Te crezi la un spectacol în care, ca să facă economie, scenograful a imaginat un singur décor pentru cele două acte ale piesei, fiecare înfățișînd o altă lume.

Dar cartierul cel mai viu, cel mai plin de culoare e Georgetownul. Pînă în 1895, fusese un orașel pașnic, cu case scunde și prăvălioare fără pretenții, ce-și ducea viața liniștită în preajma capitalei federale, nici ea deosebit de animată. De atunci, a devenit sediul boemei literare și artistice, al studenților și al tinerilor profesori și doctoranzi de la universitățile orașului (Universitatea Georgetown a fost fondată în 1789, cu mai mult de un deceniu înaintea mutării capitalei de la Philadelphia la Washington). Pe străzile pavate cu macadam, au mai rămas, pe alocuri, șinele tramvaiului. În cartier regăsești ceva din atmosfera lui Greenwich Village, din forfota aceea pestriță și gălăgioasă. Deși parcă Georgetownul e întrucîtva mai calm. Oare pentru că a pătruns pînă aici influența so-
brului Washington?

Vitrinele aranjate cu mult gust etalează, nu o dată, mărfuri europene. Poate, m-am gîndit eu, fiindcă la Washington sînt atîția diplomați străini, deprinși cu lucrurile (mai ales cu mîncarea) de acasă. Abia mai tîrziu am înțeles că mărcile fabricilor de la răsărit de Atlantic dau, pretutindeni în America, un anume aer de distincție.

Ca și la New York, la Boston sau la Philadelphia, teatrele joacă foarte adesea repertoriu clasic. Dar, ca și acolo, punerile în scenă mărturisesc preocuparea de-a acorda viziunea dramaturgilor de odinioară cu aceea a

spectacolului de azi ; și, de multe ori, rezultatele sînt dintre cele mai interesante. Washingtonul a devenit, de o bună bucată de vreme, unul dintre centrele cele mai active ale culturii americane. Și meritul îi revine, într-o măsură însemnată, Georgetownului, teatrelor și galeriilor lui de artă.

În săli mari, cu mese lungi, printre care trec cu agilitate chelneri (de obicei, studenți ce-și cîștigă seara banii pentru cursurile universității), în fumul gros de țigară și de pipă, se înghesuie sute de tineri. Stau unul lîngă altul, cu o halbă de bere dinainte, sorbind încet, fără să-i zorească cineva. Pe scenă, se reprezintă cîteodată scenete cu declarat caracter politic ; am văzut odată, într-o astfel de sală din Georgetown, un spectacol conceput ca un protest împotriva războiului din Vietnam. Actorii, îmbrăcați într-un soi de pelerine negre, rosteau fragmente de poeme și cîntau imnuri de pace, acompaniați în surdină de toți cei de față. Apoi, unul după altul dispăreau în spatele cîte unei fișii de culoarea sîngelui care se lăsa din tavan. Cînd întreaga scenă era acoperită de cortina cu reflexe amenințătoare, lungi bucăți de pînză se desprindeau de undeva, de sus, și cădeau pe mesele din sală, sugerînd că toți erau părtași la drama evocată pe scenă.

Altădată, într-o sală asemănătoare, în Greenwich Village, tot cu o halbă de bere pe masă, am stat două ore încheiate, ascultînd patru studenți cu glasuri excelente, cîntînd repertoriul de poezie catifelată și de ironie tăioasă al lui Jacques Brel : nu peste mult timp, urma să se sărbătorească al o mie șase sutelea spectacol. Altă dată, l-am auzit pe Flip Wilson, unul dintre cei mai îndrăgiți comici ai Americii, povestind istorioare aparent vesele, în fond de mare amărăciune, despre prejudecățile ra-

siste. În teatrele din preajmă (unele rămase de pe vremea cînd Greenwich Village era centrul artistic al New Yorkului, altele improvizate în săli care mai păstrează mirosul de cauciuc și de benzină al garajului de odinioară, sau mireasma melancolică a fostei băcănii), se jucau *Troienele* lui Euripide, și *Opera de trei parale* a lui Brecht, și *Vrăjitoarele din Salem*, și *Vedere de pe pod*, și o piesă de O' Neill și *Șase personaje* ale lui Pirandello, și o dramatizare după Salinger, și alta după foarte popularele povești cu copii care rostesc gravele adevăruri ale oamenilor mari, poveștile din benzile cu desene ale miraculoșilor *Peanuts*...

Străzile districtului universitar din Seattle nu sînt învăluite în aura renumelui cultural al eventualelor săli de teatru sau de concert. Dar, dintre cîte universități americane am văzut, parcă în jurul nici uneia nu plutește un aer tineresc care să cuprindă o parte atît de întinsă a orașului. Sînt, fără îndoială, instituții de învățămînt mai faimoase; dar lumea studențească a Harvardului e închisă între străzile înguste ale vechiului Cambridge din Massachusetts, iar, mai încolo, în marele Boston, ea nu poate fi recunoscută în mișcarea neconținută a orașului de 3 milioane de locuitori. Studenții de la Yale sînt puțini (doar vreo 4 000) și se pierd și ei în orașelul, de o eleganță sobră, care e New Haven, cu ai săi 200 000 de oameni. Majoritatea universităților de prestigiu din Vestul Mijlociu au fost clădite dinadins, după modelul vechilor școli englezești, în așezări mărunte, cuprinse de o binefăcătoare liniște, departe de vuietul orașelor: Bloomington, Urbana, Iowa City, Ann Arbor, Evanston...

Atmosfera studențească de la Berkeley, extrem de vie (uncori, așa cum a dovedit-o istoria anilor '60, chiar

foarte agitată), nu trece dincolo de golf, în San Francisco. Iar cea de la UCLA nu dă relief decît împrejurimilor lui Westwood Village, un punct aproape nevăzut pe harta imensului Los Angeles.

La Seattle, însă, campusul cu magnolii și rododendroni, cu pajiști argintate de trunchiul mestecenilor, se prelungește pînă spre parcul Ravenna, spre lacul Union, spre poalele unui deal pieptiș, Laurelhurst și, de-a lungul străzii 45, departe, spre apus, spre dealul Ballard. O suprafață aproape egală, probabil, cu aceea a Bostonului. Case înconjurate de grădini, pe terasa cărora am văzut steagurile naționale americane, ale diverselor asociații studentești și ale grupărilor politice care militau împotriva războiului. Ferestre împodobite cu vechile semne de pace ale indienilor și cu inscripții antiburgheze. Pe frumoasa stradă 17 (care îmi amintea de umbra castanilor din Cotroceni), toate casele, cu verande înalte și cu pereți de scindură, ridicate cu meșteșugul pionierilor de odinioară, sînt locuite de studenți. Îi auzi în lungile după-amieze de început de vară, cîntînd cu glas tare cîntece aduse aici, pe malul Pacificului, din îndepărtatele state ale Estului și ale Sudului. Ba, chiar din Alaska și Hawaii.

Pînă seara tîrziu, la ore cînd restul orașului a adormit sau s-a așezat în fața televizorului, artera principală a cartierului, University Way, e însuflețită de forfota studenților care trec spre cele două librării mari, cu cîte două caturi, spre magazinele de discuri, spre prăvăliile cu alimente și cu haine, spre spălătoriile automate. Își duc în brațe pungile mari, cafenii, cu felurite cumpărături ; chiar și atunci cînd nu are automobil (cazul multor studenți), americanul tot nu s-a deprins să renunțe la incomodele pungi. În ultimii ani, au descoperit un nou

mijloc de a-și duce acasă pachetele cumpărate la magazinele alimentare (celelalte ambalează mărfurile în tot soiul de cutii și cutiuțe legate artistic cu panglici colorate): rucsacul. Îi vezi colindînd din magazin în magazin, aplecați ca niște alpiniști sub povara cumpărăturilor săptămînale. De multe ori, așa vin și la universitate și nu voi uita niciodată senzația ciudată pe care-am avut-o într-una din primele zile ale cursurilor de la Portland, cînd scoțîndu-și caietele de notițe, cei aproape treizeci de studenți au lăsat să cadă în aceeași clipă, pe pardoseala acoperită cu plastic, sacii cu ramă de aluminiu. Pocnitura metalică m-a făcut să tresar și să-mi aduc aminte că eram, totuși, în Vestul îndepărtat...

O dată pe an, primăvara, municipalitatea din Seattle oprește accesul automobilelor pe University Way și-i lasă pe studenți și pe micii artizani veniți uneori de departe, de dincolo de Munții Cascadei, din Oregon sau chiar din California, din Canada și de la fermele de pe valea fluviului Columbia, să-și întindă mărfurile pe tarabe improvizate sau direct pe pavaj. Arta meșteșugarilor indieni și a primilor europeni sosiți pe acest pămînt învie, timp de două zile, într-un week-end de primăvară. Pături mari de păr de capră, haine de lînă cu desene mari, geometrice, roșii și negre, perne colorate, umplute cu paie de mei. Șiraguri de mărgele din boabe uscate de porumb și din semințe de floarea-soarelui. Inele de metal ieftin, ornate cu turcoaze și chihlimbar. Cutiuțe din corn de cerb, velințe din blană de castor, ornamente din pene, meșteșugit armonizate. Hrană „organică” (vrînd să spună că nu e amestecată cu chimicale ca să fie mai bine conservată). Dar și obișnuitele baloane, și bomboanele, și bețigașele învelite în zahăr, și jocurile japoneze din hîrtie tăiată, *origami*, și pictorii de portrete la minut.

Un paradis al copiilor care stau ceasuri în șir în genunchi, vopsind pavajul cu cretă colorată. Și încearcă pe rînd pernele imense, înșirate de-a lungul străzii. Mîngîie puii de cățel și păsările aduse în colivii de răchită. Nimeni nu-i dojenește ; toți îi privesc cu un surîs îngăduitor. După două zile, tîrgul se sparge. Și strada rămîne iar în stăpînire a automobilului și a studenților cu rucsacuri. Doar urmele de cretă colorată se mai deslușesc multă vreme, pînă cînd încep ploile cenușii și îndelungi ale toamnei.

Americanul la el acasă

Cînd vrea să discute o afacere, americanul te invită la restaurant, la prînz. Cînd vrea să-ți dovedească prietenie, te invită acasă, la cină. Fără să-și creeze probleme complicate inutil, el îți adresează invitația cu un fel de aer camaraderesc. De obicei, vinerea seara sau sîmbăta după-amiază, prietenii sau colegii de slujbă se vizitează. Stau îndelung de vorbă în *living-room*, ciugulind alune prăjite sau bucățele de aluat de porumb sau crochete cu brînză din castronase de lemn și sorbind încet dintr-un pahar de bere sau de whisky. Copiii stau în camera lor și se uită la televizor; rareori apar printre cei mari și atunci gazda se întoarce spre oaspeți, își cere scuze pentru o asemenea întîmplare și caută să rezolve iute problemele celui mic și să-l trimită înapoi la cei de vîrsta lui.

Vara mai ales, în Vestul Mijlociu, din Sud și de pe Coasta de Vest, ești poftit în grădina din spatele casei unde, pe un grătar portativ, se face *barbecue*, grătar adică. Întregul ceremonial al grătarului cade în sarcina capului de familie: încins cu șorț, potrivește jarul (mangalul, în proporții diverse de cărbuni de cireș, de stejar și de tei, se vinde în săculeți la toate supermagazinele, chiar și în cele din New York. unde oamenii nu prea au grădini să-și pregătească ritualul *barbecue*). E o desfătare

să-i vezi pe oamenii aceştia, în general atât de sobri, cum se bucură ca nişte copii să întoarcă bucăţile de carne pe-o parte şi pe alta, pînă cînd ajung aşa cum le-a cerut fiecare în parte : *rare* (adică în sînge), *medium* (adică nici prea fripte, nici prea în sînge) sau *well-done* (adică bine făcute). De multe ori, cel mai mare dintre băieţi îl ajută pe taică-su : nu pentru că ar fi întotdeauna neapărată nevoie, dar pentru că-i prinde bine să înveţe şi el această îndatorire de gazdă.

Tîrziu în toamnă, americanii sărbătoresc *Thanksgiving*, „Ziua recunoştinţei“ ; în urmă cu trei sute şi cincizeci de ani, coloniştii sosiţi pe malul Golfului Plymouth se adunară în jurul unei mese să aducă mulţumiri după strîngerea celei dintîi recolte aici, pe pămîntul aspru al noii lor patrii. Avuseseră parte de o iarnă grea, mulţi dintre ei fuseseră doborîţi de boală şi de extenuare. Mai înainte cu treisprezece decenii, o eroare de navigaţie îl adusesese în pămînturile Lumii Noi pe Columb, care era convins că şi-a atins ţinta călătoriei, India. O a doua greşală i-a purtat pe părinţii pelerini pe ţărmurile nisipoase, sterpe ale peninsulei Cape Cod, cînd ei plecaseră spre Virginia cea prealăudată de John Smith. Dar indienii Wampanoag îi primiseră cu prietenie, îi învăţaseră să crească porumbul şi dovlecii şi nişte păsări uriaşe şi gălăgioase : curcanii. La acea legendară cină din 1621 s-a mîncat porumb fiert şi plăcintă cu dovleac şi friptură de curcan.

De atunci, indienii din aceste locuri s-au stins şi amintirea lor n-a rămas decît în cîteva nume de locuri : Cohasset, Nantucket, Narangansett, Pawtucket, Massachusetts, Connecticut... Şi în sărbătoarea cu porumb, dovleac şi curcan. În întreaga ţară, chiar şi în ţinuturile unde cei dintîi colonişti au ajuns tîrziu sau n-au fost întîmpinaţi cu necunoscutele roade ale pămîntului de care avuse-

seră parte cei sosiți în Massachusetts, familiile americane celebrează cina de acum trei secole și jumătate a părinților pelerini.

Cel care, mînuind țepușe și cuțite cu mîner lung, desface curcanul este, întotdeauna, tatăl familiei. Și o face cu o seriozitate de parcă ar îndeplini cine știe ce ritual; e o chestiune de prestigiu să nu te poticnești în oasele păsării, să știi să aluneci pe lângă articulațiile puternice.

Dar bărbații nu ajută la treburile gospodăriei numai cu prilejul acestor ceremonii de familie. La cumpărăturile săptămînale îi vezi împreună cu nevestele lor, alegînd zarzavaturile, și carnea, și cutiile de conserve, și detergenții din rafturi, împingînd căruciorul pînă la mașină și umplînd portbagajul cu pungile mari cu felurite cumpărături. Cel puțin o dată pe săptămînă își îmbracă hainele de lucru și împing cositoarea mecanică de-a lungul și de-a latul peluzei cu iarbă.

În nord-vest, în California, în Vestul Mijlociu, unde multe familii trăiesc încă în case cu unul sau cu două caturi, aproape fiecare are în subsol, lângă mașina de spălat rufe sau lângă garaj, un mic atelier, unde uneltele sînt puse în ordine, în cutii atîrnînd pe pereți. Toți sînt în stare să facă reparațiile mărunte ale gospodăriei, să înlocuiască siguranțele arse ale diverselor aparate casnice, să pună un geam nou la fereastră, să fixeze o broască la ușă, să umple cu ciment o gaură din perete, să schimbe o țiglă sau două de pe acoperiș, linoleumul din bucătărie sau podeaua verandei. Nu e deloc neobișnuit să-i vezi vopsind lemnăria casei sau punînd tapete noi în camere. Încă din școală s-au deprins să-și folosească mîinile și sînt convinși că o oră de muncă fizică în fiecare zi le păstrează sănătatea. N-o să uit cum, odată, invitat la un coleg din Seattle, foarte distins profesor de filolo-

gie hispanică, el m-a întâmpinat îmbrăcat într-o salopetă plină de rumeguș și mi-a spus simplu :

— I-am promis lui Leslie (fetița lui de cinci ani) să-i termin în seara asta căsuța pentru păpușă. Vreau să mă țin de cuvânt. Dacă vrei, hai să stăm de vorbă în atelier. Nu mai am mult.

Lucra cu îndeminare, măsura scîndurile, le tăia cu fierăstrăul electric portativ, le îmbina repede și le încheia. Mirosea a lemn, discutam despre poezia lui Ruben Dario, și totul avea un aer amical, lipsit de orice artificialitate. Am continuat, peste vreun ceas, să stăm de vorbă pe terasa care se deschidea, peste o pădurice de brazi, deasupra lacului Washington, luminat la ora aceea de sclipirile amurgului. Din casă se auzea glasul lui Leslie, jucîndu-se fericită cu noua căsuță a păpușilor.

Îmi povestea un tînăr profesor grec care predă la Los Angeles :

— Cînd am fost invitat întîia oară la masă, am rămas aproape flămînd. Bucatele erau așezate pe masă, fiecare își întindea farfuria și gazda puneă friptura cu cartofi copti și înveliți în staniol. Am socotit că e politicos să spun „mulțumesc“ după prima felie ; gazda m-a ascultat și mi-a întins înapoi farfuria, aproape goală. Ceilalți mînceau cu nădejde ; cînd am fost întrebat dacă mai vreau să repet, am murmurat din nou un politicos „nu, mulțumesc“, convins că mi se va spune ca acasă : „Da' de ce ? nu-ți place ? ia să vezi ce bun e ! nu se poate să rămii nemîncat !“. Dar nimeni n-a spus nimic, gazda n-a insistat și farfuria a plecat de pe masă. A trebuit să mă revanșez la desert, încurcat de gîndul că toți ceilalți vor băga de seamă că mănînc de două ori mai multe plăcinte cu mere decît ceilalți. Dar n-au băgat de seamă.

Cînd oaspeții cred cu cale că trebuie să plece acasă, nimeni nu insistă să-i oprească : toți socotesc că e o chestiune de politețe să-i lași pe oameni să-și gospodărească timpul cum cred ei de cuviință.

Am avut prilejul să intru în zeci și zeci de case americane. Nu știu dacă se poate vorbi de „o locuință tipică americană“. Oricum, dacă există așa ceva, ea nu trebuie căutată cu tot dinadinsul în marile orașe ; și dacă există o locuință urbană caracteristică, nu în New York (și cu atît mai puțin în Manhattan) ar putea fi găsită. Deși tocmai în marea metropolă de pe Hudson sute de mii de familii stau în plin centrul orașului, într-o zonă care — în alte aglomerări urbane — e foarte rar locuită, pentru că e rezervată birourilor, băncilor și magazinelor.

Mobilitatea americanului îl obligă, de foarte multe ori, să trăiască în case închiriate. Cel mai înțelept lucru pe care-l poate face un om ce are de gînd să stea mai mult de un an sau doi într-un oraș, cu familia, e să plece întîi în explorare. Pentru că uneori s-ar putea să se afle în fața unor situații foarte greu de rezolvat. Sînt orașe unde nu se închiriază apartamente familiilor cu copii.

Cînd în vara lui 1970 am plecat să predau la cursurile de vară din Los Angeles, mi-au trebuit aproape două săptămîni să dau de o casă la intrarea căreia, sub biletul „de închiriat“ să nu fie atîrnată inscripția : „No children, no pets“ — nu sînt admiși copiii și animalele domestice. La Portland, cu cîteva luni mai devreme, umblasem mult (aproape întotdeauna întovărășit de cîte un coleg binevoitor) pînă am găsit o locuință fără inscripția asta neiertătoare. În cîteva rînduri, chiar în clipa cînd mă așezam să completez cecul pentru avansul de chirie, din perete, din receptorul interfonului, un glas se zbirlea la portarul care mă însoțise, atrăgîndu-i atenția :

— Vezi dacă domnul n-are cumva copii !

Și, bineînțeles, cecul rămânea necompletat și eu plecam mai departe, căutînd o casă mai primitoare. Seara mă întorceam frînt de oboseală în camera de hotel și, scoțînd din servietă harta orașului și pagina de mică publicitate a ziarului, stabileam itinerarul de a doua zi.

Mai tîrziu mi-am dat seama că proprietarii nu sînt întotdeauna niște ființe puse doar pe rele. Unul din principiile care acționează în multe familii americane este acela că personalitatea copiilor trebuie lăsată să se dezvolte în deplină libertate. Un principiu, bineînțeles, admirabil ; dar care nu dă pe deplin, în toate cazurile, roadele scontate. Mai în glumă, mai în serios, prin anii '60, s-a întemeiat o asociație care se chema „Eliberarea copiilor“. Nu știu dacă, de exemplu, vecinii noștri de la Seattle aderaseră la noua mișcare, dar era limpede că pildele morale, povestite cu răbdare, pe un ton sfătos, nu izbutiseră foarte des să apere mobila de scrijiliturile briceagului și droturile patului de efectele săriturilor în picioare.

Proprietarii se feresc, de aceea, să-și închirieze apartamentele familiilor cu copii sub 14 ani. În unele state restricția e neconstituțională și se sancționează ca orice altă discriminare. N-am văzut faimoasele inscripții cu „copiii și cu animalele domestice“ în statul New York. Nici în New Jersey, nici în Pennsylvania, nici în Noua Anglie, nici în Vestul Mijlociu. Probabil că acolo legile pedepseau, așa cum se întîmpla în oraș, la New York, orice fel de refuz de a închiria un apartament liber, atîta vreme cît solicitantul făcea dovada că veniturile lui pot acoperi plata regulată a chiriei.

În întreaga Americă oamenii iubesc copiii. Se opresc pe stradă, privindu-i cum se joacă. În autobuze, unde

nu se obișnuiește să se cedeze locul doamnelor, ei se ridică și-i lasă să se așeze pe copii. Trecătorii stau de vorbă între ei, fără să se cunoască, despre copii. Le zîmbesc cu bunătate; în aglomerația magazinelor îi iau în brațe pe cei mai mici, deși nu-i cunosc pe părinții cu brațele pline de cumpărături. Îi ajută să urce pe scările rulante și-i lasă încet jos, deîndată ce aglomerația nu mai e primejdioasă. Se despart de ei, surîzându-le.

Nu în New York. Aici, prin nu știu ce mecanism bizar, copiii nu atrag atenția: oamenii în toată firea se opresc și discută despre căței.

Tinerii părinți (mai ales cei din cartierele universitare ale marilor orașe) nu se despart niciodată de copii. Îi poartă uneori într-un fel de rucsacuri, în pînza cărora s-au tăiat niște pantaloni. Cu capul sprijinit de spatele tatălui, cu picioarele goale ieșind din sac, copiii dorm. Alteori, după obiceiul femeilor indiene, tinerele mame își duc pruncul într-o pînză largă, pornind de pe umăr și sprijinindu-se, în diagonală, pe șold. Intră cu ei în magazine și, dacă sînt mai măricei, îi așază pe policioara de jos a căruciorului de cumpărături, spre marea fericire a ținților.

Timp de un trimestru, la Universitatea din Seattle, o studentă venea la cursul meu împreună cu băiețelul, de vreo zece luni. Avea un scăunel cu spătar, ca acelea care se așază, pentru copii, în automobil: îl fixa de un scaun din sala de curs, îi dădea în mînă o jucărie de cauciuc, să nu facă zgomot, și îl lăsa acolo, fără grija că ar putea să i se întîmple ceva. Și Fred stătea cît stătea, privind în jur la tot ce se petrecea într-o asemenea ciudată lume, pînă cînd, ostenit, adormea.

Demografii constată că în viața familiei americane s-au produs, în ultimul deceniu, cîteva modificări sem-

nificative. Mai întâi de toate, numărul copiilor într-o familie a scăzut lent, dar continuu în anii '70. Cifra medie a membrilor unei familii era, în 1975, de 3,3 ; și chiar dacă se ține seama că scăderea mediei se poate pune și pe seama creșterii procentului de divorțuri și de copii născuți în afara căsătoriei (cifră care, însumată, a atins aproape 50% din numărul de capi de familie, ceea ce pare a-i îngrijora foarte mult pe comentatorii statisticilor), nu se trece cu vederea faptul că perechile fără copii au ajuns să însemne o treime din numărul total al familiilor americane. Calculele — firește, aproximative — demonstrează că sumele cheltuite pentru creșterea unui copil al unei familii care are un venit lunar de 550 de dolari, ating — pînă ce copilul ajunge la 18 ani — aproape 25 000 de dolari. „Și, adaugă autorii statisticilor, în momentul cînd se produce o creștere substanțială a costului vieții, și o tendință evidentă ca un număr tot mai mare de tineri care urmează cursurile universitare (la rîndul lor, mai scumpe decît odinioară), cifra aceasta poate fi socotită că reprezintă doar o parte a cheltuielilor reale.“¹

Un alt motiv, asupra căruia sociologii americani stăruie în comentariile lor, a fost războiul din Asia de sud-est. Atmosfera de incertitudine, acel „absurd al existenței, transformat în sentiment al morții palpabile“ — despre care vorbeau versurile lui Gary Snyder, — au dat un contur specific mentalității unei întregi generații. Viața de familie a fost doar unul dintre domeniile în care anii războiului celui mai lung (un deceniu și jumătate) din istoria americană și-au pus semnul lor de durere și de dramatică nesiguranță. Anii în care, în sălile arhipline

¹ Almanahul ziarului *New York Times*, 1971, p. 377.

ale teatrelor din cartierele universitare, Allen Ginsberg
își striga versurile :

„Generali proaspăt tunși, imaginea lor închipuind
Bombardamente Tactice, formule magice :

Ulii filfiind prin pagini de ziare
aripi întinse în uriașele vânturi

de aer fierbinte...

Napalm și nori negri revărsându-se în zațul tipografic
Trup fraged, aidoma unui trup

al unei fete din Kansas,

sfirtecat de explozia metalului

— trei—cinci—zero—zero — pe cealaltă față a planetei
prins în sîrmă ghimpată, sferă de foc,
lovitură de glonț, electricitate-n baionetă
bombă explodînd îngrozitoare în țeastă și-n pîntec,
șrapnele înfipite în carne,

carne zdrobită“...

Familia — „cea mai stabilă instituție americană“ — a
înregistrat transformări pe care deceniile trecute n-ar
fi avut cum să le bănuiască. Un economist de la începutul
secolului al XIX-lea trata familia americană ca pe o
„unitate productivă“, demonstrînd că ea consumă mai
puțin decît produsul pe care-l realizează¹. Statisticile
contemporane o includ în calcule numai ca pe o formă
a consumului ; atelierul meșteșugarului, grădina de le-
gume din spatele casei au fost înlocuite de supermagazin.
Așa încît, familia numeroasă nu înseamnă mai multe
brațe, ci mai multe farfurii la masă și mai multe cămăși
(a căror pînză nu se mai țese în casă, ci se cumpără de
la Penney's sau de la Sear's). Urbanizarea a alungat

¹ Vezi J. C. Furnas, *The Americans*, New York, 1969, p. 290.

grădinile de legume în amintirea nostalgică a bunicelor venite din fermele Vestului Mijlociu.

O altă statistică, întocmită în 1970 : din cele 50 de milioane și ceva de familii americane, doar 5,2% trăiesc la fermă ; restul, în orașe, unde totul — de la hrană pînă la reparația casei — e mai scump.

Chiria e unul din articolele care — mai ales în orașele mari — a crescut cel mai mult. Zilnic apăreau reportaje ale cotidienelelor despre proprietarii ce nu-și onorau obligațiile de a repara locuințele chiriașilor ; era — zice-se — o tactică : îi obligau să se mute sau să închirieze din nou casa la un preț mai ridicat (deși legile care plafo-nează chiriile sînt foarte aspre și se pare că se aplică foarte strict, ducînd — în unele state — pînă la pedeapsa cu închisoarea, proprietarii știu să găsească niște ușițe spre venituri mai mari).

Un om chibzuit caută să se mute într-un apartament gol, nemobilat. Mai întîi de toate, pentru că nu e obligat să suporte gustul proprietarului. Și, de cele mai multe ori, apartamentele mobilate înseamnă o revărsare de tapițerii plușate, de măsuțe de tot felul, desperecheate, dar cu un desen complicat, de lămpi și de aplici cu ornamente ciudate, cu lanțuri de plastic și cu funde de fier, de canapele și de taburete. Toate în *living-room*. Și cu o sobrietate cam exagerată în dormitoare : paturile (e adevărat, solide, cu saltele mai întotdeauna foarte curate) și cam atît. Pentru un apartament mobilat chiria e aproape dublă.

O casă goală înseamnă, obligatoriu, funcționarea tuturor instalațiilor, inclusiv a mașinii de gătit, a dulapurilor de bucătărie și a frigiderului care — chiar și în apartamentele mai modeste — fac parte din dotarea elementară a locuinței de închiriat. După aceea, poți să-ți procuri mobila (de multe ori, dacă n-ai de gînd să stai mai mult

de doi-trei ani într-un loc, o închiriezi). La Portland, stăteam într-un apartament cu odăi mari, într-o casă căreia nu i-ar fi stricat o zugrăveală generală și, pe alocuri, înlocuirea unor cercevele și a unor trepte ale scării. Locuința era însă luminoasă, mai ales odăile dinspre apus, unde — în acea primăvară timpurie — culoarea amurgului, strecurată printre florile de magnolia, se risipea prin unghere, aducând o nebănuită liniște.

Spre uimirea colegilor mei care m-au ajutat să găsesc apartamentul, nu existau dulapuri în perete, așa cum se obișnuiește în cele mai multe case, vechi sau noi, din America.

— Trebuie neapărat să-ți închiriezi niște dulapuri de rufe, mi s-a spus.

Și am fost condus în vreo 4 sau 5 depozite imense, unde m-am trezit înconjurat de tot soiul de bufete și dulapuri, de paturi și canapele, de mese și scaune, de cuiere și birouri, de mese de machiaj și de servicii de sufragerie. Mobilă de lemn și de metal, mobilă stil (autentic Chippendale și colonial-american) și imitații caraghioase. Dulapuri greoaie și altele, din carton presat și plastic, gata împachetate, însoțite de instrucțiuni pentru montarea lor în câteva minute. Totul era atât de fantastic în amestecul acela de soiuri diferite, aveam senzația că mă aflu într-o piesă a teatrului absurd și că voi pieri strivit și sufocat de invazia patrupedelor acestora, încît eram gata să iau la întîmplare primele obiecte care-mi cădeau sub ochi, aveam-n-aveam nevoie de ele, și să ies repede. Aș fi plecat imediat, fără să fi ales nimic, dar mă rușinam să mă despart așa de funcționarul politico, într-un halat scurt pînă la genunchi, de un ireproșabil albastru scrobit.

Colegii mei nu aveau de gînd să rezolve cu una-cu două toată povestea asta. Mergeau de la un dulap

la altul, cercetîndu-l cu ochi de experți, întrebînd despre chiria fiecăruia, comparînd, calculînd. Omul cu halat albastru ne urma fără semn de plictiseală, dădea explicații, descoperea în cîte un ungher un dulap care i se părea că s-ar potrivi mai bine apartamentului meu și s-a despărțit surîzînd de noi, deși nu alesesem mare lucru.

A doua zi trei camioane au oprit, pe rînd, în fața casei, și, din fiecare, niște lucrători zdraveni au descărcat cîte un dulăpior și l-au cărat înăuntru, cu niște precauții de parcă ar fi colaborat la mobilarea cine știe cărui castel de pe valea Loarei. Au întins întîi pe scîndura cam tocită, cu vopsea nu tocmai intactă, a dușumelelor o fișie de material plastic, să nu cumva să lase urme de ghetе. Au pus colțare de pîslă pe muchiile dulapurilor, să nu cumva să zgîrie pereții. Au plecat refuzînd bacșișul, asigurîndu-mă că „nu mai e nimic de plată“.

Peste aproape doi ani, cînd ne-am mutat într-un apartament cu arhitectură cam ciudată de pe Third Avenue, în Manhattan, ne-am dus să ne cumpărăm mobila de la unul din cele vreo douăzeci de magazine din zona străzilor 110. Saloane de prezentare de o eleganță cam agresivă, la primul etaj; fotolii de piele și de imitații de piele, mese de sufragerie pentru 24 de persoane, paturi cu baldachin de mătase, birouri de lemn de trandafir. Mobilă mai modestă, mult mai modestă, la celelalte patru etaje. Rips și creton în loc de catifea și de satin. Dulgherie de prefabricate, rumeguș presat în loc de stejar masiv. Mese care se sprijineau în picioare terminate cu un fel de ventuze de cauciuc, și nu cu gheare de leu, sculptate în mahon.

Ne-a surprins, la început, că saloanele de la primul etaj erau pline de clienți, în vreme ce, cu cît urcam spre odăile cu mobilă mai modestă, eram tot mai singuri. Am aflat pe urmă că adevărații cumpărători erau cei de

la etajele de sus : ceilalți erau doar vizitatori. Mai ales portoriciani cărora le plăcea să umble prin încăperile luxoase, pe sub lustrele scînteietoare, ca printr-un muzeu.

Mobila ne-a venit acasă, transportată tot prin grija magazinului. Aproape fiecare prăvălie americană își expediază marfa, pe proprie cheltuială, clientului. Dacă n-are un camion sau o furgonetă, are cel puțin una sau două triciclete pe lada cărora sînt vopsite reclame colorate. Cît e ziua de mare, băiețandri îmbrăcați în salopete de diverse culori pedalează pe străzile orașului, cărînd zarzavaturile, carnea, laptele comandate de clienți. Sînt, de obicei, elevi de liceu care, după ce se termină ziua de școală, timp de cîteva ore pînă la închiderea prăvăliei, lucrează să cîștige un ban în plus. Dacă stai mai departe (de pildă, dacă ești din Queens și ai comandat marfa la un magazin din Manhattan), pentru transportul cu camionul se percepe un fel de taxă, în jur de 0,5% din valoarea mărfii. La New York — mi s-a spus că și în alte orașe mari — rămîne să te descurci cum știi și cu hamalii.

Au venit pe la ora 2 după-masă. Au descărcat mobila — ușoară, din scînduri subțiri — văicărindu-se, de parcă mînuiau case de fier. Tot timpul se plîngeau de treptele prea abrupte ale scării, care coborau — e adevărat cam straniu — de la lift pînă la ușa apartamentului. De coridoarele înguste. De scara interioară (a cărei balustradă a rămas s-o demontez singur, ca să pot duce sus, în *living-room*, dulapurile de bibliotecă). S-au sprijinit de perete, văitîndu-se de șale și așteptînd bacșișul. Se vede că aici „mai era ceva de plată“, nu ca la Portland, unde lucrătorii în salopete albastrii au plecat surîzînd, refuzînd hîrtia de 5 dolari. Dealtfel, bacșișul e o realitate cunoscută de newyorkez la fel de bine ca și de european.

În alte orașe, numai frizerul, șoferul de taxi, chelnerul și portarul de hotel care-ți face rost de mașină îl acceptă ; și cei de acolo îți explică, evident jenați, că există asemenea obiceiuri dezagreabile. Deși la Portland, când am plecat de la hotel cu mașina unui coleg de facultate care venise să-mi ia bagajul și să mi-l ducă în apartamentul de pe strada 23 colț cu strada Kearney, omul de la recepție (un bătrîn îmbrăcat cu cămașă în dungi albe și roșii, ca în filmele despre epoca victoriană) mi-a luat geamantanul din mînă și l-a așezat în portbagaj, urîndu-mi „mult succes, domnule“ și refuzînd net bacșiful. Nu mai vorbesc de tînărul hamal de la aeroport, în seara cînd îi întîmpinam pe ai mei, sosiți din țară : le-a suit geamantanele în cărucior și le-a dus pînă la mașină, Mercedesul decanului venit să le ureze „bun-venit“ soției și copiilor mei. E drept, hamalul în uniformă verzuie era student al facultății de filologie, îl recunoscuse pe decanul Franchere și nu sînt sigur că refuzul bacșifului s-ar fi repetat și în alte cazuri. Dar pînă și amărîtul acela cu cămașa veșnic mototolită, domnul Disney, intendentul casei de pe Kearney, care a venit înconjurat de droaia lui de copii slăbuți, să-mi repare robinetul de la baie, n-a acceptat hîrtia de 5 dolari : „Lăsați, domnule ! Totul e-n ordine !“. Și a plecat, urmat de lipăritul papucilor de casă ai copiilor. La New York nu e cu putință să auzi asemenea răspunsuri.

Cine vrea cu adevărat să facă economie își cumpără o mobilă mai simplă de la magazinele unde piesele se vînd separat, încă nevopsite. Sau, eventual, încă neîncheiate. Le transportă acasă și le pune la punct. Economisește, am fost asigurat, mai bine de o treime din preț. Vopsitul mobilei, al cercevelelor, al ușilor, în general al lemnăriei casei e un ceremonial săvîrșit anual, în cele mai multe orașe de provincie americane. Încinsă

cu șorțuri, purtând chipiuri de hîrtie, familia întreagă participă la această înnoire a casei. Din ce în ce mai rar sînt chemați și meșterii zugravi și cașeratorii de tapete. Sute de broșuri „do-it-yourself” — pune-ți singur lucrurile la punct — apar anual, pentru cele mai felurite domenii. Se vînd în supermagazine și adevărații gospodari își pot spune care dintre ele sînt mai bine gîndite, mai practice, cu sfaturi mai ușor de urmat.

Trebuie, însă, să recunoaștem că nici o cărțulie nu e în stare să-i învețe pe cititori cum să fie îndemînateci. Asta e o însușire dobîndită la școală și acasă, unde părinții n-au vrut să-i scutească de muncă. Reparațiile mai mărunte ale instalațiilor electrice, de apă, de aer condiționat, schimbarea plăcilor de material plastic din pardoseala bucătăriei și a băii, înlocuirea cîte unei bucăți din balustrada verandei, tencuirea pereților pivniței, ceruirea parchetului sînt operații pe care e în stare să le facă aproape orice american. Chiar și cînd stă într-o clădire mai mare, cu multe apartamente, se ferește cît poate să cheme un instalator. Tarifele sînt foarte pipărate, și dacă ai ghinionul să ți se-ntîmple vreun accident într-o zi a *week-end-ului*, ești de-a dreptul pierdut: pentru orice operație executată în afara orarului obișnuit, se percepe în plus o taxă care ajunge pînă la 60% din costul normal al lucrării. Și nu știi cum se întîmplă, dar foarte des cînd se produce o pană de electricitate sau ți se defectează televizorul, de exemplu, firmele de reparații nu au la îndemînă nici un lucrător decît după ora 6, cînd se plătesc ore suplimentare.

De aceea, lîngă lăzile de gunoi ale multor case, nu te mai surprinde, după un timp oarecare, să vezi televizoare sau mașini de spălat rufe părăsite. Unii, mai îndemînatici, mai pricepuți, nu se sfiesc să se oprească, să se uite la ele cu luare-aminte și, dacă li se pare că ar fi în

stare să o scoată la capăt, să le ia cu ei. Nimeni nu se miră, nimeni nu comentează. E limpede că americanii — în general, chibzuți — preferă să-și ia în rate un aparat nou, decît să-i plătească reparația, întotdeauna foarte scumpă. Un televizor în alb-negru costă cam 100 dolari; poți să-l închiriezi cu vreo 15 dolari pe lună. Dacă e nou. Dacă e mai vechi și a fost reparat, ceva mai ieftin. Nu cu mult. Pentru că s-a adăugat, totuși, manopera. Plătești chiria vreme de șapte luni, mai adaugi vreo 10% și televizorul rămîne al tău. După doi-trei ani poți să mai închiriezi altul. Pe cel vechi, dacă nu e chiar atît de stricat încît să-l lași lingă lada de gunoi, i-l dai negustorului care-ți mai scade 15—20 dolari din chiria celui nou.

Sistemul acesta de „trade“, de schimb cu obiecte vechi, se practică și cu mașinile de scris sau de calculat, și cu patefoanele sau casetofonele. Chiar și cu jucăriile mecanice. Deși copiii sînt foarte greu de convinși să renunțe la locomotivele lor electrice, chiar și atunci cînd mai au o singură roată sau cînd măruntele circuite s-au ars cine știe cum în trupul mașinăriei; sau cînd maimuța muzicantă a rămas cu un braț întepenit și nu mai poate să bată în ritm talgerele de alamă coclită; sau cînd păpușa închide un singur ochi și rostește frînturi dezarticulate de cuvinte.

Camerele copiilor sînt, desigur, cele mai pitorești din întreaga casă a americanului. Ele n-au înfățișarea întrucîtva impersonală a multor *living-room*-uri. Copiii sînt lăsați să-și împodobească odaia după cum cred ei de cuviință. Portrete ale jucătorilor de baseball sau de baschet, afișe ale unor concerte sau meciuri de fotbal american, puse pe pereți, în camerele băieților. Ba, uneori, și în cele ale fetelor. Oricum, epoca vedetelor de

cinema pare să fi apus. Tînăra generație nu mai e îndrăgostită cu patima de odinioară a părinților ei de întrupările suave ale „visului american“, de Ann Sheridan sau de Ginger Rogers sau de Loretta Young ; privește cu ironie filmele vechi cu fete sentimentale care visează, în rochii mătăsoase, în umbra suavă a palmierilor californieni sau în vastele odăi ale caselor construite pe platourile de la Hollywood. Nu mai suspină după freza dată din belșug cu briantină a lui Elvis Presley, după cîntecele lui care le fermecau pe figurantele în costume de baie, după piscinele și plajele cu valuri pe care lunecau, ținîndu-și admirabil echilibrul pe scînduri late, băieții bronzăți, cu surîs de reclamă de pastă de dinți. Glumele din serialele lui Lucille Ball, cîndva urmărite de întreaga familie la ceasurile serii, îi irită. Dean Martin și ale sale fotogenice parteneri sînt acuzați de vulgaritate. Eroii westernurilor li se par convenționali, superproducțiile în peisajele Stîncoșilor (filmate, de fapt, în Europa) trec cu totul neobservate de cei mai mulți. Iar John Wayne s-a dovedit a fi prea conservator în politică și în viața de toate zilele, ca să-i mai poată cuceri cu pălăria lui cu boruri largi și cu lungile cavalcade, cînd — în amurgurile Eastmancolor — înșală viclenia figuranților costumați în indieni *apache*.

Ali McGraw nu le mai place, de cînd în anii în care universitățile americane protestau împotriva războiului din Vietnam și Garda Națională din Ohio trăgea în studenții de la Kent, a acceptat să joace într-un film violent criticat de presa radicală, *Love Story*. Sybil Shepherd care, altădată, ar fi stîrnit înflăcărata admirație a fetelor, pentru că în cariera ei — începută ca model și continuată ca actriță vestită, prietenă a unui mare regizor, Peter Bogdanovich — ar fi deslușit „posibilitățile celebrității care se oferă oricărei fete simple din America“,

n-a devenit o nouă Marilyn Monroe : e socotită a fi prea artificială și afectată, prea „actriță”. În primul rînd, pentru că n-are talentul nefericitei interprete din *Stația de autobuz* ; un film al nuanțelor delicate, pornind de la o carte a imponderabilelor reacții ale sufletului. *Daisy Miller* a eșuat din pricina lui Sybil Shepherd, al cărei joc țeapăn l-a remarcat toată lumea. Liz Taylor și Richard Burton, neîndoielnic, niște mari actori ; dar publicitatea calculată, indiscreția cu care și-au încredințat presei scandalurile conjugale și aroganța de recentți milionari, afișată de atîtea ori, nu le-au creat prea multe simpatii. La fel, Frank Sinatra (i se reproșează și ostentativa aversiune față de mișcările radicale și în jurul lui plutește suspiciunea precum că ar fi fost cîndva foarte prețuit de mafioți).

Pentru adolescenții de astăzi, marii actori de odinioară, Humphrey Bogart, Spencer Tracy, Gary Cooper, Wallace Beery sînt numai niște umbre fără trup. Cum poți să le prinzi chipurile de abur de demult la căpătîiul patului ?

Prin 1974, succesul *Cacialmalei* care-l urmase imediat pe cel al lui *Butch Cassidy și Sundance Kid* impusese un fel de cuplu de briganzi justițari : Paul Newman și Robert Redford deveniseră pe neașteptate idoli ai unei generații care nu mai acceptă idoli. Nu Newman, cel întors tragic asupra-și, din *Dulcea pasăre a tinereții* sau din *Pisica pe acoperișul fierbinte* ; nici Redford, melancolicul *Gatsby*, care-și risipește dureros iluzia dragostei pierdute, ci Newman & Redford, împreună, bătîndu-și joc cu voie-bună și cu fantezie de cei proști și necinstiți. Newman și Redford, răspunzînd unei nevoi romantice de bunătate, de dreptate, de încredere în frumusețe a unei întregi generații.

Mai sînt, bineînțeles, fete care dorm cu fotografia lui David Cassidy sub pernă. Surîsul feciorelnic, deloc bărbătesc al foarte tînărului cîntăreț de muzică pop, produs în zeci de mii de fotografii și de afișe de toate dimensiunile, a făcut celebru un serial de televiziune, altminteri cam fără har, despre o familie de muzicieni, o mamă văduvă și cinci copii-minune, care străbat drumurile Americii dînd spectacole, repetînd și rezolvînd dramele sentimentale ale celor mai mari dintre copii (inclusiv pe cele ale lui Keith-David). Dar, iată cã în toamna lui 1974 *Familia Partridge*, cîndva în programul orelor de vîrf al companiei ABC, a dispărut ; iar David a rămas sã suridă feciorelnic și perfid spectatorilor care urmăresc reluările stațiilor mai sărace și mai obscure.

Într-un volum elegant, o editură newyorkeză a publicat un fel de istorie a *pin-up*-ului, a acelor afișe și reproduceri pe care băiețandrii din high-school, practicanții din birouri, soldații și marinarii în termen, fetele nemăritate și le pun pe pereți în odăile lor. Sînt sigur cã o cercetare atentă ar scoate la iveală un fenomen extrem de interesant : modificarea treptată a mentalității tinerilor americani se poate urmări în pozele atîrnate, de-a lungul anilor, în dormitor. De multă vreme, de pildă, „miss America” sau „miss Universe” nu mai au nimic din magia de odinioară. Întrebați-i pe adolescenții de astăzi cum o cheamă pe ultima „miss”, și există nouă șanse din zece sã nu știe și nici măcar sã nu-i intereseze. Festivitățile de la Atlantic City, unde se alege „cea mai frumoasă fată din America” nu mai sînt urmărite cu sufletul la gură ; și, dacă mi-aduc bine aminte, marile rețele de televiziune au lăsat în grija unor stații mai puțin importante transmisiunea întregului concurs ; cu proba tradițională în costum de baie și cu pantofi cu toc înalt ; cu aceea în toalete de seară ; cu întrebările

probei de cultură, de tipul „în ce țară a fost împărat Napoleon ?”.

Vedetele Hollywoodului nu mai provoacă marile pasiuni de odinioară. Tinerii îi stimează pe Paul Newman și pe Shirley MacLaine, de pildă, pentru participarea lor la campania împotriva războiului. Dar, de când Marlon Brando a refuzat *Oscarul* prin glasul unei principese indiene, de meserie model al copertelor revistelor de modă, și-a pierdut, pare-se, nenumăratele simpatii, pentru că s-a deslușit în gestul ăsta dorința de publicitate a actorului. Nici Jane Fonda n-a izbutit să-i convingă întru totul pe tinerii americani că zgomotoasa ei campanie pentru pace nu e ferită complet de ispita publicității. Filmele au devenit, ele însele, mai aspre, mai violente, tendinței de a înfățișa „o lume mai bună și mai frumoasă” i-a luat locul aceea a „vieții-așa-cum-este-ea-cu-adevărat”. Actorii cei mai îndrăgiți nu mai întrupează idealul fotogenic al starurilor : Gene Hackman, Dustin Hoffman, chiar și Al. Pacino sînt ceea ce se cheamă „anti-vedete”.

În odăile adolescenților ceva mai mari, cei din ultimele clase de liceu și din primii ani de universitate, se pot vedea fotografiile vedetelor muzicii *rock*. Figuri tragice, trăsături crispate de durere, un fel de sfîșiere existențială, o îndoială privind valorile constituite. Mick Jagger, Rolling Stones și nefericita Janis Joplin, cea care a murit drogîndu-se. O încleștare neputincioasă cu viața, uneori încercare zadarnică de evadare. Frumoșii *beatles*, băiețandrii fericiți plecați din Liverpool să cucerească lumea și s-o învețe să creadă în bunătate, sînt aproape uitați. Cîndva, se vindeau în America douăzeci de milioane de discuri de-ale lor în fiecare an. La începutul anilor '70, sutele de mii de tineri ce înțesau imensul cîmp de la Woodstock — spre îngrijorarea poliției și a părinților — și-i ascultau pe cîntăreții de *rock* nu știau mai nimic

despre repertoriul băieților din Liverpool. Aceea era epoca minijupei, de care fetele de azi, îmbrăcate cu *blue-jeans* sau cu lungi rochii țigănești, rîd eu un fel de dispreț.

Își pun în cameră afișe psihedelice, jocuri amețitoare de culori, imprimate cu cerneluri fluorescente lucind, neliniștitor, în întuneric. Prelungire existențialistă a artei pop. Lămpi cu abajururi ce se rotesc întruna, aruncînd umbre violent colorate prin colțurile încăperii. Sau lămpi *black-light*, lumină neagră, în înțelesul cel mai propriu al cuvîntului. Muzica *rock* se ascultă ca un adevărat ritual, în lumina amenințătoare a lămpilor cu lumină neagră. Și cu volumul patefonului la maximum. Intensitatea luminii invers proporțională cu numărul decibelilor. Efectul e acela al unei peșteri în care răzbat sunetele stranii ale lumii subterane.

Dar se pot vedea și afișele lui Peter Max, cu profuziunile de plante ce cresc nestăvilit, umplînd întregul spațiu al imaginii, cu omuleții colorați, alergînd în toate direcțiile, să împlinească fel de fel de treburi folositoare. Sau care-și rîd de prejudecățile burghezului și proclamă o lume a frumuseții simple. Nu tot tineretul ascultă *rock*. Nu toți pleacă în mașini hîrbuite, vopsite în culori stridente, sau pe jos, cu rucsacul în spate, spre Woodstock. Mulți, foarte mulți o admiră pe Joan Baez, femeia de o frumusețe necontrafăcută, care cînta balade împotriva războiului și lieduri clasice, cu glasul ei învăluitoare, puțin aspru, dar de o extraordinară forță de convingere. Sau pe Pete Seeger, trubadurul ce străbătea țara, dînd concerte gratuite, ascultat într-o tăcere religioasă pe pajiștile din campusurile universitare, cîntînd durerile Americii și ale tineretului ei, doborît de deznădejde în junglele Vietnamului și în orașele de beton și de oțel ale continen-

tului dintre Pacific și Atlantic. Pe Rod McKluen, californianul cu glas șoptit, poet al unor versuri visătoare și îmbătate de aromele cîmpului.

Ba mai mult, observă sociologii culturii americane, epoca rock-ului se îndreaptă implacabil spre amurg. O mare nevoie a calmului și a simplității l-a redescoperit pe Burt Bacharach, ale cărui melodii le-au preluat și repertoriile orchestrelor lui Mancini și Arthur Fiedler, așa cum — în urmă cu un deceniu — preluaseră cîntecele beatleșilor. Luni în șir, în topurile americane figurau Simon and Garfunkel, Three Dog Nights, Paper Lace, Vicki Lawrence, frații Carpenter cu zîmbetul lor copilăresc, Jim Croce și Tony Orlando, care întorceau cîntecul spre melodie. O melodie ritmată de sală, bătînd cu voioșie din palme și nu pierzîndu-se într-un extaz dureros, pînă la leșin.

Din camerele celor mai mici, westernul n-a fost expulzat cu totul. Nu acela al lui John Wayne și Glenn Ford, ci westernul, mai sincer îndrăgostit de aventură, al lui Clint Eastwood. Pe ferestre, lipite ecusoane ale statelor americane, culese din călătoriile cu automobilul, împreună cu părinții. Sau embleme ale parcurilor naționale, Yellowstone, Grotele cu foci din Oregon, Marele Canyon, Pădurile roșii ale Californiei, Peștera Mammoth, Coasta Arcadiei din Maine, Peninsula Olympică, Valea Soarelui din Idaho sau Pădurile împietrite ale Arizonei. Sau, bineînțeles, stegulețele și figurinele uriașei întreprinderi care se cheamă Walt Disney. Dar, cel puțin la vîrsta de atunci a copiilor mei (10—12 ani), confrățit lui Mickey și ai lui Goofy păreau să nu mai fie cei mai îndrăgiți prieteni ai celor mici. E, poate, un semn al pierderii ingenuității, care-l alungă și pe viteazul Popeye pe programele stațiilor ce transmit desenele animate în reluare. Copiii anilor '70 știu mai mult decît copiii de

altădată. Și povestioarele simple ale lui Mickey Mouse li se par, probabil, naive într-o epocă a navelor cosmice și a problemelor serioase auzite, vrînd-nevrînd, de la părinți.

Și, de aceea, în locul lor — ca și, în bună măsură, în locul supraomeneștilor isprăvi ale lui Superman și ale lui Batman care, parcă, îl interesează acum numai pe faimosul pictor pop Roy Lichtenstein — și-au făcut apariția niște copii urîței și nemaipomenit de înțelepți: *Peanuts*, alunele. Charles Schultz a creat o lume a oamenilor mari, refugiată printre cei mici, aducîndu-le atmosfera familiei americane, cu toate preocupările, îngrijorările și prejudecățile ei. O fetiță de 9 ani, temperament despot, irascibil, viitoare mamă de familie, autoritară și puțin răutăcioasă. Un precoce pianist, pentru care nu mai există nimic în universul ăsta, în afara sonatelor lui Beethoven. Un alt personaj de-o șchioapă, trăind din plin sentimentul insecurității în mijlocul semenilor săi. Și vestitul Charlie Brown, întotdeauna foarte serios, foarte grav, foarte încrezător în sine, întotdeauna contrariat de cine știe ce nenorocire neprevăzută, ale cărui stări de spirit — entuziasmul, deznădejdea, frustrarea — sînt absolute. Și singurul animal din toată povestea, cățelul Snoopy; dar nu un cățel obișnuit, ci un filozof rătăcit printre patrupede, care poate sta întins ceasuri întregi pe acoperișul cotețului, citind din Gertrude Stein. Sau imaginîndu-și că e aviator, în primul război, și că scrutează cerurile în căutarea eternului său dușman, Baronul Roșu. În fiecare zi, cititorii a 800 de ziare americane se întîlnesc cu o ispravă sau o cugetare a bravilor *Peanuts*. Un sondaj al opiniei publice întreprins de cotidianul newyorkez *Daily News* i-a așezat pe eroii lui Schultz cu mult în fruntea tuturor celor

cîteva zeci de benzi de desene animate apărute în ziarele americane.

La începutul erei explorărilor cosmice s-au ivit ne-numărate seriale și filme de lung metraj ale căror personaje scrutau, fiecare în felul său, spațiile și mutau în lumea extraterestră basmele copilăriei. Unele pline de fantezie, altele cam terne, cu episoade întotdeauna previzibile. Încetul cu încetul, filmele acestea au trecut de la adolescenți la copiii de 10—12 ani; stăteau în fața televizoarelor, puneau prinsoare că știu deznodămîntul, deîndată ce acțiunea prindea să se închege. La drept vorbind, nici nu le era greu. Dar se întorceau, fideli, în fiecare după-amiază, la personajele lor îndrăgite.

Dintre toate, aventurile navei cosmice „Enterprise” erau cele care îi interesau cel mai mult. Universul descoperit de echipajul rătăcitor al căpitanului Kirk nu era neapărat bun și mirific: populații înzestrate cu puteri malefice, vegetații și faune demente le stăteau în cale. Regate conduse de tirani sălbatici, civilizații născute din răutatea oamenilor extraterestri li se împotriveau. Dar cei de pe planeta Terra ieșeau întotdeauna biruitori. Copiii o știau de la început, dar de fiecare dată oftau ușurați cînd exploratorii de pe „Enterprise” îi răpuneau pe dușmani sau îi converteau la o existență cinstită, cînd temnițele despoților se deschideau și cînd omenia și dreptatea ieșeau victorioase. Acțiunea era de o fermecătoare naivitate; însă copiii aveau nevoie de lucruri clare, de „good guys” — oameni buni — și de „bad guys” — oameni răi. Voiau ca totul să se termine cu bine pentru „the good guys”. Și *Star Track*, „Calea stelelor”, serialul despre isprăvile pămîntenilor (era, printre ei, și un locuitor de pe o minuscule planetă îndepărtată, interpretat de un actor bun, Leonard Nimoy), le împlinea această dorință de elementară dreptate. Se și constituise un club

al admiratorilor filmului, cu vreo 2 sau 3 milioane de membri. Tricouri cu portretele personajelor, cărțuții cu poze, papuci de casă din material plastic, asigurarea încălțărilor extraterestre ale echipajului lui Kirk. Actorii se întâlneau adesea cu admiratorii lor; aveau prevederea să vină însoțiți de oameni de știință autentici, pentru că întrebările curioșilor telespectatori depășeau, categoric, știința lor despre lumile pe care le străbăteau ei, seară de seară, în reluare.

N-o să uit niciodată zîmbetul fericit al băiatului meu (avea șapte ani și-l văzuse de cîteva zeci de ori pe doctorul Spock jucat de Nimoy) cînd a descoperit, într-un magazin, niște papuci cu portretul, stîngaci desenat, al minunatului doctor. I-a purtat pînă cînd îi rămăseseră mici și se chinuia grozav să umble cu ei prin casă; i-a dus cu el prin toate orașele în care am locuit. Și, pînă tîrziu, cînd nu se mai uita de mult la serial, cînd alți eroi, aparent mai puțin naivi decît căpitanul Kirk și doctorul Spock, îl aduceau după-amiaza în fața televizorului, papucii aceia mititei stăteau la loc de cinste în camera lui.

În dulapuri mari, cu rafturi late, se păstrează jucăriile. Complicate jocuri mecanice și electrice, figurine naive de lemn și de cîrpă. Copiilor le plac, însă, mai ales jucăriile mai simple, de multe ori meșterite chiar de ei. Sînt zeci de jocuri de construcții, cu piese ce se îmbină în nenumărate chipuri, sînt aparate electrice și laboratoare de chimie pe care cei mai mari și le pun la punct. Jocuri cu întrebări și răspunsuri din toate domeniile și pentru toate vîrstele. Dar păpușilor elegante care merg, ținute de mîină și vorbesc, și dau fericite din mîini, cînd li se face baie, și își schimbă mereu toaletele (sînt în prăvălii cutii cu rochițe, paltonașe și pălării pentru păpușile de diverse mărimi), se pare că le iau locul umilele

păpuși de cârpă, cu șorțulețe în pătrățele albastre și roz, la fel cu acelea cu care se jucau, în urmă cu o sută și cu două sute de ani, fetițele pionierilor din severele case de lemn ale Pennsylvaniei și Georgiei.

Negoțul cu jucării ia, uneori, înfățișări neașteptat de triste. În vitrina unei prăvălioare din Seattle au apărut la un moment dat mari păpuși de cauciuc negru, dînd la iveală, cînd se umflau — lugubre — oasele și țeasta rînjind a unui schelet. Și o reproducere, pînă în cel mai mic detaliu, a laboratorului unde a fost creată făptura cu chip hidos, Frankenstein. Și o altă, înfășurată în pînze de păianjen țesute din nailon subțire, a unei odăi de vrăjitor, vegheată de bufnițe și lilieci. În acea săptămînă, cîteva zeci de copii au format pichete în fața magazinului; purtau pancarte cu desenele personajelor din *Peanuts* și din jovialul serial de televiziune *Strada Susanului*. Cu litere stîngace, ei scriseseră pe pancarte: „Nu vrem să ne fie frică de lume!“, „Nu ne aduceți spaimă în vise!“, „Vrem să rîdem, nu să tremurăm de groază!“, „Opriți comerțul cu spaimă!“.

Jucăriile macabre au dispărut din vitrinele prăvăliei din Seattle. Dar le-am întîlnit din nou, de pildă în Times Square, la New York, unde o ghilotină funcționa cu atîta grijă pentru amănunt, încît dintr-o punguță cu material plastic, vopseaua roșie țîșnea, mînjind chipurile păpușilor, deîndată ce cuțitul ghilotinei luneca, despărțind de trup capul osînditului. Și măști de monștri amenințători, vopșiți în verde și violet fosforescent, să lucească, oribile, în întuneric. Lîngă naivele păpuși de cârpă și lîngă figurinele mecanice de material plastic reprezentînd astronauți în misiune, măștile de cauciuc cu plăgi îngrozitoare vin parcă dintr-o lume a distrugerii, a groazei și a durerilor. Anacronice amintiri ale cavernelor, năpustindu-se în viața copiilor printre pozele cu *Peanuts* și fotografii ale jucă-

torilor de baschet. (E uimitor să observi cât de rentabil poate fi, mai ales în New York, comerțul cu macabrul. Hirci, schelete, oase în mărime naturală și în miniatură, port-chei, păpuși de atârnat în parbrizul mașinii, toate de un desăvârșit prost gust, își găsesc, totuși, clienți.)

De obicei, părinții intră rar în camera copiilor, pe care cei mici și-o gospodăresc singuri. Fac curățenia săptămînală, spală geamurile (ceea ce în America, dacă stai la etaj nu e un lucru prea ușor, pentru că — după sistemul englezesc — ferestrele nu se deschid în lături, ci se ridică lunecînd pe canat). Își repară, pe cât le stă în putință, singuri lucrurile stricate din odaie. Nu numai jucăriile, ci și — dacă e nevoie — cîte un raft de cărți, un spătar de scaun, tija unei lămpi. Ba, mai mult, îi ajută și pe cei mari, cînd e nevoie și cînd lucrurile din odăile lor încep să se subrezească.

Dacă există în casa americanului un semn al industrialismului rezumat la viața de fiecare zi, acesta nu trebuie căutat în primul rînd în *living-room* sau în dormitor. Ci în bucătărie și în camera de baie. Cineva spunea că „în bucătăria americană se amestecă ingredientele cu care se azonează întreaga economie a acestei țări”¹. Femeia muncește și ea la birou sau în fabrică. Urmează cursuri serale la universitate și, în general, are puțin timp pentru activitatea de la mașina de gătit. Nici nu are prea multă nevoie; familia ei nu e deloc pretențioasă și, atît cît înseamnă nevoile menu-ului zilnic, se mulțumește cu lucrurile pe care i le pun la dispoziție raioanele cu semi-preparate ale supermagazinului. Chiar și atunci cînd nu pleacă de acasă odată cu soțul și cu copiii și poate să rămînă să vadă de-ale gospodăriei, nu trece de dimineață

¹ Paul Mazur. *The Standards We Raise*, New York, 1953, p. 115.

în bucătărie. Unele — după cum am înțeles, de obicei nu cele din generația mai tină — se așază în fața televizorului, așteptînd filmul de ora 9 : de cele mai multe ori, o melodramă reînviată din arhivele anilor '40 sau '50. Sau, mai adesea, deschide mașina de cusut : hainele copiilor, cîteodată și propriile rochii sînt lucrate de mîna ei, tot așa cum mobila, cumpărată în bucăți, e încheiată de soț. Sau pornește prin oraș, să dea o raită prin magazine ; nu neapărat că ar avea ceva de cumpărat chiar în ziua aceea, dar s-ar putea întîmpla ca la vreo prăvălie să se fi scos la ieftinire cine știe ce mărfuri pe care să nu le fi băgat de seamă cînd a răsfoit, totuși cu atenție, sutele de anunțuri ale ziarului din ajun.

Dimineața e vremea gospodinilor. Pînă se întorc ceilalți acasă, e stăpînă pe timpul ei. Se întîlnește cu prietenele, se strîng mai multe în casa vreuneia dintre ele și, cosînd, brodînd, tricotînd, comentează întîmplările de la slujba soților sau din oraș. Uneori își invită o prietenă sau două la prînz, la restaurant ; dejunul american a păstrat tradiția anglo-saxonă : un sandvici, o supă, o salată, un fruct. Tabelele cu calorii la suta de uncii a fiecărui aliment sînt respectate cu sfințenie, orice abatere e prompt sancționată la masa următoare, așa încît totalul zilnic să nu fie depășit.

Înainte de ora 3, trebuie să fie acasă. Atunci se întorc copiii de la școală. Nu iau masa, cel mult un sandvici sau o prăjitură : copiii au mîncat în pauza de la 12 (cele mai multe școli au cantine, susținute de comitetele de părinți sau de municipalitate). Masa principală e cea de la 6—6½ seara. Atunci vin soțul și copiii mai mari de la slujbă. Se schimbă, își iau o cutie de bere și se așază la televizor, să prindă știrile de seara : cele locale și cele ale rețelei naționale care, la un loc, țin o oră și jumătate. În vremea asta, femeia — întotdeauna ajutată și de fete,

dacă au împlinit 10 ani — pregătește cina. Supe la cutie, felul doi la cutie, desert la cutie. Eventual, hamburgeri sau fripturi, fiecare după gust : *rare, medium, well-done...* Cele mai puțin chibzuite, mai comode, cumpără niște tăvițe de staniol, cu mîncarea semipreparată, asortată cu garnituri cu tot, le pun în cuptor, reglînd temperatura și potrivind *timer*-ul — un fel de ceas care, după trecerea timpului prescris în rețete, sună strident. Tăvițele astea se cheamă „*T.V. dinner*“, ironică aluzie la gospodinele care le gătesc în vreme ce privesc televizorul.

Masa se ia în bucătărie. De obicei, o încăpere spațioasă, cu mobilierul simplu, vopsit în alb ; pretutindeni, lucesc metalic aparatele electrice. Cel de prăjit pîine. Cel de desfăcut conserve. Cel de ascuțit cuțite. Cel de stors fructe. Mașina de tocat carne. Aparatul de fierț cafea.

Pretutindeni, sticle de material plastic. Cu detergent pentru vase. Cu sirop de arșar (clătitele tradiționale sînt întotdeauna stropite cu licoarea asta roșiatică, cu gust dulce-amărui). Cu prafuri de frecat faianța, de curățat podeaua de plastic, de spălat chiuveța. Sticle de diverse mărimi, forme și culori, năpădind rafturile și polițele. Dar — comenta cîndva un post de televiziune din Seattle — ele se grupează în două mari categorii : cele ieftinite în ultimele cîteva săptămîni, sau cele care au avut parte de o reclamă mai stăruitoare. Scepticismul obișnuit al gospodinei americane nu cedează decît în fața acestor argumente. Îndoiala cu care sînt cercetate îndelung, exasperant de amănunțit, prafurile de curățat, pastele de dinți și bucățile de pește tranșat, învelit în plastic, se spulberă deîndată ce gospodina se întîlnește cu un nume cunoscut de la televiziune. Și, pentru a nu îngădui vreo confuzie, pe pachetul de margarină sau pe pliculețul cu aromă sintetică de fructe sau pe cutia de detergent, se

imprimă cu litere mari inscripția : „As advertised on the TV“, așa cum li s-a făcut reclama la televiziune.

La fel și în camera de baie. Dezodorizantele de tot soiul, sărurile parfumate, săpunurile, prosoapele, pastilele ce alungă mirosurile urite, papucii, rondelurile care se lipesc pe fundul cadei, să nu aluneci când faci duș, cremele spumoase de bărbierit, toate pot fi ușor recunoscute : le-ai văzut, zile și săptămîni în șir, în pauzele ce întrerup, când ți-e lumea mai dragă, filmele și comentariile politice și emisiunile sportive și programele de varietăți.

Cîndva, un redactor al uneia dintre cele mai răspîndite publicații americane (peste 15 milioane exemplare în 1974), *Programul de televiziune*, își imagina reacția unor marșieni care ar veni în misiune de recunoaștere în Statele Unite și ar privi un timp mai îndelungat doar o anumită categorie de programe. Ar scrie cel care a cules informații doar din emisiunile de știri zilnice : „Iată un popor foarte ciudat : i se întîmplă întruna doar nenorociri, crime, jafuri, incendii și nimic din cîte ar putea să-l facă să și zîmbească“. Iar cel care s-ar fi uitat numai la filmele de dimineață : „Iată un popor foarte ciudat : se pare că-și petrece întreaga zi în *living-room* și în dormitor, pentru că locuințele lor nu au și alte încăperi“. Și cel care a privit reclamele : „Iată un popor ciudat : trăiește toată viața în baie și în bucătărie și nu am dedus, din cîte am văzut la televiziunea lor, că ar avea și alte camere în casă“.

Adevărul e că americanul își și petrece o bună parte din timp în bucătărie. Nu numai că familia se întîlnește aici, de cel puțin două ori pe zi, la mesele principale. Nu numai că, adesea, după masă, gospodina rămîne la locul ei, povestind cîte i s-au întîmplat, iar soțul (și, eventual, copiii), cu gestul cel mai natural din lume, își

pun șortul și mănușile de cauciuc și rînduiesc vasele în mașina de spălat, după ce au curățat sosurile în chiuvetă cu peria de vase, sub jetul de apă fierbinte ; sau — dacă n-au mașină de spălat — manevrează sticlele cu detergent și robinetele, spală vasele și le așază să se scurgă în rastelul de metal (operația aceasta, aproape rituală, dispare treptat, alungată de farfuriile și de paharele de carton cerat, care se aruncă la sfîrșitul mesei). Dar, în multe cazuri, familia rămîne aici și după masa de seară. Gonește mirosurile de mîncare, apăsînd de cîteva ori pe butonul sprayului de înmiresmat aerul (e ciudat, totuși, cît de rar se deschid ferestrele într-o casă americană, chiar și atunci cînd nu există instalație de aer condiționat). Și se instalează să privească programul de televiziune la aparatul portativ. În multe case, *living-room*-ul e o încăpere pentru musafiri.

O încăpere largă, cu mochetă „wall-to-wall“, acoperind — adică — toată podeaua. Cu măsuțe joase pe care stau lămpile. În mobilierul unei case americane, lampa e una dintre piesele cele mai importante. Rareori se instalează plafoniere ; lampa cu picior e mai simplu de instalat, se poate muta din loc în loc, schimbînd înfățișarea și atmosfera odăilor. Pentru că, o dată la cel mult doi ani, casa trebuie să-și schimbe măcar ceva din aspectul interior. Tapiseria mobilei, sau perdelele, sau covorul „wall-to-wall“. Reviste specializate sau suplimente ale unor publicații de mare tiraj sînt consacrate decorației interioare. Se dau sfaturi amănunțite, imaginîndu-se fel de fel de situații : o ușă prea îngustă care trebuie să dea senzația că e mai largă, sau — invers — e prea largă pentru spațiul camerei. Un perete fără ferestre. Sau cu prea multe ferestre, sau cu ferestre de formă prea ciudată. Sau prea banală. Sau o mobilă prea veche, sau prea nouă. Cum se pot aranja tablourile, florile, oglinzile.

Americanul nutrește o mare pasiune pentru antichități. „Au întotdeauna un aer distins, nu-i așa?“, căuta să se asigure că are dreptate o doamnă dintr-un orașel din Wisconsin, întrebându-mă și fiind convinsă că, în calitate de european, nu puteam greși în această privință. În fiecare orașel, oricât ar fi de mărunț, magazinul de antichități e nelipsit, întocmai ca stația de benzină cu automatele ei de băuturi răcoritoare și ca magazinul general, amestec de băcănie și de drogherie. E adevărat, câteodată e greu să-ți dai seama cam ce s-ar putea chema „antiques“ într-o asemenea prăvălie. Mașini manuale de tocat carne, lămpi cu acetilenă, chipiuri ale poliției și baionete ale infanteriei marine din vremea celui de-al doilea război mondial, statuete de indieni, din acelea care, pe la începutul secolului se mai așezau la ușa debitorilor de tutun din Midwest. Ziare tipărite prin anii '40 (cu valoare pur nostalgică, atîta timp cît, pentru un dolar, orice atelier de xeroxat îți execută o copie a paginii întîi al oricărui număr din *New York Times* din acest secol). Firme vechi, reclame ale bărbierilor de odinioară, păpuși de acum 30—40 de ani. Sfeșnice. Șaluri. Monede. Picturi. Jaduri. Porțelanuri.

Pe Second Avenue, în New York, sînt zeci de magazine de antichități, în care — dincolo de geamurile prăfuite — deslușești o îngrămădeală incredibilă de obiecte despe-recheate. M-am întrebat întotdeauna din ce or fi trăind negustorii aceștia : n-am văzut niciodată pe nimeni intrînd în prăvăliile lor. Goale și triste, ca niște decoruri rămase după falimentul unui film. Lîngă o pereche de ghetе de acum 50 de ani, o tavă de argint din secolul trecut și o sculptură aztecă. Vechi liste de bucate ale restaurantelor newyorkeze din ajunul primului război și căluți de lemn din vremea războiului de secesiune.

Magazinele de antichități scumpe din Greenwich Village și din zona străzilor '60 nu sînt accesibile oricărei pungi; dar merită să dai o raită printre rafturile și vitrinele elegante ale galeriei „Jarvis”, unde obiectele de artă veche (am văzut și cîteva sculpturi în lemn din veacul al XV-lea, și o gravură de Rembrandt, și argintărie spaniolă din secolul al XVII-lea) sînt rînduite ca în holul unui muzeu care tocmai se mută. Sau pe cele de la „The Black Opal”, cu sute de bijuterii aduse din toate colțurile lumii. Pe strada Christopher, la numărul 45, într-un imobil cu multe apartamente, sînt strînse la un loc, ușa în ușa, șase sau șapte magazine cu păpuși și cu vase grecești (evident, de producție foarte recentă) și cu gravuri, unele semnate de maeștri. Dar și altele, cu tot felul de obiecte desperecheate, salvate parcă dintr-un incendiu.

Se discută mult despre pasiunea pentru lucruri vechi a americanului. S-ar părea — spun unii — că se reflectă aici nevoia unei națiuni tinere de a-și redescoperi rădăcinile. E semnificativ amănuntul că majoritatea magazinelor deschise în ultimii ani nu mai etalează cu precădere antichități europene sau opere de artă aduse din Extremul Orient sau din insulele Pacificului. Ci, mai ales, modeste obiecte artizanale din perioada colonială, podoabe ale pionierilor din Vestul Mijlociu și de pe pîrînișurile Munților Stîncoși. Ba chiar și figuri sculptate care vegheau cîndva la prora corăbiilor pescărești din porturile de pe Coasta de Est, din Maine, Connecticut și Massachusetts. Velințe cusute din petice de pînză colorate, așa cum se lucrau în Pennsylvania și în Ohio. Eșarfe avînd brodate îndemnuri morale, de felul celor care împodobeau casele fermierilor, cu un secol sau două în urmă. Naive gravuri ale „limner”-ilor, zugravii de la începuturile artei americane.

În ultimele două decenii s-a produs un fenomen dintre cele mai interesante pentru sociologia culturii din Statele Unite : redescoperirea artei indienilor. În mai toate orașele americane au apărut magazine cu obiecte lucrate de artizanii de pe rezervații, acele petice de pământ sterp, unde stăpînii de odinioară ai ținuturilor dintre Atlantic și Pacific au fost împinși de cuceritorii albi. E firesc, acolo unde amintirea indienilor e încă recentă, în Oregon sau în statul Washington, în preajma unor orașe care se cheamă Seattle, Tacoma, Puyallup, Yakima, Mukilteo, Wenatchee, Neskowin, Tillamook, sonorități de o stranie muzicalitate, obiectele puse în vânzare sînt, în chip mai sigur, autentice. La Seattle, în preajma debarcaderului, acolo unde se țin lanț prăvăliile cu lucruri exotice, aduse din toate unghiurile lumii, pe o alee de la capătul unei scări pieptișe, cu trepte tocite, într-un magazin cu fațada vopsită în roșu, „Old Curiosity Shop“, am văzut — printre pești împăiați și vechi lămpi de miner — vreo 20 sau 30 de totemuri ale indienilor *squamish*, *nootka* și *misquali*. Uluitoare alcătuiuri de chipuri colorate, de măști suprapuse, de semne geometrice și de reprezentări de animale ciudate.

Și în New York sînt cîteva prăvălii pe vitrina cărora un afiș garantează că „toate obiectele expuse aici sînt lucrate de indienii ce trăiesc astăzi în Statele Unite“. Dar nu trebuie să fii surprins dacă, din cînd în cînd, o inscripție discretă face cunoscut că brățara cu turcuoaze provine de la cine știe ce atelier din New Jersey sau din Connecticut.

Pe trotuarul din fața Muzeului Metropolitan, tineri înalți, cu pălării cu boruri largi, vînd bijuterii ieftine, din metal bătut, mici sculpturi în lemn și podoabe de piele, inspirate din arta indiană. Unele, lucrate stîngaci. Veșmintele tinerilor negustori vor să le sugereze pe acelea

ale vechilor locuitori ai Americii ; fără pitorescul superficial al prospectelor turistice. Fără acea dureroasă strălucire falsă a hainelor trupei de dansatori de la Marele Canyon al lui Colorado care dă, în fiecare seară, spectacole pentru vizitatori, sub scăpărarea blitzurilor aparatelor de fotografiat ale turiștilor veniți din California, New York, Japonia sau Europa, dornici să se întoarcă negreșit cu o amintire exotică. Hainele băietandrilor de la Metropolitan sînt ferite de orice ostentație, au simplitatea straielor purtate de indienii de astăzi, lungi pînă aproape de genunchi, cu revere late și cu buzunare mari.

Cineva îmi spunea că poți judeca nu numai gustul cuiva, dar și mentalitatea lui politică, după antichitățile din *living-room*. Podoabele indiene sînt, astfel, o mărturie a solidarității cu „cei mai oropsiți locuitori ai Americii“, cu „victimele cele mai nefericite ale sistemului inechității și nefericirii“ — cum le spunea poetul Donald Hall. Mai ales după ce, în iarna lui 1973, reprezentanții mai multor triburi au proclamat, la Wounded Knee, în Dakota de Sud, o „republică a indienilor din America“, sentimentul de culpabilitate al multor americani (mai ales tineri) a devenit și mai profund. Cu un an mai înainte, indienii ocupaseră insula Alcatraz din Golful San Francisco ; închisoarea de acolo fusese desființată și îndepărtării urmași ai tribului miwoc, căruia i se luase cîndva insula, se întorceau să ceară dreptul de a-și întemeia un centru cultural și o școală. Au rămas pe insulă cîteva săptămîni. Republica de la Wounded Knee nu a trăit decît vreo 40 de zile ; dar imaginile acelea transmise zilnic de televiziune, gardul cu uluci scunde înconjurînd pămînturile acoperite de zăpadă, cu arbori mici și chirciți, figurile sculptate în lemn vechi ale indienilor, benzile de lînă roșie care încingeau fruntea vorbitorilor și mașinile masive ale poliției, și polițiștii zdraveni, stînd

în fața ulucilor și necutezînd să se apropie, au creat o teribilă impresie. Drama indienilor a devenit din nou actuală. În zilele acelea au apărut nenumărate cărți cu reproduceri din arta lor tradițională, istorii ale diverselor triburi, au fost reeditate cărți celebre de etnografie și de arheologie indiană. O emisiune săptămînală a unui post newyorkez de televiziune și-a luat numele de la faimoasa carte a lui Edmund Wilson, *Iertare, irochezule*, tipărită prin 1959.

Trebuie să admitem totuși că — de multe ori — etalarea artizanatului indian în *living-room* e doar o chestiune de modă. Tot așa cum moda e răspunzătoare de apariția, din nou, în arhitectura americană, a căminului. Uneori, cămin adevărat, în care se ard lemne de brad cu mireasmă tare. Alteori, o instalație electrică îndeajuns de costisitoare, unde jocul luminilor roșii și albastrii, voalat de ecranele de material plastic, imitînd cu dexteritate niște butuci imenși, dă impresia aproape desăvîrșită a flăcărilor care dansează deasupra jăratecului. Justificat de grija aproape obsesivă pentru curățenie a americanului, căminul cu flăcări electrice, cu tăciuni ce încep să pîlpîie cînd sînt puși în priză, e privit ca un semn sigur al mentalității mic-burgheze. Mai ales de generația tînăra care, respingînd tot ceea ce i se pare a fi „fake“, imitație, vrea să recupereze valorile tradiționale ale Americii. Protest naiv împotriva tehnicii, zadarnică dorință de întoarcere la o existență naturală, mulți au început să ignore caloriferul și să-și instaleze sobe mari de teracotă, cu cahle împodobite cu motive ale artei coloniale din Noua Anglie și din Pennsylvania. Mai ales în așezările suburbane, în preajma orașelor mari, grămezile de lemne tăiate egal, perfect aliniate, au început să se vadă înșirîndu-se de-a lungul pereților sau sub verandă. Cîteodată

sînt butuci de brad înmiresmat, îndesați în cămin numai în cinstea oaspeților.

Cu toate acestea, magazinele de mobilă (normal, și cele care închiriază mobilier cu luna sau cu anul) etalează întotdeauna la loc de cinste mașinăriile electrice de fabricat jăratec fals. Imitînd cărămida, piatra sau varul, cu grătare strălucitoare de alamă sau bronz (sau care imită alama și bronzul), cu flăcări albastre sau roșii, cu plastic imitînd stejarul sau bradul. Se pare că reprezintă o afacere rentabilă ; „un admirabil subiect de conversație“, cum sună reclamele.

Sînt însă multe case de închiriat cu o înfățișare mult diferită de aceea a locuințelor cu cămin electric în *living-room*. Am văzut unele nu numai în filmele recente, înfățișînd o lume complet demitizată. În filme de felul *Șoferul de taxi* sau *Cowboyul de la miezul nopții* ale căror decoruri seamănă atît de puțin cu acelea ale Hollywoodului de odinioară, cu saloane deschise de largi uși glisante, cu vaste arcade și cu trepte ce urcă spre ferestre lăsînd să se deslușească luminile unui New York feeric. Le-am văzut și în cartierul studentesc din Seattle, și la Portland, și la Los Angeles sau în Manhattan, în lungile mele căutări ale unui apartament convenabil.

Lîngă o casă îngrijită, curată, cu iarba tunsă proaspăt, stăteau clădiri de lemn, cojite, cu geamuri prăfuite, cu scări roase. Imobile cu apartamente mobilate, absolut identice între ele, lîngă altele, cu mobilă desperecheată și încropită în chipul cel mai fantastic cu putință. Apartamente înșirate simetric, ca niște camere de hotel, de-a lungul unui coridor, cu mochetă viu colorată, absorbînd zgomotul pașilor, luminat de aplice roz și invadat de mirosuri dulcele de mîncare (în afara uleiului de porumb, untdelemnul american, amestecat cu substanțe menite

să-l conserve mai bine, miroase îngrozitor); alături, o construcție ciudată, care-ți aduce aminte de odaia din *Unchiul meu* al lui Tati: treci pe terase, urci scări metalice, cobori pe coridoare înguste (mirosind și ele, dulceag, a mâncare), ieși pe vreo ușă care scârțâie oribil și te trezești într-o cameră cu tapetul jupuit și cu podelele tocite.

Bucătării cu soba pătată, cu smaltul spart, frigidere care bubuie și zdrăngăne, zguduind pereții; cu dulapurile zgîriate, mirosind greu, cu toate miresmele lungilor generații de chiriași care au trecut pe aici. Dalele pardoselii din baie, ciocnite; robinetele picurînd întruna în chiu-vete ciobite. Mochetele arătîndu-și, obosite peste măsură, urzeala arsă pe alocuri de țigări.

În vara lui 1972, după cîțiva ani în care nivelul chirilor fusese plafonat de o lege a statului New York, proprietarii au pornit o campanie, cerînd să li se dea dreptul de a le urca din nou. Își motivau cererea, demonstrînd cît s-au scumpit serviciile, materialele de construcție și de întreținere. „Liga chiriașilor“ a ripostat; susținută de presă și de toate rețelele de televiziune, a scos încă o dată la iveală condițiile de locuit ale săracilor marelui oraș. Case insalubre, cu igrasia mustind din pereți, cu instalațiile sanitare defecte, cu mobilierul aproape inexistent. Camere întunecoase, în dreptul ferestrelor cărora trec șinele de metrou. Coridoare luminate doar de cîte un bec bolnav, ce nu izbutește să alunge umbrele de prin colțuri.

La postul de televiziune al canalului 5 din New York, campania „Ligii chiriașilor“ a prilejuit o discuție mai amănunțită avînd ca subiect sărăcia unor cetățeni ai giganticei metropole. Interviuuri cu vreo cîteva „doamne cu sacoșă“, bătrîne care colindă ziua străzile în căutarea unei

farfurii de mîncare; cunosc orarul tuturor cantinelor organizate de societățile de binefacere. Își poartă întregul avut într-o sacoșă; răscolesc coșurile de beton unde se aruncă gunoaiele. „Uneori — recunoștea una dintre ele — găsesc chiar o pereche întreagă de mănuși.“ Seara se retrag înspre metrou: de multe ori au norocul unui casier cumsecade, care se face că nu le observă cînd se strecoară spre peron, fără să-și cumpere bilet. Dorm pe bancheta vreunui vagon (preferă linia F, cu tapiserie mai nouă, de material plastic moale); dimineața se dau jos, într-o stație oarecare din centru, trec pe la toaletă, se spală și pornesc apoi în zilnica lor peregrinare.

La Los Angeles am locuit peste drum de o clădire de garsoniere, „Casa Loma“, închiriată unor bătrîni nefericiți. Îi vedeam pe fereastră, stînd pe un pat acoperit cu o pătură de spital, cîrpindu-și hainele sau ciorapii. Obraji nebărbierii, cu zbîrcituri adînci, priviri absente, indifferente la tot ce se întîmpla în jur. Își găteau mîncarea la lămpi cu petrol. Într-o zi, într-una din camere a izbucnit incendiul: perdeaua luase foc de la lampa de gătit și bietul bătrîn se chinuia, înspăimîntat, s-o smulgă și s-o arunce în stradă. N-avea însă destulă putere și trăgea fără spor de bucata de pînză care ardea. În cîteva minute au apărut pompierii (am mai asistat la două sau trei incendii și, de fiecare dată m-a uimit cît de repede au ajuns mașinile pompierilor, de parcă ar fi așteptat după colț, știind că va fi nevoie de ele). Apoi, cîteva zile în șir, bătrînul cu mîinile bandajate întindea la geam păturile și hainele și covorul găurit, să se usuce. Pe fațada aceea gălbuie, cu pete mari de tencuială căzută, pătura de un cenușiu murdar sporea impresia de mizerie.

Pe la începutul primăverii lui 1974, ziarul *New York Post* a aflat de o bătrînă care, de vreo 12 ani dormea

într-o cabină telefonică. Ziua pornea și ea în căutarea vreunui obiect ce i-ar fi putut deveni folositor. Și se întorcea în celula de sticlă de un metru pătrat, unde vîntul și ploaia intrau în voie. Ziarul a primit cîteva zeci de scrisori de la familii care se ofereau s-o adăpostească pe biata locatară a cabinei telefonice. Întrebarea pusă de reporter mi se părea de o dreptate înspăimîntătoare : cum n-a observat-o nimeni, timp de mai bine de 4 000 de nopți, ghemuită în cușca aceea de sticlă ? Cum nu s-a mirat cineva că un om își petrece noaptea într-un asemenea loc ? Nici poliția, nici gunoierii, în fine, nimeni dintre toți cîți trec dimineața de dimineață, noapte de noapte, pe aceleași străzi ?

De-a lungul țărmurilor Lacului Union, la Seattle, se înșiră zeci și zeci de bărci unde, pentru o chirie de 10—15 dolari, stau mai ales studenți ai universității clădite pe colina înaltă care începe să urce chiar de lîngă malurile nisipoase ale lacului. Frînghii cu rufe, tineri bărboși stînd la soare cu o carte în mînă sau supraveghind copiii zburdînd pe puntea de cîteva metri pătrați. De obicei, însă, în orășelul cu catarge stau burlacii sau familiile fără copii. Unii vin cu propria lor barcă cu motor din Oregon sau tocmai din Alaska. Se înțelege, confortul e destul de aproximativ. Apa se cară cu găleata de pe țărm ; instalațiile electrice de încălzit nu sînt întotdeauna în stare ireproșabilă și se întîmplă adesea să-i vezi adunați, cîte 4—5, pe chiriașii boemi ai cartierului plutitor, încercînd să repare cine știe ce stricăciune la barca unuia dintre ei. Instalațiile sanitare trebuie să fie prevăzute, prin lege, cu niste filtre speciale ; dar inspecțiile primăriei (după cum se pare, nu foarte dese) descoperă multe abateri. Filtrele sînt scumpe.

Cei mai avuți stau pe bărci mari : le duc o dată sau de două ori pe săptămînă la pompele de lîngă ecluze,

unde își încarcă rezervoarele cu apă curată. Au frigider, televizor, canapele tapitate cu material plastic în culori calme. Dar majoritatea trăiesc în condițiile în care trăiau, cîndva, pescarii din Puget Sound, fără electricitate, cu lămpi cu acetilenă. Și sînt foarte mîndri de asta. Cel mult să-și fi adăugat gospodăriei o butelie cu gaz lichefiat. Îți poți da seama de banii fiecăruia, nu neapărat după înfățișarea bărcilor : ci dacă, la ora cinei, iese fum pe coș (ceea ce înseamnă sobă cu mangal) sau nu (adică sobă electrică, deci dinam, deci bani de benzină). Sau dacă, pe punte, stau întinși într-un hamac, în șezlong sau pe vreo pătură așternută pe scîndurile cam roase. La ferestruici, ghivece cu flori. Pe punte, sau atîrnate deasupra apei, cuști cu găini, cu rațe sau cu iepuri de casă. Unii dintre cei fără frigider își țin mîncarea în niște cutii etanșe de tablă pe care le cufundă în apă. Sau, vie, în cuștile de sîrmă.

Am crezut, la început, că locatarii cartierului plutitor, trăind în această sihăstrie dintre apă și cer sînt protestatarii împotriva societății constituite. Și bănuiesc și acum că, măcar în ceea ce-i privește pe unii dintre ei, nu eram departe de adevăr. Și la Naples, lîngă Los Angeles, unde sînt puțini studenți, pe canalele care leagă între ele lagunele țărmlui jos, și la New London, în Connecticut, unde golful îngust din marginea orașului e, de fapt, estuarul unui rîu cu nume nostalgic, Thames, Tamisa, bărcile ancorate la mal sînt locuite de tineri cu înfățișare hirsută.

Dar, în cazul celor mai mulți, rațiunea pentru care stau în casele astea plutitoare e simplă : chiria. Am cunoscut și oameni în vîrstă, ducînd viața asta aparent boemă ; motivul era la fel de simplu : impozitele. În statul Washington (nu știu cum se petrec lucrurile în alte state) locuințele de pe bărci nu sînt impozabile. Era în toamna lui 1970, după ce hotărîrea Senatului de a se opri lucră-

rile la avionul supersonic american lovise așa de greu Uzinele Boeing și, apoi, economia întregului oraș. Mai mult de 20 000 de salariați ai gigantului constructor de avioane fuseseră concediați ; toți, lucrători cu o calificare pentru care pînă atunci primiseră salarii foarte bune, printre cele mai bune salarii din America. Pentru electroniști momentul era foarte greu, pentru că această catastrofă a Boeingului coincidea cu reducerea activității de la NASA și de la principalii ei furnizori din California.

Unii dintre cei concediați au plecat din Seattle, căutîndu-și de lucru în alte părți. Alții au rămas, în așteptarea unor zile mai bune. Dintre ei, unii și-au vîndut casele și s-au mutat pe bărcile din Lacul Union. Niște cunoscuți ne-au invitat la ei. O barcă extrem de curată, cu o singură încăpere sub punte ; într-un colț, bucătăria, în altul, după o perdea de material plastic, dușul. Patul nu se vedea, pentru că peste zi se întorcea într-o parte și se fixa de un perete. O măsuță, o glastră cu flori, două sau trei gravuri îngrijit înrămate, un raft sau două cu cărți, un televizor portativ, un patefon. Canapele îmbrăcate în plastic de culoarea cireșei. Dar se apropia iarna și cei doi soți nu erau atît de tineri ca să se gîndească fără îngrijorare la vînturile care, chiar și în acest loc adăpostit în căușul dealurilor, se simt bine de tot din noiembrie pînă în februarie.

După cîteva luni am primit o scrisoare din Hawaii. Amicii noștri traversaseră cele mai bine de 2 000 de mile de ocean (cam cîte-s în linie dreaptă de la Stockholm la Cairo) pe o bărcuță de cîteva metri lungime și se adăpostiseră sub cerul de unde nu cade niciodată zăpadă.

Una dintre cele mai ciudate priveliști americane e aceea a orășelelor construite din rulote. Nu „case pe roate“, remorcate de-a lungul excursiilor pe marile dis-

tanțe ale continentului, în lunile de vară. Ci un fel de barăci metalice, avînd ceva de automobil infirm, pentru că și-au pierdut roțile și sînt așezate de-a dreptul pe pămînt. Ferestre mici, uși cu un singur canat, deschizîndu-se spre niște pajiști cu iarbă puțină. Cărări înguste de ciment, șanțuri prin care se scurge apa murdară. Sînt, mai ales, sate ale constructorilor de pe vreun șantier din preajmă. Stau cîteva luni în marginea șoselei și, apoi, dispar pe neașteptate și se mută lîngă un alt șantier.

În barăci e, oricum, mai mult confort decît în casele-bărci. Ca și multe campinguri, satele de barăci metalice sînt racordate la rețelele de electricitate și de gaze naturale. Unele au două sau trei încăperi : și, cîndva, oprit în marginea șoselei lîngă St. Paul, în Minnesota, am auzit cum dintr-un sătuc din apropierea locului numit Landfall, venea spre mine melodia unui rondo de Beethoven, cîntat de cineva cu degete nu foarte dibace, la pian. Copiii se strîng în fiecare dimineață lîngă șosea și un automobil vechi, galben vine să-i ducă la școală ; autobuzele astea greoaie, la fel pretutindeni, în toată America. O dată pe săptămînă, automobilele pleacă în convoi, după cumpărături, la vreun centru comercial aflat, cîteodată, la 10—15 mile.

Nu totdeauna cei care locuiesc în aceste sate de barăci metalice sînt muncitori constructori ; uneori, remorcile fără roți rămîn multă vreme pe loc, în pajiștea cu iarbă rară, pînă cînd încep să se cufunde, încet, în pămînt. Dar acestea sînt mai puțin arătoase, pereții de metal sînt uneori roși de rugină, obloanele ferestrelor desfăcute din balamale. Oamenii se gospodăresc aici cum pot, găinile cotcodăcesc în poiate de sîrmă împletită, în mici răzoare înșirate de-a lungul pereților de tablă cresc legume. cîini mari hămăie gros cînd te-apropii. Formațiune ambiguă, care-i derutează de multe ori pe statisticieni (mediu urban,

rural ?), orașelul de tablă apare în apropierea marilor orașe, clădit de oameni în căutare de locuință cu chirie mai mică. Sau de cei ce nutresc iluzoria dorință de a evada din civilizația citadină : tineri care cred că se pot opune ofensivei tehnicizării, umblînd cu picioarele goale și îmbrăcînd tricouri violent colorate.

În preajma orașelor cu zgîrie-nori, reflectîndu-se unul pe celălalt în pereții de sticlă, barăcile săracilor se întind asemenea celeilalte fețe a Americii nepopularizată de ghidurile turistice, sau de Hollywoodul de odinioară. Dar pe care filmele mai recente, cu o acută conștiință a asprilor vieții moderne americane, o dezvăluie și o comentează îndelung. Imaginea apartamentului suspendat la etajul 40 sau 50 al clădirii de unde locatarul îl întreabă prin telefon pe portarul de la parter dacă afară plouă sau nu, pentru că, de deasupra norului el nu-și poate da seama, a oamenilor care nu ies în stradă, pentru că în clădirile lor sînt și magazine, și frizerii și cinematografe, a oamenilor care se osîndesc la reclusiune îndelungată între ziduri de metal și de beton, se amestecă cu aceea a caselor mărunte, pe la fereastra căroră trece metroul, zgîlțîind zidurile de cărămidă înnegrită, și a barăcilor de tablă în ușa căroră latră cîini de soi rău și zburdă copii desculți.

Magazinul

Cumpărăturile săptămânale sînt un adevărat spectacol. Sîmbătă de dimineață, întreaga familie se urcă în mașină și pornește la magazin. Cărucioarele metalice se mișcă încet de-a lungul galantarelor cu pește, carne, zarzavaturi, fructe, alimente conservate prin frig, semipreparate, printre rafturile cu pungi de zahăr, și de orez, și cutii de conserve, și prafuri sintetice de sucuri de fructe, și detergenți, și antinevralgice. Spre deosebire de londonezi, de exemplu, care-și lasă odrasla să aștepte afară, în cărucior (m-a uimit adesea răbdarea înțeleaptă a copilului stînd liniștit, iarnă sau vară, pînă cînd, cu brațele pline, mama se arată și-l pornește pînă la viitoarea haltă), americanii intră în prăvălie cu copil cu tot.

Trec pe lîngă rafturi și galantare, citesc cu luare-aminte lămuririle de pe cutiile cu pulbere de șarlotă și de pe pungile de supă concentrată, compară prețurile, împart repede în minte la greutatea în libre și în uncii a fiecărui pachetel și îl aleg, aproape fără excepție, pe cel mai ieftin. Și nu neapărat pe cel mai bun. Cumpărătorul american știe prea bine că deosebirile sînt, mai întotdeauna, de preț și că, de fapt, gustul e cam același, indiferent de fabrica producătoare și de strălucirea ambalajului. Dar prețul, da! contează! De multe ori, auzi țâcănind în jur abacele mecanice mînuite de gospodine.

(mai întotdeauna de ele, care răspund de economiile săptămânale ale familiei) cu fiecare pungă adăugată grămezii din cărucior. Dealtfel, gospodinele americane nu au prejudecata „magazinului casei“; mai ales în provincie, unde cumpărăturile se fac, oricum, cu mașina, ele nu ezită să meargă pînă la mari distanțe, la prăvălii unde s-a anunțat vreo ieftinire la cine știe ce marfă. Banul contează întotdeauna: se calculează pe abacele din magazine, se cruță în fiecare zi, cînd gospodina parcurge cu atenție paginile de anunțuri comerciale ale ziarului și se decupează reclamele care anunță reduceri de prețuri. Lectura jurnalului se face întotdeauna cu o foarfecă mare la îndemînă. La început nu înțelegi ce se întîmplă, de ce doamnele de toate vîrstele înmînează casieritei niște petice de jurnal pe care ea le așază cu grijă în sertărașul metalic, unde se păstrează banii și cecurile. Trece o bucată de vreme pînă cînd pricepi cîtă valoare au bucățelele acelea de hîrtie; și trece încă și mai multă pînă cînd încerci și tu să le folosești, strecurîndu-le, stînjenit, casieritei. Care însă le ia cu un gest indiferent, adăugîndu-i adesea și un zîmbet profesional. Dar parcă tot nu-ți vine ușor să repeți experiența atît de firească pentru american. Sînt cupoane de ieftinire a unor articole, uneori pînă la 40—50%. Alteori doar de cîțiva cenți. Nici unul, însă, neglijat de cumpărător.

În fiecare oraș se știe care sînt magazinele cele mai ieftine. Nu numai banalul fapt că, aproape fără nici un fel de excepție, la prăvăliile mici totul e mai scump decît la cele ale marilor rețele de comerț: dar și, între acestea, care sînt cele mai convenabile. Cînd te așezi într-un oraș, vecinii (totdeauna vin să ți se prezinte și să te asigure că poți face apel la ei ori de cîte ori vei avea nevoie) îți furnizează, mai întîi de toate, informații de felul acesta:

— Zarzavaturile cele mai bune sînt la „QFC“, dar la „Safeway“ sînt mai ieftine. Carnea e bine s-o iei de la „A & P“ și peștele de la „Tradewell“. Îmbrăcămintea pentru cei mari s-o cumperi de la „Sear's“, și pentru copii de la „Penney's“...

În cartierele unde a fost mai mult spațiu, s-au clădit prăvălii mari, cu pereți de geamuri, asemenea unor imense colivii, pe vitrinele cărora sînt mereu lipite afișe anunțînd ieftiniri la felurite mărfuri. Cineva mi-a atras însă atenția că, deși afișele se schimbă săptămînal, sînt unele articole la care reducerile de preț sînt anunțate constant: ceea ce înseamnă că, în realitate, ele nu sînt ieftinite. Dar simplul fapt că ele sînt alese special dintre sutele de articole ale magazinului, că de fiecare dată ordinea afișelor lipite pe geamurile mari se schimbă, creează o psihologie a cumpărătorului, permanent îndemnat să profite de avantajele „bargain“-ului, ale scăderilor de prețuri larg popularizate de ziare și de televiziune (bineînțeles, mai ales la programele de dimineață, unde reclama din pauzele ce taie filmele în bucăți e mai puțin costisitoare, și programul însuși e astfel croit, încît să le atragă pe gospodinele rămase acasă la un asemenea ceas).

La început, în primele luni, interioarele magazinelor de la Portland ne creau o neplăcută senzație de oboseală. Totul ni se părea prea mare, luminile sclipeau orbitor, ambalajale violent colorate, pachetele de carne și de pește — în celofan toate — erau prea geometric aliniat. Pînă și curățenia ireproșabilă a galantarelor, a cutiilor frigorifice și a podelelor avea ceva artificial și mirosul ei tăios de detergent se amesteca straniu cu acela greoi, lipicios, de floricele în unt care se prăjeau într-un aparat automat, lîngă intrare, și se revărsau, gălbui și fierbînți, în paharul oricui puneă o monedă de zece cenți în pușculița mașinăriei. Cînd intri într-un asemenea magazin,

simți cum șirurile netulburate de cutii, de pachete, de sticle și flacoane încep să se răsucească, să te prindă într-o încolăcire de șerpi colorați. Și înțelegi obsesia picturii lui Ramsay și a sculpturii lui Oldenburg, cu imensele ei sandvișuri de ipsos, halucinantele reluări de cutii din panourile lui Andy Warhol, umplînd parcă întregul spațiu din care a fost alungat omul.

Casierița e, de cele mai multe ori, extrem de politicoasă. Politețea e obligatorie, la fel ca și uniforma cu emblema magazinului. Surprinzător e că, foarte adesea, oficiul acesta de încasare a banilor sau a cecului îl fac bărbații; nu e absolut obligatoriu să vezi o siluetă feminină veghind lângă banda rulantă unde îți pui cumpărăturile și pe care cel de la casă o acționează apăsînd pe un buton și luînd pe rînd pachetele și sticlele, calculînd totalurile cu o iuțea amănunțită.

Casierul din magazin, de fapt, nu îndeplinește o muncă simplă. Cu excepția statelor Oregon și New Hampshire, pretutindeni în America se aplică o taxă pe cumpărături, ajungînd în unele orașe pînă la 7—8%. Dar nu toate articolele sînt impozabile: alimentele, în general, nu. Nici fructele; dar gemurile, da. Produsele de drogherie, da: dar săpunul și detergentul de rufe, nu. Lista variază, firește, de la stat la stat, uneori de la oraș la oraș. În unele locuri, nu se percepe taxă pe carnea crudă de pasăre, dar pe cea friptă, păstrată în ambalaje spongioase, izolatoare, da. Sau numai pe unele soiuri de pește.

Surîsul casierului este, de cele mai multe ori, o îndatorire profesională. Cumpărătorul e deprins cu el, știe că nu i se adresează neapărat lui, dar îi face plăcere să fie întîmpinat astfel. Și răspunde surîsului, tot cu un surîs, la fel de impersonal. Surîsul e o formă a politeții. Surîde călătorul, cînd se suie în autobuz. Nu știi pentru ce, n-am văzut însă pe nimeni surîzînd la urcarea în

metrou. Ți se zîmbește, cînd ți se face loc să treci, la ușa magazinului. La urcarea în lift sau pe scara rulantă. Sau, pur și simplu, pe stradă. Este, evident, și un semn de mîndrie : cei din jur trebuie să fie convinși că te simți excelent, că n-ai motive să te încrunți. E drept, pe străzile orașelor mari întîlnești multe fețe grave, de o gravitate cam caraghioasă, oameni cu un mers solemn, apăsîndu-și energic piciorul, cu toată talpa, în trotuar. Alții își duc punga de cumpărături cu un aer solemn. La stația de benzină își comandă umplerea rezervorului pe un ton plin de importanță. Și, tot în orașele mari, casierița îți marchează cumpărăturile în silă, fără să te onoreze cu o privire, și făcîndu-te să regreți că ai intrat în prăvălie să le întîlnești figurile ofensate. Dar cine-și dă osteneala să fie politicos, surîde.

E o obligație înscrisă în codul buneii purtări să nu te plîngi. Să răspunzi la întrebarea care ține loc de răspuns, „ce mai faci ?“, cu invariabilul „fine, thank you“ — excelent, mulțumesc ; orice răspuns mai amănunțit surprinde. N-ai dreptul să-i transmiți prietenului propriile probleme, decît dacă l-ai prevenit că vrei să-i ceri un sfat, să-l pui în situația de a accepta o discuție serioasă. Între prieteni asemenea lucruri se întîmplă des : ajutorul amical e o realitate, dar toată lumea se ferește să nu devină indiscretă. Noțiunea de „privacy“ e una dintre cele mai sfinte ale codului moral al americanului. Ea înseamnă dreptul de a-ți trăi viața, la tine acasă, ferit de privirile curioase. De a ști că nimeni nu se amestecă în problemele tale personale. Delictul de „atentat la existența intimă“ e sancționat. Dar asta duce și la un fel de singurătate a individului, retragerea în propria carapace, deprinsă de la strămoșii protestanți („fiecare își duce viața pe care-o merită, nimeni n-are dreptul să se amestece în ea“), rupe adesea existența în două : una pînă la

ora 6, cînd ești împreună cu ceilalți, alta după aceea, singur, numai cu ai tăi. Cea dintîi, extrem de socială, febril socială pentru unii ; cealaltă, teribil de izolată.

Surîsul se învață la școală (mai ales la școlile particulare de fete, unde se învață și să mergi „frumos“, cu coatele puțin trase înapoi, și să mănînci „frumos“, adică exact cum ni s-a spus nouă, cînd eram copii, că nu se cuvine : se taie întîi carnea în bucățele mici și, apoi, se așază mîna stîngă, cu palma în sus, în poală, și se mînuiește furculița cu dreapta). După un timp, bagi de seamă că e, totuși, ceva stereotip în surîsurile, ce par a-ți fi adresate de toată lumea cu care te întîlnești.

De multe ori, bunăvoința e reală. Surîsul nu e numai un act de politețe, înscris într-un cod inflexibil. Eram la Seattle, într-una din primele zile ale șederii noastre în orașul acela cu magnolii și cu rododendroni. Dar și cu drumuri lungi, trecînd prin cartiere risipite pe dealuri și pe malurile unor lacuri pe care trebuia să le ocolești minute în șir. De la centrul comercial pînă acasă nu aveam, cred, mai mult de un kilometru ; dar făcusem cumpărăturile pentru instalarea în apartamentul de curînd închiriat și pungile erau grele : alimente și detergenți, și săpun, și praf de vase, și zahăr, și cîte și mai cîte trebuie într-o gospodărie cu doi copii. Casierul le-a măsurat cu privirea și ne-a spus că putem scoate căruciorul să ducem pungile pînă la mașină. I-am răspuns că n-aveam mașină.

Era evident că nu s-a așteptat la un asemenea răspuns ; dar, fără să ezite nici o clipă, ne-a întins cheile automobilului lui :

— Poftiți, e un Ford roșu, parcat la lotul B. Îl luați, vă duceți cumpărăturile acasă și mi-l aduceți înapoi.

Mișcătoarea dovadă de bunăvoință nu mi-era, din păcate, de folos : atunci — ca și acum — nu știam să conduc.

Tot la Seattle, într-un magazin vecin, cu nume cel puțin ciudat, „Pay an'Save“ (Plătește și vei economisi), un tânăr înalt ca un jucător de baschet, mă însoțea prin magazin să mă ajute să găsesc un fleac de 20—30 cenți, zîmbindu-mi de parcă de cumpărătura mea depindea întregul prestigiu al firmei. Sau, la o prăvălie de încălțăminte, nu mai mare decît adăpostul unei stații de autobuz, unde cutiile de pantofi stăteau într-o ordine ireproșabilă ; de cîte ori treceam prin fața vitrinei, vînzătorul ne făcea un semn amical cu mîna, socotindu-ne vechi cunoștințe, pentru că, o dată, cumpărasem de la el o pereche de pantofi pentru băiatul meu. Și atunci, tînărul negustor scosese cu răbdare, fără să-și părăsească surîsul, nu știu cîte cutii, pînă ce pretențiosul client găsise ceva pe gustul lui ; și se despărțise de el, întinzîndu-i o bomboană. Sau, tot în „University Village“, la Seattle, la marele magazin „Lamont's“, vînzătorul cu față măslinie, de mlaez, de la raionul de haine pentru copii, lunecînd tăcut de la raft la raft, în căutarea unei cămăși, așa cum și-o dorea fiu-meu : galbenă cu tighele roșii ; cînd în cele din urmă a găsit-o, s-a întors cu ea și, înainte de a marca prețul la casă, i-a întins băiatului o tabletă de ciocolată. Întotdeauna, vînzătorul (mai ales din orașele de provincie) găsește o frază agreabilă pe care s-o rostească la despărțire. Chiar dacă nu cumperi nimic. Uneori, și la New York, chiar și pe străzile unde prăvăliile se înșiră pe mile întregi, una lîngă alta, ești întîmpinat cu o politețe care-ți face bine. Păstrez încă vreo cîteva cărți de vizită ale vînzătorilor din magazinele de pe strada 34 : le promisem după ce, pentru o pereche de pantofi de 10—12 dolari sau pentru o mătură electrică, răscolisem întregul magazin :

— Asta-i numele meu ; vă rog să mai dați telefon din cînd în cînd, să vă spun dacă ne-au sosit noutăți.

Dar întâlnești și destui vânzători cu figuri plictisite, care te fac să te simți foarte vinovat că i-ai deranjat cu pretențiile tale de a cumpăra neapărat ceva de la raionul lor. Asta, mai ales la marile magazine — de pildă „Macy's“. Aici, mecanismul comerțului pare a se mișca într-un spațiu atât de larg, încît totul ia înfățișarea unei aspre indifferențe a vânzătorului față de client; patronul e doar un nume, o abstracțiune, el nu există, de fapt: de multe ori, e doar o firmă sub care se subînțelege un consiliu de directori, nici unul neavînd nici cea mai vagă legătură de rudenie cu acela care, în urmă cu nu știu cîte decenii, a întemeiat colosul unde se vînd absolut de toate, de la brînzeturi și zarzavaturi pînă la accesorii de automobil și de la apă de colonie la mobilă stil, discuri de patefon, cărți, gravuri, haine, perdele, ghivece cu flori, biciclete, schiuri, undițe, colivii de păsări și unelte de dulgherie.

Deși, tare-mi vine a crede că nu numai dimensiunile magazinului creează mentalitatea vânzătorului, nu numai ea îl face să se uite la client ca la un vechi dușman personal, surprins, în sfîrșit, într-un moment cînd i se poate plasa o lovitură zdravănă. În altă parte decît la New York, nici la „Meier & Frank“ la Portland, nici la „Frederick & Nelson“ sau „Bon Marché“ la Seattle, nici la magazinele uriașe de la Los Angeles sau San Francisco, n-am putut auzi răspunsul dat în franțuzește de o casierică de la „Macy's“ unei cumpărătoare (am impresia, o turistă franceză), nemulțumită, pare-se de nu știu ce nasture care abia se ținea în ață; cînd, după primul schimb de replici, într-o franceză curată, poate chiar prea colorată, clienta a amenințat că se va adresa conducerii magazinului, răspunsul a venit, într-o neaoșă franțuzească, sunînd aproximativ cam ca un „mă doare-n cot“.

Și nici măcar într-un „Woolworth“, o faimoasă rețea cu cîteva mii de magazine (unele invadînd cu marfa lor,

deloc excepțională, dar ieftină, străzile comerciale din Londra și din Paris, din München și Tokio), unde aproape nimeni nu mai identifică numele firmei cu acela al vreunui patron în carne și oase, un vânzător n-ar putea răspunde, fără să fie sancționat, când e întrebat dacă nu are o altă pereche de ghete de patinaj decât cele de pe masa cu ieftiniri, din mijlocul încăperii, pentru că aceea avea un bombeu zgîriat :

— Așteptați ! Nu vedeți că am treabă cu domnul ?

Așa cum l-am auzit pe cel de la raionul de articole de sport al mult-mai-pretențiosului „Gimbel's“ din Herald Square, în New York.

Cineva băga de seamă că, mai ales la New York, cumpărătorii nu se împart în categorii numai după magazinele pe care le frecventează, ci și după ora când pornesc să răscolească rafturile și galantarele. De obicei, magazinele se deschid la 9 dimineața, ora începerii zilei de lucru și la birouri. Și se închid la 6 seara. Adică odată cu plecarea acasă a funcționarilor (unele țin deschis o dată sau de două ori pe săptămână, pînă seara la 9). Numai orarul prăvăliilor alimentare se prelungește pînă mai tîrziu ; sînt cîteva la care se lucrează în trei ture, douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru. Iar în prăvăliile cu sandvișuri, bere și coca-cola în cutii de conserve, negustorul moțăie pînă pe la 1 noaptea, în așteptarea vreunui mușteriu întîrziat.

Dar la magazinele generale, cu același program cu cel al birourilor, micul slujbaş nu are cum să ajungă în timpul săptămînii. Așa încît, aici rămîn stăpîne gospodinele și pensionarii. Pe la ora 11, de exemplu, apar doamnele în vîrstă. Aproape întotdeauna îmbrăcate în culori tari ; imaginea americancei, așa cum stăruie în mintea europenilor, a americancei care se îmbracă cu o uimitoare nepăsare pentru legea armonizării culorilor,

e întrupată mai ales de doamnele cu pălărioare puse cochet pe buclele cărunte, coafate cu grijă. Tinăra generație nu cultivă neapărat neglijența ostentativă; fetele, de obicei înalte și suple (majoritatea fac sport, sistematic și cu convingere), poartă haine cu croiala simplă, în culori sobre. Toamna, strada newyorkeză are o anume eleganță, dată de pardesiurile lungi, mai jos de genunchi, de pelerinele negre, de cizmulile strinse pe pulpa piciorului, de părul pieptănat cu grijă căzînd, de un blond anglo-saxon, pe gulerul negru al hainei.

Dar dimineata atmosfera magazinelor newyorkeze e însuflețită de doamnele îmbrăcate în roșu-violent sau într-un roz-dulceag, sperînd astfel să trăiască din nou o vîrstă de care se îndepărtează implacabil. Le vezi la prăvăliile scumpe, la „Altman's“, la „Bloomingdale's“, la „Saks“, la „Tiffany“, la „Bergdorf & Goodman“... Caută etajele unde s-au anunțat noutăți. Și, în primul rînd, ieftiniri. Cîteodată, în elegantele interioare de la „Altman's“, cu lambriuri de nuc și cu fier forjat, maldărele de halate de casă, de prosoape, de cutii de ciorapi, aruncate claie peste grămadă, au ceva aproape vulgar. Și e grotesc să vezi distinsele doamne potrivindu-și ochelarii cu ramă aurită și scormonind prin grămada de articole de lenjerie intimă, destinate evident unei vîrste ceva mai tinere. Distincția lasă locul unei chibzuințe gospodărești: întorc, concentrate, veșmintele pe față și pe dos, le privesc, exigente, în lumină să le găsească defectele. Metodic, unul cîte unul, răscolind întruna grămada de mătăsuri și de nailonuri.

În general, raioanele cu articole ieftinite îți lasă un gust amar. Unii nici nu se mai ostenesc să urce la etajele unde prețurile sînt cele obișnuite. La magazinele unde se revarsă întruna spre subsol articole cărora li s-au descoperit cusururi de fabricație sau au fost deteriorate

și lăsate pe umăraș de vreo clientă neîndemînatecă sau, pur și simplu, au stat prea mult fără să se vîndă, subsolul are un public al lui. Dornic de chilipiruri. La „Alexander's“, de pildă. Aici e locul de întîlnire al gospodinelor din mica burghezie sau al celor care se gîndesc că a cumpăra un ziar e o cheltuială inutilă, de vreme ce tot se știe că subsolurile sînt mereu pline de lucruri cu preț redus ; și la ce mai e bun un ziar, dacă nu cunoști orașul și drumul cu autobuzul pînă la alte magazine e complicat, iar cu metroul nu te descurci ?

„Alexander's“ are avantajul că e în centru, poți să ajungi acolo repede și nici nu e prea scump și nici marfa nu e proastă. Înghesuială în jurul meselor. Femeile își fac loc, se apropie de tarabele scrijelite, care seamănă atît de puțin cu cele mereu curate și îngrijite de la celelalte etaje. Încep să caute, cu mîini experte. Multe dintre ele vin cu copii : n-au cu cine să-i lase acasă. Cufundate în explorarea grămezilor de pe mese, nu bagă de seamă cînd copilul dispare de lîngă ele. La scurte intervale, glasul placid al crainicei anunță că s-a mai găsit un copil, îi dă numele (dacă e destul de mare sau știe destulă engleză să înțeleagă întrebarea celui care l-a găsit) și-o invită pe mamă să vină să-l culeagă de la administrație.

Cea mai halucinantă privelistă din subsolul lui „Alexander's“ (și al altor magazine la fel de lipsite de mari pretenții, dar cu o medie onorabilă) e aceea a încălțăminteii adusă la ieftinire. Pe o tarabă cît 4 sau 5 mese de ping-pong, împărțiți pe măsuri, pantofi, ghete, cizme, papuci de casă, teniși, bascheți, sandale de toate formele și culorile. De multe ori, nu au loc pe masă și, venind din colțurile încăperii, invadează podeaua. Pantofi cu toc cui — cîndva eleganți — ieșiți din modă, ajunși aici din cine știe ce ungher uitat al depozitului. Sandale cu tălpi groase, butucănoase, prin 1972—73, și ele semn al eleganței, dar

care au început să se retragă încet spre cartierele periferice ale orașelor ; rapoartele medicilor ortopediști vorbeau despre creșterea numărului de luxații ale gleznei și au fost, probabil, mai convingătoare decît înfățișarea cam caraghioasă a fetișcanelor care călcau parcă pe picioaroange, bocănind greoi pe trotuare. Poți avea norocul să dai și peste o pereche mai elegantă și solidă, rătăcită aici prin cine știe ce întîmplare. Cunosătoarele ale locurilor, cumpărătoarele nu se mulțumesc cu ceea ce se vede pe mese : deschid dulăpioarele de dedesubt, scotocesc și acolo, aruncă — nemulțumite — pe masă pantofii pe care i-au încercat și nu li se potrivesc, sporind și mai mult harababura.

Discret, din cîte un colț al magazinului, un bărbat bine îmbrăcat supraveghează lumea care se înghesuie și scormonește prin grămezile de haine și de pantofi, de fulare, de sticlute de colonie sau de lenjerie de pat. Camere de televiziune se rotesc peste tot, cuprinzînd, cu privirea lor necruțătoare, întregul magazin. Sus, la raioanele de blănuri, întotdeauna adăpostite într-un fel de cușcă de sticlă, stă de pază un guard înarmat cu pistol. În fiecare an, comercianții pierd sume imense de pe urma furturilor, ale așa-zisilor „shop-lifters” ; mulți sînt prinși și pedepsele sînt aspre, ajung pînă la cinci ani închisoare. Dar încă și mai mulți au învățat să opereze fără să fie observați nici de paznic nici de instalațiile electronice costisitoare. Un război surd se poartă între negustori și hoți, mai ales în subsolurile acestea ; și, cum atrăgea atenția un comentator al revistei *Fortune*, în lupta asta se cunoaște cu certitudine doar numele celui care pierde : cumpărătorul¹. Un anume procent (și, se pare, nu chiar

¹ Michael S. Long, *Consumerism*, în *Fortune*, febr. 1974, p. 88.

neînsemnat) din creșterea prețurilor provine din cheltuielile înghițite de salariile tinerilor zdraveni, îmbrăcați în balonzaid care pîndesc prin colțurile magazinelor, de instalațiile complicate de televiziune și de alarmă. Și, firește, de pierderile provocate de îndemînarea hoților care strecoară în mînci, în buzunare special tăiate, în serviete, în pălării, tot ce le cade în mînă.

Se fură nu numai mărunțișuri. De la o prăvălie de pe Fifth Avenue, mare și urîță ca un hambar, unde se vindeau covoare orientale (false), a fost furat, ziua în amiaza mare, un Tabriz de 8 metri pe 6. Se fură haine, biciclete, discuri, conserve, încălțăminte, căței de rasă. Orice. Hoții au o fantezie nepuizabilă și imaginația inventatorilor mijloacelor de pază se dovedește neputincioasă în fața ofensivei „shop-lifter“-ilor.

E o anume tristețe în înfățișarea raioanelor unde se vînd solduri. Grămezile acelea diforme au ceva din înfățișarea lucrurilor inutile aruncate afară din casă, cînd oamenii se mută și dau deoparte tot ceea ce nu se leagă în nici un fel de propriile amintiri. O lavă de lînă, de piele, de material plastic purtînd obiecte de îmbrăcăminte, ghete, vase de sticlă, obiecte de bucătărie se revarsă în magazin. „Undeva s-a produs un dezechilibru între producție și consum. Sufocate, magazinele încearcă să-și recapete respirația... Drumul spre coșnița cumpărătorului e. însă, complicat și produsele îl parcurg cu multe dificultăți. Sînt cazuri în care cheltuielile pentru spațiul de expunere abia sînt acoperite de încasările obținute din vînzarea mărfurilor ieftinite.“¹

Și în subsoluri continuă să se reverse, năpădindu-le, mărfuri de tot felul. Pagini întregi ale ziarelor se umplu

¹ H. M. Forbes, *Human Nature*, New York, 1971, p. 61.

cu anunțuri de ieftiniri. La aceeași oră a zilei, în saloanele de o eleganță cam greoaie ale lui „Fërgdorf & Goodman” doamnele în pardesie roz stau în fotolii confortabile, iar vânzătoarele le prezintă toalete de sute de dolari ; la „Altman’s”, alte doamne în roz scotocesc prin grămezile de lenjerie cu preț redus ; în subsolurile celorlalte magazine, gospodinele caută să împerecheze pantofii aruncați în maldăr. Și pe Bowery, niște amărâți așteaptă la stopuri mașinile, să le șteargă pentru o țigară, un colț de parbriz...

Pentru femeile care muncesc în zilele săptămânii, timpul cumpărăturilor din magazinele care anunță preț redus este sîmbăta. Dealtfel, numărul de vinerea al lui *Daily News* — cel mai popular ziar newyorkez — publică nenumărate pagini vestind ieftiniri („doar pentru o zi”) la prăvăliile de pe strada 14, în the Bronx sau pe strada 125. Sîmbătă de dimineață, la „Mays” sau la „Klein”, în Union Square, pe strada cu tarabe orientale scoase în stradă, e o înghesuială inimaginabilă. Pe scările stației de metrou suie fără conținere sute de oameni care intră în magazinele cu marfă ieftină.

Mai ales la „Klein”, prăvălia veche ce s-a extins, treptat, dintr-o clădire în alta, ocupînd întreaga latură dinspre est a lui Union Square. Trei sau patru clădiri, cu stiluri diferite, prin care treci suind și coborînd trepte. În unele, podeaua de dușumea roasă miroase tare a bradolină ; în altele, stîlpii sînt vopsiți în verde, ca pe vremea cînd aici era o imensă măcelărie.

Cumpărătorii vin la „Klein” cu întreaga familie ; copiii topăie peste tot, se zbenguie pe escalatoare, se joacă de-a v-ați-ascunselea printre tejghele, făcînd înghesuiala și mai cumplită. Oamenii se strigă dintr-un colț în altul al magazinului, semnalîndu-și vreo descoperire senzațională, o haină sau un cupon de pînză la un preț nemaipomenit

de scăzut. Alții colindă sistematic încăperile, cu pagina de ziar în mână, căutînd mărfurile „cu regim special” pentru acea zi. Vin de departe, din extremitatea nordică a insulei, de peste East River, ba chiar din orășelele de peste Hudson, din New Jersey.

Dar cei care au impresia că merg, fără nici un risc, la chilipir sînt vizitatorii periodici ai cartierului din jurul străzii Orchard, printre prăvăliile cu vitrine murdare și cu tejghelele umplute vîrf cu cele mai inimaginabile mărfuri. Clienții sînt, de multe ori, europeni veniți pentru scurt timp în vizită la rude sau aflați în America de prea puțină vreme să fi putut învăța englezește. Pentru că în magazinele acestea mari cît niște silozuri se vorbesc toate limbile pămîntului. Negustorii au mirosul fin și, profitînd de candoarea clienților, de faptul că — oricum — aceștia n-au încotro și se lasă la cheremul singurilor comercianți pe care-i pot înțelege, îi speculează fără să se sfiască. Lipsa de talent lingvistic e plătită scump. E drept, la prima vedere, prețurile ți se par de necrezut : în multe cazuri, sînt mai puțin de jumătate din cele ale magazinelor din alte părți ale orașului, chiar ale celor de pe strada 14. Mărfurile sînt așezate cu mai multă grijă în rafturi : negustorii din Orchard au rămas la formele tradiționale de comerț, știute în Europa dinaintea celui de-al doilea război mondial. Nu se vîd mese cu articole scoase la ieftinire : totul e bine păzit, în spatele tejghelei. Dar sistemul „pe tocmite” se practică cu voluptatea cunoscută ; fără grabă, metodic, cu glume, cu supărări prefăcute, clientul îndepărtîndu-se spre ușă, întorcîndu-se și luînd totul de la capăt pentru doi sau trei dolari.

Pinze sclipitoare, țesute cu fir de metal ; broderii cu flori uriașe ; culori ce-ți taie respirația ; mătăsuri stînd, înfoiate, pe tejghea, fălindu-se cu ornamentele lor ce închipuie păsări și ramuri de palmieri ; stoffe pe care sînt

cusute boabe strălucitoare de sticlă. Toate fermecînd privirile galeşe ale clientului venit din colţurile cele mai îndepărtate ale oraşului.

Spectacolul continuă, mult mai pitoresc, în stradă. Jucării mecanice, flori de hîrtie, floricele, baloane, muzicuţe ; un iarmaroc neîntrerupt, spre veselia deopotrivă a copiilor şi a celor mari. Mai departe, cu figuri severe, negustorese vînd valize şi cufere imense de voiaj, în care se pot transporta, de pildă, trusourile unei întregi generaţii de fete de măritat. Cuiere cu rochii şi cu paltoane, vrafuri de cămăşi împachetate în foi de plastic, ghete, aparate de radio cu tranzistori, tricouri cu inscripţii ce pot atesta că posesorul este membru al unui club sportiv universitar. Sau, pur şi simplu, că a călătorit nu numai în New York, dar şi în Texas, Hawaii sau Nebraska. Poşete cu aplicaţii în ţinte cu floarea mare, strălucitoare, închipuind ornamente care de care mai fanteziste. Bibelouri din material plastic, flori artificiale ; o victorie a *kitsch*-ului. Cartierul din jurul străzii Orchard e un permanent loc de atracţie al celor care caută lucruri ieftine. Negustorii de aici nu dau anunţuri în ziare, nu-şi fac reclame la televizor, nu trimit băieţandri cu haine decolorate de soare şi bătrîni cu înfăţişare tristă să împartă mici afişe roz şi bleu, vestind spectaculoase scăderi de preţuri ; toată lumea din New York ştie că în Orchard ieftinirea e permanentă. Şi, în fiecare sîmbătă dimineaţa, autobuzele descarcă în strada Houston sute şi sute de chilipirgii veniţi din cealaltă margine a oraşului.

La Portland, o dată pe an, în august, toate marile magazine din centru, în jurul clădirii poştei vechi, anunţă o ieftinire a *tuturor* mărfurilor din raioanele de îmbrăcăminte şi textile. Se cheamă „moonlight sale“ = ieftinire la lumina lunii ; ţine trei sau patru ceasuri, pînă pe la 11 noaptea. Evenimentul e aşteptat cu un fel de emoţie ;

lumea se întreabă care vor fi, anul ăsta, articolele aduse la etajele „luminii de lună“. Doamnele își amintesc, cu o speranță secretă, că în urmă cu nu știu câți ani s-au ieftinit și blănurile : nu numai cele artificiale, dar și unele de vulpe și de iepure. Cu multă vreme înainte de deschidere, în fața ușilor se adună grupuri mari ; nici-odată nu se știe precis ce-o să se ieftinească, dar nu încapă îndoială că tot o să fie ceva util și interesant. Tineri cu alură athletică se văd pretutindeni, aruncînd priviri neli-niștite la teribila îmbulzeală din magazin : e ziua lor cea mai grea. Scările sînt blocate, nu se poate umbla decît cu liftul, și etajele unde nu sînt aduse mărfurile cu preț redus sînt lăsate în întuneric. (Cineva m-a asigurat că acolo veghează polițiști înarmați, pentru că unii răufăcători au izbutit, în anii trecuți, să se strecoare — nu se știe cum — dincolo de grilajele ce închid accesul la scări și să intre la etajele unde nu se aplică reducerile de prețuri.) Împodobite cu crengi verzi, cu decupaje mari din carton, cu baloane în formă de iepurași, Mickey Mouse și elefanți, sălile magazinelor sînt pline de un vuiet ne-înterupt. De jur împrejur, străzile sînt pline de oameni preocupați, care trec de la o prăvălie la alta, în căutarea surprizei.

A doua zi, magazinele din jurul vechii poște își recapătă aerul sobru și distins ; cartoanele psihedelice și balonașele au dispărut și tinerii atleți s-au risipit pe la toate etajele. Muzica, neauzită de nimeni în înghesuiala din ajun, plutește calmă peste tejghelele de sticlă. Aerul condiționat se simte din nou, purtînd aromele raionului de drogherie și ale detergenților cu care se spală zilnic pardoselile de ciment și de material plastic. Mirosul specific al marilor magazine americane, puțin dulceag, avînd ceva de amestecuri sintetice.

Dealtfel, sticlele de colonie se află la îndemîna cumpărătorilor. Cu un vaporizator înfipt în flacoanele-eșantion, pe care multă lume nu rezistă ispitei să le încerce; discret, pe podul palmei, sau din belșug, pe haine. De multe ori, cînd se întorc de la școală, cete de copii dau o raită prin magazine și nu uită niciodată să treacă pe la raionul de parfumerie. Muzica în surdină, răcoarea artificială a aerului condiționat și mirosul incert al flacodelor ce-și amestecă parfumurile nu lipsesc niciodată din supermagazin.

De un timp încoace, în orașele care dispun de mai mult spațiu s-au construit mari centre comerciale. De-a lungul citorva alei, adesea acoperite cu un tavan înalt de sticlă, se înșiră magazine de tot felul. Nu diferă foarte mult între ele; și la Seattle, și la Rochester, și la Minneapolis, și la Raleigh, și la Portland ele au cam aceeași înfățișare. Un magazin mare, ocupînd unul din unghiurile complexului comercial; alături, un restaurant cochet și nu prea scump; și, în continuare, prăvălii mai mici, una lîngă alta, la parter și la etajul care își suspendă, asemenea unor balcoane elegante, trotuarele deasupra aleii de dedesubt. La mijloc, unde se întîlnesc cele două axe ale centrului, o fîntînă arteziană. Care, da, e adevărat, nu seamănă cu fîntinile altor complexe comerciale: aranjamentul stîncilor, al gurilor de apă, al luminilor colorate, ritmul jeturilor și muzica stropilor ce se rostogolesc pe pietre e, de fiecare dată, altul.

La Lloyd Center, la Portland, în elegantul cartier de vile din nord-est, în locul fîntînii e un patinoar artificial ce funcționează tot timpul anului și unde se poate intra gratis. La Minneapolis, Gateway Center e construit ca o clădire uriașă de sticlă, un clopot sub care gerul de afară (orașul e unul dintre cele mai friguroase ale țării, media temperaturilor din lunile de iarnă fiind cu mult sub

aceea din Juneau, în Alaska) nu are cum să intre ; la mijloc, un joc plin de fantezie al scărilor taie planurile construcției în unghiuri dinamice. Și, sub bolta de sticlă înaltă de 40—50 de metri, cresc fagi și stejari care, înșelați de căldura molcomă dinăuntru, nu-și leapădă frunza nici în zilele când viscoalele răscolesc zăpada, năpustindu-se din Canada, peste Rainy River, și lovesc în clopotul de sticlă din Minneapolis : pe unele ramuri frunza se înroșește, gata să cadă, pe altele plesnesc mugurii.

Prăvăliile au un anume farmec : tapete discret colorate, rafturi așezate în mijloc, ca să lase cât mai mult spațiu. Se găsesc de toate, de la obișnuitele supermagazine și magazine alimentare, pînă la prăvălii filatelice sau cele unde se vînd șei scumpe, cravașe și cizme de călărie. Mici cafenele și cofetării, alături de ateliere de ochelari și de ascuțit patine. Artizanat al indienilor ojibway (la Minneapolis, e autentic, adus din rezervațiile din nord, de la Greater Leech Lake și de la White Lake) și mătasuri franțuzești. Metal lucrat de scandinavi și restaurante cu mîncături spaniole. Blănuri aduse de vînătorii canadieni și mobilă solidă de lemn (pădurile ocupă 40% din suprafața Minnesotei), lucrată de urmașii coloniștilor finlandezi.

Poate că, însă, cel mai pitoresc centru comercial de acest fel e cel de la Cleveland. Un pasaj ce se deschide din fața monumentalei Biblioteci orășenești, în apropiere de Centrul civic (din al cărui turn de 52 de etaje se vede întregul oraș, cu penajele roșiatice ale fumurilor de la oțelării, spre vest și spre sud și, spre nord, cu întinsul lac Erie, cel cu ape moarte, unde peștii au fost uciși de reziduurile industriei). Influența arhitecturii răposatelor Hale pariziene e evidentă : păienjenisuri grațioase de fier, nervuri complicate, crengi și melci de metal, balcoane înalte. Un aer ușor obosit, ușor prăfuit. Magazine mici, cu vitrine înalte, cărți vechi, hărți de acum

două sute de ani, cravate, bomboane de ciocolată, lupe și lunete astronomice și de navigație, lingă aparate de fotografiat, foarte noi și foarte scumpe, calculatoare electronice și mașini portative de copiat, produse de fabrica Xerox. Dar o liniște patriarhală învăluie acest colț al orașului care, la numai câteva zeci de metri, în Public Square (unde la subsolul clădirii cu turn se află și gara) e teribil de animat și de zgomotos.

Sau, la Seattle, vechea piață de pe malul lui Puget Sound, la capătul unor străzi cu magazine moderne. Capriciu al constructorilor din câteva generații, clădirea îți dă impresia că s-a alcătuit prin adăugarea febrilă, nesupravegheată de nimeni, a altor și a altor aripi. În rînd cu strada, halele de carne, de zarzavaturi și de pește. N-am văzut nicăieri în America, nici în alte porturi mari ale țării, la Boston sau la San Francisco, un asemenea belșug de pescărie : specii pescuite în apele reci ale Alas-kăi, în sud, pe coastele Californiei, în râurile ce coboară din Munții Cascadelor. Dar, ciudat, icre nu se găsesc ; decît, bineînțeles, icrele negre care rămîn un articol de lux, nu la îndemîna oricui. Abia la New York, unde gustul european e atît de puternic, ne-am întîlnit în prăvălii cu borcănașele cuminți, de culoare cenușie, pe care le știam de acasă ; la Seattle icrele n-au altă valoare decît aceea de momeală la pescuit.

Deîndată ce coborî scările (spre ceea ce nu poate fi numit subsol, pentru că e săpat în trepte chiar în malul oceanului și, din loc în loc, apa întinsă, luminată de soare, se vede pe fereastră), coridoarele încep să se împletească într-un labirint în care îți vine foarte greu să te descurci. Pe dreapta și pe stînga lungilor culoare se deschid un fel de grote colorate, scobite chiar în pămîntul pietros al țărmlui ; într-un magazin mare, cu ornamente

de hîrtie atîrnate de grinzile tavanului, se vînd mirodenii aduse din Extremul Orient, cîrnați cu nume nemțesc, parfumuri franțuzești, tutun de pipă englezesc, conserve de fructe havaiene, zaharicale din America de Sud. Alături, un magazin de pielărie, cu șei de tot felul, cizme de călărie și de vînătoare, curele late, bătute în ținte, ca în westernurile clasice. Mai încolo, se vînd acvarii de toate dimensiunile, cu pești exotici, fosforescenți. Un mic restaurant cu mîncăruri pescărești, de la fereastra căruia se văd vapoarele ieșind din port. Și, la capătul coridorului celui mai de jos, prăvălia cea mai căutată de clienții pieței vechi din Seattle : un fel de magazie plină de praf, cu niște geamuri ce nu mai lasă să se deslușească nimic, plină cu tot felul de lucruri ce par a fi fost salvate de sub molozurile unui cutremur. Rochii care ar mai avea nevoie de fierul de călcat, pantofi nelustruiți, jucării cam jerpelite, ceasornice cu cadrane bătînd ușor în galben, peruci ușor năpîrlite ; s-ar părea că e doar o hală de vechituri : i se spune însă, „*Salvation Army Store*“, Magazinul Armatei Salvării. Din cînd în cînd, cam o dată la trei luni, locuitorii dintr-un cartier anume primesc prin poștă anunțuri care-i vestesc că în cutare zi camioanele Armatei se vor afla în colțul străzii lor, „primind cu adîncă recunoștință darurile pentru săracii orașului“. În fața unor magazine sînt așezate niște lăzi mari, unde ești invitat să pui, ca într-o cutie poștală, pachete cu îmbrăcăminte ; sînt luate de acolo și transportate la ateliere unde sînt recondiționate și, apoi, vîndute. Se primesc și piese uzate de mobilier, covoare și perdele vechi, bibelouri (chiar și ciobite), lămpi, rachete de tenis, mingi de fotbal, crose de golf. În general, se primește orice. Și nimeni nu se rușinează să intre într-un asemenea magazin, să cotrobăie prin grămezile cu miros de praf și să-și aleagă, de pildă, o haină. Cînd un pulover costă

cel mult un dolar și un cordon (eventual de piele) un cent, nu mai e loc pentru nici un fel de orgoliu.

Asemenea prăvălii ale *Armatei Salvării* se află în mai toate orașele americane, și mărfurile vândute au peste tot cam aceeași înfățișare de tristă îngrămădeală a obiectelor desperecheate ; ceea ce nu le împiedică să fie căutate, pentru că prețul lor e, într-adevăr, un chilipir. Nu știu de ce, dar toate prăvăliile de acest fel, administrate fie de *Armată*, fie de *Asociația pentru protecția orbilor sau a copiilor paralitici sau a celor întârziți mintal*, au același aer dureros. Uneori, hăinuțele de copii, tricotatele, jucăriile sînt nou-nouțe, dar ceva în atmosfera magazinului — sau, poate gîndul că banii strînși sînt îndreptați spre niște ființe atît de nenorocite — te lipsește de bucuria ce însoțește, în mod obișnuit, o asemenea cumpărătură. Și, neîndoienic, îți dai seama cît de puțin rezolvă aceste prăvălii problema atît de complicată a sărăciei. Ca și gălețile roșii prinse de șevaletul pe care e agățat un carton colorat cu inscripția „Nu-i uitați pe cei ce se află în suferință“, din preajma orchestrei ce intonează în fața marilor magazine, în ajunul sărbătorilor. imnuri tradiționale americane, polci și valsuri. Gălețile în care unii trecători — nu foarte mulți — își aruncă obolul. Concertele *Armatei*, avînd ca protagoniști domni corpolenți cu obraji bucălați, doamne uscățive și tineri stîngaci, cu ochelari mari (la Seattle, în adăpostul format de scările de la capătul *monoraiului* — tramvaiul aerian mergînd pe o singură șină — mica orchestră era acompaniată la un pian, adus în fiecare dimineață cu un camion hodorogit), au început să fie înlocuite de imprimări ale unor formații muzicale celebre. Calitatea execuției a crescut incomparabil, dar banda de magnetofon nu poate, negreșit, să ia locul emoției candidă a falsetului trompetelor,

în care muzicienii improvizați suflau cu adîncă și neclintită convingere.

În fiecare număr al revistelor de mare tiraj se publică fotografii ale unor copii cu privire înfometată și speriată, însoțite de o inscripție patetică : „Cu cîțiva dolari pe lună îi puteți salva viața“. Copii din America Centrală, din regiunile andine, sau din acele ținuturi ale Statelor Unite în care sărăcia e endemică : Munții Appalachi, Virginia de Vest... Apelurile nu rămîn fără răspuns. Am cunoscut pe mulți dintre cei înscriși pe listele societăților de binefacere, cotizînd lunar, cu convingerea că salvează viața unui copil. La Portland, un negustor retras din afaceri a înfiat (evident, fără forme legale, ci doar la modul pur simbolic) un copil indian dintr-un sat al Columbiei. Îi trimetea lunar, prin intermediul societății filantropice, o anume sumă și păstra pe masa din *living-room* fotografia fetei în rochiță nouă, cumpărată de el în primăvara cînd o vizitase la ea, în sat. Era foarte mîndru de ce făcuse și nu-și dădea seama cît de puțin înțelesese toate problemele sărăciei.

În familiile americane, adoptarea unor copii nu reprezintă un fapt neobișnuit. Așezămintele de copii găsiți întreprind o anchetă minuțioasă și greoaie, cer numeroase informații despre cei care vor să-i înfieze pe micuții pensionari ai instituției ; uneori, operațiile precedînd încheierea actelor oficiale de adopțiune pot dura și mai mult de un an de zile. Mi s-a părut însă inumană condiția pusă mamelor ce-și lasă copilul în seama administrației unui asemenea așezămînt : le este cu desăvîrșire interzis să se intereseze de adresa și de numele părintelui adoptiv ; legăturile cu propriul copil sînt rupte pentru totdeauna. Faptul e, fără îndoială, logic și legitim : copilul trebuie ferit de șocul descoperirii că oamenii care l-au crescut nu sînt adevărații săi părinți. Dar hotărîrea justiției e

crudă : mama și copilul ei rămân despărțiți pentru totdeauna și ei îi este interzis, sub pedeapsă, să încerce a-l mai vedea vreodată.

Un magazin aparținând tradiției americane e așa-numitul *drug-store*. La început, o prăvălioară unde se vindeau medicamente. I s-a adăugat apoi un raft cu reviste și cu țigări ; mai târziu, un vas de sticlă prin robinetul căruia curgea limonada ușor sifonată, faimoasa *lemon soda*. Treptat, au apărut automatul pentru țigări, altul pentru sticle de *coca*, de *pepsi*, de *soda* cu tot soiul de miresme sintetice. Hîrtie de scris, pixuri, cărți în ediții de buzunar, pastă de dinți, ochelari de soare, cremă de ras, antisudorifice, dezodorante, jucării ieftine, zgărzi pentru căței, baterii pentru tranzistori, rechizite școlare, ciorapi supra-elastici, ascuțitoare de toate dimensiunile sînt etalate în rafturi ; amintirea originii etimologice a denumirii magazinului o mai apără doar domnul cu halat de un alb impecabil, cu ochelari înrămați în aur, care oficiază grav și demn într-un colț, preparînd rețete și dînd sfaturi pacienților de toate vîrstele. Încolo, o prăvălie la fel ca oricare alt magazin general, ca „Woolworth“ sau cu „Lamson's“ ; îi lipsesc doar raioanele de perdele și covoare, de plăpumi, perne, lămpi și picturi cu apusuri de soare și cu flori, confecționate în serie.

În New York și în alte cîteva orașe, pe străzile principale se înghesuie zeci de prăvălii mărunte, cu cele mai incredibile lucruri. Pe Third Avenue, la cîteva sute de metri de casa unde locuiam, era un magazin în care se vindeau scoici și stele de mare de toate mărimile ; prin vitrinele aburite de praf, n-am văzut niciodată vreun mușteriu în prăvălia cu marfă atît de ciudată, și bătrîna proprietăreasă, întotdeauna singură, citea imperturbabilă la lumina săracă a unei lămpi cu abajur verzuu. În schimb, la magazinul de pe strada 34, unde se vindeau bucăți

de rocă, de forme ciudate, cu urme de minereu, cumpărătorii se îmbulzeau. E drept, nu în aripa unde erau expuse, la prețuri de mii de dolari, mese cu tăblii de onyx și toalete sculptate în alabastru; ci în fața dulapurilor în sertarele cărora, așezate în culcușuri de vată, erau tot felul de pietre semiprețioase din America de Sud, de pe țărmul Mediteranei sau din straturile de prundișuri colorate ale Arizonei. N-am înțeles de ce ar fi mai puțin atractive elegantele stele de mare, de un roșu vinețiu, crengile de coral sau aricii de mare, de un verde fosforescent, decât pietricelele culcate în vată. Sau decât fluturii cu aripi fastuoase, concentrând curcubee ireale, din cele câteva prăvălioare de pe Second Avenue, în zona străzilor 80.

La New York se publică săptămînal o revistă, *Cue*, care dă programul spectacolelor de teatru și cinematograf, al concertelor, al galeriilor de artă și al barurilor de noapte. Și anunțuri ale celor mai senzaționale articole puse în vânzare la diversele magazine din oraș. Aleg cîteva din numerele apărute în martie 1974. Papucii de casă, importați din emiratul Oman. Autografe ale unor scriitori celebri. Barometre vechi (de ocazie). Ceară de albine. Colivii. Candelabre. Bastoane cu măciulie de țîldeș. Pisici și cîini de rasă. Aparate pentru retezatul țîgărilor de foi. Rîșnițe de cafea. Ceasornice cu cuc. Piese din care oricine-și poate monta un harpsicord. Fonografe vechi. Petice de piele pentru întărirea hainelor la coate. Florete. Flori cristalizate în aer lichid. Fosile. Lunete astronomice. Frunze de viță conservate. Meșe de păr. Peruci de diverse culori. Medicamente homeopatice. Pat-uri de spital (de închiriat). Polonice. Costume lapone, norvegiene, siciliene, sud-americane, bengaleze, tasmaniene, bavareze, arabe, bascc. Unelte marinărești. Mănuși de piele pentru căței. Echipament de alpinism. Partituri

muzicale. Mocasini. Conserve de caracatiță. Conserve de aligator. Conserve de broască țestoasă. Conserve de ren. Picturi și gravuri (de închiriat). Ardei iuți murați. Păpuși iavaneze, filipineze, malgaze, haitiene. Discuri vechi. Mobilă recondiționată. Cai de mare, vii și împăiați. Iarbă de mare. Haine de antilopă, căptușite cu blană de oaie. Schiuri pentru antrenament în cameră. Goblenuri „cu reproduceri după picturi faimoase“.

Și trei anunțuri, care mi se par cele mai uimitoare dintre toate: „consultații psihiatrice pentru pisici“ (*Fabulous Felines*, 141 Lexington Avenue), scobitori „suflăte cu aur, în cutiuțe de piele și chiar cu inițiale gravate“ (*Merrin*, 530 Madison Avenue), și „gene false pentru cîini“ (*Abraham & Straus*, în Brooklyn), pe care le-am găsit într-un ghid comercial al New Yorkului, de acum cîțiva ani.

E greu de spus dacă aici comerțul răspunde cerințelor consumatorilor, sau dacă el creează apetitul originalității (și, cîteodată, evident, al snobismului) clientelei. Fapt e că, într-o lume în care produsele comerciale tind spre egalizare deplină și doar ambalajelor le revine sarcina să le diferențieze, apar asemenea nemaipomenite inițiative ale negustorilor. Efectul nu e departe de ridicol. Firește, cei mai mulți le privesc cu un zîmbet amuzat; și puțini americani se arată, totuși, ispitiți să plătească un specialist pentru a afla pricina tulburărilor psihice ale mîței sau să-și înfrumusețeze cățelul cu lungi gene frizate. Dar e sigur că s-o fi găsind și cineva să răspundă unor asemenea tentații snobe, de vreme ce negustorii există și n-au dat încă faliment.

Mi s-a părut ciudat, la început, că dintre toate fructele care se vînd în magazinele americane cele mai ieftine erau bananele. La mai puțin de jumătate din prețul

merelor. Chiar și la Seattle sau la Portland, aflate la câteva zeci de mile de nesfârșitele livezi de la răsărit de Munții Cascadelor, cele mai rodnice livezi de meri din întreaga țară. Am aflat ceva mai târziu că, de fapt, cumpărătorul plătește mîna de lucru a muncitorului agricol american; în vreme ce bananele sînt culese de zilerii prost plătiți de pe plantațiile Americii Centrale, stăpînite de atotputernica *United Fruit Company*, „Mamita Yunay”, cea care schimbă după voie guvernele și declanșează contrarevoluțiile.

Și pe teritoriul Statelor Unite se mai petrece așa ceva. Luni în șir, în fața miilor de magazine ale companiei „A & P,” pichete de studenți au manifestat în vara lui 1970, îndemnîndu-i pe cumpărători să ia numai salata verde purtînd semnul vulturului negru al Uniunii muncitorilor agricoli. Ce se întîmpla, de fapt? În fiecare an sosesc din Mexic, trecînd pe ascuns granița, câteva mii de țărani ce-și găsesc greu de lucru în țara lor și nădăjduiesc că vor putea să cîștige mai bine la nord de Rio Grande. Muncesc mai ales în podgoriile plantate în nisipurile calde ale Californiei, care dau dulceață și mireasmă bobului transparent, și în grădinile irigate din belșug, unde salatele capătă o nemaipomenită frăgezime. Speculîndu-le situația de imigranți ilegali, proprietarii pămînturilor îi plătesc cu un salariu de mizerie. Stau în locuințe insalubre, în colibe improvizate din scînduri și cîrpe. Asistență medicală nu li se acordă, pentru că nefiind stabiliți cu acte în regulă pe pămîntul american, nu se pot înscrie în societățile de asigurări. Și onorariul medicului se ridică la sume pe care ei nu speră să le poată plăti vreodată.

De aceea, cînd cineva a început să vorbească în numele lor, să atragă atenția Americii asupra soartei acestor năpăstuiți, el a devenit deîndată un erou al lor. Și tînăra

generație din Statele Unite a îmbrățișat cauza acestui om care vorbea cu simplitate, povestind — cu un puternic accent spaniol — nenorocirile muncitorilor agricoli din sud-vestul țării. Îl cheamă Chavez.

Multă vreme, numele lui era pomenit în primele pagini ale ziarelor. S-au publicat mai multe cărți despre el. Portretul său era pus în vitrinele multor prăvălii din cartierele hispano-americeane, în ferestrele caselor din apropierea Universității Columbia. Și nu numai de acolo. Chavez a ajuns un simbol al luptei pentru dreptate socială. Chipul lui, zbîrcit, cu privirea ușor melancolică o ochilor oblici, de metis, cu un zîmbet ironic în colțul buzelor, era imprimat pe tricourile tinerilor spanioli americani. Și nu numai ale lor.

„Boicotul salatei“, la care au participat sute de mii de studenți, și-a atins în cele din urmă scopul. După ce o vară întreagă clienții lui „A & P“ au fost îndemnați să nu cumpere salată dacă nu era ambalată în lădițe cu vulturul negru (semn că veneau din grădini unde se aplicase contractul colectiv cu muncitorii veniți de la sud de Rio Grande) și negustorii au fost obligați să arunce zeci de vagoane de salată veștejită, venită în ambalaje fără vultur, contractul colectiv a fost semnat în aproape toate grădinile de zarzavat din California, Arizona și New Mexico.

Dar, aproape în fiecare primăvară, deîndată ce salata începea să fie culeasă din pământul încins de soare al sud-vestului, Chavez trebuia să-și ia lupta de la capăt. Și pichetele studențești se iveau din nou în fața prăvăliilor, cerîndu-le cumpărătorilor „să boicoteze salata“. „Una dintre cele mai semnificative mișcări sociale de la începutul acestui deceniu s-a desfășurat sub semnul acestei umile legume. Dar acțiunea lui Chavez avea ceva maiestuos și sobru, pentru că atingea o problemă dra-

matică a existenței unei categorii exploatare, pe care capitalismul agrar o nesocotea, realizînd de pe urma oprîmării ei profituri nelegitime și imorale.”¹

Acțiunile organizate în sprijinul unei alte categorii nedreptățite erau mult mai sporadice și rezultatele ei nu au fost atît de limpezi. Cea mai veche populație a Americii, indienii, păstrase, prin tratatele încheiate cu guvernul federal, drepturi asupra pescuitului pe unele râuri. Indienii tribului Squamish din statul Washington, de pildă, s-au văzut la un moment genîți de pe valea Columbiei, unde — încă de pe vremea căpeteniei Seattle — li se garantase că pot veni oricînd să pescuiască somon. Dar, nu cu mult timp în urmă, în apropiere de orașelul The Dalles, s-a clădit o centrală electrică și apele s-au golit de pește. În crescătoriile din aval de hidrocentrală — constituite după aceea — pescuitul e interzis.

Am văzut o asemenea crescătorie, cu bazine în care puietul era sortat științific, pe diverse specii. Peștilor li se dădea drumul o dată pe an, la vale, și ajungeau — mi s-a spus — pînă spre Astoria, la gurile fluviului, la cîteva sute de kilometri. Cînd simțeau că li se apropie ceasul sfîrșitului, se întorceau înotînd împotriva puternicului curent, să moară în locul de unde au pîrșit, cu nu știu cîți ani în urmă. Sute de pești se zbăteau în fața grilajelor de fier, se izbeau în porțile închise, săgetînd aerul cu o dureroasă sclipire de argint. Unii săreau în sus și, dintre ei, cîte unul cădea în bazinul închis cu gratii. Își împlinise destinul.

N-am înțeles de ce indienilor nu li se îngăduia, în acel an 1970, să pescuiască (așa cum le era, de fapt, cheazășuit prin tratate cu guvernul de la Washington) în apele care se umpluseră, în sfîrșit, după multă, vreme, cu pește.

¹ Ross Hathaway, *Chavez !*, New York, 1974, p. 271.

Cînd, pentru a releva dramatismul acestei stiuaii, în fruntea unui grup de indieni Marlon Brando a venit să pescuiască în apele Columbiei, poliția a intervenit. L-a arestat. Cîteva zile ziarele și televiziunea au comentat aceste întîmplări. Pe urmă, nimeni n-a mai vorbit despre rîul unde peștii bătrîni, mînați de un inexplicabil instinct, se întorceau să moară în apele de unde porniseră cu multă vreme în urmă.

Cu toate acestea, asociațiile de protejare a mediului (tot mai numeroase și mai active) se referă consecvent la tradițiile indiene ca la o pildă de „respect față de natură, față de ceea ce constituie casa acestei spețe umane, singura din univers care-și pune singură în primejdie, cu bună știință, propria existență“. În fiecare săptămînă, pe străzile orașelor, pe coridoarele școlilor, în campusurile universitare, în marile magazine, în grădinile publice, la intrarea sălilor de spectacol, în apropierea spitalelor și a cabinetelor medicale, se organizează pichete ale asociațiilor de apărare a naturii. Se împart insigne cu simboluri indiene, pamflete cuprinzînd poeme și legende ale celor dintîi locuitori ai Americii, îndemnînd la „păstrarea frumuseții pe care cei de odinioară au vrut s-o sporească pentru cei ce vor veni“. Am la îndemînă o asemenea foaie de hîrtie, pe care mi-a întins-o, în Volunteer Park, la Seattle, într-o zi de primăvară a lui 1970, un tînăr cu părul strîns într-o bentiță asemenea celor purtate de indienii Squamish. Iată un fragment al textului semnat de „Cruciații pentru aer curat“: „Cu fiecare creangă pe care o tăiem din păduri, ca să ne împodobim zadarnic prispele caselor, ne osîndim la o viață mai plină de suferințe și de boli necunoscute celor de acum cîteva secole. Natura se răzbună. Am ucis jivinele întinselor stepe, bizonii și urșii din Munții Cascadci

și vulpile cu blana argintie, pentru deșartele noastre orgolii vestimentare. Și am stricat echilibrul vieții de pe acest pământ, cîndva blagoslovit de Marele Spirit al indienilor. Cu pușca și cu excavatorul am făcut loc unor boli grele. Copiii noștri vor fi mai firavi, pradă ușoară celor mai neașteptate maladii. Am scobit munții scoțînd cărbuni, întunecînd cu fum greu mirositor orizontul acestei țări. Și am oprit apele în stăvilare care au ucis peștii și au distrus vegetația cea darnică-n aer curat. Ne mîndrim că sîntem cei mai mari consumatori de energie electrică din lume și nu ne întrebăm dacă *a consuma* nu înseamnă, cumva, și *a distruge*. Ne-am ferecat în case, am închis ermetic ferestrele (ferestre scumpe, fabricate din minereuri scoase din munții slăbiți de perforări primejdioase) și am adus în casă aparate care fabrică aer artificial. Sobe și frigidere și ventilatoare și rîșnițe de cafea și mașini de spălat și de uscat și televizoare și aparate de masaj și făcălețe — toate electrice. *Totul electric*, în vreme ce mîncarea însăși își pierde gustul, produsă în fabrici electrice, unde nu mai interesează pe nimeni altceva decît numărul cutiilor de conserve produse într-o singură zi. Năpădiți de cutii de conserve, împresurați de aparate electrice, ducem o existență artificială. Natura se răzbună“.

Au apărut, pretutindeni în orașele americane, prăvălii unde se vinde „organic food“ — alimente „naturale“ (!). La început, privite cu suspiciune, pentru că băiețandrii care vindeau aici purtau păr lung și *blue-jeans*, ceca ce amintea de mișcarea „hippie“ de acum vreo 15—20 de ani — azi dispărută și înlocuită de un fel de surogate cărora în chip abuziv li se spune tot *hippie*. Apoi, cînd și-au dat seama că legumele, fructele, carnea au alt gust decît la „A & P.“ sau la „Safeway“, oamenii au început să le cumpere de aici. Și atunci au apărut, mai

ales în cartierele studențești, negustori care n-au socotit că, lăsându-și să crească părul lung și strângându-l într-o panglică indiană, însemna că adoptă o altitudine politică, ci doar că în felul ăsta și-ar spori câștigurile. Era doar o chestiune de uniformă: halate verzi sau portocalii sau albastre la supermagazine, păr lung și *blue-jeans* la prăvălii de „organic food“.

Dealtminteri, ceea ce s-a întâmplat în prăvăliile de legume e semnificativ pentru o întreagă mentalitate care a dus la transformarea unor mișcări de protest social (dacă obiectivele protestului erau foarte limpezi, îmi propun să discut într-un alt capitol) în simplă modă.

Prăvăliile de „alimente naturale“ sînt, însă, puține; gospodina americană nu mai are timp să se deprindă din nou cu munca din bucătărie, unde trebuie să prepare îndelung hrana, s-o curețe, s-o fiarbă, să măsoare cu grijă ingrediente, să scoată de la foc, să adauge, să scoată, să toarne dintr-un vas în altul, să săvîrșească acea miraculoasă alchimie a cinei, care constituie străvechiul chin și orgoliu al femeii de pretutindeni: trudă de ore întregi, risipită în bucuria de cîteva minute a mesei — uneori lăudată de cei ai casei, alteori pierdută în discuțiile despre baseball ale celor mai tineri și în lectura absentă a ziarului despăturit tacticos de tatăl familiei. Cutia de supă („adăugați două cutii de apă: rezultă 3 porții“), porumbul și zarzavatul înghețat („se fierbe opt minute“), baghetele de pește tăvălite prin pesmet („zece minute în cuptorul încins la 450 grade“ — firește, Fahrenheit), puiul gata fript, nu pot fi înlocuite cu una cu două din meniul mesei de seară a americanului. Pentru că prînzul înseamnă fie sandvișul adus de acasă în săculeț de plastic, fie masa de restaurant cu serviciu rapid, tejgheaua expresului sau a automatului cu pereți acoperiți de sertărașe de sticlă deschise cu

monede de 25 de cenți ; și unde, bineînțeles, se află tot sandvișuri.

Dacă-l întrebi pe un american care e mîncare lui națională, îți răspunde fără să ezite : „hamburgerul“. Și, în ciuda numelui — deloc american, trădînd originea germană — așa și este. Pirjoala friptă, căreia i se adaugă frunze de salată, castraveți murați, ccapă tăiată în felii rotunde și nelipsitul *ketch-up*, e prezent pretutindeni : în orașe, pe marile șosele, pe drumurile lăturalnice, la restaurantele studențești, în aeroporturi și autogări. Este, probabil, obiectul celei mai vaste industrii din America. Întinse rețele naționale, cu mici restaurante tapisate în material plastic semănînd aidoma între ele, cuprind întreaga țară, de la Atlantic la Pacific. Tichia imensei păpuși „Jack-in-the-Box“, care scoate capul din cutia cocoțată pe un stîlp se vede de departe, la răspintii de șosele sau în centrul unor orașe cu tradiții aristocratice la Boston, la Philadelphia, la Hartford, la Stamford, la intrarea în orașele-muzeu, la Williamsburg, la Plymouth, la Provincetown, la Mystic. Firmele cu litere mari ale lui Macdonald („pînă acum 5 miliarde de clienți au fost serviți la Macdonald“) se rotesc lîngă Niagara, în apropierea peșterii Mammoth, stîncilor întunecate de pini și de ienuperi, izbite de fluxul ce trece, vuind, pe sub podul înalt de la Deception Pass, în grandiosul peisaj al lui Puget Sound. Chiar și în orașele ce-și păstrează cu înverșunare faima rafinamentelor gastronomice, San Francisco sau New Orleans.

Traversam, odată, Atlanticul, venind spre Europa. Noaptea scurtă de peste Ocean trecuse pe sub avionul plecat să întâlnească soarele în drum. Lăsasem în urmă Irlanda, toți pasagerii se treziseră, stewardessele aduceau în pahare de plastic cafeaua apoasă și se dădeau prosoape cu apă fierbinte celor abia treziți din ațipeala înșelă-

toare de câteva ore. Pe măsură ce ne apropiam de țărmul Franței, toți începeau să vorbească cu însuflețire despre deliciile bucătăriei franțuzești. Îi entuziasma gândul că, vreme de câteva zile, se vor înfrupta din mincărurile al căror rafinament era celebru în America (reclamele unor produse noi sînt rostite, la televiziune, cu accent franțuzesc, un fel de garanție a calității). De îndată ce operațiile vamale s-au încheiat și am intrat în holul Orly-ului, grupul de turiști s-a îndreptat în grabă spre baraca vopsită în alb și roșu, unde se vindeau hamburgeri.

Sînt câteva domenii în care respectul față de experiența franceză se manifestă cu un fel de ostentație. Restaurantele newyorkeze cele mai faimoase au, nu o dată, firme franțuzești: *Place Pigalle* — în Harlem; *La Bibliothèque* — aproape de sediul O.N.U.; *Cocotte* — în elegantul cartier al străzilor '50. Una din rarele brutării unde se mai văd piinile scoase, aburind din cuptor, se cheamă *Colette*. Bucătăria franțuzească e un semn de distincție și, invitind pe cineva la o convorbire de afaceri la *Le Valois*, *l'Armorique*, *Le Marmiton*, *Le Veau d'Or*, *Le Boeuf à la Mode*, îți asiguri — imi spunea cineva cu seriozitate — jumătate din succes. Prețurile sînt, bineînțeles, mai mari: plătești prestigiul numelui franțuzesc. Deși, uneori, doar firma și lista de bucate sună franțuzește. Vinurile cu nume franțuzesc sînt și ele foarte prețuite, chiar cînd sînt aduse din California sau de pe valea Hudsonului; cei care le fac reclama la televiziune trebuie să poarte, se înțelege, mustăți stufoase și să vorbească engleza cu un accent ce ar putea sugera Alsacia sau Perigordul. Chiar și vinurile de pe valea Rinului trebuie certificate de o pronunțare graseiată a numelor proprii. Cînd, pe Fifth Avenue, în locul unui magazin de confecții ce dăduse faliment s-a deschis un restaurant-expres, pe firma căruia se citea, simplu,

Snack, gustare, s-a adăugat un *le* : *Le Snack* ; hibrid, dar evocator.

Florile sînt și ele prezentate de un actor de obîrșie franceză. La fel, parfumurile, cremele de ten, bijuteriile, machiajele. Cu toate că unul din lucrurile surprinzătoare este discreția cu care majoritatea femeilor din America folosesc rimelul sau albastrul pentru pleoape, genele false sau oja în culori tari. Mai ales cele din generația tînără. Femeia americană (îndeosebi cea de la oraș) muncește la vreun birou, la vreo bancă, în fabrică ; pleacă devreme de acasă, se întoarce tîrziu — după șase — cînd începe să pregătească masa de seară (pentru prînz le dăduse și celorlalți din familie cîte un sandviș, iar copiii mîncaseră la cantina școlii). N-are timp să stea prea mult în fața oglinzii. Înfățișarea ei, în tradiție anglo-saxonă, e mai curînd sportivă ; pentru cele mai multe, distincția înseamnă simplitate. Fardurile prea sofisticate rămîn pe seama modelelor, a fetișcanelor care pozează pentru coperta revistelor. Surprinzi pe stradă, în metrou, în lift, un fel de surîs ironic (deși, în general, oamenii nu se privesc, semnul suprem al politeteii fiind discreția) cînd apare o ființă prea violent machiată, cu prea mult albastru pe pleoape, cu ochii înroșiți de substanțele cu care se lipsesc genele artificiale.

Și totuși, uzinele de chimicale nu ostenesc să fabrice tot soiul de produse menite să fure timpul femeilor, garantîndu-le în schimb frumusețea. Au apărut seturi de manichiură cu unghii din celofan, vopsite în cele mai diverse culori, unele dintre ele cu desene de flori, de gărgărițe, de fluturi miniaturali, cu dungi și cu puncte : se aplică pe unghia veritabilă și se taie la lungimea dorită. Fire de nailon care se plantează, unul cîte unul, pe marginea pleoapei, să îndesească genele ; operație teribil de migăloasă. Dar am impresia că nici una din modele

astea n-a prins, în ciuda stăruitoarelor reclame din pauzele filmelor sentimentale, în programele de dimineață ale televiziunii, destinate gospodinelor. Au ajuns doar prin cartierele periferice și au rămas, nici măcar pentru multă vreme, acolo. Sînt privite — ca și machiajul prea abundent — ca un semn de gust îndoielnic. De cîțiva ani le țin tovarășie și pantofii cu talpă exagerat de groasă, refugiați mai ales la marginea orașelor. Ca moda ochelariilor de soare cu lentile imense, cocoțați în creștet, potrivit unei mode lansate (cu sau fără voie ?) acum un deceniu și jumătate, de frumoasa soție a președintelui Kennedy. Care, mai presus de orice argument, descindea dintr-o familie de francezi. Gestul obișnuit al americanului presbit, săltîndu-și ochelarii pe frunte, să poată citi o notă, o scrisoare scurtă, un cec, al profesoarei sau al funcționarei ce nu și-a legat ochelarii cu un lănțișor petrecut pe după gît și se teme să nu și-i piardă din buzunar, s-a transformat — pentru un timp — în modă ; acum rezistă doar în unele cartiere, unde a ajuns tîrziu, după amurgul minijupei.

S-ar putea spune că industria cosmeticelor e singura în care sentimentul național american nu se simte rănit de preferințele celor ce cumpără produse străine. Se înțelege, nu e vorba numai de o atitudine patriotică ; comerțul din Statele Unite are de înfruntat concurența multor firme de peste Atlantic și de peste Pacific. Ea chiar și de dincolo de frontiera canadiană. Automobile germane, italiene, suedeze, aparate de fotografiat și tranzistori japonezi, jucării fabricate la Singapore, stofe englezești, cărți tipărite de editurile americane în Olanda, pantofi importați din Spania și Italia, confecții din diverse țări europene, blănuri canadiene. S-au constituit mai multe asociații de „apărare a industriei americane“,

unele cerind de-a dreptul instituirea protecționismului vamal.

Un prieten mi-a arătat un extraordinar document al acestei campanii : un fel de eșarfă de hirtie, cu margini albe și roșii, cu stele albastre asemenea celor de pe steagul american. Cu litere mari, un îndemn energic : „Be American — Buy American !” (Fii american, cumpără produse americane !). Dar într-un colț, discret, cu litere abia văzute, necruțătoarea mențiune : „Made in Hong-Kong”...

Intr-o țară al cărei comerț folosește mijloace atât de moderne (aproape 70% din cumpărăturile de obiecte casnice cu existență mai îndelungată : mobilă, aspiratoare, frigidere, mașini de spălat, ceasornice deșteptătoare ; dar și lenjerie, haine — se cumpără de la Sears și de la alte companii de vânzări prin poștă), negustorul ambulant n-a dispărut din ambianța citadină. Nu numai vânzătorul de *hot dogs*, de covrigi, de înghețată (și de surprinzătoarea ei variantă *ice*, un cornet plin de gheață sfărîmată peste care se toarnă cîteva picături de sirop — foarte, foarte colorat și cam fără gust) ; cel al cărui halat alb se vede în punctele strategice ale orașului : la răspîntiile cele mai circulate, la intrarea în stațiile de metrou, în fața porților școlii ; cel al cărui strigăt obosit, cu puternic accent străin, sună atât de trist în aglomerația neistovită a străzii. Muzica de clopoței a camionetei cu înghețată, vopsită în culori vesele, stîrnește larma tuturor copiilor din cartier, bineînțeles nu în orașele foarte mari unde zeul automobil, mereu grăbit, mereu nervos nu are răbdare să se mai descurce și în fața unui asemenea vehicul bun numai pentru copii. Dar există o instituție foarte serioasă, bine pusă la punct, a vânzătorului ambulant : *Avon*. O firmă cu capital uriaș, avînd ca remizieri — cu 4—5% din vânzările realizate — mii, zeci de mii de femei din întreaga Americă. Sînt gospodine care, după ce

termină cu dereticatul pe-acasă (dacă au copil mic. îi iau cu ele în lungile lor drumuri). pornese, colindind din uşă-n uşă, ducînd mostre de apă de colonie, de spumă de bărbierit, de deodorante, rujuri, rimeluri, substanţe depilatorii. Articolele de drogherie sînt, pare-se, cele care-şi găsesc cei mai mulţi cumpărători; companiile producătoare obţin, s-ar spune, cele mai mari beneficii. Pentru că iată cum arată o situaţie a firmelor americane care în 1975 au prezentat reclame la televiziune: între primele zece, şase produceau ape de colonie, săpunuri, detergenţi... Din totalul de 5 300 milioane de dolari — cît au cheltuit pe asemenea anunţuri comerciale toate cele zece companii —, ele au plătit 3 600 milioane dolari, mai bine decît de două treimi. O singură firmă, „Procter & Gamble“, dispunea de mai multe fonduri de reclamă decît, la un loc, cele trei mari companii de automobile: *General Motors*, *Ford* şi *Chrysler*.

În toate cărţuţile ce publică, săptămînal, *comics*-uri pentru copii de diferite vîrste, se tipăresc ispititoare anunţuri ale unor companii căutînd comis-voiajori pentru produsele lor: felicitări pentru diverse ocazii. Pentru fiecare cutie vîndută, se acordă un număr de puncte; şi cînd se totalizează, pe temeiul lor se dau micilor negustori obiecte care, cînd ai 8 sau 10 ani, te fascinează. De fapt, întreaga pagină de reclamă este un fel de ademenitoare listă de mingi de fotbal, seturi de ping-pong, aparate de radio, televizoare portative, biciclete. Şi într-un colţ, nelipsitele fotografii surîzătoare ale celor îndeajuns de harnici încît să fi obţinut ce şi-au dorit. Deşi se poate băga de seamă că, lîni în şir, portretele sînt ale acelorăşi fericiţi cîştigători. S-ar părea că nu e chiar atît de simplu „să găseşti printre rude, prieteni, colegi sau vecini cumpărători siguri“ ale felicitărilor „atît de frumoase, încît aproape că se vînd singure“.

I-am văzut la lucru pe câțiva dintre tinerii comis-voiajori. Era la Seattle, pe la mijlocul lunii ianuarie. O veche tradiție anglo-saxonă a consacrat ziua de 14 februarie — ziua Sfintei Valentina — îndrăgostiților și logodnicilor. Atunci, sub fereastra iubitei (aflăm și din *Zadarnicele chinuri ale dragostei* a lui Shakespeare), băiatul își aducea prietenii și-i cânta versuri despre primăvara care începea, despre păsările pădurii care în acea zi se însoțeau căutându-și cuib. Cîndva, pare-se prin secolul al XVII-lea, îndrăgostiții au deprins obiceiul să lase în pragul casei o scrisoare împodobită cu desene și cu crenguțe de vîsc : o *valentină*. Iar în secolul trecut, niște tipografi întreprinzători au angajat mai mulți poeți săraci și i-au plătit să compună versurile de dragoste ; citeva zeci de variante, între care era cu neputință ca îndrăgostitul să nu și le afle pe acelea ce-i exprimau exact (sau, în fine, aproape exact) propriile sentimente. Mai tîrziu, s-au constituit mari companii de desfacere a declarațiilor versificate de dragoste. S-au diversificat tipurile de cărți poștale : pentru Crăciun și Anul Nou, pentru soție, pentru tată, pentru mamă, pentru amîndoi la un loc, pentru fiu, fiică, bunic, unchi, mătușă, pentru orice grad de rudenie, pentru aniversarea nunții, pentru colegii de slujbă, pentru bolnavi, pentru cei care s-au făcut bine, pentru cei pe care ai uitat să-i feliciți la vreme.

Prosperitatea firmelor producătoare în serie a urărilor de fericire se explică prin judecata clienților care socotesc de prisos să se chinuie să găsească vorbele potrivite exprimării sentimentelor lor, de vreme ce *specialiștii* au compus (și încă în versuri !) felicitările cele mai frumoase.

Nu numai în prăvăliile de papetărie, ci în fiecare magazin mai mare vezi rafturi întregi cu asemenea carto-nașe — de cele mai multe ori, compuse și colorate cu fan-tezie, uncori însoțite și de urări redactate cu o cuviincioasă

jovialitate. Firma „Hallmark“ are numai în New York câteva magazine cochete, ornate cu lanțuri colorate de hîrtie, cu fresce amuzante; iar în preajma lui 14 februarie organizează spectacole cu păpuși și mici recitaluri de muzică tradițională sau de cîntece *country*. Cît de importante pot fi veniturile obținute din desfacerea urărilor în versuri o dovedește modernul centru cultural *Hallmark* de la Kansas City, un complex de clădiri de metal și de sticlă, într-un parc cu pajiști largi cu flori, cu lacuri și pîraie artificiale, cu fîntîni arteziene și cu vreo câteva căprioare care se plimbă în libertate. (Dealtfel, ea nu e singura firmă comercială care caută să-și sporească prestigiul prin patronarea unor instituții culturale; multe concerte, programe de televiziune, piese de teatru sînt finanțate de diverse companii industriale. Adesea, tocmai pentru că programul nu e întrerupt de reclame, se cîștigă simpatia spectatorului.)

La Seattle i-am văzut pe copii umblînd din ușa în ușa cu rucsacurile lor pline de cutii cu felicitări. Scoteau mostrele, le lăudau calitățile, îți demonstrau — ca niște veritabili profesioniști — ce chilipir ți-au adus. Mi-aduc aminte de o fetiță de 6—7 ani care, știrbă și peltică, uitîndu-se din jos la mine, mi-a declarat: „Domnule, asta e afacerea vieții dumneavoastră!“

Tot prin mijlocirea întreprinzătorilor vînzători ambulanți dornici de televizoare și biciclete, ți se vînd plicuri cu semințe de flori, „garantate că vor înflori atît de frumos, încît toți vecinii vă vor cere adresa furnizorului“. Și tot la ei recurg și societățile de binefacere, cînd vînd bomboane, insigne, cocarde, flori de hîrtie, jucării ieftine, creioane colorate. De mic, americanul trebuie să se deprindă cu ideea că banul se cîștigă de cei îndrăzneți, că o concurență, întotdeauna aspră, nu e în-

frintă decît dacă nu te dezarmează de la început refuzul clientului. „O lume neiertătoare, care și-a stabilit o scară inflexibilă a valorilor în funcție de reușita în viață a tîecăruia nu poate accepta sfiala și stîngăcia. Copiii noștri vor trebui învățați să lupte, să se apere de concurență, să-și dea seama că totul în viață înseamnă competiție.”¹ Sînt cuvinte tipărite într-o publicație a asociației care veghează asupra relațiilor dintre școală și părinți.

Cea mai spectaculoasă dezvoltare a unei companii de comerț prin poștă este, probabil, aceea a cluburilor de carte. Cea dintîi „librărie” de acest fel, „Book-of-the-Month Club”, a fost fondată în 1926 și a avut în primul an 4750 de membri ; în 1976 ea primea comenzi de la 6 milioane de clienți. Tradiția comenzilor prin corespondență a cărților e veche ; unul dintre directorii marii edituri newyorkeze „McGraw-Hill” îmi spunea că o bună parte din încasări e realizată prin expedierea directă a cărților pe adresa solicitanților. Un etaj întreg al frumoasei clădiri de pe Avenue of the Americas e ocupat de computerele care prelucurează zecile de mii de comenzi ; în cel mult două săptămîni de la primirea notei de comandă, coletul pleacă spre client. „Notele sînt prelucrate în ordinea strictă a primirii : n-are importanță valoarea comenzii — unei cărți de 50 de cenți i se dă aceeași importanță ca și unei liste de cîteva sute de dolari.” Încă de la începutul secolului, cînd nu erau librării în toate orașele țării, editura și-a constituit un corp de difuzori : învățători, pastori, comis-voiajori ai unor firme de produse casnice (care, prin firea meseriei lor, tot trebuiau să umble din casă în casă, ajungînd și la fermele cele mai izolate din Vestul Mijlociu și din Munții Stîncosi). Sînt, astăzi, aproape zece mii. Li se expediază

¹ *Parental Guide*, nr. 2/1973, p. 28.

cataloge, prospecte, mici afișe colorate atractiv. Remiza nu e prea mare, dar — cum difuzorii o obțin ca pe un câștig suplimentar — asta nu-i nemulțumește. Iar editura câștigă, pentru că beneficiul comercial al librarului este, de obicei, pînă la 33¹/₃%.

Cluburile de carte se întemeiază pe același principiu simplu : se economisesc dolarii ce ar fi trebuit plătiți librarului. Sînt multe asemenea cluburi : două ale editurii „Doubleday” (unul *Literary Guild*, cu volume de proză — mai ales romane —, celălalt, cu ediții ieftine, de buzunar), altele cu cărți de istorie, de filosofie, de artă, de critică literară, de poezie, de istorie militară, cărți de bucate, de pedagogie a copilului, de psihologie și, mai ales în ultimii ani, de ocultism. Toate, însă, funcționează la fel : la înscriere, noii membri pot alege 5 sau 6 volume dintr-un număr de 50—60, oferite de club, la un preț simbolic, de obicei un dolar, pentru toate laolaltă (în mod normal, la librărie ele pot să ajungă pînă la 60 sau 70 dolari). Apoi, într-un răstimp de un an sau doi, ei trebuie să cumpere — la un preț, oricum mai scăzut cu 10—15% față de cel al librăriei — cel puțin 3 cărți. De obicei, listele sînt alcătuite de critici literari, de istorici, de profesori de filosofie, de critici de artă. După ce au cumpărat numărul de volume stabilit în angajamentul semnat la început, membrii clubului primesc, la fiecare 3 sau 4 volume comandate, cîte un „bonus” : un certificat consemnînd îndeplinirea condițiilor din contractul de adăziune la club. Și, odată cu el, un catalog frumos ilustrat, cuprinzînd liste ale cărților a căror contravaloare poate fi plătită cu aceste „certificate” ; pentru unele, ajunge un singur „bonus” ; altele, mai scumpe, valorează cît două, sau trei, sau mai multe. O foarte complicată contabilitate lucrează, desigur, în birourile clubului, ținînd evidența comenzilor, a datelor de expirare a termenului

inițial, a retururilor și a noilor înscrieri. Am cunoscut pe cineva care profita de condițiile oferite de unul dintre aceste cluburi (mi se pare, de carte de sociologie și de politologie), înapoiind cu regularitate, în termenul legal de 15 zile, volumele primite, pretinzând că a constatat că nu-l interesează; dar asta numai după ce le citea și le fișa metodic. Asta o știu și cluburile; o știu și librării, niciodată supărați pe cititorii obișnuiți ai cărților etalate în rafturi, pe cei care vin zi de zi, își iau volumul lăsat în ajun, se așază pe podca și-l parcurg cu luare-aminte...

După modelul cluburilor de carte, au luat ființă întreprinderi care vînd discuri, casete, gravuri. Cu condiții asemănătoare de înscriere, cu cataloage ilustrate, cu aceleași cupoane oferite pentru fiecare 3 sau 4 cumpărături de-a lungul unui an (cluburile de carte de artă oferă mici sculpturi, replici ale unor opere celebre din muzeele americane). De curînd, doi tineri întreprinzători din California au întemeiat un „club al fructelor de sezon”: contra unei cotizații de atîția dolari, ți se trimite în fiecare lună o lădiță cu pere („patru dimensiuni: mari, foarte mari, uriașe și nemaipomenite, toate la fel de zemoase, stîrnind invidia oaspeților”), cu pepeni galbeni, struguri, piersici, căpșuni, parfumate fructe havaiene cu nume ciudat... Se pare că inițiativa a prins: tinerii negustori și-au stabilit sucursale în Florida și în Kansas.

Oricare din cluburile acestea se folosesc de un principiu elementar al psihologiei comerțului: forța cu care acționează ispita obiectului oferit pe gratis. Evident, în aparență, pentru că absolut toate aceste întreprinderi prosperă. După ce și-a ales cele dintîi cărți sau discuri pentru care a plătit doar un dolar (uneori, chiar și mai puțin, de pildă o monedă de 25 de cenți, strecurată într-un fel de buzunărel special al unui plic cu adresa

gata imprimată), noul membru al clubului nu mai poate, decît cu greu, să se apere de ademenirea catalogelor colorate, de bucuria coletului frumos ambalat, sosit acasă cu poșta specială (există un serviciu de colectare rapidă, nu prea scump, care transportă oriunde în Statele Unite — și peste graniță, în Canada — orice fel de obiecte, de la plane cu coadă, pînă la frigidere și obiecte de artă), și pe care-l desfăci în tihnă, ascultînd foșnetul mătăsos al hîrtiei subțiri. Potrivit unor statistici, numai 8—10% din membrii acestor cluburi se retrag după ce și-au îndeplinit obligația cumpărării celor 3 sau 4 cărți, discuri sau casete și nu mai vor să beneficieze de avantajul cupoanelor.

În general, comis-voiajorii nu prea se bucură de simpatia virtualilor clienți. Au un nume prost de pisălogi și, cîteodată, de oameni aflați în relații nu dintre cele mai amicale cu cîntea. Odată, am avut o experiență care m-a convins, cel puțin asupra adevărului primei părți a acestei caracterizări. Am decupat dintr-o revistă o comandă pentru un set de 12 volume ale unei ediții pentru tineret a *Enciclopediei Britanice*. Se plătea în rate convenabile, nu costa prea scump și, încurajat de promptitudinea cu care îmi răspunseseră pînă atunci cluburile de cărți și de discuri, am pus cartonașul decupat în cutia de scrisori. Dar, peste vreo 4 sau 5 zile mi-a bătut în ușa un domn cu înfățișare respectabilă; purta o servietă imensă, la care cu bruma mea de instinct de apărare, m-am uitat bănuitor. Mi-a întins, politicos, o carte de vizită elegantă: era „reprezentant” al *Enciclopediei*. Se uita însă prin casă cu o agasantă lipsă de discreție: mi-am dat pe urmă seama că voia să se asigure că aveam mijloace să-mi plătesc ratele. Și a început o lungă și obositoare discuție: încerca să mă convingă de avantajele de-a avea în casă o enciclopedie în 25 de volume. Eu îi explicam, întrucîtva

jenat, că nu mă pot angaja la o investiție de câteva sute de dolari ; el imi demonstra că asta e o investiție sigură, că ea nu se devalorizează niciodată. Că o voi putea vinde oricând, la un preț în orice caz avantajos. Mi-a ținut o lecție despre importanța culturii, despre ce bine e să știi cât mai multe lucruri. Despre ce rău e să nu știi destule lucruri. Și despre cum le pot afla doar dintr-o enciclopedie bună. Un timp am încercat să mă împotrivesc, am avut naivitatea să-i explic de ce voiam numai ediția pentru tineret. După aceea, am renunțat. Și vreme de aproape două ore l-am auzit, ca prin vis, perorînd, demonstrînd, argumentînd. Îi vedeam cum scoate pe rînd, din servieta peste măsură de umflată, prospecte, afișe, fascicule, cum mi le așază pe masă, le răsfoiește, le bate cu podul palmei, cu un aer victorios. Într-un tirziu, a apelat la sentimentele mele omenești : el din asta trăia, din remiza obținută din vînzarea enciclopediilor, și are patru copii, doi dintre ei la universitate, și viața e scumpă și, uite, nici măcar n-a putut să-și cumpere o mașină nouă.

Cu o încăpățînare care mă miră și astăzi, cînd mi-aduc aminte, i-am răspuns : „Nu ! Nu vreau decît ediția pentru tineret“. Se vede că aveam un glas hotărît, pentru că, fără să arate că s-ar fi supărat, a început să-și strîngă prospectele și fasciculele. Afișele mi le-a lăsat („pentru copii“). mi-a zîmbit cu un fel de aer îndatorat, de parcă mi-ar fi plasat un set întreg de 25 de volume. Și a plecat. Peste două sau trei săptămîni am plătit prima rată.

Și curînd m-am pomenit din nou cu „reprezentantul Enciclopediei“. Am avut slăbiciunea să-i deschid și să-l las să intre. Și a urmat tot jocul, ca și cum nimic nu se întîmplase. Am crezut că uitase, că nu mai știa că nu trecuse nici o lună de cînd îl refuzasem. Dar nu : ținea

foarte bine minte. Dar a trebuit din nou să aud ce avantaje comerciale și culturale ignorasem până atunci, ce prestanță socială mi-ar da citarea unor nume și date pe care doar enciclopedia sa le conținea. Și, în sfârșit, cum m-ar binecuvînta copiii lui, inclusiv cei doi de la universitate. Și iar prospecte, extrase, fascicule, afișe. L-am refuzat din nou și a plecat, cu același surîs.

Dar a mai apărut. Încă de două ori.

Experiența mi-a prins bine peste doi ani cînd, pentru cititorii Bibliotecii Române din New York (mulți dintre ei din alte orașe și avînd nevoie doar de unele extrase din cărți sau de unele articole din presă) am hotărît să închiriem o mașină de copiat. Am telefonat la două sau trei firme și din partea fiecăreia ne-a vizitat cîte un „reprezentant”. Cunoșteam însă întregul spectacol; și, deși de data asta s-a adăugat încă un element, demonstrația practică, aducerea mașinii cu un cărucior, instalarea ei, extazul în fața calității copiilor (fără ca vechiul argument, cel cu copiii de la universitate să fi fost neglijat), am știut cînd trebuie să intervin și să refuz.

Categoria de care, însă, americanul se teme cel mai mult e negustorul de mașini vechi. Nimeni nu se duce să-și cumpere un automobil uzat, decît însoțit de un tehnician bun și de un avocat. Anunțurile publicate pe pagini întregi de ziar sînt foarte ispititoare. Dar tranzacțiile la fața locului, în curtea asfaltată înconjurată de stegulețe viu colorate, seamănă foarte puțin cu evenimentul cumpărării mașinii, așa cum îl înfățișează reclama televizată, unde clientul admiră îndelung caroseria strălucitoare, în vreme ce negustorul, un domn cu statură athletică și îmbrăcat cu un costum sobru ce denotă seriozitatea, soliditatea afacerilor și cinstea ireproșabilă, mîngîie cu un gest tandru pernele impecabil tapitate, volanul, tabloul de bord. (Era, e adevărat și un comerciant

de mașini vechi apărînd în fiecare seară, în pauzele filmului de pe unul din canalele televiziunii din Seattle, îmbrăcat într-o salopetă mînjită cu ulei : în finalul reclamei, cu o izbucnire al cărei sens nu l-am înțeles niciodată, sfărîma un far cu ciocanul și începea să rîdă sardonice.)

Prețul afișat în ziar și scris cu cifre mari pe parbrizul mașinii nu corespunde niciodată, mi s-a spus, cu cel real. Se adaugă niște misterioase „cuantumuri de siguranță” — niște sume pentru aparatul de radio, pentru cauciucurile noi, pentru schimbătorul automat de viteză (cu toate că toate automobilele americane au schimbător automat), pentru eventuala instalație de aer condiționat, pentru farurile de ceață. Plus „o mică dobîndă”, în cazul — foarte frecvent — al cumpărării în rate. Și așa mai departe. Încît, în cele din urmă, un automobil anunțat la foarte convenabila sumă de 600 de dolari, să spunem, ajunge să coste 800—900.

O anecdotă, publicată în *Reader's Digest*, spune destul despre opinia americanului privindu-l pe negustorul de mașini uzate. Un asemenea personaj vine la tîrgul de vite al unui stat din Vestul Mijlociu ; întreabă de prețul unei vaci. Fermierul, care-l recunoscuse, îi spune : „300 de dolari”. Și comerciantul de automobile scoate banii să plătească : „Un moment, zice celălalt : ăsta e prețul de bază. Vă rog să adăugați 80 de dolari pentru tracțiune pe patru picioare, 100 pentru această admirabilă culoare cafenie cu pete albe, unică în tot statul Missouri, 35 pentru dispozitivul de autoapărare împotriva muștelor, 25 pentru claxonul foarte sonor, 50 pentru dublul dispozitiv antișoc din frunte, 110 pentru aparatul producător de lapte și 5 dolari pentru consumul de combustibil pe drumul de la fermă pînă aici. Fără să mai punem la socoteală alte îmbunătățiri privind sporul de grăsime,

calitatea smîntînii și prețul scăzut al ierbii crude pe care o consumă. Dacă adăugați un 10⁰/₀ prima pentru imunitate la cîteva boli grave, cum ar fi ciuma bubonică, scarlatina și lepra, ajungeți la prețul real de 764,50 dolari. Vă ofer un rabat de 14,50 dolari”.

O altă categorie de negustori prea puțin simpatizată, dar de care americanul nu prea se poate dispensa, e aceea a celor ce se îndeletnicesc cu tranzacțiile de valori imobiliare. Ciudat, nu prea am văzut reclame ale acestui gen de comerț. În anunțurile de vînzări de case sau de terenuri, se menționează, foarte adesea, doar o adresă și un număr de telefon. De cele mai multe ori, însă, proprietarul (în cazul în care participă la discuții) te lasă în seama agentului ales de el să-l reprezinte. Birourile sînt adăpostite în vreo odaie modestă, ale cărei ferestre sînt împodobite cu fotografii ale unor case frumoase, cu vaste grădini, obiectul „unor afaceri recente” ale firmei (deși unele poze sînt de mult îngălbenite).

Un coleg de la Universitatea din Seattle, sosit și el dintr-o țară europeană, cu un contract pe un an de zile, mi-a povestit această întîmplare :

— Într-o zi, la telefon, o voce foarte melodioasă m-a întrebat dacă aș vrea să particip la o cină oferită de o asociație „pentru dezvoltarea unei regiuni din New Mexico”. Se prezenta și un film despre locurile acelea și, pe urmă, se făceau înscrieri pentru o călătorie „împreună cu soția” la Albuquerque. „Călătorie gratuită”, mi s-a precizat. Propunerea m-a tentat, pentru că nu aș fi avut niciodată destui bani să merg acolo și regiunea din sud-estul Statelor Unite mă interesa, oricum. Am avut slăbiciunea să accept. Peste cîteva zile, am primit o invitație scrisă. În seara cu pricina ne-am îmbrăcat frumos și ne-am dus la restaurant. Am fost întîmpinați de un tînăr surîzător care purta un sacou elegant cu

vestă și ceas de buzunar cu lanț de aur. Ne-a condus înăuntru, ni l-a prezentat pe un alt domn, tot cu vestă și ceas de aur, și ne-a așezat la o masă. Ne-am uitat în jur : mai erau 5 sau 6 perechi, în general — însă — oameni în vîrstă. Domnii aveau înfățișarea unor pensionari de treabă, cam stingheriți în hainele lor de sărbătoare ; doamnele purtau pălărioare roz. S-a făcut întuneric și vreme de vreun sfert de oră ni s-a prezentat un film despre regiune muntoasă, veșnic scăldată de soare, din jurul lui Albuquerque. Era acolo (am înțeles abia atunci) un teren pe care „asociația“ îl împărțise în parcele și-l vindea. Se vedeau noile case, construite de primii locuitori ai lui „Sunlight Village“, cum îl numiseră agenții imobiliari : case cu ferestre largi, grădini cu palmieri, cu alei umbroase, cu pajiști pe care perechile se plimbau, zîmbind fericite. Piscine, terenuri de golf și de tenis, un centru comercial elegant. S-a aprins lumina și chelnerii ne-au adus cîte o friptură de vacă cu cartofi prăjiți. Cam uscată, mi s-a părut mie ; dar, de !, se chema că eram invitat și nu se cuvenea să cîrtesc. Nevastă-mea, care înțelesese despre ce e vorba, n-a vrut să se atingă de mîncare. Îi venea să plîngă. Imediat după aceea, domnul care ne fusese prezentat (între timp se schimbase : își pusese o haină roșie, roșie de tot și o cravată verde), s-a urcat pe un mic podium și a întrebat : „Ei, oameni buni, v-a plăcut masa ?“. Toți au răspuns în cor : „Daaa !“. Noi am tăcut. Ne era grozav de rușine și tare am fi vrut s-o ștergem. Dar nu se mai putea. Domnul cel jovial și-a schimbat tonul și a început să ne explice cum e jefuit americanul de băncile mari și cum, din milă pentru banii cetățeanului de rînd, s-a gîndit el să-l ajute să-i investească într-o afacere avantajoasă. Și cinstită. Mai ales cinstită, a ținut el să precizeze. Cum, din toată America a ales New Mexico, pentru că acolo e o climă

uscată și sănătoasă, aer curat, de munte, nepoluat de nici o industrie. Cât de ieftine sînt parcelele vindute de „asociație“. Și a anunțat că, în seara aceea chiar, se vor pune în vînzare „ultimele parcele rămase“ și că, oricine va plăti 1/10 din valoarea unei asemenea parcele, va zbura gratuit pînă la Albuquerque, să-și vadă pămîntul. Și că, dacă nu-i va conveni, „ceea ce e greu de crezut“, va primi banii înapoi, fără ca „asociația“ să-i ceară înapoi costul călătoriei. Voiajul în frumoasele peisaje din New Mexico se spulbera, deci, pentru totdeauna. La masa noastră s-a și așezat un tînăr cu vestă și cu lanț de aur. Înainte de a ne fi lăsat să-i spunem ceva, a deschis un carnet voluminos, a întors spre el cartea de vizită cu care ni se marcaseră locul la masă și ne-a copiat numele. Ne-a vorbit și el îndelung despre avantajele investițiilor în valori imobiliare, ne-a precizat că are de vînzare trei categorii de loturi, de 10 000, de 7 000 și de 5 000 de dolari, și că de noi depinde ce vrem să alegem. Mărturisesc că, pentru o clipă, m-a bătut gîndul să plătesc un acout de 500 de dolari ; nu numai că suma era mai mică (nu cu mult, e drept) decît prețul a două bilete, dus și întors, pînă la Albuquerque, dar și pentru că aș fi scăpat de pisălogeala lui. Mi-a fost rușine de un asemenea gînd. Mi-a fost și teamă că ar fi în stare să mă obligă să plătesc toți banii și i-am spus că am venit doar pentru un an, ca oaspete al Universității Washington și că nu mă voi stabili în Statele Unite. „Dar asta nu vă împiedică să aveți și o frumoasă proprietate aici.“ „Am una acasă, în Italia“ — i-am răspuns. Și iar m-am gîndit că s-ar putea ca, pe temeiul unei știci cărui legi neștiută de mine, aș fi putut fi silit după plata acoutului, să achit un lot întreg, despre care — afară de filmul în culori Kodak din seara aceea — nu știam nimic. Și nici n-aveam bani, nici nu m-ar fi interesat vreodată să-l cumpăr.

Pentru că aveam de gând să mă întorc acasă, în Italia, la sfârșitul anului școlar. Fără să-și ascundă sila, domnul cu lanț de aur s-a ridicat și l-a adus pe un altul, cu păr alb, cu un aer mai distins, crezînd — probabil — că acesta o să ne poată convinge mai ușor. În timpul ăsta, cel în haină roșie s-a urcat din nou pe podium și ne-a anunțat cu un glas victorios : „Hei, oameni buni ! La masa numărul 3 (și toți s-au întors în direcția aceea, doar noi abia cutezam să ne privim) s-a vîndut un lot de 7 000 de dolari“. Apoi a adăugat : „Familia (și a rostit numele ca pe acela al unor oameni care merită să fie invidiați, pentru că și-au găsit fericirea), va zbura la Albuquerque. Și, așa cum s-a întîmplat în excursia trecută (a zîmbit amuzat), nici n-o să le vină să creadă că adevărul e chiar mai frumos decît filmul din seara asta“. Agentul cu păr alb a fost, însă, un om de treabă. Ne-a ascultat, a dat din cap și ne-a lăsat să plecăm. Cînd eram în vestibul, la garderobă, am auzit glasul cunoscut anunțînd : „Hei, oameni buni ! S-a mai vîndut o parcelă de 7 000 de dolari“. Pînă am ajuns acasă, am tăcut amîndoi, și eu și nevastă-mea ; cînd m-am aplecat să descui ușa, am auzit-o murmurînd. „Promite-mi că, atîta vreme cît vom mai rămîne aici, n-o să mai accepți nici o invitație la o excursie gratuită.“

„După ora șase“

Ziua de lucru a americanului se termină după-amiaza târziu, în jurul lui 5—5 și jumătate. Atunci se pornește refluxul spre suburbii, la fel de lent și de obositor cum fusese dimineata drumul spre slujbă. În mecanismul existenței cotidiene, masa de seară înseamnă primul moment al timpului petrecut în familie, cu prietenii, al răgazului care se cheamă *after six o'clock* — după ora șase.

Mai ales în orasele mici, americanii cultivă cu multă grijă cunoștințe întâmplător întâlnite în vreo vacanță, la o serbare populară, la o chermeză. Verbul *to socialize*, care înseamnă a ține casă deschisă și a accepta invitațiile altora, e rostit cu un fel de evlavie, cu un cuvânt din fondul lexical rezervat ceremoniilor. La un post al televiziunii newyorkeze apare un domn cu statură athletică, vorbind cu o convingere pe care o vrea contaminantă despre baia de aburi și sala sa de gimnastică, al căror principal avantaj e că „aici poți să-ți faci prieteni noi“. „Prieteni noi“ îți faci și la nu știu ce stațiune climaterică, și la „noul club de golf“ din cutare orășel, și printre membrii societății de binefacere pentru care ți se solicită talentul de croitoreasă sau de tîmplar de mobilă, și la clubul celibatarilor, și la școala de șoferi de camion, și în noile vile cu preț pipărat, pentru pensionarii cu dare de

mină. „Am venit aici cu un an în urmă, am cumpărat un apartament și nu mai vreau să plec nicăieri, pentru că mi-am făcut mulți prieteni” — declară, cu un zîmbet fotogenic, un domn cu înfățișare respectabilă, vrednică de crezare. O altă reclamă prezintă o gospodină cu figura evident speriată, cînd află că soțul ei a invitat musafiri chiar în seara aceea : mocheta din salon e pătată ; dar soluția e la îndemînă : închiriază o mașină de spălat covoare (asemenea mașini se închiriază cu un dolar pe zi, în toate marile magazine alimentare), cumpără detergentul X și seara își poate primi în liniște oaspeții, care-i admiră în secret mocheta impresionant de curată.

În jurul verbului *to socialize* s-a creat o adevărată mitologie domestică. Și, cu toate acestea, invitațiile la cină nu comportă neapărat preparative speciale : gazda nu are altă grijă decît să pună mai multe tacîmuri și să pregătească mai multe porții din mîncarea obișnuită a familiei. Cînd sînt invitați prieteni mai apropiați, masa se servește, tot ca de obicei, în bucătăria spațioasă și curată. În cele mai multe case americane, sufrageria e o odaie fără mari pretenții, folosită rar. Cînd, cu un prilej mai important, se dă o masă cu mulți oaspeți, se servește bufet cu fripturi reci, cu salate felurite și cu sosuri *fondue* aburind molcom pe spirtiere. Nu trebuie să existe vreun motiv pentru invitațiile la cina de vîncea sau de sîmbătă seara.

De multe ori, în *week-end* (mai ales în cele prelungite, de pildă de Ziua Muncii, în prima zi de luni a lui septembrie), două sau trei familii pornesc la munte sau spre țărmul Oceanului. Tarifele motelurilor nu sînt foarte ridicate, iar locurile de camping, unde poți să-ți montezi cortul contra unei taxe de 2—3 dolari, sînt numeroase. În multe asemenea locuri, în marginea pavajului aleilor sînt instalate niște prize la care poți să-ți

racordezi aparatul electric de prăjit pâine, sau radiatorul, sau aparatul de ras, sau pătura termogenă. Din loc în loc sint clădite vetre unde poți să-ți încălzești ceaiul sau să-ți prepari friptura. Stivele de lemne stau, frumos aliniate, la îndemîna excursioniștilor. Cîteodată (însă, aici taxele sint de 3—4 ori mai ridicate) sint trase conducte de gaze pînă în camping.

Generația tînă ră își manifestă disprețul față de aceste „excursii în toaletă de bal” ce te fac „să duci cu tine confortul mic-burghez de acasă” și să nu descoperi „virila frumusețe a naturii”. Pe cei tineri îi vezi purtîndu-și cortul în spate, mergînd fără să bage de seamă automobilele care trec pe lîngă ei, pe marginea drumurilor din munți. Marele necaz e că nu prea poți găsi un loc unde să te oprești fără să plătești taxe. Și unde, în *week-end*, să nu te trezești într-o nemaipomenită aglomerație de mașini, de rulote, de excursioniști grijulii să-și regăsească aici confortul de acasă. În afara țărcurilor înconjurate cu sîrmă, sint proprietăți particulare sau ale statului, unde chiar și oprirea de cîteva minute e interzisă, sub pedeapsa amenzii. De multă vreme, presa americană duce o campanie inversunată mai ales împotriva „plajelor particulare”. O țară cu țărmuri maritime întinse pe 20 de mii de kilometri, declară că trece printr-o ascuțită criză a plajelor publice. Cluburile cu cotizații costisitoare au acaparat mari suprafețe de nisip și le țin închise pentru cei care nu le sint membri. În alte părți, de exemplu în Long Island, în apropiere de New York, locuitorii unor orășele nu îngăduie să se scalde în oceanul lor celui venit din alt oraș. La un moment dat, chiar și unul dintre state (mi se pare Virginia) a vrut să instituie o taxă de cîteva cenți la intrarea pe plajă. Protestul a fost atît de violent, încît era să determine demisia guvernatorului. În unele state (în Oregon și în California) „împiedicarea accesu-

lui cuiva la ocean, indiferent prin ce mijloace“ e socotită a fi „împotriva legii“ și se pedepsește „cu închisoare sau cu amendă sau cu amîndouă“. Fac excepție doar suprafețele de plajă aflate în prelungirea unei proprietăți pe care e clădită o casă ; și, în unele orașe, numai în timpul cînd casa e locuită. Prin hotărîrea unor consilii municipale (a celui de la Santa Monica, de pildă, celebră stațiune de pe malul Pacificului, în California), e interzisă construcția vilelor sau a hotelurilor pe partea dinspre ocean a falezei.

Dar problema nu e încă rezolvată. Chiar și în statele unde, în ultimii ani, s-a adoptat o legislație potrivnică plajelor particulare, procedura legislativă e atît de greoaie, manevrele proprietarilor atît de abile, încît nu se întrezărește momentul doborîrii stîlpilor cu inscripții amenințătoare : „Accesul interzis ! Proprietate particulară ! Contravenienții vor fi aspru sancționați !“.

Poate că nicăieri nu se pot observa mai bine reminiscențele moralei puritane decît pe plaja americană. De la un an, un an și jumătate, fetițele sînt obligate — de niște inflexibile legi nescrise — să poarte costum complet de baie. Chiar și în piscina din spatele casei. Am fost invitați odată la familia unei studente de-ale mele, soția unui inginer, care locuia într-o foarte elegantă casă din Palos Verdes, stațiune a bogătaşilor, lîngă Los Angeles, în drumul spre San Diego. Aveau trei fetițe, cea mai mare de opt ani, cea mai mică de zece luni. Așa cum se întîmplă în multe familii din Statele Unite, copiii erau învățați de mici să înoate. Era uimitor s-o vezi pe cea mai mică dintre fetițe cum luneca prin apă, fără să se teamă deloc, îndreptîndu-se pe rînd spre surorile ei, apoi spre maică-sa, spre taică-său și iar spre celelalte două fetițe. Minute în șir, fără să obosească. Erau și ea și, bineînțeles, surorile

ei, îmbrăcate în costume de baie cu volănașe. S-ar fi socotit o abatere indecentă de la legile comportării normale, dacă n-ar fi purtat sutiene.

Ceea ce-i totuși comic, e că în 1971 sau '72, mișcarea pentru drepturi egale ale femeilor a obținut în California dreptul de a umbla fără bluze; vehementelor luptătoare feministe li s-a părut că obțin astfel o victorie decisivă împotriva „masculilor șovini”. S-au plimbat așa, o vreme, pe străzi pînă ce s-au plictisit și ele și trecătorii, și pînă ce toată lumea și-a dat seama că, totuși, dincolo de legi (pe care Curtea Supremă a Californiei le-a cercetat cu seriozitate multă vreme, pînă cînd a descoperit că nu există nici un temei care să declare anticonstituțională lepădarea bluzei în plină stradă), dincolo — deci — de orice lege juridică, există una estetică a cărei încălcare poate avea urmări la fel de grave. Și, destul de repede, feministele californiene s-au îmbrăcat din nou.

În perioada vremelniceii lor victorii, plajele Statului-de-Aur arătau foarte ciudat: fete de doi și trei ani purtînd minuscule costume de baie, în vreme ce la cîțiva pași mai încolo, tinere doamne demonstrau cu ostentație că au lepădat prejudecățile...

Multă vreme s-a spus că americanul e aproape indiferent la frumusețile propriii țări și că n-are decît vocația turistului în țări străine. Cu toate că, și în această privință, există o întreagă literatură ironică, scrisă nu numai de europeni, dar — de la Mark Twain înapoi — și de americani. Se povestesc nenumărate anecdote despre cei care vizitează monumentele Europei cu ghidul în mînă și nu observă decît detaliile indicate în paginile cărțuliei cu coperte cartonate (fără îndoială, proverbiala încredere în păreriile specialistului). Despre alții, străbătînd bătrînul continent în fuga trenului pentru care și-au procurat, grijulii, bilete mai ieftine puse în vînzare la birourile de

voiaj din Statele Unite („Dacă mâine e miercuri, înseamnă că azi e Bruxelles“). Despre dezamăgirea bogătaşilor veniți în Europa, pentru că o asemenea călătorie a devenit un ritual obligatoriu, la fel ca și fracul la ceremonia depunerii jurământului de către primarul orașului. („Cum ?, se întrebă nemulțumit un milionar texan într-o anecdotă adesea reluată : Am și ieșit din Belgia ? La mine acasă îmi trebuie două zile să traversez Texasul“.) Imaginea turistului corpulent, cu pantaloni scurți, cu sandale încălțate direct pe piciorul gol, cu cămașa cu imprimeuri mari, violent colorată, încărcat cu aparate de fotografiat, binoculi și port-harturi, însoțit de o doamnă la fel de amplu elădită, apărându-și ochii cu un cozoroc purtând reclama firmei Coca-Cola, a fost immortalizată de pictorii și sculptorii generației pop-artului.

De un timp încoace, însă, excursiile în străinătate au devenit mult mai frecvente. Pe lângă companiile aeriene care au instituit tarife mult reduse pentru excursiile în Europa, în Africa, în Asia, pretutindeni în lume, s-au înființat altele specializate în curse *charter*, cu prețuri scăzute, oferite celor care pleacă doar pentru câteva zile și — plătind puțin — se mulțumesc cu puțin. Dar s-a băgat de seamă că accidenteale acestor avioane sînt mult mai dese, că organizatorii nu au întotdeauna scrupulul de a închiria aparate bine puse la punct, revizuite cu grijă, ci le aleg pe cele mai vechi și mai ieftine. Victimele au fost, cele mai adesea, studenții, cei care își calculează cu multă grijă fiecare ban, și sînt tentați — de aceea — de tarifele societăților de transport apărute, uneori, peste noapte.

Începînd de prin februarie, în paginile de anunțuri ale ziarelor apar stăruitoare invitații la călătorie. Unele foarte scumpe (există o agenție de voiaj specializată în organizarea de vînători de lei în Africa, în traversări ale

junglei din vreo insulă a Oceaniei ecuatoriale, în călătorii cu cămila prin deșerturile Arabiei, în coborîrea cu luntri ușoare a râurilor năvalnice din munții Noii Zeelande, în ascensiuni în podișurile Afganistanului, vizite la vechile cetăți din Iran și din Mesopotamia, în Yucatan și în Țara de Foc). Se călătorește, însă, mult și în cuprinsul Statelor Unite. În orice caz, mult mai mult decît acum două decenii.

Grija pentru încurajarea turismului se vedește în dezvoltarea industriei de cărți poștale ilustrate și a diapozitivelor. E destul să compari o fotografie tipărită (chiar și în culori) prin anii '50 cu una mai recentă. Firma „View-Master“ care produce aparate și diapozitive stereoscopice desface anual peste 20 milioane de bucăți din acele binocluri de celuloid, înăuntrul cărora descoperi imagini în relief ale celor mai frumoase locuri de pe întinsul Statelor Unite. Camerele de comerț ale diferitelor state publică și ele reclame, invitînd turiștii să-și petreacă *week-end*-urile și vacanțele în ținuturi pe care le descriu cît mai poetic le stă în putință; și e destul să trimiți o carte poștală ca să primești broșuri tipărite cu multă acuratețe, cu fotografii (e drept de un pitoresc adesea convențional), hărți, informații asupra locurilor pitorești, a hotelurilor și motelurilor, a temperaturii și umidității în lunile de vară și de iarnă, a locurilor istorice, a prețului benzinei, pîrtilor de schi și a plajelor. Chiar și statele din Marile Cîmpii din întinsele și monotonele cîmpii, Dakotele, Iowa, Nebraska, Minnesota, Kansas, Missouri știu să ofere priveliști admirabile în broșurile lor turistice.

Există obiceiul ca pe plăcile cu numerele de circulație ale automobilelor să se graveze și „porecla“ statului respectiv. Unele păstrează numele tradițional, consfințit în urmă cu un secol sau două: New Yorkul se cheamă, de exemplu, „Statul Imperial“. Altele își

afirmă, cu un fel de severitate, statutul politic : orașul Washington e, simplu, „Capitala Națiunii“. Altele evocă niște împrejurări politice : Delaware (cel dintîi care a ratificat noua Constituție, în 1787) e „Statul de la care a pornit o națiune“, Illinois (unde s-a născut unul dintre cei mai de seamă americani) e „Țara lui Lincoln“, Utah e „Țara mormonilor“. Alintate : minusculele Rhode Island e „Micuța Rhody“. Poetice : California — „Statul de aur“ ; Oregonul — „Miraculosul ținut al Pacificului“ ; Washingtonul — „Statul veșnic verde“ ; Kentucky — „Țara ierburilor albastrii“ ; Florida — „Ținutul soarelui strălucitor“ ; New Jersey — „Statul-grădină“ ; Minnesota — „Cele 10 000 de lacuri“. Lăudăroase : Louisiana — „Paradisul sportivilor“. Orgolioase : Alaska — „Avîntul spre miazănoapte“. Glumețe : „Oklahoma e O.K.“. Antipoetice : Idaho — „Faimoșii cartofi“. Sau, pur și simplu, pedagogice : Ohio — „Ți-ai legat centura de siguranță ?“.

Mi s-a spus că obiceiul e recent și că ar coincide cu momentul în care americanul și-a descoperit propria țară. Că poreclele adăugate pe plăcile de metal n-ar avea alt rost decît să cheme într-un fel sau altul luarea-aminte asupra atracțiilor turistice din fiecare stat al Uniunii. Că la început, inscripțiile erau, fără nici un fel de excepție, astfel formulate, încît să-i invite pe turiști în diversele colțuri ale țării și că abia mai tîrziu un asemenea mod de reclamă a dispărut, lăsînd locul altora, mai eficiente. S-a uitat între timp, zice-se, rolul de reclamă al unei asemenea inscripții și ea a fost, în multe cazuri, schimbată. S-ar putea să fie așa. Oricum, sînt convins că turismul n-a făcut decît să activeze orgoliul local latent : o adevărată competiție s-a pornit între statele Americii. Se construiesc, cu sprijinul administrației, tot felul de hoteluri și de moteluri, se amenajează pîrtii pentru sporturile de

iarnă, malurile marilor râuri sînt transformate în plaje și în parcuri. Se asfaltează mii de kilometri și automobilul ajunge pînă aproape de vîrfurile munților, departe, printre dunele colorate ale deșerturilor Californiei și Nevadei, printre canioanele Arizonei și Utahului. Pînă acolo unde, cu vreo două decenii în urmă nu veneau decît expedițiile geologice sau rarii drumeți, călare pe catîri. S-au construit aeroporturi, s-au excavat lacuri artificiale. Societățile pentru apărarea mediului ambiant au ripostat, publicînd la rîndu-le broșuri și afișe care dezvăluie degradarea priveliștilor naturale, nepăsarea celor ce, în căutarea unor cîștiguri substanțiale, aduc zgomotul motoarelor, mirosul de benzină arsă, zarva turiștilor și maldărele de ambalaje metalice pînă în locurile unde America își păstra nealterate frumusețile dintru începuturi, de dinainte de sosirea oamenilor albi. Specii rare de animale și de arbori sînt amenințate să dispară. După ce a fost vînat cu nesăbuintă pînă pe la începutul acestui secol, bizonul Marilor Cîmpii a început să fie apărat de o legiuire aspră, oprindu-se sub grele pedepse cu închisoarea și cu amenzi mari uciderea sau rănirea vreuneia dintre aceste vietăți care însuflețeau vechile legende ale indienilor (în religia unor triburi ea era zeul suprem, creator al pămîntului și al apelor) și pe cele ale pionierilor din Vestul Îndepărtat. A urmat o creștere lentă dar continuă a numărului bizonilor. Pînă pe la începutul anilor '50.

Iată albumul publicat, cu puțin înaintea celui de-al doilea război, la o mare editură din Boston : *Frumusețile naturii americane*. Era vremea în care bizonii, tigrii de munte, urșii cenușii păreau că nu mai sînt amenințați de nimeni ; nu-i mai urmăreau decît aparatele de fotografiat. Iar peisajele sălbatice din Montana și Wyoming erau tulburate, pe atunci, numai de echipele de filmare

ale westernurilor. Se deslușește în fotografiile acestea un fel de mândrie a oamenilor care respirau aerul întinderilor unui întreg continent. Cîteva cuvinte dintr-o cuvîntare a lui Sandburg sînt puse drept motto : „Țară a vastului cer, unde trăiesc specii de vietăți și de plante necunoscute în alte părți. Tezaururile unei naturi nemînjite de fum, pe care se cuvine să le apărăm, pentru că ele dau temei conștiinței noastre de popor“.

Un alt album, publicat după treizeci și cinci de ani, la aceeași editură bostoniană. Titlul e schimbat : *Frumuseți care se risipesc*. Dealuri golașe, cu trunchiuri amputate de copaci, retezate — parcă — de exploziile nenumăratelor obuze. Cimpii răscolite de excavatoare, deschizîndu-se asemenea unor imense răni ale pămîntului. Țărmuri de lacuri năpădite de mii de pești uciși de reziduurile azvîrlite în apă de uzinele construite în apropiere. Plăcuțe fixate pe malul unor rîuri : „Scăldatul interzis ! Pericol de otrăvire !“. Grămezi de automobile strivite care taie, tragic, orizontul unor pajiști cu pete mari de iarbă uscată, ca de pecingine. Pescăruși cu penele năclăite de păcura scursă în ocean. Clinuri de munte erodate de drumurile miniere, în marginile cărora căprioarele pasc iarba rară, îngălbenită înainte de vreme. Brazi cu ramurile întinse zadarnic prin aburii veninoși, aduși de vînt dinspre marile instalații ale unor uzine chimice. Și — mai tragic decît toate — chipul unor copii dintr-un orășel al Pennsylvaniei, în aerul căruia plutesc firușoare microscopice de asbest : obraji alungiți de boala nevindecabilă, ochi triști, obosiți, întrebători. Motto : „Se risipesc frumusețile unui continent, ucise de mîna lacomă de profituri. Văzduhul se preface în otravă, apele rîurilor în țîței. Orizonțurile pîlpîie, apocaliptic, amenințător. Zvîrcolindu-se în agonie, natura se întoarce împotriva omului“. Semnează Norman Mailer.

Șoseaua 190 taie de la răsărit spre apus cutremurătoare Vale a Morții din California. Nisipuri încinse, dune impietrite în forme fantastice, coline de prundiș prăvălindu-și culorile sub soarele fierbinte. La ghereta de la intrarea pe teritoriul acesta cu nume teribil, ți se înmânează o broșură în care urîndu-ți „Bun venit în cel mai fierbinte loc al pământului“, administrația îți propune să profiți de campingurile instalate „la îndemîna tuturor“, de vizitarea organizată în „tururi care au loc de patru ori pe zi“ — a „celor mai extraordinare locuri din Valea Morții“, de piscinele adăpostite sub umbrare „unde aerul condiționat păstrează o temperatură plăcută“. Să vizitezi prăvăliile cu suveniruri unde se vînd flacoane cu nisip, articole alimentare și gheață, „motelurile confortabile“, restaurantele și bufetele. Valea Morții a devenit un loc al turismului „drive-in“, unde, pe alocuri, povîrnișurile de nisip abia se văd în spatele prăvăliilor și a bufetelor cu hamburgeri.

Acțiunea societăților de protecție ecologică are drept obiectiv și opoziția față de „orice delict împotriva frumuseții naturale“. Pe străzile New Yorkului și ale altor mari orașe, grupuri de tineri împart broșuri ce explică împrejurările în care peisajul american a fost atît de grav deteriorat de comercialism. Se strîng semnături în reviste de mare tiraj, se publică apeluri pentru apărarea naturii; televiziunea transmite documentare privind „ruinarea frumuseților naturale“. Se pare că unele rezultate au început să se ivească și că, de acum înainte, potrivit unor legiuri recente, întreprinderile industriale vor trebui să obțină aprobări pentru construcția noilor uzine, numai după ce se va cerceta amănunțit efectul asupra naturii înconjurătoare, modul în care clădirile se armonizează cu peisajul.

Una din urmările acestei campanii este tot mai frecvența evadare din oraș, la aer curat. Și nu numai în zilele sfârșitului de săptămână: uneori primăvara sau toamna, imediat după cină, familia iese să se plimbe în parc. Sau cu automobilul, în împrejurimi. O răspîdită publicație observa acum cîțiva ani: „Mitul televizorului a pălit mult. Statisticile din anii '50 demonstau că oamenii își petreceau 5—7 ore pe zi în tovărășia cutiei cu imagini. Astăzi, americanul nu se uită mai mult de 14—16 ore, în medie pe săptămână, la programele televizate. Nici copiii nu mai sînt sclavi ai televizorului: le-a rămas, însă, simbăta de dimineață cînd, de pe la 8 la 12, nici unul nu se desparte de ecranul cu desene animate. Răsucesc neobosiți butoanele și sar de la un program la altul. În cursul săptămîinii, în fiecare seară, ei au un serial preferat. Dar sînt, tot mai des, atrași de activitățile în aer liber. Se face mai mult sport decît în generația de acum 25—30 de ani”¹.

Două sînt cusururile reproșate programelor pentru copii ale televiziunii: monotonia și violența. După un timp, aventurile personajelor din felurite seriale încep să semene între ele, fantezia lui Superman devine previzibilă. Eroii își fac prea adesea dreptate cu pumnul, cu pistolul sau cu sofisticatele arme ale viitorului, pulverizîndu-i pur și simplu pe adversari. Campania declanșată împotriva violenței pe micul ecran i-a atins și pe bravul Popeye, și pe șoricelul ce-și bate joc de pisică, și pe cocoșul care pune fitilul dinamitei în viziuna eternului său dușman, vulpoiul. Dar, dincolo de asemenea exagerări ale adversarilor violenței (s-a remarcat, pe bună dreptate, că în felul acesta ar trebui interzise și poveștile din *O mie*

¹ *Sports Illustrated*, 43/1973, p. 37.

și una de nopți, și Ulenspiegel, și basmele folclorice din mai toate țările, pentru că pretutindeni cei răi sînt pedepsiți cu sabia sau li se pune la cale o usturătoare păcăleală), e mai presus de orice îndoială că apologia celui tare înscamnă adesea admirația pentru puterea lui de a-l lovi pe cel care-i stă în cale. Box, karate, judo, kung-fu — acestea sînt, de fapt, numele adevăratelor personaje ale serialelor. Noutatea e adusă de tehnica loviturilor.

Între filmele de acțiune, violente prin firea lucrurilor, și cele didactice, moralizatoare, unde intriga e înlocuită de lungi discursuri, casele de filme ezită, fără să fi ajuns întotdeauna la vreo soluție. Și, cred, nici nu se poate ajunge la o soluție. Detectivul (sau, în mai recente seri-ale, polițistul) are obligația să descopere un criminal, se războiește cu el, îl pîndește și — dacă cel urmărit trage — trebuie să riposteze. Cu pistolul. Pentru că, în măsura în care rămîne fidel întîmplărilor de pe străzile marilor orașe, scenaristul evocă violența — realitate necontestată, nici de sociologi, nici de statisticieni. E drept, în cele mai multe cazuri, serialul de televiziune o exagerează. Dar n-o inventează.

Sociologia culturii discută cu aprindere influența programelor de televiziune asupra vieții cotidiene a americanului. Mai ales cele petrecute după 1949, cînd — după cum crede un comentator atent și informat, John Brooks — s-a produs „explozia televiziunii”¹. O tehnică pusă la punct și introdusă experimental în unele orașe încă din anii '30 ; dar, mai întîi războiul, apoi perioada tulbure care i-a urmat, au ținut-o în loc. În 1948, în întreaga țară nu erau nici douăzeci de stații de emisie și nici măcar un aparat la mia de locuitori. După aceea, pentru motive

¹ John Brooks, *The Great Leap. The Past Twenty-five Years in America*, New York, 1966, p. 161—165.

aparent inexplicabile, americanii au început să-și instaleze televizoarele cu un fel de febrilitate : cîte un sfert de milion de aparate în fiecare lună.

Televizorul, „lux al săracului“, aducea în comunitățile cele mai izolate din Marile Cîmpii, din Munții Stîncoși, din văile fierbinți ale Sud-Estului, mirajul Hollywood-ului, înfățișarea incredibilă a străzilor New Yorkului, o lume necunoscută, strălucitoare, atît de îndepărtată de grijile zilnice ale fermierilor și ale gospodinelor, obligați la o existență mărunță, închisă de un orizont strîmt, neschimbat de-a lungul unei întregi vieți. Ecranul de sticlă nu era doar un miracol tehnic, era — pur și simplu — oglinda unei alte lumi. În orașele unde pînă atunci se aduceau doar două filme pe săptămînă și unde evenimentul cel mai important era meciul de baseball dintre *Leii* și *Tigrii* școlii locale, oamenii începeau să viseze la o lume a acțiunii, a emoției, a pasiunii. Pentru mulți dintre ei, valorile statornice ale Americii se păstrau în așezările pașnice, cu oameni muncitori și modești ai regiunilor rurale ; dar ei priveau programele televiziunii, reclamele cu detergenți și parfumuri, filmele cu cowboy și cu gangsteri, finalele campionatelor studențești de fotbal. „Un studiu întreprins în 1950 scotea la iveală faptul că mulți elevi ai cursului inferior de liceu își petreceau 27 de ore pe săptămînă în fața televizorului.“¹ La început, dificultățile tehnice au împiedicat transmiterea unor programe sportive în aer liber ; ceasuri în șir, după-amieze întregi se transmiteau întreceri ale popicarilor și meciuri de lupte libere — de fapt, spectacole bine puse la punct de manageri întreprinzători. Loviturile violente, mîinile răsucite din umăr, țipetele de durere, strigătele amenință-

¹ John Brooks, *op. cit.*, p. 162.

toare, fețele tumefiate, nasurile strivite, urechile smulse, picioarele întoarse din coapsă sînt — mi s-a spus de multe ori — trucuri ale unor actori bine antrenați, într-un spectacol în care rolul cîștigătorului a fost distribuit cu multă vreme înainte.

Deși mi-e foarte greu să pricep cum se poate truca, sub ochii miilor de spectatori și de telespectatori, ațintiți spre dreptunghiul inundat de lumină, pumnul lovind în plin buzele din care curge, totuși, sînge adevărat. Sau mișcarea aceea înspăimîntătoare a trupului deformat de mușchii năpădind umerii, brațele, gamba, a trupului ce se zvîrcolește dureros sub șocul adversarului care sare de pe corzile ringului, în picioare, de-a dreptul peste pîntecele și pieptul celui căzut pe podele. Sau vinețala ce urcă în obraji, pleoapele umflate, gîfiiatul celui căruia competitorul îi răsucește, metodic, în jurul grumazului frînghiile ce înconjoară podeaua de scîndură. Sau bufnetul sinistru al țestei lovite de dușumea, atît de puternic, încît praful îi îneacă pe spectatorii din primele rînduri. Am impresia, însă, că aceste sălbatice confruntări nu-și mai găsesc ospitalitate în programele stațiilor mai importante, că nu mai sînt găzduite decît de posturile periferice, acelea care supraviețuiesc dînd întruna reluări ale unor vechi filme siropoase și ale unor obscure seriale de acum 8—10 ani, programe naive ale unui prestidigitator local și sfaturi pentru gospodinele care vor să se perfecționeze în arta decorațiilor din hîrtii decupate.

Și totuși, chiar dacă loviturile sînt truate, chiar dacă se presupune că publicul unui asemenea spectacol știe că totul e aranjat dinainte, surprind strigătele entuziaste ce însoțesc fiecare lovitură ce-și atinge ținta, țipetele admirative ale doamnelor, urmînd fiecărui răcnet dureros al celui izbit în ring. Erau doi asemenea luptători care păreau a fi cei mai frecvenți participanți la întrecerile de

wrestling, nume purtat de sportul răsucirii picioarelor și al zdrobirii nasurilor : unul, purtînd mereu o cagulă roșie, om fără indentitate, fără fizionomie : nu puteai să-l vezi cum se schimonosește de durere cînd i se lovește bărbia cu genunchiul și cînd oasele cotului i se întorc pe dos pînă se aud cum pîrîie ; celălalt, un colos cu bărbiță rară, cu ochi oblici, de tătar, cu țeasta rasă și unsă cu untdelemn, protestînd la orice lovitură primită, văicărindu-se publicului în frînturi de propozițiuni rostite cu un puternic accent străin (pe care îl suspectez a fi contrafăcut, pentru a sugera exotismul). Aceștia păreau că sînt profund detestați de public, pentru că ori de cîte ori singele curgea pe fața tătarului (oare era și acesta un truc ?) sau omul cu cagulă urla de durere, cu degetele strivite pe rînd, sala izbucnea în strigăte de bucurie.

E uimitor să-i vezi pe oamenii aceștia calmi și amabili, care se invită, zîmbind, să treacă înainte la încrucișările șoselei, care așteaptă la volan minute în șir, fără să se enerveze, fără să se supere, pînă cînd lungul șir de automobile din față își face loc să se scurgă pe autostrada aglomerației de sfîrșit al săptămînii, cum sar de pe scaun, îndemnîndu-i pe rînd pe cei din ring să se lovească fără cruțare. Doamnele care-și surid pe stradă și în metrou, cu o politețe placidă, sînt de nerecunoscut în sala înecată în fum de țigară : strigă, înverșunate, îi îmboldesc pe luptători, izbucnesc în urale cînd tătarul se prăvălește în mijlocul ringului și i se aude fruntea sunînd lugubru pe podele. De unde vine această nebănuită violență ?

În aristocraticul Boston, am văzut la un post de televiziune alt spectacol, după cum mi s-a spus, de asemenea regizat. Inocentele, copilăreștile patine cu roțile se transformaseră pe nebănuite în niște unelte ale brutalității. Pe o pistă de scînduri, două echipe se întreceau într-o cursă de urmărire. Cîteva ture, sportivii se roteau liniș-

tiți, pîndindu-se pe sub căștile metalice, asemănătoare celor purtate de automobiliști. Totul se petrecea în liniște, fiecare pîrind a-și căuta un culoar pe care să lunece, luîndu-le înainte celor din cealaltă echipă. Pe urmă, la fluierul arbitrului, un vînt rău se abătea asupra tuturor : cu umărul, cu brațele, cu genunchiul, toți își făceau loc ; împingeau, trăgeau, loveau, îi doborau pe cei din față. Se prindeau de mină cîte doi și, făcîndu-și vînt, se aruncau cu toată puterea în adversari. Uneori, cel căzut era lovit cu îndărătnicie, cu ghetetele armate cu patinele grele. Atunci, în sfîrșit, arbitrii intervineau și, cu multă greutate, îi trăgeau deoparte pe cei încleștați în bătălie. Jucătorii se învîrteau, așteptîndu-și răzbunarea ; și o găseau fără greutate. Își scoteau casca, prefăcîndu-și-o într-o armă, cu care loveau zdravăn. Își prindeau adversarul, îl răsturnau peste corzile împrejmuirii și-l scuturau îndelung, ca pe un sac gol. Și, pe cînd celălalt se zvîrcolea și dădea zadarnic din brațe ca un naufragiat gata să se înece, sala striga, în extaz. Uneori, echipele se opreau din cursă și se preocupau doar de izbirea reciprocă ; atunci spectatorii (și mai ales spectatoarele) erau în culmea entuziasmului.

Spectacolul cel mai întristător îl constituie, însă, întrecerea echipelor feminine. Singurul amănunt feminin în toată înfățișarea acestor fapte vînjoase, cu mîini mari, cu umeri puternici, sînt pletele care cad, fluturînd, pe sub casca de plastic. Încolo, reprezentăția se repetă întocmai. Loviturile bufnesc, la fel de dureroase, adversarul e zgîlțit peste frînghiile din jurul terenului, cu aceeași energie. Și sala strigă, își agită pumnii, cu aceeași poftă a violenței spectaculoase.

Meciurile de box (arena cea mai cunoscută a rămas tot tradiționala Madison Square Garden) nu se transmit la

televizor. Cîteodată, companiile de televiziune prin cablu cumpără drepturile unei asemenea transmisii și le revînd, cu prețuri pipărate, unor rețele de hoteluri sau unor proprietari de mari săli de spectacol : biletele de intrare pot costa pînă la 10—15 dolari și partida e proiectată pe ecrane gigantice, în strigătele pătimașe ale miilor de telespectatori.

Dar americanul își poate petrece uneori trei sau patru ceasuri în șir stînd în fața cutiei cu imagini ca să privească o partidă de golf ; atmosfera e calmă, atît de calmă, încît aproape că anulează spectacolul. Însă (mai ales dacă e proprietar al unui aparat în culori) privitorului îi place liniștea pajiștilor netede, mărginite de zvelte dumbrave de mesteceni și de ochiuri de apă, abia înfiorate de vînt ; concentrarea îndelungată a jucătorului care-și țintește lovitura, mișcarea largă, rotată a brațului ; ceremonialul umbrelor multicolore de soare care se mută în vesel cortegiu dintr-un loc în altul al vastului cîmp de joc ; seriozitatea cu care sînt alese bețele cu capăt strălucitor din tolbele roșii, și verzi, și galbene și sînt cumpănite cu grijă, înainte de a se așeza, abia atingînd firele proaspăt cosite ale ierbii, lîngă mingea albă.

Cum se explică transformarea febrilității aproape sălbatice a spectatorului de *wrestling*, de box sau de întreceri pe patine cu roțile, în pașnica admirație pentru jocul de golf ? Să fie oare o chestiune de temperament ? O nevoie a compensațiilor ? O răzbunare a placidității ? Sau, dimpotrivă, obosit de violența care marchează viața orașului american, spectatorul își caută în spectacol un moment de răgaz ? Sau toate astea la un loc ?

Deși sezonul de fotbal e foarte scurt, din septembrie pînă la Anul Nou — cînd se joacă finalele — sportul acesta are cei mai mulți spectatori. Inaugurarea unui stadion e un eveniment la fel de important ca și deschiderea unui

teatru și ziarele îl discută zile în șir, ca pe un fapt vrednic de toată luarea-aminte. În urmă cu un deceniu, la Universitatea Columbia s-a organizat un simpozion consacrat acestui sport și implicațiilor lui în psihologia americanului. „În multe privințe, fotbalul profesionist nu poate fi comparat cu alte sporturi; pentru nenumărați spectatori, el e cea mai deplină expresie a ceea ce înseamnă miezul tuturor sporturilor. Nici un alt sport important nu depinde atât de mult de forța brută, nici de o strategie atât de complexă și subtilă. Jucătorilor nici unui alt sport nu li se cere o gamă atât de largă de calități, o specializare atât de precisă; și nici o forță athletică atât de puțin diferențiată, un trup atât de puternic, capabil să reacționeze atât de prompt la contactul cu adversarii. Nici unul nu e atât de primitiv, de subtil, de american.“¹

Fotbalul e, înainte de toate, un joc la care cineva participă în mod instinctiv și „numai de dragul de a realiza o activitate completă“². Un sport „întemeiat pe scopuri colective și nu pe isprăvile unui singur individ, ca alpinismul. Reclamă forță athletică, nu ca alte sporturi care, din pricină că nu cer decât precizie și răbdare, sînt prea aristocratice, ca — de pildă — croquetul. Între toate jocurile, el e un sport, și între sporturi este cel a cărui desfășurare înseamnă violență, și violența e aceea care-i aduce glorie“³.

În unele sporturi — baschet, baseball — violența (s-a amintit la simpozionul de la Columbia) e întâmplătoare și se sancționează. În altele — în hochei, de

¹ George Stade, *I've Been Reading. Game Theory*, în „The Columbia University Forum.“ Fall 1966, vol. IX, nr. 4, p. 40.

² Ralph Long, *The New Sports*, în „Sports Illustrated“ nr. 36, 1973, p. 113.

³ George Stade, *op. cit.*, p. 41.

exemplu — e incidentală, iar în cursele de automobile e accidentală, în sensul exact al cuvîntului. Sporturile definite de violență sînt fotbalul, luptele cu tauri, boxul. Dar într-o corrida omul e confruntat cu un biet animal întăritat și speriat, iar meciul de box sau de fotbal pune față în față doi indivizi sau două echipe. Aceasta — spunea un psiholog al spectacolului sportiv¹ — constituie diferența esențială, vrednică a fi luată în discuție. Un sportiv care comite o iregularitate într-o întrecere individuală „e copleșit de rușine“; cel sancționat într-o competiție între două echipe „se simte vinovat pentru greșala comisă, nu numai față de el însuși, ci și față de cocchieri și de susținători“. Eșecul în fotbalul american e comentat, aproape întotdeauna, ca un eșec al jucătorului lipsit de curaj și, din acest punct de vedere, doar în lupta cu taurii învinsul mai poate fi înconjurat atît de repede de uitare și de dispreț.

Fotbalul a prilejuit îndelungi comentarii, mai multe și mai pretențioase decît oricare alt sport. E socotit sportul național al americanilor, nu numai pentru că nu se mai joacă aproape nicăieri în lume (canadienii, australienii sînt — cel puțin deocamdată — cam singurii elevi silitori ai maștrilor din Statele Unite). Nu numai pentru că, ori de cîte ori pleacă să se plimbe într-un parc, împreună cu copiii, orice tată american își ia cu sine mingea ovală și tare, iar amintirile vieții de colegiu sînt întotdeauna legate de performanțele tînărului fotbalist: în camera lui de lucru își păstrează cu o înduioșătoare mîndrie fotografia de odinioară, în tricou larg, prins în cîngătoarea pantalonilor strînși pe picior, pînă sub genunchi, cu casca ținută marțial în mînă, ca o chivără de cavalier.

¹ Michael T. Terry, *What Is Sport*, New York, 1970, p. 36.

Sportul acesta — explica un sociolog¹ — corespunde cel mai deplin scopurilor unei societăți întemeiate pe acumulare. Jocul se bazează pe însușirea unui *teritoriu*, luat prin forță, într-o înfruntare nemiloasă cu un adversar la fel de hotărît să cîștige un teren „privit ca o proprietate particulară”. Într-un interviu televizat al lui Norman Mailer, prin vara lui 1970, fotbalul și agresivitatea cu care fotbalistul încearcă să-și însușească *teritoriul* adversarului erau comparate cu instinctul masculului din diverse specii de jivine care atacă, mînat de un surprinzător de limpede simț al proprietății. Echipamentul însuși — observa Mailer — amintește de podoabele de pene superb colorate care tălmăcesc forța și frumusețea bărbătească. Crampoanele îl fac mai înalt. Pernițele ce-i protejează coapsele accentuează linia elegantă a piciorului. Mușchii sînt evidențiați de croiala îngustă a materialului superelasic din care sînt făcuți pantalonii. Apărătorile umerilor — largi de cîte 15--20 de centimetri — dau, prin contrast, mai multă suplețe taliei. Iar casca, întotdeauna împodobită cu culorile clubului, nu numai că proporționează statura sportivului și-i dă o înfățișare războinică, dar, ascunzîndu-i fața, îl transformă într-un fel de simbol anonim al agresivității. „Fotbalistul îmbrăcat în complicata-i uniformă impresionează ochiul într-o rapidă succesiune de imagini : mai întîi, o fantomă iscată din îndepărtatele umbre ale paleoliticului apoi, o premoniție a epocii astronautilor.”²

Un amănunt care nu poate fi neglijat, e că fotbalul profesionist a devenit una dintre cele mai rentabile afaceri ale Americii contemporane. Nu de mult, un băiețandru

¹ Robert Ardrey, *The Territorial Imperative*, New York, 1963, p. 158.

² George Stade, *op. cit.*, p. 41.

de 20—21 de ani, a semnat abia la câteva zile după absolvirea unei obscure universități dintr-un oraș încă și mai obscur, un contract pentru 950 000 de dolari cu una dintre cele mai cunoscute echipe de pe Coasta de Est. Industriașii investesc milioane în echipele de fotbal, ca în orice afacere de la care așteaptă profituri însemnate. Jucătorii devin proprietatea conducerii clubului, sînt vinduți, cumpărați, schimbați, și perioada transferurilor devine una dintre cele mai active perioade de investiții și de calcule ale proprietarilor. Pentru fotbalistii cu un sezon mai slab, o asemenea perioadă se poate încheia trist de tot : proprietarii îl vînd, la un preț cît de cît convenabil pentru ei, unei alte echipe de la celălalt capăt al țării. După ani de zile în care își puseseră la punct gospodăria, ei pleacă să-și ia viața de la început ; o altă slujbă pentru soție, o altă școală pentru copii, alți vecini, alte obiceiuri locale, ce trebuie neapărat respectate.

Pasiunea pentru statistică a americanului își află aici un sens practic. La sfîrșitul oricărui joc, afli cîți yarzi a fugit cu mingea în brațe fiecare jucător, cîte pase bune a dat, cîte a recepționat, ce lungime totală au avut loviturile lui în tușă, cîte puncte a marcat, de cîte ori și-a împiedicat adversarul să marcheze. Jucătorii sînt prețuiți pe temeiul acestor cifre reci, inflexibile, necruțătoare. Valoarea fiecăruia rezultă din compararea unor procente care înseamnă, în primul rînd, *eficiență*.

La bursa fotbalului, investițiile se exprimă în milioane de dolari. Echipa newyorkeză „Jets“ a fost cumpărată în 1963 cu un milion ; peste zece ani se aprecia că valora de nouă ori mai mult. Numărul echipelor crește în ambele ligi rivale : National Football League și American Football League. Și obținerea unei autorizații costă enorm : pentru admiterea echipei „Șoimii“ din Atlanta în NFL s-au plătit 8,5 milioane de dolari, înainte ca noul

club să fi semnat vreun contract cu un jucător sau cu antrenorii. Dar, în prima săptămână a existenței „Șoimilor“, proprietarii au vândut 45 000 de abonamente pe durata întregului campionat.

În cele trei luni și jumătate ale sezonului 1973, aproape 9 milioane de spectatori au asistat la meciurile celor două ligi, fără a pune la socoteală jocurile demonstrative premergătoare campionatului, și nici finalele (la care asistă uneori câte 150 000 de spectatori). Costul unui bilet e de 6 dolari, în medie. Multe cluburi obțin venituri suplimentare din cedarea concesiunilor pentru gheretele cu dulciuri, cu sucuri și cu hamburgeri, pentru băieții în impecabile halate albe, ce trec prin tribune strigându-și marfa : ciocolată, coca, alune, *chewing-gum* suveniruri, programe, fotografii ale vedetelor, autografe și cărțulii cu statistici ale recordurilor fiecărui jucător în parte.

Dar sursa cea mai importantă de venituri a acestor două corporații comerciale, „ligile de fotbal“, este televiziunea. Cu mulți ani în urmă, un contract de 30 milioane de dolari cu rețeaua CBS aducea fiecărei echipe din NFL un beneficiu anual de aproape un milion și jumătate¹. De atunci, onorariile plătite de companiile de televiziune au crescut, cu siguranță, foarte mult. Echipetele au, neîndoielnic, cheltuieli imense și oricât de mare ar fi entuziasmul spectatorilor care plătesc uneori pînă la o sută de dolari pentru a-și asigura un loc la jocurile de acasă ale formației favorite, încasările din bilete nu pot acoperi sumele plătite jucătorilor. Un faimos mijloc al lui „Green Bay Packers“, puternica echipă dintr-un orașel din Wisconsin (obiect al mai multor cărți și al unui film cu mare succes de casă), a primit 600 000

¹ * * *, *New Road to Riches. Story of Boom in Pro Football*, în „U. S. News and World Report“, 3, 1966, p. 68.

de dolari la semnarea contractului cu viitorul său *team*; pe atunci era proaspăt absolvent al lui Texas Technological College și nu împlinise 23 de ani.

„Pieile Roșii” din Washington au asigurat, pentru un milion de dolari, piciorul lui Charlie Gogolak, a cărui sarcină în echipă era doar să lovească mingea cât de tare putea și s-o apropie de terenul de țintă al adversarului.

Circulă tot soiul de povestiri despre fanatismul spectatorului de fotbal. Cele mai multe adevărate. Meciul decisiv al echipei din Green Bay s-a jucat, acum câțiva ani, spre sfârșitul lui decembrie, pe o vreme friguroasă, pe un teren înghețat de vântul care sufla tăios dinspre câmpiile înzăpezite ale Canadei și care așezase o crustă albă pe apele lacului Michigan. Dar tribunele au fost pline de spectatori; înfocoliți în blănuri, înarmați cu primusuri de excursie, veniseră să-și vadă echipa favorită peste 50 000 de oameni, într-un oraș cu o populație care abia atingea 65 000 de locuitori. La poarta stadionului, o femeie a alunecat și și-a rupt un picior, dar a refuzat să se ducă la spital înainte de a fi asistat la finalul meciului. Într-un alt oraș, în lista de bunuri ce urmau a fi împărțite la divorț, doi soți au înscris și abonamentul anual la meciurile echipei din localitate. În testamentul cuiva s-a găsit specificat și moștenitorul căruia îi reveneau biletele rămase pentru sezonul fotbalistic. „Biletul de fotbal a ajuns un simbol al bunăstării unei familii, un bun întotdeauna greu de obținut.”¹ Pentru a ajunge la milioanele de spectatori ce-i aduc, în fiecare an, venituri atât de însemnate, fiecare ligă de fotbal investește mari sume de bani în reclamele ziarelor și ale televiziunii,

¹ Donald Anderson, *How To Get Rich*, in „The New York Daily News”, 15.X.1972.

la orele cînd minutul de reclamă costă cu mult peste 100 000 de dolari. Fotbalul profesionist a devenit, toată lumea e de acord, o afacere dintre cele mai rentabile.

Același lucru se întîmplă cu baseballul (de-a lungul unui singur sezon se atinge cifra de 25 milioane de spectatori), și cu baschetul, și cu hocheiul. Pretutindeni, bursa jucătorilor, schimburile între echipe, cedarea și cumpărarea dreptului de a alege dintre cei mai talentați absolvenți ai universităților (cluburile de baseball nici nu au această obligație cărcia trebuie să i se supună celelalte sporturi) sînt urmărite cu febrilă atenție de pătimașii susținători ai echipelor. În preajma fiecărei inaugurări de campionat, ziarele publică amănunțite informații despre achizițiile tuturor echipelor.

În principiu, regulamentul de angajări al ligilor de baschet e foarte echitabil. Dreptul să aleagă primii jucătorii provenind, la absolvirea universității, din echipele studențești, revine celor cu rezultatele cele mai slabe în campionatul precedent. Ultimii sînt, firește, campionii. Se urmărește, astfel, e echilibrare a forțelor și, ca urmare, o creștere a calității spectacolului. Dar și baschetul profesionist este o afacere și nici o echipă nu-și poate îngădui să nesocotească interesele comerciale ale proprietarului ei. Așa se întîmplă că tocmai primele clasate (al căror capital a fost sporit de încasările de la finale) au posibilitatea să cumpere de la cele din coada clasamentului, aflate, firește, în jenă financiară, dreptul primelor alegeri de jucători.

În ligile de baschet, regulamentul stabilește cîte cinci jocuri ale fiecărei echipe cu toate celelalte. Și, cum în cea mai bună dintre cele două ligi — Național Basketball Association — sînt 17 echipe, înseamnă că fiecare are de susținut 80 de meciuri. Cîte 5 sau 6 săptămînal. La încheierea preliminarilor, primele două clasate în fiecare din

cele patru divizii (Est, Sud, Centrală și de Vest) joacă între ele. Tot câte 5 jocuri. Urmează semifinalele (4 victorii din 7 jocuri) și finala (tot 4 din 7). Rezultă limpede că echipele cele mai valoroase, finalistele, dispun de încasările de la încă un număr de cel puțin 13 meciuri. Sau, cum se întâmplă adesea, de la 19, pentru că echipele își joacă întotdeauna ultima șansă, fără să se cruțe. Câștigătorii primesc în plus prime substanțiale care-i ocolesc, firește, pe cei din coada clasamentului. Așa încît aceștia sînt întotdeauna gata să-și vîndă dreptul de a alege cei cîntii, și să-și consolideze firava trezorerie.

Urmează o amețitoare serie de tranzacții. Cîteodată jucătorii profită de expirarea contractului și se transferă în condiții avantajoase. Unul dintre cei mai faimoși baschetbaliști ai ultimelor decenii (încă din sezonul 1959/ 60 a bătut toate recordurile precedente ale punctelor marcate de-a lungul unui campionat : 2 707, ridicîndu-l după doi ani la 4 029), Wilt Chamberlain, s-a transferat în 1967 de la Philadelphia la echipa din Los Angeles, cumpărată în acel sezon de un bogătaş californian și adusă din Minneapolis. Detaliile tranzacției au rămas secrete ; se vorbea, însă, de 6—700 de mii de dolari. Ceea ce părea cu totul rezonabil pentru jucătorul care marcase cele mai multe puncte într-un singur meci (100, la 2 martie 1962) și deținea recordul la numărul aruncărilor la coș din acțiune, al loviturilor libere marcate într-un singur joc, al coșurilor consecutive, al recuperărilor sub panou (55 într-un meci, 2 149 într-un sezon), al punctelor marcate, în medie, într-un singur joc (50,4, în campionatul din 1961/2). Ani în șir strălucirea echipei din Los Angeles a fost adusă de acest jucător înalt de peste doi metri, suplu, cu părul legal cu o bandă albă ; l-am auzit comentînd, cu o voce frumoasă, baritonală, meciurile lui și ale altora : vorbea fluent, în fraze echilibrate, cu metafore pline de culoare.

Declarațiile lui erau adevărate imnuri de slavă în cinstea echipei sale.

Și apoi, în 1973, pe neașteptate, în culmea gloriei, Chamberlain s-a retras și a devenit antrenor, fără drept de joc, al unei mărunte echipe din San Diego. Admiratorii l-au condamnat, ziariștii și comentatorii televiziunii au încercat să înțeleagă, colegii de la club l-au scuzaț: talentul marelui jucător fusese cumpărat cu 1 000 000 de dolari, ceea ce constituia o decisivă circumstanță atenuantă a vinovăției lui față de club și susținători.

De aceea, comportarea unei alte vedete, tânărul Lew Alcindor (care asemenea multor sportivi negri a trecut la mahomedanism, pentru a-și declara mândria obârșiei africane, și și-a luat un nume nou — Kareem Abdul Jabbar), respingînd ispititoarele oferte ale altor cluburi și rămînînd credincios „Țapilor“ lui din Milwaukee, l-a făcut deîndată cel mai iubit jucător din întregul campionat al NBA-ului. Afîșele care-l înfățișau sărînd peste zidul înalt al apărătorilor adversi și marcînd au fost vîndute, în sezonul 1973/74, în peste 5 milioane exemplare. Popularitatea i-a fost sporită de atitudinea din timpul sîngeroasei răzbunări a unei fracțiuni extremiste a „mahomedanilor negri“, cînd au fost uciși mai mulți prieteni de-ai săi, membri ai unui grup moderat, militînd pentru afirmarea identității populației de culoare din Statele Unite. După tragicele evenimente, Jabbar i-a adoptat pe trei dintre orfanii victimelor.

Destinul lui Len Wilkens, jucătorul de bază al „Supersonicilor“ din Seattle, i-a impresionat pe mulți. Venise cu familia în marele oraș de pe țărmul Pacificului și, vreme de patru ani, a luptat să-și ducă echipa în semifinale, într-o grupă cu două formații excelente: Los Angeles și San Francisco. În 1972 s-a îmbolnăvit și ran-

damentul lui a fost foarte scăzut. „Supersonicii“ n-au ezitat să-l cedeze (pe o sumă extrem de modestă) „Pistoanelor“ din Chicago. Len a trebuit să-și vîndă casa, să-și aducă soția și copiii într-un oraș necunoscut lui și unde a fost primit cu indiferență, ca un jucător de mîna a doua de care fosta lui echipă se despărțise fără regrete. A luat totul de la început. Întîi rezervă, apoi jucînd cîte 5—6 minute, pînă cînd vedetele se odihneau. Bani puțini, copiilor nu le pria aerul și tînjeau după dealurile cu magnolii și rododendroni de la Seattle. Apoi, Wilkens s-a îmbolnăvit iar și noul său club nu l-a mai vîndut, pentru că nimeni nu s-a mai arătat interesat să-l preia. Jucătorul declarat în 1969/70 „cel mai bun conducător de joc din NBA“ a devenit, peste patru ani, un anonim. Pierdut într-un oraș mare, uitat, fără prieteni. Într-un tîrziu, o campanie condusă de cîteva foști admiratori l-a îndemnat pe antrenorul „Pistoanelor“ să-l mai încerce pe Len Wilkens. Slăbit de boală, cu antrenamentele nepuse la punct, gloriosul fundaș de odinioară a jucat, totuși, remarcabil și a dus echipa la victorie împotriva „Gloanțelor“ din Baltimore. A fost, însă, ultima lui scînteiere: Len Wilkens n-a putut ține ritmul infernal al celor 5 sau 6 jocuri săptămînale. S-a retras din sport; cu o carieră universitară ratată (pentru că nu profesase de la absolvire), și-a găsit o slujbă mărunță și s-a pierdut în mulțimea sportivilor uitați de toată lumea.

Așa s-a întîmplat și cu Jack Dempsey, boxerul care în 1919 cîștiga campionatul mondial la categoria grea și se retrăgea în 1926 (avea 31 de ani), după ce fusese învins de mai tînărul Gene Tunney. Din banii agonisiți din pumnii împărțiți și încasați, din zecile de lovituri plasate în ficatul, nasul, bărbia și buzele adversarului și primite la rîndu-i, cumpărase antrepriza unui mic restaurant din Times Square. O săliță tapetată în hîrtie

aurie, cu desene mari, amintind de moda anilor '20. Portrete multe (firește, mai ales ale boxerilor) aninate de pereți ; printre ele, o acuarelă a lui Dali, o peniță a lui Kandinsky, o guasă a lui Henry Moore, înfățișându-l pe Dempsey. O fotografie a lui Joe Louis, alta a lui Mohammed Ali, cu dedicație pentru „marele cavaler al mânușilor de box“. Un mic poem autograf al lui Robert Frost. Citeva rînduri ale lui Pierre Boulez, scrise în grabă, pe colțul unei partituri muzicale. Și, pe o veche listă de bucate, semnăturile lui Thomas Mann și Albert Einstein, din vremea refugiului lor în America. Patronul, mișcîndu-se anevoie (se apropia de 30 de ani), își întîmpina mușterii cu un surîs surprinzător de tînăr pe obrazul boțit de riduri. Atmosfera era aceea a unui colț de lume veche, rămas prin nu știu ce împrejurare în mijlocul clădirilor noi și al zgomotului asurzitor de motoare de automobil. Clienții obișnuiți erau bătrîni actori ai teatrelor de pe Broadway și turiști care cereau autografe celebrei lor gazde. Am mers și eu o dată în restaurantul lui Dempsey ; dar m-am sfiit să-i întind o bucată de hîrtie pe care fostul campion să-și scrie numele cu litere mari și tremurate, așa cum l-am văzut la cei de la mesele vecine.

Într-o zi, însă, ziarele au publicat o știre emoționantă mai ales pentru cei din generațiile mai vîrstnice : proprietarii clădirii hotărîseră să modernizeze restaurantul și să-l cedeze, dacă Dempsey nu putea plăti suma prevăzută în noul contract de cesiune, unei rețele specializată în hamburgeri și coca-cola. Și Dempsey nu avea cum să facă rost de bani : într-un interviu dat în cele cîteva zile cît a durat vilva stîrnită în jurul nefericitului boxer unui ziarist, el mărturisea că nu se retrăsese pînă atunci din afaceri numai pentru că nu avea nici un ban pus deoparte și că trebuia, de aceea, să lucreze 11 ore pe zi.

Știa bine că nu priceperea lui gastronomică îi atrăgea pe clienți, ci nostalgia epocii evocate de numele lui. Trebuia să stea tot timpul în restaurant și să împartă autografe : de fapt, pentru asta venea lumea aici. „Nici o consumație nu depășea 5—6 dolari : șuncă, omletă, un pahar de coca.” Venitul net era de 30—35 dolari zilnic ; exact cît îi trebuia bătrînului să ducă o viață modestă.

Curînd, ziarele au tăcut ; peste vreo cîteva săptămîni, cînd am trecut din nou prin Times Square, restaurantul cu tapete aurii se transformase într-o prăvălie cu banchete de plastic roșu, asemenea atîtor alte sute de pe întinsul Americii. Se pare că Dempsey a fost internat într-un azil pentru săraci, așa cum s-a întîmplat cu alîtea glorii de altădată ale sportului din această țară, victime ale necruțătoarei Inspecții de impozite și ale ritmului de viață la care nu s-au putut adapta.

Un fapt uimitor e mentalitatea șovină a multor spectatori americani. În primăvara lui 1973, nenumărații pasionați ai baseballului așteptau cu sufletul la gură doborîrea unuia dintre cele mai vechi recorduri din acest sport ale cărui reguli nu le-am înțeles niciodată prea bine. Unul dintre jucătorii de odinioară, transformat în legendă de generațiile ce au trecut, una după alta, pe sub porțile marilor stadioane, a fost Babe Ruth. Poate că despre nici un sportiv al Americii nu se vorbește cu atîta respect, ca despre eroii poveștilor cu indieni și cu bizoni de acum o sută și ceva de ani, Buffalo Bill și Davy Crockett. Cînd se află „la bătaie”, jucătorul de baseball trebuie să lovească mingea grea, învelită în piele, astfel încît să ajungă departe și să-i rămînă destul timp să alerge și să ajungă, pe rînd, la bazele pázite de adversar, înainte ca acestuia să i se arunce și să prindă mingea recuperată de coechipieri. Se înțelege, cea mai bună lovitură e aceea care trece dincolo de gardul de împrejmuire al terenului,

pentru că jucătorul poate, în timpul întreruperii jocului, să colinde toate bazele adverse și să ajungă *acasă*, sub umbrarul unde-l așteaptă echipa lui : o asemenea lovitură plină de dibăcie nu se vede prea des (pentru că și adversarul i-o azvârle cu toată puterea și bîta cu care trebuie s-o lovească este grea și nu se poate mînuî de oricine). Statisticile (nelipsitele statisticii americane !) stabiliseră că Babe Ruth a realizat cele mai multe *home runs*, „alergări pînă acasă” : 714. Și, în acea primăvară a lui 1973, se aștepta ca un jucător din Atlanta, Hank Aaron, să ajungă din urmă recordul lui Babe.

Ceea ce s-a și întîmplat.

Edițiile din acea zi ale ziarelor au anunțat evenimentul cu litere mari, pe prima pagină. Buletinele de știri ale televiziunii l-au comentat pe larg și au prezentat, în reluare, de cîteva ori, alergarea triumfală a lui Hank în jurul terenului ; adversarii, cu șepcuțele ținute sub braț, îl aplaudau, coechipierii săreau de bucurie și-l așteptau să-l îmbrățișeze.

A doua zi, bineînțeles, Aaron a apărut la televiziune. Povestea, cu simplitate, că știa că-l va egala pe Babe, că în alte privințe Babe era, însă, inegalabil. Și cînd a fost întrebat dacă *s-a temut* de ziua aceasta, Hank Aaron a arătat un vraf imens de scrisori și a răspuns : „*Totuși, nu !*”. Erau cîteva sute de scrisori de amenințare : Hank fusese sfătuit să *nu încerce* egalarea recordului. Nu neapărat din respect pentru amintirea lui Ruth ; dar pentru că Babe fusese alb și Hank era negru.

Incredibilă întîmplare într-o țară ale cărei culori sînt atît de des apărute de sportivi negri...

Americanul merge la meciurile de hochei și i se pare întru totul normal ca, în campionatul Ligii Naționale, să joace și trei echipe canadiene : Montreal, Toronto și Vancouver. Din 1955 pînă în 1969, cu o singură excepție

(în 1960, cînd au cîştigat „Șoimii negri“ din Chicago), campionii Ligii au fost „Canadienii“ din Montreal și „Frunzele de arțar“ din Toronto. Mulți dintre jucătorii echipelor americane au venit din Canada și însuși sediul Ligii Naționale Americane se află la Montreal. Nimeni nu se gîndește să protesteze împotriva unei asemenea „invazii a străinilor“ în sportul american.

Un tînăr profesor, cunoscător nu numai al rezultatelor oficiale din turneele de tenis, dar și al culiselor acestui aristocrat între sporturi, îmi vorbea despre nedreptățile care i se făcuseră acelui jucător de extraordinar talent, al cărui joc asocia în chip uimitor eleganța și forța : Pancho Gonzalez. Cîştigător în 1948 și 1949 al campionatului *Asociației de Tenis a Statelor Unite*, în 1949 (cînd a făcut pereche cu Frank Parker) al dublului de la Wimbledon, Gonzalez a dovedit o remarcabilă longevitate : după foarte mulți ani, în mai 1960, l-a învins pe Rod Laver și a cucerit trofeul turneului de la Las Vegas. Dar evenimentul a trecut aproape neobservat : Pancho provine dintr-o familie de origine mexicană. Ani în șir, turneul de la Forrest Hills a fost cîştigat de australienii Ken Rosewall, Ashley Cooper, Neale Fraser, Rod Laver, Fred Stolle, Roy Emerson, John Newcombe, de spaniolul Manuel Santana, de românul Ilie Năstase. Și nici unul dintre ei n-a primit, pare-se vreo scrisoare de amenințare. Dar victoriile lui Pancho, cetățean american, nu au fost privite cu ochi buni de toată lumea. Pentru că față de el se manifesta atitudinea, deloc prietenoasă, cu care sînt întîmpinați, mai ales în New York, emigranții. Nu știu cît sînt de adevărate cele cîte mi s-au spus despre Gonzalez ; știu numai că marea metropolă americană nu-i primește cu prea multă bunăvoință pe străinii veniți să se așeze aici.

Îmi amintesc scenele de la începutul secolului pe care le evocă filmele și cărțile de acum câteva decenii ; lungile cozi ale celor care, de-abia coboriți de pe vapor, treceau prin minuțiosul control vamal, înainte de a fi internați într-o chinuitoare carantină, pe o insuliță, Ellis, în preajma Insulei Libertății : versurile Emmei Lazarus, gravate în soclul statuii sunau ironic : „Veniți la mine, o dezmoșteniți ai soartei !“...

Și astăzi, controlul vamal și al pașapoartelor durează mult pe aeroporturile americane. Mi s-a spus că nu o dată, în bagajele celor sosiți s-au găsit cantități importante de cocaină și de heroină. În realitate, nu aceasta e principala cale de intrare a drogurilor aduse pe ascuns în Statele Unite. Rețelele de traficanți sînt mult mai bine puse la punct și lupta poliției vamale e îngrozitor de grea. Unele capete de pod ale negustorilor de „moarte albă“ s-au stabilit, de pildă, în Mexic — de unde zborul peste graniță al avioanelor particulare e foarte greu de urmărit. Comerțul acesta lugubru a luat proporții care-i îngrijorează pe americani.

Un medic care analiza rezultatele creșterii consumului de droguri observa că lupta legiuitorilor împotriva negustorilor cu ridicata și cu amănuntul nu a dus la rezultate importante¹. O întreagă generație — scrie el — a crescut într-o atmosferă de teamă, de incertitudine, generată în bună măsură de războiul din Vietnam al cărui caracter nedrept, ilegal a tulburat tragic conștiințele tinerilor americani. Și nu numai ale lor.

„Nu există droguri benigne“, spun medicii, referindu-se la consumul marijuanei pe care legiuitorii unor state se gîndesc s-o scoată de pe lunga listă a drogurilor interzise,

¹ Louis Lasagna, M.D. : *The Drug Scene*, în „The New York Times Encyclopedic Almanach“, 1971, p. 457—8.

în speranța că vor alunga de pe scena socială americană o categorie largă de comercianți, de profitori de pe urma viciului. Recente cercetări clinice și de laborator le-au amintit oamenilor de știință că planta din care se extrage marijuana conține alcaloizi și că inhalarea lor produce deformări ale percepției și halucinații. „Negrele călătorii” în care pornesc consumatorii de droguri au grave consecințe antisociale : deranjamentele psihologice duc la fapte necontrolate. Asasinarea sălbatică a actriței Sharon Tate și lungul proces ce i-a urmat au relevat (printre altele, pentru că implicațiile activității bandei lui Charles Manson sînt mult mai complicate) una din gravele urmări ale drogurilor.

Pe întinsul Statelor Unite, mai mulți tineri mor zilnic din pricina consumului de droguri de tot felul. Afecțiuni pulmonare, cardiace, cerebrale. Infecții microbiene, virotice produse de seringile prost păstrate sau de echipamentul folosit la dizolvarea heroinei. Abcese hipodermice, infecții ale venelor, hepatite virotice, tetanus, infecții ale singelui. Uneori, li se asociază umiltoarele stratageme ale celor care vor să-și procure banii ceruți de negustorii ce mișună, știuți dar încă nesurprinși de poliție în flagrant delict, pe străzile orașelor. Furturi, atacuri cu cuțitul în mînă, asasinate, prostituție și proxenetism, toate pentru cei cîțiva dolari — cît costă drogul vîndut de speculanți.

Averi colosale, niciodată depuse în bănci ; „angrosiștii” de droguri cîștigă de cîteva zeci de ori mai mult decît negustorii zdrențăroși și murdari de pe străzi ce împart pudra viciului în pachetele cît cele în care se ține zahărul în cafenele. Uneori, drogul se amestecă și cu puțin praf de cretă sau cu zaharină și, atunci, veniturile comerțului cu „moartea albă” cresc și mai mult. Organizatorii

rețelelor cu zeci de ramificații sînt extrem de abili și rareori sînt cunoscuți de mărunții negustori de pe stradă, recrutați adesea dintre delincvenții eliberați pe cautiunea plătită de o generoasă mîină necunoscută, obligîndu-i la o recunoștință a cărei nerespectare îi duce, neapărat, din nou în spatele gratiilor.

Numele cel mai înspăimîntător în lumea plină de spaime a drogurilor e LSD. Cel mai scump și cel mai pri-mejdios dintre toate. Simptomele sînt deosebit de grave și vindecarea lor reclamă săptămîni lungi de spitalizare și de tratamente psihiatrice. Ceea ce însă îi îngrijorează pe medici, e că nici după asemenea anevoioase măsuri de vindecare a viciului și a urmărilor sale nu se poate garanta un rezultat durabil : de multe ori, simptomele apar din nou, cîteodată după cîteva zile, alteori după mai multe luni. Se pare că acest drog la al cărui nume părinții tresar, înfricoșați, produce vătămări ale cromozomilor și mutații celulare și are ca rezultat nașterea unor copii cu malformații, nedezvoltați din punct de vedere psihic, osîndiți la o viață chinuitoare. Războiul e greu, fiecare rețea căreia i se retează un braț învie din nou și cuprinde alte zeci și zeci de tineri.

O anchetă a serviciilor medicale ale poliției a mai stabilit încă o sursă a nenorocirilor provocate de „moartea albă”, denumire ce se dovedea a nu fi doar o metaforă : numeroase probe ale drogurilor confiscate de la „negustorii de coșmare” conțineau substanțe mult mai ieftine și, în același timp, mult mai periculoase decît heroina, hașîsul sau LSD-ul. Uneori drogurile proveneau de la clinicile veterinare și conțineau destulă otravă pentru a ucide un cal. La un moment dat, s-a descoperit un grup de adolescenți, copii ai unor familii înstărite, care — din enormă plictiseală — inventaseră un joc senzațional. Un fel de lăterie. Goleau dulăpioarele de farma-

cie ale părinților, amestecau pastilele, capsulele, tabletele într-un elegant vas de alabastru și apoi fiecare lua un pumn, la întâmplare. Rezultatul a fost, totuși, previzibil: doi morți și câțiva alți copilandri de 14—15 ani internați cu grave arsuri ale tubului digestiv. Încă unul a murit în spital.

Poliția s-a dovedit, deocamdată, neputincioasă. Cu toate că și-a reorganizat echipele de luptă împotriva drogurilor. Arestările nu pot rezolva marea aceasta a primejdiosului viciu care se întinde neconținut, cuprinzând străzile tuturor cartierelor, înaintînd spre centrul orașelor, în elegantele suburbii, în campusurile universitare. În toamna lui 1970 eram în sala de așteptare a Spitalului Universității din Seattle, unde-l adusesem pe fiul meu, lovit rău la bărbie într-un pătimaș meci de fotbal. Cînd a apărut un grup care m-a făcut să tresar, speriat: doi polițiști zdraveni, înalți de aproape doi metri, cu cozorocul șepcii tras pînă peste sprîncene, cu fața impasibilă, cu maxilarele late, mestecîndu-și calm *chewing-gum*-ul. Între ei, un tinerel de vreo 16 ani, mărunt, firav, într-o cămașă ponosită, cu cătușe la mîini. Fusese surprins înghițind un praf alb și era adus la spital să i se analizeze conținutul stomacului și să vadă dacă praful fusese vreun drog carecare sau bicarbonat — cum pretindea el.

— De ce credeți că era un drog ? i-a întrebat doctorul pe polițiști.

— Uitați-vă la el ce plete are ! a fost răspunsul.

Peste doi sau trei ani eram la New York, cînd a izbucnit un scandal. O dată pe an, toate capturile secției anti-drog și acestea, orice s-ar spune, nu sînt puține, poliția obținînd succese importante, se scot din casa de fier și sînt arse în prezența comisionarului (comandantul poliției din întregul oraș) sau a unuia dintre adjuncții săi.

De data asta, însă, cînd s-a deschis ușa blindată a dulapului cu droguri confiscate, s-au găsit rafturile goale. Nu se știe cum, cîțiva ziariști au aflat și știrea a pătruns în presă : polițiștii revînduseră, prin interpuși, drogurile negustorilor din străzile New Yorkului. Ancheta a dus la punerea sub acuzație a mai multor ofițeri. Cîțiva au fost destituiți.

Am văzut tineri drogați. Priveliștea era atît de îngrozitoare, încît mi-e greu s-o uit. Un băiețandru înalt, cu ochii sticloși, mergînd cu pași mari, lovindu-se de oameni, fără să-i simtă și, evident, fără să știe încotro se duce. Un altul, cu fața albă, cretoasă, cu ochii închiși, stătea în mijlocul trotuarului și plîngea în tăcere. Altul, încolăcit lingă rigolă, într-o zi ploioasă, cînd apele murdare ale străzii newyorkeze se scurg leneș spre canale. Sau cel care, așezat pe treptele unei case coșcovite de pe strada 10 sau 11, nu departe de frumoasele clădiri din Washington Square, în preajma Universității New York, își legăna capul izbindu-se, de fiecare dată, tare, cu fruntea de genunchi ; îmi sună și acum în auz pocnetul sec al oaselor lovite, dureros.

Legile sînt aspre. În Illinois, vînzarea marijuanei — indiferent de cantitate — se pedepsește cu închisoarea pînă la 15 ani. În Virginia, cel la care se găsește heroină „într-un volum mai mare de jumătate linguriță de ceai“ e condamnat la 20 de ani de temniță, la fel ca vinovatul de crimă cu premeditare.

Dar, e limpede, nu aceasta e soluția. Doctorul Lasagna are dreptate să ceară, mai înainte de toate, „o cercetare atentă a cauzelor care duc la consumul de droguri“¹. Rădăcinile acestor drame trebuie căutate — spune el — în

¹ Louis Lasagna,, *op. cit.*, p. 458.

condițiile economice ale multor tineri cărora nu li se oferă altă alternativă a evadării din mizerie decât paradisul artificial. În ineficiența multor mijloace de educație, cărora nu li se poate substitui, pur și simplu, discursul moralizator. În incapacitatea culturii de a pătrunde, în forme vii, atractive, lipsite de emfază și de didacticism, în straturile cele mai adânci ale populației, mai ales ale aceleia din *slums*, cartierele imunde, suferind de multe ori de izolaționism cultural.

O acțiune impresionantă, de solidaritate cu acești nefericiți, se desfășoară în orașele americane : „recuperarea tinerilor drogați”. Am fost oprit de multe ori de băiețandri de 16—17 ani, care-mi ofereau bilete de tombolă, „certificate de donator”, invitații la spectacole în beneficiul noilor „centre de reabilitare”. Asociații cu nume sonore : *Odyssey House*, *Phoenix*, *Synanon* au luat ființă prin eforturile unor comunități urbane. De cînd, în urmă cu aproape un deceniu, doi medici din New York au demonstrat că tratamentul cu methadonă poate să vindecă „maladia drogului”, bolnavii — socotiți pînă atunci aproape incurabili — au început să spere. În niște odăite împodobite cu tot felul de afișe colorate, la mese încărcate cu broșuri de mărimi diverse, s-au instalat tineri care așteaptă donațiile binefăcătorilor : methadona e scumpă și tratamentul durează mult.

Unele îmbunătățiri ale situației s-au produs, pare-se. Dar nu foarte importante. Acțiunile de „recuperare” sînt organizate de niște bieți oameni, ei înșiși foarte săraci ; donatorii nu au, nici ei, bani. Cei care ar putea să ofere sume mai importante nu cred de cuviință să participe la programul de vindecare a unor indivizi priviți de ei cu neascunsă repulsie : din punctul lor de vedere, soluția adevărată ar reprezenta-o înăsprirea sancțiunilor.

O anume modificare a concepțiilor s-a produs, totuși, în acest deceniu. Nimeni nu mai crede că drogurile pot constitui baza unei noi religii, așa cum se striga la demonstrațiile grupurilor *hippie* din California în 1966. Timothy Leary, fostul profesor de psihologie de la Harvard, care era aclamat ca un profet al credinței în „reîncarnare cu ajutorul drogurilor”, a trebuit să se exileze pentru a nu executa o pedeapsă de câțiva ani de închisoare. Când s-a întors în țară, a băgat de seamă că nimeni nu-l mai recunoștea ca întemeietor al vreunei secte și că, dimpotrivă, foștii săi admiratori — ajunși adevărate epave umane — ar vrea, deși prea târziu, să fugă de ispita „morții albe”.

Apar încă ziare ale unor grupări care proclamă, ca singură soluție a „relelor aduse de o societate organizată pe forța celui mai bogat”, evadarea în vis. Pagini cu rețete de droguri noi „ce pot fi preparate în casă”. Impudice declarații ale unor cinici descriindu-și experiențele cu drogurile, îndemnându-i pe alții să le repete. Dar numărul acestor publicații e din ce în ce mai mic : generația tină ră își dă, treptat, seama de primejdiile viciului. Prea mulți morți, prea multe sinucideri ale deznădăjduiților, ce s-au văzut incapabili să se întoarcă la viața adevărată. Prea mulți infirmi, prea mulți copii anormali. „Moartea albă” nu mai e un motiv de arogantă sfidare antisocială, ci o experiență tragică. A unei întregi generații frustrate și dezamăgite. Dar pe care anii războiului din Asia de sud-est, ai violentelor ciocniri rasiale, ai crizei universităților și a absolvenților care-și caută slujbă, au maturizat-o.

„Subcultura” se manifestă și acum. Mai puțin primejdios, dar mai zgomotos. Am trecut de multe ori prin dreptul unor localuri numite „discoteci”, care au împinzit străzile din partea de vest a lui Greenwich Village. O

„muzică asurzitoare, violentînd simţurile, zgîlţîia geamurile colorate în roşu, galben şi brun. Lumini multicolore se roteau, aruncînd ameţitoare umbre pe pereţi. Perechile dansau frenetic, cu ochii întredeschîşi, cu feţele împietrite, ca într-o transă. Mai multe prăvălii newyorkeze fac reclama unor „bijuterii psihedelice“, adică a unor cioburi de cristal ce refractă lumina în raze colorate, şi a unor „butoni universali“ — bucăţi de material plastic imitînd marmura : privite îndelung, ele produc ameţeală şi, uneori, chiar leşinuri.

„Nu-ţi pierde firea, vino să-ţi pierzi minţile la discoteca noastră !“, suna o reclamă difuzată la un post de radio specializat în muzică rock.

O altă lume aproape apusă este aceea a grupurilor *hippie*, cîndva prezente în mai toate statele americane, din Maine pînă în Florida şi din New Jersey în California. S-au ivit în urmă cu mai bine de douăzeci de ani. Pe atunci, mişcarea avea sensul unui protest politic care, oricît de tulbure i-ar fi fost scopul şi oricît de ineficiente mijloacele, nu a trecut neobservat de unii comentatori mai atenţi. „S-a vorbit mult, mai mult ironic decît serios, despre tinerii aceştia îmbrăcaţi în veşminte multicolore care se părea că nu sînt preocupaţi decît de o viaţă lipsită de griji, asemenea păsărilor cerului. Nu s-a băgat de seamă că nepăsarea lor faţă de regulile sociale ale existenţei era premeditată şi amoralismul lor avea semnificaţia unei declaraţii de război împotriva lumii burgheze.“¹

Sigur, un asemenea tip de opoziţie nu putea obţine nici un fel de victorie. Punctul cel mai înalt al evoluţiei protestului implicat în mişcarea *hippie* a fost constituirea,

¹ Warren Hinkle, *A Social History of Hippies*, în „Ramparts“, mart. 1967, p. 17.

pe la mijlocul deceniului trecut, a celor mai mari comunități întemeiate pe economia naturală și în care unii sociologi credeau că pot să întrevadă scînteierea comunelor utopice din secolul trecut. Tinerii cu pălării largi, cu mărgelile indiene, purtînd sandale pe piciorul gol voiau să cultive pămîntul, să-și clădească singuri casele, să trăiască din ceea ce produceau ogoarele pictroase din regiunile niciodată atinse pînă atunci de fierul plugului. Grînele, carnea sărată, peștele și vînatul se păstrau în niște hambare mari, descuiate, de unde fiecare lua cît i se părea că avea nevoie. Dar, nu după multă vreme, au constatat că hambarele se goliseră mult mai devreme decît își închipuiseră.

Protestul împotriva tehnicizării excesive, a automobilului, a smogului, a anulării individului și, mai presus de orice, a războiului (era pe vremea campaniei din Coreea, extrem de nepopulară printre tineri) s-a transformat repede într-un stil de viață care-și pierdea evident sensul politic inițial. Opoziția tăcută față de uniformizarea dictată de produsul în serie ducea la o uniformizare a vestimentației: hainele *hippie* deveneau și ele expresie a unei mode și începeau să semene grozav între ele. Vrînd să rupă definitiv cu convențiile vieții burgheze, au ajuns la convențiile, la fel de rigide, ale promiscuității. La început fumau marijuana tocmai pentru că legile o interziceau; pe urmă au fumat-o pentru că nu se puteau dezbara de ea. Și apoi, fumul cu miros de țigări antiastmatice li s-a părut neîndestulător, „visele începeau să se repete”; au urmat heroina, LSD-ul, visele s-au transformat în halucinații și „copiii naturii” au început să se sinucidă.

La început, odraslele lor aveau obrajii rumeni, zburdau în picioarele goale, departe de aburii de benzină arsă ai marilor orașe. La început, istoria grupurilor *hippie* se con-

funda cu aceea a renașterii jazz-ului, cu invenția discului microsilon pe care se puteau imprima de două ori mai multe melodii decât pe clasică placă de 76 de turații. Dar, de prin 1956, aparenta bucurie a vieții petrecută în natură s-a risipit: cei care crezuseră că fuga de oraș le va aduce neapărat inocenta fericire a vieții celor dinții oameni au descoperit că lucrurile sînt mai complicate și că amărăciunile nu sînt aduse doar de creșterea marilor aglomerații urbane. Evadarea s-a dovedit a fi zadarnică, lumea nu devenise mai bună, tinerii mureau mai departe în război și chiar unii dintre cei refugiați în văile singuratice ale Californiei și ale munților Catskills, în Statul New York, nu putuseră să se salveze de urmările împărțirii oamenilor în puternici și slabi, în bogați și săraci. În grupurile *hippie* și-au făcut apariția mici dictatori; unii dintre ei mînați de un feroce orgoliu al conducătorului, alții — conștienți că dacă știi cum să ieși lucrurile, poți trăi mai bine decât cei cu care te proclamai egal.

Grupurile au început să se dizolve. Unii s-au întors, abătuți, la oraș. Alții, abandonînd pacifismul, au devenit părtași la acțiunile de protest ale studenților. Mulți, însă, au crezut că evadarea din realitate trebuie dusă mai departe; și cei care socotiseră că marile bucurii vor izvorî din hrana ferită de intervenția oricăror chimicale¹, au făcut apel la cele mai îngrozitoare substanțe chimice pentru a-și salva ceea ce le mai rămăsese din visuri și pentru a-și fabrica altele noi. De aici înainte, istoria lor se amestecă, evident, cu aceea a puzderiei de droguri inventate în America. Și copiii au început să aibă o

¹ „Capitalismul înseamnă denaturarea alimentelor naturale“ se mai scria în 1972, într-una din rarele publicații care militau pentru ideile grupurilor *hippie*.

Înfățișare tristă, trupuri schilave și picioare subțiri : mulți piereau înainte de a fi împlinit doi ani, alții vor umple, mai târziu, drumurile țării cu ființe nenorocite și culoarele universităților cu cărucioare de invalizi.

Evadarea s-a dovedit nu numai ineficace, dar și primejdioasă. Când spre mijlocul deceniului al 6-lea atmosfera vieții politice și intelectuale a țării devenise irespirabilă, din pricina atacurilor lui McCarthy și ale partizanilor săi împotriva a tot ceea ce ar fi putut să pară „ne-american“, unii tineri s-au refugiat în practicile ezoterice ale unor secte buddhiste. Cît vor fi înțeles ei din mistica budhistă și confucianistă mi-e greu să știu. Ceea ce a observat, însă, repede multă lume a fost că naiva evadare au exploatat-o nenumărați guru, iviți peste noapte, declarîndu-se gata să le ofere tinerilor americani consolare spirituală. Mai mulți intelectuali care se apropiaseră de pacifismul inițial al grupurilor *hippie* (printre ei, doi poeți a căror personalitate dădea un contur mai ferm literaturii contemporane : Brother Antoninus și Thomas Merton) au încercat să dezvăluie impostura. Dar, în aerul acela tulbure, oamenilor le era greu să se mai audă, să se asculte și să se înțeleagă.

Protestatarii de odinioară, cei care se declaraseră dezamăgiți de o societate stagnantă, căutau adăpost în extazul mistic. O mișcare pentru pace, dezorientată, pentru că făcuse apel numai la argumente de ordin sentimental, se dezintegra în mici grupuri care cultivau violența.

O biografie semnificativă este aceea a lui Chester Anderson, profesor de muzicologie la Universitatea din Miami. Din ziua de Thanksgiving a anului 1957, cînd a fost convertit la marijuana — notează Warren Hinkle¹ —

¹ Warren Hinkle, *op. cit.*, p. 18.

viața lui s-a schimbat cu totul. Multă vreme nu s-a știut nimic despre el ; a fost descoperit târziu, pe la începutul lui 1960, într-o „familie“ de *hippies* vagabonzi care colindau America din Greenwich Village pînă în cartierul Haight-Ashbury din San Francisco. Tînărul scînteictor de odinioară, autor al unei foarte subtile cărți despre simfoniile lui Brahms, părea un bătrîn cu privire rătăcită, zdrențăros și murdar. În 1971 cîteva ziare au anunțat decesul unui oarecare Chester Anderson, „unul dintre ultimii *hippies*“, ucis — într-un acces de demență — de unul dintre amicii săi, drogat cu LSD. Aproape nimeni nu-și mai amintea de muzicolog, nici de tînărul care luase prima doză de *peyote*, un drog ieftin, obținut din sucul unui cactus urît mirositor, în fața unei statui a lui Buddha, într-o ceremonie îndelung popularizată de presa amatoare de exotisme ; murise doar un *hippie*, un vagabond, un om fără identitate, neștiut de nimeni.

În toamna lui 1973 apăruse la New York un *guru* de 12 ani ; rotofei, surîzător, a cărui fotografie, lipită pe toate zidurile orașului, invita cordial la „o oră de meditație“. Nu se percepea taxă de intrare, ci doar „o donație benevolă“. Peste cîteva săptămîni, un articol din *The New York Daily News* a dezvăluit cîteva date ale bugetului tînărului *guru*, care nu erau exact de natură să sporească încrederea în generozitatea dezinteresată a celui ce, îndrumat de un prea-pios manager venit de undeva, din Texas, pogorîse în Manhattan să-i salveze pe nefericiții ignoranți întru ale religiei buddhiste. Un Rolls-Royce, două alte automobile, un avion personal de patru locuri, un yacht, barcă cu motor, un apartament cu scară interioară (visul oricărui proaspăt îmbogățit new-yorkez), o vilă în Florida, alta în California, un adevărat castel în Bhutanul natal. Se vede că donațiile

benevole fuseseră foarte generoase. Cei dinții *guru* au sosit în Greenwich Village mult înaintea celor dinții droguri din familia sumbrului LSD ; însoțiți de manageri semi-analfabeți, ei înșiși beneficiind de avantajul desăvârșitei inocențe, vorbeau în fraze întretăiate a căror incoerență era pusă pe seama forței extazului dar, în realitate, reflectau grave defecte ale gândirii și ale exprimării.

Istoricii mișcării *hippie* consemnează cele dinții semne ale drogurilor „grele” ajungând la New York în iarna lui 1961, iar la San Francisco nu înainte de 1964. Deci, cam în epoca în care cuvântul *hippie* începuse să exprime foarte puțin, când rămăsese doar ca o emblemă a unui spirit al dezordinii, apus de câțiva ani sau transformat în alt soi de nonconformism. Rarelor grupuri de *hippie* li se spunea, aproape de toată lumea, inclusiv de tinerii intelectuali de diverse tendințe antiguvernamentale, *gypsies*, țigani. Spiritul de opoziție față de puterea constituită luase forme ciudate ; caravane de băiețandri cu haine lălîi și de fetișcane desculțe, cu rochii largi, vopsite în culori vii, veneau în cartierele bocme ale orașelor să experimenteze un soi de nihilism ciudat. „Fără cărți și fără profesori” era o lozincă foarte la modă pe atunci ; era foarte „șic” să părăsești universitatea cu un semestru sau două înainte de absolvire și era și mai bine dacă făceai asta silind administrația școlii să te exmatriculeze pentru că n-ai frecventat cursurile sau laboratoarele (majoritatea ultimei generații de *hippie* provenea de la departamentele de chimie, de fizică, de la școala poli-tehnică, unde tehnocrația părea a se declara unică soluție a societății americane). Sau, și mai bine, dacă refuzai să răspunzi la examene.

Tocmai acum, când elanul începuturilor se potolise de mult, când grupurile *hippie* nu mai păstrau aproape nimic

din idealurile deceniului precedent și se transforma-
seră, epigonic, în colportoare ale unor moravuri profund
antisociale, ele au fost declarate „pericolul public nr. 1”
în New York și în orașele californiene. Poliția, inspec-
ția de impozite au început să le urmărească pretutindeni,
să le dreseze tot soiul de procese verbale de contravenție
și să le aureoleze, astfel, ca un tîrziu nimb de martir. Dar
drogul ajunsese, încă de pe atunci, să fie comercializat
de organizații mult mai puternice, mai bine puse la
punct, finanțate de oameni cu bani mulți pe care forța
publică părea a nu le lua în seamă. Mafia — se vorbea tot
mai insistent — nu era străină de afacerile astea, atît
de rentabile.

În ceea ce privește tînăra generație de la mijlocul
anilor '60, ea căuta forme mai clare de protest. Un pre-
ședinte al țării fusese asasinat, ucigașul prezumptiv
fusese împușcat în fața camerelor televiziunii și sub
privirea distrată a polițiștilor, ceea ce încurcase, fără
ieșire, întreaga anchetă. Undeva, la mii de kilometri, se
purta un război profund antipopular, iar numărul morților
amenința, încă de pe atunci, să-l depășească pe acela
din al doilea război mondial. Demonstrațiile studențești
erau întîmpinate cu gaze lacrimogene și cu gloanțe.
Ciocnirile rasiale deveniseră extrem de violente, și nu
numai în Sud, ci și în Los Angeles și New York.
Mișcarea pentru drepturi civile, condusă de pastorul
King, dobîndea din ce în ce mai mulți adepți ; dar poliția
și garda națională a diverselor state o urmăreau, perse-
verente, și-i risipeau marșurile de protest. Țara, care
răsuflesse ușurată cînd epoca McCarthy se încheiase, avea
acum alte motive de îngrijorare.

Generația *beat* nu mai propovăduia refugiul în na-
tură. Nici nu se mîndrea cu analfabetismul. A creat o

literatură de protest, o poezie care se recita la marile adunări de tineret, cu zeci de mii de participanți scandînd lozinci antirăzboinice. Numele cele mai des rostite erau ale unor intelectuali — Kerouac, Ginsberg, Ferlinghetti, Corso — ale căror scrieri vorbeau despre drama Americii și a tinerei generații. Pe la începutul lui 1970, însă, scriitorii *beat* își pierduseră popularitatea de odinioară; după moartea lui Kerouac, după ce Corso încercase și el o imposibilă evadare în paradisul artificial al unor visuri țesute din ucigăse substanțe chimice, s-a constatat că puterea de a înțelege realitatea americană slăbise mult. Recitalul de poezie al lui Ginsberg, organizat prin aprilie 1971 la Universitatea Washington din Seattle m-a făcut să-mi dau seama cît de departe rămăsese amintirea militantismului scriitorilor *beat*. Poetul al cărui volum, *Sandvișuri cu realitate*, produsese o atît de tulburătoare reacție a cititorilor de versuri, a apărut acum ca un trist măscărici, pus pe glume; studenții, așezați pe iarbă, în jurul tribunei improvizate, încetaseră să-l mai asculte și, ridicîndu-se unul cîte unul, îl lăsau pe poet, însingurat într-o lume apusă.

Protestul purta acum alte nume. El se chema Pete Seeger sau Joan Baez, cîntăreți ai unor melodii ce se împotriveau războiului din Vietnam. Imaginea tinerilor cu freza bine unsă cu briantină, a lui Elvis Presley și a lui Frankie Avalon, se pierdea în trecut, lipsită de strălucire. Pentru generația anilor '70 cîntărețul însemna un trubadur, colindînd drumurile Americii, și îndemnînd la acțiune împotriva războiului, a absurdului. Generația epocii electronice asculta concertele unor grupuri precum Rolling Stones sau Hair, cu un repertoriu de un intens dramatism, inspirat de confruntările unei lumi aspre și îndurerate. Băietandrii care, coborînd cu un deceniu mai înainte dintr-un oraș britanic de provincie, produ-

seseră o asemenea vîlvă, încît mica burghezie americană îi socotise a fi răspunzători de întreaga dezordine morală a copiilor ei, fuseseră — de asemenea — uitați. Dealtfel, faimosul grup se destrămase și doar filmul lor, cu desenele animate ale lui Peter Max, un film care milita pentru pace și pentru valorile permanente ale umanității, adusesese din nou în actualitate numele *beatles*.

Literatura prețuită de tinerii lui '70 era proza ironic-amară a lui Richard Brautigan și a lui Tom Wolfe, poezia inteligentă a Dianei Wakoski, folclorul indienilor americani.

În 1966, se observa că tînăra generație de atunci era profund indiferentă la uluitorul progres tehnologic realizat de zborurile orbitale ale cosmonauților. „Miracolele erei cosmice nu-i impresionează și glasurile pe care le ascultă nu sînt cele ale piloților de pe navele cosmice care schimbă între ei mici discursuri de salut. Ei reacționează la strigătele demonstranților care rostesc cuvinte ca *pace*, *prietenie*, *umanitate*. La cele ale miilor de oameni care cîntă, ținîndu-se de mîna, «Vom învinge!». Și, pentru a-și împlini acest vis al solidarității, sînt gata să renunțe la orice fel de confort oferit de societatea actuală.”¹

Miscările universitare (pentru mulți „sfîrșitul unei epoci de tăcere a generației tinere”) erau un reflex al atmosferei politice din America și nu aveau doar sensul unor revendicări vizînd programa de învățămînt. Pînă la începutul acestui deceniu, asociațiile studențești mili-

¹ Paul Jacobs, Saul Landau, *The New Radicals*, New York, 1966, p. 6.

² Martin Meyerson, *The Ethos of the American College Student: Beyond the Protests*, în Robert A. Goldwin (ed.), *Higher Education and Modern Democracy: The Crisis of the Few and the Many*, Chicago, 1966, p. 271.

ținând pentru o societate democratică s-au înmulțit în asemenea măsură, încît o listă completă a lor nu se putea reconstitui. Unele evoluaseră spre un terorism anarhist. În primăvara lui 1970, cînd eram la Seattle, am putut vedea biblioteca Școlii politehnice răvășită de o bombă. Majoritatea societăților studențești au protestat împotriva unui asemenea război cu bibliotecile. Dar acțiunile anarhiste au continuat și, într-o dimineață, am constatat că scara vechiului Parrington Hall, unde îmi țineam cursul, fusese distrusă de o bombă.

La începutul lui mai al acelui an, studenții m-au anunțat, politicos, că săptămîna următoare nu vor veni la cursuri. Se declarase grevă. Știau că n-aveam nici o vină, că nici eu nu eram de acord cu războiul, dar hotărîrea comitetului de grevă trebuia respectată întocmai : nici un student la cursuri, timp de-o săptămîna. Alegerile comitetului de reprezentanți ai studenților s-au ținut, în acel an, într-o atmosferă încărcată. N-au lipsit nici încăierările. Afișele electorale umpleau aleile întregului campus. Se țineau adunări însuflețite, a căror ordine de zi cuprindea, aproape invariabil, problema participării Statelor Unite la războiul din Vietnam. Au cîștigat, cu mare majoritate de voturi, adversarii războiului.

Peste un an, însă, alegerile s-au ținut într-o atmosferă de grozavă apatie. Studenții își dăduseră seama că nici grevele, nici adunările de protest nu puteau să determine, singure, modificarea politicii guvernului. Că aveau nevoie de aliați mai puternici, pentru că — oricît de mulți ar fi (ultimele statistici vorbesc de o cifră în jur de șase milioane) — studenții nu au cum să hotărască în chestiunile fundamentale ale unei țări de două sute și ceva de milioane. Mișcările studențești sînt încă neunitare ; ideile politice și tactica lor diferă atît de mult — nu numai de la o universitate la alta, dar și de la un grup la

altul, pe aleile aceluiași campus universitar. Grupările acestea sînt dispersate în sute de universități și colegii; ele n-au izbutit să adune în jurul lor decît o parte a studențimii americane. În vara lui 1971, universitățile americane păreau cuprinse de o toropitoare pace; dar cei care au crezut că pot deduce de aici că protestul studenților fusese anihilat de dezamăgirea neîmplinirii telurilor propuse, s-au înșelat.

Prin octombrie sau noiembrie, cercurile de recrutare au fost din nou înconjurate de mulțimi de tineri: fără să scoată un cuvînt, se plimbau pe trotuar, cu mîinile și capetele înfășurate în bandaje false. Și, cum plimbarea pe trotuarele orașelor (chiar și cu bandaje stropite din belșug cu cerneală roșie) nu e interzisă de nici o lege, poliția n-a avut cum să intervină. S-a răzbunat, ce-i drept, peste vreo cîteva săptămîni, cînd studenții (întovărășiți acum și de mulți tineri ai altor organizații politice din afara universităților) au început să-și ardă ordinele de concentrare. Mulți s-au refugiat în Canada, alții în Suedia¹. Unii erau ascunși în casele unor familii americane care le împărtășeau ideile antirăzboinice. În urmă cu o sută și ceva de ani — își amintea un ziar din Boston — se organizase o așa-numită „cale ferată subterană“, o rețea de drumuri ascunse pe unde sclavii fugiți de pe plantațiile din Sud erau conduși în statele aboliționiste; era de așteptat — prorocea ziarul — ca un asemenea sistem să renască, îndrumîndu-i pe fugari spre gazde primitoare. Nu am impresia, însă, că așa ceva s-ar fi împlinit; oricum, n-am auzit pe cineva referindu-se la

¹ După retragerea armatei americane din Vietnam, unii dintre cei plecați în alte țări s-au întors; alții, însă, s-au căsătorit acolo și, cîțiva dintre ei, au renunțat și la cetățenia americană.

un asemenea proces de constituire a unei emigrații interne.

Ceea ce i-a derutat pe comentatorii fenomenului a fost faptul că majoritatea cercurilor radicale studențești își înscriseseră în program revendicări politice (susținute adesea cu violență), dar că nu aveau decît o foarte vagă idee asupra problemelor economice ale țării. Că atacau birocrăția guvernamentală, grandilocvența declarațiilor televizate ale senatorilor, dar păreau a nu-și da seama cît de gravă e chestiunea sărăciei în unele state ale Americii. Că respingeau, în bloc, „tehnologiile automatizării și cibernetizării“ care aduc „alienarea și depersonalizarea“ și care „coboară relațiile umane pînă la punctul îngrozitor al înghețării“ ; și nu dădeau impresia că știu cum, de pe urma introducerii „mașinilor cu creier care traduc calitățile umane în niște cartoane perforate“ nu rezultă numai „un scurt-circuit al comunicării“, ci și șomajul celor înlocuiți de mașinile moderne. Că se declarau împotriva sistemului de învățămînt din universitățile care „au devenit parte a societății tehnologice și birocratice“, dar nu vorbeau nimic despre propria situație, a viitorilor absolvenți care nu-și găsesc slujbă, decît cu multă greutate ¹.

Radicalismul studențesc se dovedise, astfel, a fi o mișcare prin definiție utopică ; țelurile ei nu urmăreau, totuși, decît o parte a problemelor fundamentale ale societății americane. Sentimentală, impulsivă, anarhică, „Mișcarea“ nu răspundea adevăratelor cauze ale „alienării“ și „depersonalizării“, cuvinte ce reveneau atît de des în manifestele studențești. Dacă este adevărat, așa cum am înțeles, că în ultimii ani asociațiile studențești nu

¹ Vezi John Keats. *The Sheepskin Psychosis*, Philadelphia, 1965, p. 19—21.

se mai manifestă cu vigoarea de la începutul deceniului, aceasta este — cu siguranță — urmarea lipsei unui program social coerent, care să fi ținut seama de ceea ce se întâmplă în *întreaga* societate americană sau, cel puțin, cu *întreaga* generație tânără, și după absolvirea școlii.

M-a frapat, încă din primele zile ale șederii mele în Statele Unite, în pașnicul Portland, cât de mulți erau infirmii întâlniți pe străzi și pe coridoarele universității. Mi-am dat treptat seama că un cuvânt, deseori rostit de tineri : *implicare*, acționa — într-un sens — și aici. Făcea parte din sistemul terapeutic aplicat „handicapaților” ; bolnavii nu trebuiau să se simtă izolați, respinși de societatea celor sănătoși ; erau educați pentru o meserie pe care să o fi putut face fără prea multă trudă. Pentru că nu erau separați de ceilalți, pentru că nu erau priviți cu milă, ca o categorie aparte, infirmii erau eliberați de complexe. La intrarea în clădirile mai noi ale universității (la fel ca și la instituțiile publice din oraș, la poștă, la poliție, la birourile administrației municipale, la bancă), în locul scărilor se tăiaseră planuri înclinate pentru cărucioarele handicapaților.

Profitând de această mentalitate (relativ recentă), s-au constituit grupări ale așa-zisilor „handicapați” care cereau recunoașterea unui „statut egal cu al tuturor minorităților din America”. Las deoparte proliferarea „categoriilor minoritare”, așa cum se iveau neconținut în paginile revistelor radicale ; „minoritari” deveniseră și burlacii, și văduvii prin deces sau divorț, și cei care suferiseră de paralizie infantilă, și bătrînii fără copii. Cele mai agresive erau, însă, în chip vădit grupurile de invertiți. Și era supărătoare insistența comentariilor publicate de presa de scandal ; programele de televiziune cele mai amatoare de senzație s-au repezit deîndată asupra acestor

grupuri, solicitându-le lungi interviuri la care răspundeau cu un fel de stingheritoare lipsă de rușine.

Am crezut, un moment, că numai noi eram uluiți de această indecentă afișare a viciului. Că, pur și simplu, nu eram deprinși cu o mentalitate și că, de aceea, totul ni se părea ciudat. Dar ne-am dat repede seama că și oamenii cu ideile cele mai liberale din jurul nostru erau de-a dreptul stupefiați și indignați.

Se poate înțelege, cu greu, o așa-zisă infirmitate. Nu se poate, însă, înțelege disprețul cu care infirmul îl privește pe cel sănătos și-l condamnă că nu e și el infirm. Și, cu atât mai puțin, prozelitismul; mulți părinți erau îngroziți de activitatea grupurilor care apăruseră în multe orașe și chiar în regiunile rurale ale Statelor Unite.

Discriminările față de o altă minoritate, femeile, sînt reale. Foarte multe se consolează cu rolul gospodinei, al soției și al mamei. De un timp încoace, însă, mișcarea pentru drepturile femeilor a devenit foarte activă. Nu s-a constituit în partid politic; dar a organizat nenumărate marșuri de protest, zeci de programe ale televiziunii (simptomatic, unele posturi afiliate la vreuna dintre cele trei rețele principale nu au preluat programul cu pricina). O revistă publicată de ele în admirabile condiții grafice și-a cîștigat cîteva zeci de mii de abonamente. Unul din marile merite ale grupului strîns în jurul Gloriei Steinem, fondatoare a mișcării, devenită celebră „Women's Liberation“, Eliberarea femeilor, a fost că a atras atenția asupra situației femeii într-o țară care, în ziua independenței sale, la 4 iulie 1776, declara că „toți oamenii au fost creați egali și au fost înzestrați de creatorul lor cu unele drepturi inalienabile, printre ele Viața, Libertatea și Strădania de a dobîndi Fericirea“.

Mai sînt companii financiare sau bancare unde salariile femeilor sînt ceva mai mici decît ale colegilor lor,

bărbații. Uimitor, la multe universități, școlile de medicină creează deliberat dificultăți la admiterea fetelor în alte secții decât stomatologia și pediatria. Unele uniuni sindicale nu îngăduie angajarea femeilor și păstrează, pentru aceasta, în vigoare regulamente vechi de mai bine de un secol. În viața politică, în guvern, în Congres, în posturile de guvernatori, prezența femeilor e foarte rar semnalată.

Reacția lui „Women's Liberation“, e foarte violentă. O „femeie eliberată“ se poate simți jignită dacă i se oferă loc în autobuz, pentru că un asemenea gest înseamnă că, din capul locului, i se stabilește un statut de inegalitate cu bărbații. Mi s-a întâmplat să fiu pus la punct de o colegă a mea de la Universitatea Washington, când m-am dat înapoi un pas, s-o las să intre la secretariatul catedrei :
— Lasă fleacurile ! Nu aplica discriminări !

Dar multe femei asistă încă la interviurile televizate ale lui Jane Fonda și se amuză de zelul cu care tinăra actriță combate supremația „masculilor“. În 1974, „meciul secolului“, partida de tenis între Billie Jean King, campioană — ani în șir — a Americii, și Bobby Riggs, câștigător din 1939 al Wimbledonului, a fost precedat de o gălăgioasă campanie publicitară. Riggs, violent adversar al „eliberării femeilor“ (încă nu sînt sigur dacă violența lui nu făcea parte, și ea, din publicitatea necesară), a provocat-o pe această militantă cu înfățișare dîră și nu tocmai agreabilă, punînd prinsoare pe o sumă importantă (cîteva zeci de mii de dolari) că o va învinge fără probleme. Mai tinără cu vreo treizeci de ani decât campionul de odinioară, Billie a primit provocarea. Au urmat, săptămîni întregi, schimburi de declarații, uneori amuzante, alteori aproape jignitoare. Partida a avut loc într-o atmosferă fierbinte și, cum era de așteptat, Billie Jean King

a câștigat. Întreaga mișcare feministă s-a socotit răzbu-
nată și a jubilat.

Evenimentul a trecut, s-a vorbit din ce în ce mai puțin despre el și lucrurile nu s-au schimbat: atitudinea discriminatorie față de femei a continuat să rămână o realitate. Sociologii americani constatau cu amărăciune că acesta e domeniul în care prejudecățile se înlătură cel mai greu.

Reacția față de orice forme ale discriminării se cuvine, totuși, consemnată. Unele seriale de televiziune au avut succes, tocmai pentru că priveau deosebiri între oameni ca pe un anacronism de-a dreptul fără sens. Ceva mai demult, prin 1970, rula *Sala 222*, al cărui subiect era viața elevilor și a profesorilor într-o școală „integrată”, adică unde criteriile rasiale sînt respinse încă de la admitere. Atmosfera camaraderească, lipsită de orice încordare, prietenia dintre adolescenții care nu țin deloc seama de deosebiri între rase era întremătoare și serialul a fost preferat înaintea oricărui film polițist. Dialogul era scris cu un umor agreabil, era ferit de tonul didactic al lui *Lucas Tanner*. În 1973, dintre toate serialele noii stagiuni a televiziunii, cel mai bine primit a fost *În familie*, o prezentare ironică a conservatorismului micului burghez, încăpăținat, sentențios, de o absurditate gălăgioasă, refuzînd, cu un orgoliu ridicul, orice părere diferită de ale sale. Printre personajele filmului se afla și un negru — el însuși plin de prejudecăți — și un tînăr al cărui radicalism se reducea la cîteva lozinci, repetate ca niște automatisme, și la pletele ce îl incomodau vădit.

Televiziunea și-a pierdut, orice s-ar spune, puterea de captare de acum un deceniu sau două. Americanul — mai ales cel din marile centre — iese mult mai des în oraș decît odinioară. Muzeele newyorkeze înregistrau în 1973 o creștere de 11%, a numărului de membri susținători. Și, cu

toate acestea, dificultățile financiare n-au scăzut. Dimpotrivă. E adevărat, nici în săptămânile teribilei „crize a energiei” din primăvara lui 1974, când automobilele așteptau — uneori ceasuri în șir — la stațiile de benzină, n-am văzut ca vreunul dintre muzeele New Yorkului, Washingtonului, Bostonului, Philadelphiei, Clevelandului, Minneapolisului, la care am ajuns în acea perioadă, să-și fi închis vreuna din săli, așa cum se întâmplase, încă de mai multă vreme, cu Luvrul. Dar curentul electric și combustibilul se scumpiseră enorm. Firmele specializate în curățenia înaltelor holuri de expunere, în spălarea geamurilor și cele care controlau periodic instalațiile de aerisire își ridicaseră mult tarifele. Bursa operelor de artă a atins în anii aceștia prețuri care făceau extrem de dificilă orice nouă achiziție.

Soluția a fost, în multe cazuri, cea obișnuită : concedierea unei părți a personalului muzeelor. Și a celui de pază, a garderobierelor, a vânzătoarelor de la micile magazine de publicații, de replici, de reproduceri, a bufetiерelor restaurantului de la subsolul sau din grădina muzeelor. Dar și a unora dintre muzeografi.

La Muzeul de Artă Modernă s-a declarat atunci o grevă a angajaților. Pichetele, supravegheate de pe trotuarul de vizavi de polițiști cu priviri bănuitoare, se roteau în cerc în fața intrării și-i îndemneau pe trecători să nu mai viziteze muzeul pînă ce administrația nu-i va reangaja pe cei concediați și nu va acorda sporul de salariu cerut de comitetul de grevă. Patru sau cinci săptămîni, cei cîțiva salariați care nu au participat la acțiune au așteptat zadarnic grupurile obișnuite de vizitatori ; multe școli au anunțat că, pe durata grevei, socotesc că trebuie să suspende lecțiile săptămînale contractate la Muzeul de Artă Modernă...

Muzeul american e o instituție cu funcție complexă : prezentarea, în suită istorică, a operelor de artă nu constituie decât elementul de bază al activității sale. Deși, uneori, vizitatorul poate fi surprins de arbitrarele întreruperi ale cronologiei, de gruparea într-o sală a unor lucrări aparținând diverselor școli, pentru ca în sala următoare să fie reluate, eventual într-o ordine schimbată, aceleași școli și perioade. Așa se întâmplă, de pildă, la Galeria Națională de la Washington și la Muzeul de Artă din Philadelphia. Explicația e, totuși, simplă. Multe dintre instituțiile muzeistice din Statele Unite s-au constituit — mai ales către sfârșitul secolului trecut și la începutul acestui secol — pe temeiul unor donații primite de la marii colecționari. (Ceea ce avea drept urmare o importantă scădere a taxelor de moștenire.) Or, una dintre clauzele testamentare era gruparea laolaltă a întregii donații, într-o încăpere care să poarte la intrare numele foștilor colecționari. Alteori, se condiționa donația de expunerea vreunei lucrări de valoare îndoielnică, dar care îi fusese dragă răposatului.

O caricatură apărută în urmă cu vreo câțiva ani în revista *The New Yorker* ironiza aceste pretenții orgolioase. Într-un elegant hol de muzeu, o casetă uriașă de sticlă, împodobită cu ornamente complicate ; înăuntru, pe un jilț — neapărat stil Renaissance — mumia decedatului. Unul dintre muzeografi se lamentează :

— N-o să putem expune Rubenșii : nu-i vede nimeni din cauza fostului proprietar.

Legile succesiunii sînt inflexibile : consiliile de administrație (sau, dacă instituția aparține orașului — primăria, iar în cazul Galeriei Naționale — guvernul federal) nu sînt dispuse să plătească daunele fixate pentru nerespectarea condițiilor de donație. Așa încît, muzeografilor sînt obligați uneori să se abată de la niște reguli

la care, îndeobște, țin cu strășnicie. Expunerea, mai ales la muzeele mai noi, la Los Angeles, la Portland, la Whitney, la Muzeul de Artă Modernă, la micul Muzeu de Artă Contemporană din Chicago, dar și în multe săli ale Bostonului, Metropolitanului newyorkez, ale Philadelphiei și Clevelandului, urmează niște criterii stricte care tind să pună în valoare fiecare operă de artă, fără o desprindere din ansamblul epocii prezentate în sala respectivă. Rareori am văzut în muzeele Europei o mai atentă folosire a iluminatului, a jocului de planuri alcătuite de ecranele de lemn, ciment sau pânză, a mobilierului de epocă așezat în preajma picturilor sau sculpturilor mai vechi, a diagramelor ce reconstituie (de pildă, în sălile de artă egipteană ale Muzeului Metropolitan) evoluția unor modele, a unor structuri geometrice.

La Muzeul de Artă Modernă, o sală semicirculară a fost clădită special pentru un amplu panou al lui Monet din ultima perioadă a *Nușerilor*; o banchetă e așezată puțin spre stînga liniei imaginare care ar trece prin centrul vastei învolburări de lumină a picturii maestrului de la Honfleur. Lumina care iradiază, transparentă și calmă, din petalele abia ghicite sub fluturările colorate ale aerului, și învăluie întreaga sală; dar simți că acolo în locul fixat de arhitecți, în jurul umilei banchete fără spătar, ea se încheagă mai concentrată și mai esențializată decît oriunde. La cîțiva pași, într-o altă sală, la celălalt capăt al unui coridor vegheat de luxuriantele izbucniri de seve ale Vameșului Rousseau, sculpturile brâncușiene dau contur spațiului. Proiectate pe un fundal de un gri cu luciri de grafit, ele par a cuprinde în formele de o înaltă puritate întregul univers al planetelor și al oamenilor, ivindu-se ca în cele dintîi zile ale creației, atunci cînd noii-născuți erau asemenea Prometeilor.

Și la Philadelphia, sculpturilor lui Brâncuși li s-a destinat o sală separată, spre care conduc, convergent, lungile coridoare ale unei întregi aripi a muzeului, trecînd printre capodoperele acestui secol. Iar în elegantul muzeu de la Portland, o *Domnișoară Pogany* veghează, desprinzîndu-se din fîioarele de lumină ale unor proiectoare plasate, cu o excelentă știință a scenografiei, în holul de onoare.

Mai toate muzeele mari sînt construite în mijlocul unor parcuri unde s-au instalat sculpturile. În aer liber, acolo unde lumina și umbrele mereu schimbătoare le înfășoară, așa cum le-au gîndit sculptorii înșiși. La New York, spațiul urban le-a pus constructorilor probleme complicate; dar ei n-au renunțat la amplasarea sculpturilor monumentale în ambianța pentru care au fost proiectate de artiști. Muzeul de Artă Modernă a fost desenat de arhitecți în forma unui L, cu latura scurtă sprijinită pe strada 54, ce trece prin spatele clădirii; în golul astfel creat, ei au săpat un mic eleșteu, în jurul căruia au plantat cîteva sălcii, îndulcind în felul acesta geometria angulară a clădirii. Sculpturile lui Rodin și Lachaise și Calder și Tony Smith se descoperă pe rînd pe aleile pavate cu dale mari și pe terasele parcului miniatural. Iar la Muzeul Whitney, arhitectul Marcel Breuer a creat o alveolă, unde sculpturile se văd prin geamurile largi ale sălilor de la subsol, mîngîiate de strălucirile molcome ale luminii care coboară pînă acolo.

Secția de artă medievală a Muzeului Metropolitan, „The Cloisters“, e așezată aproape de extremitatea nordică a Manhattanului, pe o colină, deasupra văii largi a Hudsonului. Clădirea se ridică în jurul ruinelor unei mînăstiri benedictine din secolul al XIII-lea, aduse din Spania, nu cu mult înaintea celui de-al doilea război. Întreaga construcție vrea să sugereze o mînăstire a epocii romanice,

cu largi curți interioare, cu logii prelungi, cu arcade ample ; din loc în loc, ferestre false pe care sînt montate vitralii germane, nord-franceze, englezești sau irlandeze lasă să se cearnă dulcea lumină a cîte unei lămpi ce pare a fi o fărîmă de soare cuibărită undeva, în vreuna din grădinile ce înconjoară muzeul. Multă vreme mi-a fost greu să mă deprind cu gîndul că un monument, ridicat de niște meșteri necunoscuți, în amintirea pioasă a cine știe căror fapte ale vieții lor, a cine știe căror morți prefăcuți în pulberea unor ținuturi îndepărtate, a fost cumpărat și adus peste ocean și reconstituit într-un oraș niciodată atins de amurgurile Evului Mediu. Cu aceeași strîngere de inimă cu care am privit și templul din Pergam, reclădit în Museeninseln din Berlin și obeliscul de la Luxor adus de trufașul general Bonaparte în Piața Concordiei, am trecut prin sălile unde pașii mi se păreau că sună atît de străini.

Încetul cu încetul m-am obișnuit. M-am uitat la acele extraordinare sculpturi și miniaturi străvechi și vitralii și tapiserii (mai mult de jumătate din seria *Doamnei cu inorogul* se află aici) ca la niște obiecte de muzeu. Și m-am gîndit că, la urma urmelor, în toate sălile de artă universală ale muzeelor lumii s-au adunat opere aduse de departe, desprinse din universul destinat lor, de lîngă oamenii care le-au admirat și le-au iubit pentru întîia oară.

Vizitarea muzeului de la „Cloisters“ e un moment de întoarcere către atmosfera Evului Mediu timpuriu : din difuzoare ascunse cu grijă în spatele coloanelor, se răspîndește o liniștită muzică gregoriană. O dată pe an, toamna, în văile parcului din preajmă se organizează un festival al dramei și al muzicii medievale. Studenți ai școlilor de artă din oraș se îmbracă în costume multicolore, aidoma acelora din vechile vitralii ale muzeului, și

— timp de o săptămână — dau concerte de muzică medievală, cîntînd din instrumentele de acum cinci sau şase sute de ani. Pe scene improvizate joacă miracole şi farse englezeşti şi franţuzeşti din secolul al XIV-lea sau al XV-lea. Şi se duc pe urmă să se odihnească în corturi vristate în roşu, violet, galben, verde — aşa cum erau cele din taberele războiului de o sută de ani.

Sub zidurile înalte „Cloisters“ se adună negustori de suveniruri, copii ieftine după artizanatul medieval. Alţii vînd dantele şi pînzeturi, ca în tîrgurile Evului Mediu. Fete în lungi rochii vînd fripturi de miel şi căni mari cu cidru şi cu *ale*, vechea bere englezească. Pe creasta lată a zidului cu metereze se înşiră tarabe cu pistoale, cu pumnale (evident, de material plastic), cu imitaţii stîngace de bijuterii flamande şi germane. Şi, într-un colţ (bineînţeles, tot lîngă un cort multicolor), un fotograf cu o recuzită mai mult sau mai puţin adecvată, mai mult sau mai puţin bine împerecheată, invită la o călătorie spre vremile de demult. Şi nu ştiu dacă e vreun copil care să reziste ispitei să devină halebardier cu chivără (spaniolă) şi cu platoşă (milaneză); mai ales că meşterul — „la minut“, dar înarmat nu cu misterioasa cutie cu mîneci negre a copilăriei noastre, ci cu un Polaroid (developează clişeu color în 60 de secunde), lipsit de orice vrăjitoarească taină — montează poza, în cinci secunde, într-o ramă de carton înfăţişînd o poartă ogivală într-un zid cu pietre mari şi cu puntea lăsată...

Şi nu numai copiii : am văzut flăcăi surîzînd sub pălării de cardinal, doamne cărunte, împodobite cu lungi scufii ca acelea ale ursitoarelor din ediţiile ilustrate ale basmelor lui Perrault şi bătrînei rîzînd sub umbra unor pălării ca aceea a lui Thomas Morus din portretul lui

Holbein. Dar, din păcate, fotografului i se terminase în ziua aceea stocul de rame : nu-i rămăsese decît castelul cu puntea coborîtă, în poarta căruia l-am văzut stînd, cam nepotrivit, și pe un venerabil gal cu mustăți de lînă gălbuie și cu arc englezesc de pe vremea războiului celor două roze.

De multe ori, muzeele de artă modernă au și secții de film care organizează, de cîteva ori pe săptămînă, vizionări ale unor pelicule de cinematecă. Ciclurile de conferințe dedicate unor curente, personalități sau probleme teoretice sînt mai întotdeauna însoțite de proiectarea unor filme ce ilustrează temele prezentate în prelegeri. Filmoteca filmelor de artă a Muzeului Metropolitan din New York deține vreo 4 000 de pelicule. Dintre ele, peste 1 000 de filme pentru copii. Dealtfel, programele de educație a copiilor sînt foarte active.

În vacanțe, patru zile pe săptămînă, cîte patru ore pe zi, copiii sînt invitați la „ateliere“ de artă unde învață să înțeleagă desenul și culoarea, să-și folosească mîinile, desenînd, modelînd, potrivind pietricele în mari mozaicuri, pregătind plăci pentru gravură. La încheierea unui asc-menea ciclu, micii învățăcei știu să deosebească tehnicile cele mai importante : ulei, frescă, tempera, guașă, acuarelă, pastel. Au văzut filme în care li s-a explicat cum se cioplește piatra, cum se toarnă bronzul, cum se face un vitraliu, cum se țese o tapiserie. Sau altele despre arta rupestră, despre marii artiști ai lumii, despre creațiile folclorice din Africa, din India, din China, din Pacific, din Europa, despre arta indienilor americani și a eschimosilor. S-au oprit îndelung în sălile muzeului, unde profesorul le-a explicat arta măestrilor. Mai ales ale celor din secolul al XX-lea. Foarte puțini dintre ei vor ajunge, la rîndu-le, artiști ; dar vor înțelege cît de serioasă e problema artei, cît de complexă e creația

unei imagini și cât de specific e limbajul ei. Se vor apropia cu respect de opera de artă și vor ști că simpla impresie nu e suficientă pentru a desluși gândul pe care s-a întemeiat o creație în formă și în culoare. Ceea ce e foarte mult.

În sălile de spectacol ale muzeelor au loc, cam o dată pe săptămână, concerte, recitaluri de poezie sau de dans; membrii asociației de „prietenii ai muzeului” au dreptul să-și aducă și câte un prieten. Pentru ceilalți, intrarea e destul de scumpă: 8 sau 10 dolari. Sala e întotdeauna plină. Și cu toate acestea, nevoile financiare ale instituțiilor muzeale sînt din ce în ce mai greu de acoperit. A crescut prețul biletelor de intrare, al abonamentelor, a crescut și cotizația de membru. Dar donațiile au devenit mai rare și — pe lângă cheltuielile curente de întreținere — comitetele de administrație trebuie să se lanseze în complicatele și îndoielnicele operații de bursă a artelor.

În secret, s-au vîndut opere de mare valoare, pentru a echilibra bugetul. Dar tranzacțiile nu au putut rămîne ascunse. Violente campanii de presă, anchete conduse de autoritățile municipale au dezvăluit înstrăinarea unor pînze, printre care a unor Van Gogh, Manet, Kandinsky. Directorul Muzeului Metropolitan, Hoving, a declarat că folosisese sumele obținute pentru achiziționarea unui vas grecesc, care costase exact un milion de dolari. Proveniența n-a putut fi dată publicității, pentru că aceasta fusese o condiție a contractului de cumpărare. Vasul a fost expus în marele hol de lângă balconul etajului întâi. Am crezut, o vreme, că toată vilva fusese provocată înadins: mii de oameni veneau zilnic, încă de la ora deschiderii caselor de bilete, și fără să zăbovească în vreuna din celelalte săli, se grăbeau să ajungă în holul de la etaj, unde în jurul casetei de sticlă în care fusese pus vasul, înalt de un metru și jumătate, abia rămînea

puțin loc să-ți strecoari o privire spre minunatele aorduri de negru și de roșu ale desenului de pe trupul prelung al amforei.

Domnul Hoving (deși nu avea studii speciale de istoria artei, fusese ales cu mare majoritate de voturi în consiliul de administrație, pentru că numele său, al unei vechi și bogate familii de avocați newyorkezi, prezenta — s-a spus — o solidă garanție) a justificat suma neobișnuit de mare plătită pentru vas, prin condițiile într-adevăr excelente în care fusese păstrată această piesă de artă. Și se părea că toată lumea acceptă explicația. Până când, un indiscret negustor de antichități a băgat de seamă câteva crăpături și, în două sau trei locuri, chiar și completarea unor bucăți lipsă; urmele fuseseră acoperite cu un strat fin de culoare, așternut cu destulă dibăcie. Era clar: vasul nu îndreptățise suma uriașă plătită pentru el. Directorul muzeului a trebuit să răspundă din nou chinuătoarelor întreviuri ale ziarelor și ale televiziunii. E adevărat, consiliul de administrație n-a hotărât, așa cum se aștepta, demiterea lui; dar în jurul casetei de sticlă de la etajul întâi nu se mai înghesuiau vizitatorii: senzaționalul dispăruse și se pierduse în banala controversă de istorie a artei asupra valorii unei piese oarecare de muzeu.

De pe la sfârșitul secolului trecut, colecționarii americani au cumpărat nenumărate opere ale artei europene. Cîteva, nu foarte mulți, și ale artei orientale. Și încă și mai puțini, ale picturii și sculpturii americane. Milionarii cumpărau, acum 70—80 de ani, gravuri de Rembrandt, tablouri de El Greco și Velasquez, manuscrise miniate din Evul Mediu. Colecția lui Morgan, de pe strada 36 colț cu Park Avenue, e adăpostită într-o clădire construită într-un sever stil neoclasic. O atmosferă rece, camere de o geometrie prea ordonată, o bibliotecă admi-

tabilă, al cărei catalog umple, de sus pînă jos, paginile a cîtorva registre imense (ediții princeps, incunabule, tipăriri venețiene și germane din vremea Renașterii) și în mijlocul căreia tronează un uriaș glob pămîntesc ; totul convențional, impersonal, dar extrem de revelator pentru temperamentul omului care nu și-a îngăduit nici un fel de excese, pentru care fiecare gest a fost perfect cumpănit, omul cu privire metalică, necruțător cu adversarii, aspru cu prietenii, nepăsător la viața și la moartea angajaților ce nu contau decît ca parte a unui imperiu menit să producă milioane, indiferent de mijloace. Investițiile erau, și în domeniul artei, sigure, fără risc, certificate de trecerea anilor : Rembrandt, Dürer, enluminuri medievale. Nimic incert, nimic controversat. Casa lui Morgan — colecția lui, spun probabil mai mult decît oricare biografie.

În apropierea Muzeului Metropolitan, pe Fifth Avenue, colecția „Frick“ vorbește despre un alt arhimilionar, pentru care arta reprezenta o investiție sigură. Dar domnul Frick a avut un arhitect înzestrat cu mai multă fantezie : casa lui comunică un aer mai intim, mai cald, încăperile nu se succed în ordinea aceea cam apăsătoare din vila domnului Morgan. O curte interioară, cu un bazin pe apa căruia plutesc nuferi roz, înconjurat de plante cu frunze lucioase, strînge lumina și o răspîndește, calmă, în odăile tapetate în culori mai deschise. Biroul nu e aceea lespede uriașă, neagră, de mahon la care Morgan stătea verificînd conturile întreprinderilor sale : e o măsuță de lemn de trandafir, un Chippendale (firește, autentic) și, de jur-împrejur, panourile lui Fragonard pentru care s-a construit special această încăpere. Grățioasa arhitectură, poate totuși să înșele : Frick nu era cu nimic mai puțin rece și calculat decît Morgan. Dar

avea, cu siguranță, consilieri cu mai multă imaginație și cu mai mult gust, și el le acorda încredere.

Cred că nu numai gratuitatea intrării la aceste colecții explică de ce sînt vizitate de atît de mulți newyorkezi și turiști. Întreaga ambianță (chiar și la Morgan) e mai plăcută decît la marile muzee. La Philips, la Washington, un fel de aparentă neglijență în panotarea tablourilor — impresioniștii francezi sînt excelent reprezentați — pe coridoare, de-a lungul scărilor, în camerele luminate blînd, creează o atmosferă de seducătoare intimitate. Concertele organizate și aici fac, bineînțeles, să se lărgească și mai mult cercul prietenilor artei. Repertoriul nu e întotdeauna foarte specific fiecărui muzeu. Societatea de istorie a New Yorkului, de pildă, vrea să lanseze talente tinere, de obicei studenți ai școlilor de muzică ; în sala ei placată cu marmură se pot asculta grupuri corale, formații de cameră, recitaluri de lieduri și de arii de operă, dar și soliști de muzică folk. Și cam la fel se întîmplă și în sala de concerte a Muzeului Orașului New York. La unele filiale ale Bibliotecii Publice se organizează concerte de muzică de cameră care se adaugă obișnuitelor „audiții de marți la amiază”, cînd mai ales tinerii sînt invitați să asculte imprimări celebre de muzică simfonică. La Brooklyn Museum, recitalurile de sonate sînt ascultate într-o sală cu o arhitectură cam prea ostentativ neoclasică. La Morgan, muzică medievală, care sună impresionant în preajma vitrinelor ce adăpostesc somptuoasele *Cărți ale Orelor* din veacul al XV-lea.

Pentru concertele de la Frick, biletele se procură mai anevoie ; intrarea e liberă, dar — ca nu cumva să se adune prea multă lume pe care să n-o poată cuprinde sala, totuși nu foarte încăpătoare — se depun cereri (cîte una pentru fiecare bilet). N-am înțeles de ce administrația

nu acceptă cererile decît lunca dinaintea concertului, nici o zi mai devreme, nici o zi mai tîrziu.

Vinerea la 5, la *Manhattan Savings Bank* de pe Madison Avenue, se dau concerte de muzică de promenadă, oferite de fanfarele școlilor din oraș ; în „Ziua recunoștinței“, corul e îmbrăcat în veșmintele sobre ale părinților pelerini de acum trei sute și cincizeci de ani și programul cuprinde muzică din perioada colonială. În ajunul sărbătorilor de iarnă programele muzicale se întrerup și holul băncii se transformă în patinoar : perechile alunecă în sunetele vechilor colinde.

Pe cel mai înalt deal din Manhattan, la colțul străzii 160 cu Edgecombe Avenue, de unde privirea cuprinde țărmurile Hudsonului și ale râului Harlem și puzderia de insulițe de pe East River, se mai păstrează o casă ridicată înainte de Revoluția americană și care, în anii războiului a fost sediul cartierului general al lui Washington. După încheierea păcii, cînd foștii proprietari, partizani ai regelui, au plecat în Anglia, casa a fost cumpărată de doamna Betsy Jumel, o tînră cu un trecut nu prea limpede : se declara văduvă și afișa o deosebită preocupare pentru buna educație a copilului rămas de pe urma soțului (neștiut de nimeni). Balurile pe care le dădeau Betsy și noul ei soț, un plantator bogat venit din Indiile de Vest (se spune că ea îl convinsese s-o ia de soție, amenințîndu-l, cu pumnalul în mînă, că se va sinucide), petrecerile din casa cochetă, zidită în stil georgian, au rămas celebre și ziarele vremii le consemnează, uimite de fastul și de risipa neobișnuită în New Yorkul acelei vremi. Pe urmă, soții Jumel au plecat spre Franța, de unde au fost expulzați peste cîtiva ani, pentru că fuseseră amestecați într-o conspirație bonapartistă. S-au întors la New York aducînd cu ei o parte din mobilierul lui Napoleon, procurat în împrejurări cam neclare. La un an după moartea dom-

nului Jumel, văduva sa — pe atunci în vîrstă de 63 de ani — s-a recăsătorit cu Aaron Burr, fostul vicepreședinte al țării în vremea guvernării lui Jefferson, cîndva pătimaș politician care împinsese zelul convingerilor sale politice pînă la uciderea în duel a adversarului său, Alexander Hamilton. Peste cîtiva ani, Burr, implicat în niște intrigi antiguvernamentale și acuzat de trădare (motivele n-au fost nici pînă astăzi lămurite pe de-a întregul) a fost obligat să plece în exil. Toate acestea se petrecuseră cu cîteva decenii înaintea căsătoriei cu văduva Jumel : acum mirele avea 76 de ani.

Curînd, la numai cîteva luni de la nuntă, soția a intentat proces pentru adulter și a obținut divorțul. Casa în stil georgian, căreia i se spunea de pe atunci „The Jumel Mansion“, a devenit din nou locul strălucitelor adunări ale „lumii bune“. Averea moștenită de la întreprinzătorul domn Jumel s-a risipit și, în 1865, Betsy a fost înmormîntată cu dricul săracilor (avea 96 de ani). Avusese însă ambiția să nu înstrăineze nimic din mobilierul, din tablourile și din bijuteriile rămase de la soțul ei. Muzeul, deschis în 1903, după ce primăria — care plănuise să dărîme casa — primise sute de petiții de la newyorkezii dornici să păstreze aceste amintiri istorice, e unul dintre cele mai frumoase din oraș. Rareori se mai poate găsi, păstrată cu atîta pricepere, atmosfera epocii coloniale, cuibărită în obiecte de artă de o asemenea autenticitate. Intenția muzeografilor nu a fost să expună niște exemple ale meșteșugurilor de acum mai bine de un secol și jumătate, ci să reconstituie lumea de atunci, gustul ei, preocupările și orgoliile ei. De la holul larg de intrare (unde s-a celebrat cununia lui Burr cu Betsy), pînă la biblioteca octogonală (în care generalul Washington ținea sfat cu ofițerii săi) și la somptuosul dormitor în stil

Empire, totul evocă viața unei clase opulente din primul secol al Republicii Americane.

Ceva mai la nord, nu departe de podul pe care Broadwayul traversează râul Harlem și trece în Bronx, o clădire mai modestă, Dyckman House, păstrează amintirea unei alte epoci, încă și mai vechi. Epoca fermierilor și a meșteșugarilor sobri care n-aveau timp pentru podoabe. Pe atunci, cîmpiile cu orz și cu porumb se întindeau pe aproape întreaga insulă Manhattan. Oamenii munceau din greu, aveau puțin timp pentru petreceri; iarna se adunau în odăile de lemn, își reparau uneltele, mai ciopleau cîteva scaune, niște jucării cam țepene, iar femeile țesau sau brodau. Ferestrele înguste, tavanele joase, lămpile grele, de fier, sînt cele de acum două sute de ani. Dar cea mai pitorească încăpere a casei e bucătăria: căldări, ceaune, tigăi, frigări atîrnînd în cîrlige uriașe, într-o voită neorînduială pe plitele mari, răspîndesc o lucire ciudată, de bronz — lustruit, poate, ceva mai mult decît s-ar fi cuvenit. Simplitatea celor care munceau pămîntul în veacul al XVIII-lea și se bucurau să trăiască bine (ceea ce, în mentalitatea lor însemna în primul rînd; să mănînce zdravăn, așa cum o demonstrează dimensiunile bucătăriei, plitele largi cît o odaie de locuit) spre deosebire de luxul arogant al burgheziei din secolul următor, care consuma mult mai mult decît producea.

Și, la hotarul dintre cele două vîrste ale New Yorkului, Muzeul din casa familiei Van Cortland, în Bronx. Frederick Van Cortland (aparținînd, ca și Dyckman, unei familii olandeze înrudită cu descendenții celor dintii coloniști ai orașului, din vremea cînd el se chema Noul Amsterdam) a construit o casă solidă, în care elementele stilului georgian, învățat de la englezi, se amestecau cu acelea ale dulgheriei neerlandeze. La mijlocul secolului

al XVIII-lea, cînd a fost clădită, casa se afla în centrul unui vast domeniu, un adevărat sat feudal, ce ocupa întreaga suprafață a actualului parc Van Cortland (de trei ori mai mare decît celebrul Hyde Park din Londra). Pe vremea aceea, sclavajul era încă legiuit în coloniile americane ; familia Van Cortland vindea cereale și animalele crescute de cei cîțiva zeci de sclavi pe cele vreo o mie o sută de pogoane, cît măsurau pămînturile ei. Toată lumea de pe domeniul acestor olandezi, înrudiți cu familiile cele mai bune ale orașului, se îmbrăcau cu haine croite în casă, cusute din postavuri țesute la războaiele care se vād și astăzi în sala mare de lîngă bucătărie.

Arhitectura casei e ceva mai complicată decît aceea de la Dyckman : pervazul ferestrelor e împodobit cu niște capete de Meduză, fierăria ușilor e lucrată cu mai multă migală, căminul din camera de zi e placat cu porțelan alb. Mobilierul, adunat de-a lungul celor cîteva generații care au locuit aici între 1748 — cînd a fost clădită casa — și 1889, cînd proprietatea a fost vîndută orașului și transformată în parc public, e un amestec de stiluri olandeze, englezești și americane. O spinetă adusă din Anglia, un salon Chippendale, perdele și porțelanuri englezești, sticlărie americană (fabrica se afla, acum o sută de ani, nu departe de locul unde e acum magazinul Macy's). O sticlărie ciudată, cu fundul carafelor foarte gros, să reziste — mi s-a spus — obiceiului împămîntenit cîndva, ca mesenii să bată în masă cu toată puterea, cînd le plăcea toastul amfitrionului. O colecție de porțelanuri de Delft (pare-se, cea mai bogată din Statele Unite), de obiecte de bronz, de păpuși (aranjată chiar în camera copiilor ce păstrează un aer nespus de firesc), de vase de cositor și de aramă, sfeșnice, forme pentru prăjituri, țevi colosale, ceainice în care fierbea apa pentru douăzeci

de meseni, adunate în jurul sobei din bucătărie unde ar fi încăput, cu siguranță, un trunchi întreg de braod.

La San Marino, un orașel de lângă Pasadena, în marginea dinspre deșert a întinsului Los Angeles, o bibliotecă nu prea mare, Huntington Library, așezată în mijlocul unui parc cu palmieri și cu mari tufe de tuberoze, adăpostește, printre altele, o colecție de scrieri despre America, tipărite în veacul al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea. Sub un geam gros, ferită de lumina soarelui, faimoasa hartă a lui Waldseemüller avînd înscris, pentru înția oară, un nume înconjurat de atîta mister : *A m e r i c a*. Prospecte ale companiilor din Virginia și din Noua Anglie care voiau să atragă mîna de lucru a emigranților europeni, descriindu-le o lume fantastică, un fel de Eden cu vegetație luxuriantă, cu climă blajină, cu recolte crescînd aproape de la sine. Însemnările unor călători, mulți dintre ei dezamăgiți de frigul și de zăpezile mari din Massachusetts, de căldura umedă, de furtunile pustiitoare, de rîurile care-și ies din matcă, de jivinele primejdioase mișunînd prin pădurile Carolinelor. La intrare, vizitatorii primesc, împreună cu biletul, un facsimil în miniatură al scrisorii (păstrată la Huntington Library) prin care Columb o anunța pe regina Isabela că a aflat drumul spre India, trecînd peste Atlantic. O dată pe an, în septembrie, elevii școlilor din Pasadena și din orașele învecinate, Glendale, Burbank, Alhambra, prezintă un spectacol ai cărui eroi sînt Columb și marinarii săi. Textul, vechi de șapte sau opt decenii, e știut pe de rost de toți spectatorii ; și, cu toate astea, aleile sînt de fiecare dată pline de cei care au văzut piesa și anul trecut, și acum doi ani, și acum trei ani și or să vină s-o vadă și la anul.

La Biblioteca Folger de la Washington (unde se păstrează zeci de ediții shakespearceane), într-o sală de teatru

care o imită pe aceea a celebrului *Globus*, se prezintă drame ale marelui Will, montaje de fragmente ale celor mai cunoscute tragedii, recitaluri de sonete și de crîmpeie de poeme.

Ciudat, însă, cea mai puternică senzație a prezenței celui căruia i-a fost dedicat un muzeu, am avut-o într-o clădire modestă, de lemn, o casă de țară din Long Island, aproape de țărmul Golfului ce desparte „insula în formă de pește, căreia indienii îi zic Paumanok“ de Connecticut. Casa unui meșteșugar sărac, venit aici din Brooklyn, unde, cu doi ani mai devreme, i se născuse un băiat. O grădină nu prea mare, cu cîteva meri, despărțită de șosea de niște plopî fumegînd alb în mai — luna nașterii lui Whitman — cu un puf ce se risipește pînă departe. Nimic nu vrea să atragă, ostentativ, atenția asupra caracterului muzeistic al casei Whitman...

O locuință umilă, cu mobilier solid, cam grosolan, roata de tors, masa cu menghine a dulgherului, bucătăria cu cîteva vase de aramă și de tuci, dulapuri mari pentru rufărie. Doar la etaj, într-o cameră mică, se păstrează una din mesele de scris ale poetului, cîteva manuscrise, o fotocopie a scrisorii lui Emerson salutînd apariția ediției de la 1855 a *Firelor de iarbă*, cîteva — puține — ediții ale operelor whitmaniene. O muzeografă, o doamnă în vîrstă care studiază de 30 de ani poezia lui Whitman (a indentificat și foarte multe articole publicate, anonim sau sub pseudonim, în ziarul *Long Island Press*), ne arată o evidență foarte bine pusă la punct a publicațiilor whitmaniene apărute în întreaga lume. Erau consemnate și cîteva ediții publicate în România ; a primit, cu gratitudine, informațiile bibliografice pe care, obținîndu-le de la Biblioteca Centrală de Stat din București, i le-am transmis peste cîtva timp. Prilej de a observa cît de numeroase sînt traducerile românești din opera lui Whitman.

În orășelul cu case mici, pierdute între livezile înșirate de-a lungul celor cîteva străzi, casa poetului e reprezentată pe stema tuturor celor 5 sau 6 instituții : banca, oficiul de turism, primăria, poșta, poliția, cu același orgoliu cu care întregul stat Illinois își spune „Țara lui Lincoln“. Și cu care locuitorii din Salem, Massachusetts au desenat pe indicatoarele șoselelor ce vin dinspre Boston, Middleton și Beverly, conturul Casei-cu-Șapte-Frontoane a lui Hawthorne.

Muzeele științifice s-au dezvoltat mai ales în anii de după cel de-al doilea război. La început erau un fel de expoziții de curiozități de tot soiul. Sau de ceea ce li se părea celor de atunci că sînt curiozități. Laboratorul lui Graham Bell și al lui Edison. Mai tîrziu, replici ale ciclotronului lui Lawrence. Mici observatoare astronomice, felurite microscopae, aparate care descompun lumina, telegrafuri, telefoane, televizoare. Toate în stare de funcționare. Încă din cele mai vechi muzee, principiul era „încearcă să vezi cum se mișcă toate aparatele astea de-aici“. Cordoanele ce separă de obicei exponatul de public, sînt aproape necunoscute. Chiar și la venerabilul Institut Smithsonian din Washington ; lângă modulul de comandă al lui Apollo 11, modulul adevărat cu care Armstrong, Aldrin și Collins au coborît în Pacific, o machetă imitîndu-l întocmai, în cele mai mici amănunte, îi invită pe copii să se simtă, pentru un minut, cosmonauți. Să tragă manetele, să privească tabloul complicat de comandă pe care scapără lumini colorate și să creadă că sînt gata să coboare pe lună. Și la muzeul de tehnică de la Los Angeles și la cel de la Seattle, și la Chicago, copiii stau la rînd, cu o nebănuită răbdare, să intre în macheta modulului și să viseze pentru o clipă că plutesc în cosmos.

La Chicago, un submarin german, capturat în cel de-al doilea război, a fost ancorat în fața muzeului de tehnologie într-un mic golf al Lacului Michigan ; copiii coboară în fusul de oțel și, printr-un perete de sticlă, privesc apa tulbure, în care însă de mai mulți ani nu se mai zărește aproape deloc pești : apele Michiganului sint aproape moarte și fereastra din trupul de metal al submarinului a devenit zadarnică.

În muzeele de tehnică, toată lumea e invitată să apese butoanele, să tragă de manete, să ridice receptoarele în care-și poate auzi propria voce imprimată cu câteva secunde mai devreme. Să urmărească fasciculele de lumină declanșate de intreruperea unui circuit, cînd mîna trece prin dreptul unei celule fotoelectrice și aripile unor minuscule mori încep să se miște și acrobații de tinichea se dau peste cap. Într-un secol al tehnicii, copiii se apropie în chip firesc, agreabil de tehnică. Au crescut într-o lume a butoanelor și a manetelor ce le-au devenit mai familiare decît mieii, iezii, vițeei — cunoscuți doar din tristele împrejurări din grădinile zoologice, unde par niște ființe la fel de exotice ca și panterele, urșii polari sau șerpii boa.

Varianta populară a muzeului științific se cheamă „parc de distracții”. Toate marile orașe — și multe dintre cele mai mici — au cel puțin cîteva călușci, o roată înaltă (destul de înaltă să te cuprindă amețeala cînd te trezești deasupra teraselor de pe clădirile cu 18—20 de etaje) și cîteva barăci unde se trage la semn. Cele mai multe concensionate unor mărunți negustori deosebindu-se de cei din iarmaroacele europene numai prin perfecțiunea tehnică a mașinilor unde se vinde voia-bună. Vreme de multe decenii, numele care însemna pentru întreaga

Americă atmosferă de carnaval, râsete, explozie de veselie, a fost Coney Island. Fișia de două mile și jumătate unde oamenii veneau să se bucure, copilărește, de nemaipomenitele mașinării, de dughenele cu zahăr ars, de jucăriile dăruite celor mai dibaci trăgători la țintă. Dincolo de împrejmuirea înaltă, pe un pod larg de scinduri ridicat deasupra plajei cu nisip albicios, negustori ambulanți vînd baloane în formă de iepurași, flori de hîrtie, bomboane, sirop, semințe. Și, firește, hamburgeri.

Astăzi e foarte greu să ghicești cum a arătat Coney Island pe vremea cînd era cîntată în compoziții ce făceau deîndată ocolul țării și cînd filmele o înfățișau ca pe un loc din cele *O mie și una de nopți*. Stația de metrou, suspendată la cîtiva metri deasupra străzii, te întîmpină, prăfuită, cu geamuri sparte, cu porțile de fier ruginite. Grămezi de hîrtii rupte adunate prin colțuri. Mucuri de țigări risipite pe scări și prin holuri. Străzile din jur, mărginite de prăvălii mici, cu firmele coșcovite, cu pereții mînjiți de inscripții de tot felul, mîzgălite cu vopsea neagră de copiii cartierului. Obloane mari de lemn pe fațada unor magazine care au dat faliment acum nu știu cîți ani și unde nimeni n-a mai venit să deschidă ușile ferecate. Și pe aleile parcului de distracții ai impresia că treci printre lucruri vechi, fantome ponosite ale unui trecut încheiat, parcă de mult. Culoarele de pe fațadele dughenelor, de pe călușei și roți s-au șters de ploi. Instalațiile au un aer îmbătrînit, fiarele ies de sub stratul de vopsea cojită, încheieturile scîrțîie, aburii țîșnesc din supapele prost închise.

Dar copiii sînt la fel de veseli, zburdă cu aceeași poftă de joc ca și cei de acum treizeci de ani, cînd Coney Island era cel mai strălucitor parc de distracții nu numai din New York, dar din toate Statele Unite. I-au luat de mult

locul cele două mari parcuri ale Întreprinderilor Walt Disney, de la Los Angeles și de la Orlando, în Florida. Nenumăratele parcuri din preajma orașelor mai mari, unele organizate de companii de televiziune, de studiouri de desene animate. Altele, de serviciile primăriilor. Așa cum e, de pildă, cel de la Seattle, unde edilii au avut buna idee să folosească toate clădirile Expoziției Internaționale din 1962 și să organizeze pavilioane moderne de distracții. Pe lângă tradiționalele roți și călușeii care se învîrt ametitor, pe lângă miniaturala cale ferată șerpuiind printre boschete de rododendroni și iazuri cu nuferi, multe aparate cu butoane colorate, computere, ecrane pe care se desenează felurite forme geometrice, iscate din apăsarea, pe rînd, într-o ordine aleasă de copii, a manetelor. Totul e curat, nou și poate, întrucîtva, prea exact. Nostalgicele plane mecanice (la Seattle e una dintre cele mai mari colecții de instrumente de acest fel care răspîndesc o muzică ușor stridentă, amintind de barurile Vestului Îndepărtat, la începutul secolului) sună într-un colț, puse în funcțiune cu o monedă de 25 de cenți.

La Santa Monica, pe cheiul împlîntat adînc în apele Pacificului, într-o baracă mare, prăfuită, mirosind a floricele și a pește prăjit, călușeii se rotesc încet, în sunetul trist al unui pian mecanic, din vremea cinematografului mut. Bunicii, așezați pe băncile de lemn, surîd deopotrivă veseliei nepoților din șaua armăsarilor de lemn și de ipsos și propriilor amintiri, aduse de sunetul venit din mari depărtări, de acum o jumătate de secol.

Împărăția copiilor de astăzi se cheamă Disneyland, la Anaheim, lângă Los Angeles.

Nu departe de aici e Hollywoodul unde s-a născut șoricelul fermecat, Mickey Mouse. Îl poți vedea pe aleile largi ale parcului, însoțit de prietenii lui — de Goofy, de Pluto și de toți ceilalți, dînd mîna cu copiii, fotografiin-

du-se cu ei. Cînd ai 5 sau 6 ani, cum să nu fii fericit dacă Mickey însuși ți-a întins mîna mare, înmănușată, și dacă această clipă de fericire a rămas imortalizată pe filmul color ? Chiar și atunci cînd ești mai mare. Cum să te mai gîndești că în hainele lui Mickey s-a îmbrăcat un student care primește cîtiva dolari să se plimbe, asudînd, prin soarele neiertător al Californiei și să se fotografieze cu copiii, blestemînd în gînd masca hîtră de plastic ce abia îl mai lasă să respire ?

O „Lume a Fanteziei“ cu personaje din basme, cu castele ca în ilustrațiile la Frații Grimm, cu vechi case bîntuite de fantome (efecte optice ingenioase proiectează dansuri ale strigoilor și, în oglinda aburită de la ieșire, copiii se trezesc însoțiți de o umbră cu înfățișare hîdă pe care n-o simt în apropiere și n-o văd decît în amenințătoarea oglindă). O „Lume a Viitorului“, cu rachete, astronauți, aparate nichelate, tablouri de comandă și roboți. O „Lume a Aventurii“, cu bărci lunecînd printre tufișuri și crocodili de plastic și unde cîrmaciul ochește și trage, pe neașteptate, un foc de pușcă, spre spaima călătorilor, mici și mari deopotrivă. O „Stradă a Orașului de Odinioară“ ; aici nu se întîmplă nimic : te plimbi doar cu un fel de poșalion printre case cu ziduri albe, cu balcoane îmbrăcate în glicină, cu figuranți îmbrăcați ca pe vremea războiului de secesiune. Distracțiile cele mai candidă se amestecă — oare de ce ? — cu gluma lugubră. Chiar și în lumea feerică a lui Disney, la capătul „Străzii de Odinioară“ se văd luminile livide, verzui, fulgerînd în ferestrele „Casei bîntuite de fantome“.

Poate că momentul de cea mai desăvîrșită inocență e vizita la pavilionul lui „Bank of America“. Îl străbați cu o bărcuță montată pe fundul canalului îngust de beton, pe niște roți care lunecă pe șine. În dreapta și în stînga, în niște încăperi largi, boltite ca niște peșteri, păpuși

îmbrăcate în costume naționale din toate țările lumii întonează un cântec simplu : vocile corului de copii umplu peșterile de ciment, luminate în culori calme, învăluitoare. „La urma urmelor, lumea e mică. Deși munții sînt înalți și oceanele sînt largi, lumea noastră e mică.”

Un alt pavilion, cel al companiei „General Electric”, reconstituie povestea electricității. Păpuși mari, pe o scenă închipuind un apartament de acum o sută de ani, cu multe dantele și mobile complicate, se mișcă (puțin cam stîngaci) și cîntă un imn de laudă becului lui Edison și ventilatorului lui Wheeler. Scena se rotește și apare un apartament de pe vremea primului război, cu mobilier mai simplu, cu ferestre mai largi, apărate de perdele transparente. Păpușile gătesc la plita electrică și, însoțite de zumzetul aspiratorului, cîntă din nou binefacerile electricității. Scena se rotește din nou : un apartament din zilele noastre, cu carpetă din perete-n perete, cu cuverturi de nailon, cu aparate electrice risipite pretutindeni : aer condiționat, prăjitor de pîine, cuțit de tăiat pîinea, fierăstrău, ciocan de lipit, aparat de masaj, fierbător de cafea, fierbător de supă, cuțit de conserve, mașină de scris, aparat de ras, jucării. Și, bineînțeles, televizor, radio, patelefon. Evident, toate marca „General Electric”. Uîți, însă, reclama : toate sînt atît de pline de candoare, păpușile vorbesc cu atîta convingere despre avantajele progresului tehnic (se înțelege, prin intermediul electricității)...

De fapt, uîți că întregul Disneyland este o imensă reclamă a unor întreprinderi prospere, născute din fantezia neobosită a unui om. Privindu-i pe copiii care se minunează și se bucură de tot ce întîlnesc, te întorești pe nesimțite spre vîrsta lor. N-am văzut pe nicăieri, pe aleile acestui imperiu al copilăriei, oameni încruntați și gravi : toți își aduc aminte să surîdă.

Disney e un nume miraculos în America. În sala mare, de 5 000 și ceva de locuri a lui Radio City Music Hall, la New York, se prezintă cam o dată pe lună premiera unui film al studiourilor Walt Disney. Sîmbăta, casele de bilete se deschid la 10 ; n-am înțeles de ce lumea se așază, cuminte, la coadă încă de pe la 8 și jumătate : întotdeauna se găsesc bilete și cei care vin în ultimul moment sînt avantajați. Dar i-am văzut pe ceilalți așteptînd în ploaie sau în arșița lunilor de vară, fără să se supere, zîmbind, știind că se vor întîlni cu Disney. Filme — mai ales în ultimii ani — naive, cu o intrigă destul de subțire ; dar cu un fel de generozitate a scenaristului care-i pedepsește pe cei răi și-i răsplătește pe cei buni. Și asta e de ajuns. Mai ales că, potrivit unei tradiții vechi de cincizeci de ani, filmul e precedat de un spectacol al corpului de balet „The Rockettes” — fete cu picioare frumoase, cu suris stereotip, al căror program e cam același de fiecare dată. Pe scena uriașă, decorurile pot fi altele : morile de vînt ale Olandei, castelele Rinului, podurile Parisului, palmierii Hawaiiului ; dar dansul „Rockettelor” e aproape neschimbat : tocurile ciocnînd în ritm pe scîndura sonoră a scenei, un șir de 25—30 de fete care se desface în grupuri, ciocănește din tocuri, se adună, ciocănește, iar se desface și încheie cu un ciocnît unanim, al întregului ansamblu. Și programul place. E o amintire a New York-ului de odinioară, cînd spectacolul de revistă de la Ziegfield Follies își vindea biletele cu două luni înainte. Cînd America trăia visul prosperității, după ce participase la primul război și împărțise cu aliații ei gloria înfrîngerii Puterilor Centrale. Un război care nu se purtase, nici măcar o zi, pe teritoriul ei ; nu avea de reconstruit orașe ca Franța, ca Belgia, ca Italia. Deocamdată, profețiile sumbre ale scriitorilor din „generația pierdută” nu păreau

a se împlini. Premiile Oscar erau decernate unor actrițe frumoase : Janet Gaynor, Mary Pickford, Norma Shearer, ale căror melodramatice povești de dragoste obțineau uluitoare succese de casă.

Și iată că, în vara lui 1974, se vorbea tot mai insistent că fetele din ansamblul de la Radio City urmau să fie concediate. Întreprinderea era amenințată de faliment. Cu toate că prețul билетelor era mai ridicat aici decât la alte săli de spectacol. Nu știu ce se va fi întâmplat cu „Rockettele“. Dacă o fi adevărat că ansamblul a dispărut, atunci înseamnă că o întreagă epocă a spectacolului american a apus.

În ultimii ani, chiar și pe Broadway tradiționalul montaj scînteietor, risipa de toalete scumpe, de smockinguri și de rochii de seară cu paiete, sistemul complicat al trapelor care urcă din scenă, al jocurilor de apă, fetele în costume de baie, efectele de lumini au început să lase locul unor viziuni regizorale sobre. Music-hallul dispărea treptat și textul dramatic cu înțeles mai adînc urca pe scenele americane. În primul rînd, clasicii. Tragicii greci, Shakespeare (mai ales Shakespeare¹), Ibsen. O reevaloare a dramei din secolele trecute. La Festivalul shakespearian din 1972, la New York, s-a reprezentat, de pildă, o tetralogie, *Războiul celor două roze : Henric al VI-lea* (toate cele trei părți) și *Richard al III-lea*. Cele două săptămîni, cît a durat Festivalul, teatrul în aer liber a fost

¹ Există un „Festival californian Shakespeare“ la Los Gatos, un „Festival american Shakespeare“ la Stratford, în Connecticut, o „Companie națională Shakespeare“ pe strada 51, la New York, un „Festival newyorkez Shakespeare“ pe strada Lafayette, lângă Greenwich Village, un alt „Festival shakespearian“ la teatrul Universității Vermont din Burlington.

plin în fiecare seară ; în toamnă, tetralogia a fost înscrisă în repertoriul stagiunii obișnuite. Și a făcut iar săli pline.

O listă a pieselor jucate, într-o singură săptămână, la cele aproape o sută de teatre newyorkeze, cuprindea, de pildă, în februarie 1974 : *Trei surori*, *Orașul nostru* de Arthur Miller (cu Henry Fonda), *Clipe de viață* de Saroyan, *Camino Real* de Tennessee Williams, *Oaia din drum*, o satiră anticonservatoare a lui Art Buchwald, *Indienii* lui Arthur Kopit — în care documentul istoric era folosit pentru a evoca decimarea populației băștinașe —, *Mutter Courage* a lui Brecht, *Othello*, *Medea* lui Euripide. O dramă inspirată din viața nefericitei Simone Weill, femeia de subtilă cultură filosofică, victimă a prigoanei naziste. *Alta*, *Lena și Bosman* de Athol Fugard, prezentînd tragedia segregăției rasiale din Africa de Sud. *Șapte zile de doliu*, violenta satiră politică a lui Jules Feiffer. *Corabia cu sclavi* a lui Le Roi Jones, dramă scrisă de un militant pentru drepturi civile depline ale negrilor. *Pe mine nu mă știe nimeni*, un tablou al vicții copiilor din ghettourile negrilor. „Comentariul politic — scria unul dintre cei mai cunoscuți critici de teatru — devine, incontestabil, una dintre cele mai eficiente modalități ale dramei contemporane. Scena nu poate fi un loc al «distracției cu orice preț», de vreme ce realitatea acestor zile e încărcată de sensuri atît de grave. Și dacă nici un gen literar nu-și îngăduie să ignore aceste realități, cum ar face-o teatrul care a fost întotdeauna o transpunere specifică a unei literaturi menite să se adreseze celui mai numeros public literar ?.”¹ În săptămîna aceea, la Los Angeles, la Mark Taper Forum, se juca o piesă

¹ Clive Barnes, *How Factural Is the Theater of Fact ?*, in *The New York Times*, Section II, 30.IV.1971, p. 2.

despre moartea lui Lumumba, la Circle in the Square din New York se reprezenta *Ancheta*, despre execuția soților Rosenberg, la un alt teatru — *Chicago '70*, un montaj de scene din procesele politice care au urmat marilor demonstrații din Chicago, din toamna lui 1968, și al unor dramatizări ale fragmentelor celor mai absurde din *Alice în Țara Minunilor*.

Interesant, piesele de teatru în care se sugera nevoia unei „eliberări de orice prejudecată” și artiștii apăreau goi în fața publicului, nu au avut nici un fel de efect notabil. Una din ele, *Scrișnește din dinți și dezbracă-te*, a cărei acțiune se petrecea într-o tabără de nudiști, n-a rezistat nici măcar o săptămână. Alta, *Fașa nevăzută a lumii* (o comedie mai veche, dar — cum s-a spus — „cu o nuditate nouă”), a fost comentat atât de puțin favorabil după vizionarea pentru presă, încît n-a obținut nici un contract din partea vreunui teatru. Nici măcar *O, Calcutta!*, satiră violentă împotriva puritanismului; reprezentată cîteva stagiuni în șir, nu a ajuns pe lista primelor 30 de piese, în ordinea numărului de spectacole; goli-ciunea actorilor, publicitatea bine întreținută n-au adus succesul sperat de producători.

Pe Broadway, piesa al cărei record n-a fost bătut decît cu greu, e *Drumul tutunului*, dramatizare după romanul lui Caldwell. Printre cele mai populare „musical”-uri rămîn constant *My Fair Lady* (cu 3 000 de spectacole), *Oklahoma!*, *Omul din La Mancha*, *Scripcarul de pe aco-periș* (după Șalom Alehem). Iar dintre cele „ireveren-țioase”, doar *Hair*, a cărei muzică folosește sugestiile recitalurilor folk, a atins 1 000 de reprezentații. La tea-trele din afara Broadwayului, statisticile sînt și mai eloc-vente. Un succes constant are *Opera de trei parale* a lui

Brecht (2 972 spectacole la 1 ianuarie 1972) ; *Ești un bărbat de treabă*, *Charlie Brown*, care învie isprăvile înțelepților copii din *Peanuts*, un recital cu melodiile lui Jacques Brel, *Troienele* lui Euripide, *Vrăjitoarele din Salem*, *Anna Christie* a lui O'Neill, *Șase personaje* ale lui Pirandello se reprezintă și ele de mai multe stagioni și, după cum îmi dau seama răsfoind revistele literare recente, publicul nu dă semn că ar privi cu mai puțin interes aceste opere al căror succes era consemnat acum cinci ani.

Dar sub-producția artistică nu încetează să erodeze temeliiile teatrului care luptă să păstreze prestigiul adevăratei arte dramatice. Chiar dacă nu e acceptată pe scenele celor mai bune teatre, ea se strecoară în săli mărunte, prin subsoluri, în foste pivnițe. Se dau două sau trei spectacole. Pe urmă publicul nu mai vine. Piesa pornografică nu disperă : nu trebuie să cheltuiască prea mulți bani, actorii ei — de multe ori niște biete femei venite în marile orașe și părăsite fără vreun mijloc de trai — se mulțumesc cu puțin. Nu-i nevoie nici de autori înzestrați cu prea multă imaginație, pentru că textul nu contează ; singurul lucru la care țin producătorii e gluma în doi peri. Și gestul lipsit de orice echivoc. „Chiar dacă nu are cum să alunge capodopera, creația bună, înnobilită de sentimente sănătoase și de gânduri limpezi, nu se poate contesta că *sub-arta* (sau *anti-arta*) joacă un rol extrem de primejdios în vicierea gustului unui anume public. Poate tocmai al acelui public care n-a avut pînă acum contact cu arta adevărată și pe care literatura porno sau fleacul lipsit de valoare (pentru că nu se cuvine trecută cu vederea nici această *anti-artă*, uneori — e drept — de o moralitate rigidă, de o proastă calitate) îl

opresc să ajungă la adevărata operă de artă. Sau îi întârzie descoperirea ei.“¹

La New York, la Los Angeles, la Philadelphia, la Chicago, la San Francisco, la Cleveland, la Boston, la Washington, la Seattle (în ultimul timp la Dallas și la Houston), în multe alte orașe sînt excelente orchestre simfonice. În fiecare săptămînă, de exemplu la New York, sînt cel puțin 30—40 de concerte, fără a socoti recitalurile. La unele dintre ele, biletele trebuie procurate cu o lună, cel puțin, înainte. Cine găsește, de pildă, un bilet în seara concertului de la Filarmonică, la Lincoln Center, de la Carnegie, la New York, sau la Music Center, la Los Angeles, se consideră un om cu un noroc nemai-pomenit.

Și cu toate acestea, marile instituții muzicale trec periodic prin teribile dificultăți financiare. Cauzele par a fi complexe. „S-a făcut multă publicitate ajutorului dat de guvern pentru dezvoltarea artelor; dar mai rămîne de parcurs un drum lung pînă ce toate fondurile necesare vor putea fi procurate. Îndelung discutata subvenție de 40 de milioane de dolari acordată Fundației Naționale pentru Arte și Științe Umaniste va avea, de fapt, drept rezultat doar un plus de 15 milioane în bugetul federal rezervat artelor... Cînd reflectezi la faptul că o țară cum e Canada, cu o populație reprezentînd o zecime din populația noastră, atribuie artelor fonduri mult mai largi decît atribuim noi, îți poți da seama cît de inadecvat e ajutorul guvernamental acordat în țara noastră. Și Canada e doar un exemplu; de fapt, orice țară europeană sprijină artele cu mai multă generozitate decît o facem noi.“²

¹ George P. Reuther, *Inside an Eclipse*, New York, 1973, p. 110.

² Roger L. Stevens, *The Arts Today*, în „The New York Times Encyclopedic Almanac“, 1971, p. 459.

Desigur, o parte a acestor necesități financiare e rezolvată de bugetul primăriilor, de încurajarea donațiilor particulare (prin acordarea unor reduceri ale impozitelor pentru sumele cheltuite în sprijinul activităților culturale). Și prin inițiativele administrațiilor instituțiilor de cultură. De pildă, Muzeul de Artă Populară din New York a organizat pe terasa de la Rockefeller Center un ciclu de festivaluri folclorice care i-au salvat bugetul, aflat în grea suferință — pe la începutul lui 1974. Dar nu voi uita apelul lansat, de câteva ori pe zi, la posturile locale de televiziune de Opera din Seattle : publicul era invitat la spectacole (dealtfel, repertoriul era foarte bine alcătuit), pentru că instituția era amenințată de faliment. „Inflația lovește greu în grupările artistice. Același număr de persoane e necesar astăzi pentru interpretarea unei simfonii, a unei opere sau a unei piese de teatru, cît era și cu mulți ani în urmă. Nu există nici un fel de înlocuitor al elementului uman, atîta vreme cît se urmărește păstrarea unei valori artistice.“¹

Se vorbește adesea de o „criză a artei americane de avangardă“, în sensul că noua categorie de colecționari, ridicată prin anii '50, caută iarăși să investească în valori certe. În anii de după primul război mondial (de fapt, după „Expoziția de la Armurărie“ din 1913), arta modernă europeană și americană era încurajată de tinerii intelectuali al căror portret era ars de demonstrațiile conservatoare, îndreptate împotriva noilor curente artistice. Portretul lor, laolaltă cu cele ale lui Matisse, Picasso, Brâncuși. Dar, datorită acelor tineri intelectuali, arta nouă a pătruns în colecțiile particulare și în muzeele americane. După epoca lui Morgan, a lui Philips și a lui Frick, venise vremea celor care îndrăzniseră să riște, cumpărînd opere

¹ Roger L. Stevens. *loc cit.*

ale unor artiști puțin cunoscuți dar exprimînd pe deplin neliniștile, idealurile și dezamăgirile lumii contemporane.

Acum, am impresia, se produce o nouă mutație ce ar merita să fie studiată de sociologia culturii. Se caută din nou valorile statornice, confirmate de îndelungata trecere a vremii. E o nevoie de echilibru, de certitudine, de pace lăuntrică, de putere de a rezista la dramaticele încercări la care sînt supuse conștiințele tinerei generații. Am văzut, de multe ori, în casele tinerilor profesori universitari cu idei radicale, în căminele studențești, în restaurantele și în cafenelele unde obișnuiesc să se adune studenții, reproduceri după picturile lui Poussin, Rembrandt, Delacroix, fotografii mari ale sculpturilor grecești. La intrarea în Școala politehnică a Universității de stat din Pennsylvania, o frescă vastă reproduce, ca pe un semn al gloriei spiritului uman, aceea pildă de neabătut echilibru care e *Școala din Atena* a lui Rafael. În holul bibliotecii Școlii de medicină de la Los Angeles (una dintre cele mai faimoase instituții de învățămînt medical ale țării), o reproducere, mult mărită, a *Lecției de anatomie* a lui Rembrandt evocă nu doar un moment de demult al istoriei medicinei, ci și un punct înalt al evoluției artelor.

În iarna lui 1973, Muzeul Metropolitan a organizat marea expoziție a tapiseriilor din ciclul *Doamnei cu inorogul* (în colaborare cu muzeul parizian Cluny); cu multe ceasuri înaintea deschiderii porților (se stabilise un program special, prelungit), șiruri lungi așteptau pe treptele monumentale ale clădirii de pe Fifth Avenue. Se improvizară puncte de difuzare a biletelor în școli, în universități, în cîteva magazine mari. Vreme de cîteva luni, cît a fost deschisă expoziția, vernisajele newyorkeze (sînt cîte 20—30 în fiecare săptămînă) au trecut aproape neobsr-

vate. Cu unele semnificative excepții : o expoziție de cărți tipărite în veacurile XV și XVI, o alta, de vechi icoane bizantine, o prezentare antologică a desenelelor lui Rodin, alta a unor picturi puțin cunoscute ale lui Kandinsky...

Vernisajul newyorkez este, mai ales, o împrejurare mondenă. Rareori expoziția de avangardă mai are, ca odinioară, semnificația unei fronde. Curente care în urmă cu douăzeci, sau chiar numai cu zece ani, reprezentau opoziția zgomotoasă față de arta consacrată de muzeu și de editură s-au instituționalizat, la rîndul lor, și au devenit ținta atacurilor celor tineri, așa cum au fost cîndva obiect al ironiei criticii conservatoare. Li se reproșează „anchiloza“, incapacitatea de a răspunde problemelor celor mai grave ale Americii contemporane. Criticul de artă al radicalului *Village Voice* își pune — la deschiderea unei retrospective a artei pop (dealtfel, alcătuită nu cu foarte multă grijă pentru relevarea sensurilor acestei mișcări) — o întrebare ce suna ciudat în paginile unei publicații atacată în urmă cu un deceniu tocmai pentru că îi susținuse, entuziastă, pe Rauschenberg, Lichtenstein, Oldenburg și pe prietenii lor : „Cu ce argumente se susține modernitatea acestei viziuni ?“.

Adevărul e că unii dintre cei mai importanți reprezentanți ai curentului s-au îndreptat spre alte soluții ce li se par în stare să cuprindă mai amplu realitatea socială a țării. Unii dintre ei (Rauschenberg, de exemplu) proclamă necesitatea unei arte angajate, a unei arte capabile să exprime nu numai o meditație filosofică — și, cu atît mai puțin, înregistrarea unei stări de fapt —, ci o poziție politică, o atitudine lipsită de echivoc. Nu surprinde, de aceea, dezvoltarea, de un timp încoace, a artei afișului politic. Pe scîndurile ce împrejmuiesc șantierele

de construcții, pe zidurile clădirilor, pe obloanele trase — pentru totdeauna — ale prăvăliilor care au dat faliment în Bowery, în Harlem, în Watts, în Venice, pe Burnside — la Portland —, în cartierul portului Seattle, am văzut sute și sute de afișe, majoritatea chemînd la luptă împotriva războiului din Vietnam, a rasismului, cerînd pedepsirea celor vinovați de uciderea studenților de la Universitatea Kent. Cîteodată violente. Alteori, patetice. Întotdeauna, însă, urmărind realizarea șocului emoțional al trecătorului. Și izbutind adesea să cheme spre ele atenția pietonului. Sînt altceva decît anunțurile publicitare.

Automobilistului i se adresează panouri imense, așezate în marginea șoselei, colorate violent. Împotriva lor se protestează de multă vreme : se spune, și nu fără temei, că urîlesc priveliștea, că introduc un element de agresivă vulgaritate în peisajul Americii. Panourile sînt scumpe, chiria e foarte ridicată și societățile politice ale tinerilor radicali nu-și pot îngădui să plătească. De aceea, panoul rămîne pe seama rețelelor locale de televiziune care anunță programarea vreunui nou serial, a băncilor, a societăților de asigurare, a caselor de filme, a ziarelor, a negustorilor de valori imobiliare, a fabricantilor de cosmetice. Și a proprietarilor de cimitire (lîngă Los Angeles, pe o creastă de deal, am văzut un asemenea panou care te invita să-ți cumperi un loc de veci în nu mai țin minte care cimitir, de unde „perspectiva asupra orașului e splendidă“).

În orașe, însă, afișul este una dintre prezențele cele mai specifice ale străzii. Toate librăriile, papetăriile, magazinele de suveniruri au raioane speciale de afișe. Unele, portrete de actori celebri. Altele, cam decoltate, poze ale vedetelor muzicii folk sau ale vreunui model cu eventuale succese în filmul „porno“. Dar și foarte multe re-

produceri de artă, vechi hărți ale Americii, facsimile ale *Declarației de Independență*, ale altor documente istorice, ale unor poeme, în caligrafia autorilor lor. Nostalgice copii ale afișelor de la premiera filmelor cu Hepburn, cu Bogart, cu Spencer Tracy, cu Judy Garland. Și ale afișelor electorale de acum multe decenii. Afișe din vremea crizei economice 1929—33, din vremea războiului mondial. Altele, protestînd împotriva segregăției, a „vinătorii de vrăjitoare” dezlănțuită de senatorul Joe McCarthy, de tristă amintire. Afișe ale asociațiilor de luptă împotriva războiului din Vietnam. Pentru înființarea unor clinici destinate vindecării tinerilor drogați. Pentru luarea unor măsuri eficiente împotriva sărăciei și a șomajului.

Deci, nu e de mirare că artei de azi i se cere (mai ales de către cei tineri) o participare decisă la dezbaterea problemelor celor mai importante ale societății americane. Și că, atunci cînd ajunge la concluzia că o expoziție de artă contemporană nu răspunde acestei cerințe, publicul o neglijează. Așa încît, retrospectiva artei pop de la Muzeul Whitney s-a desfășurat în săli aproape goale. În vreme ce la Metropolitan, *Doamna cu inorogul* a impus modificarea programului zilnic, pentru a le îngădui tuturor vizitatorilor (unii veniți din Noua Anglie, din Vestul Mijlociu, din Washington și chiar mai de la sud) s-o vadă pe misterioasa doamnă care aducea legendele Evului Mediu, țesute în strălucitoare mătăsuri. Și, peste puțină vreme, am văzut cîteva sute de oameni așteptînd, răbdători, într-o ploaie mărunță și rece, să se deschidă casa de bilete a Galeriei Naționale de la Washington : era o expoziție a capodoperelor impresionismului francez, aduse din muzeele sovietice.

Publicul american se îndreaptă, tot mai evident, spre valorile statornice ale artei universale.

Ceea ce, surprinzător, nu se întâmplă întotdeauna cu publicul cinematografelor. E adevărat, cinematecele, sălile unde se proiectează filme de artă sînt întotdeauna pline. Dacă nu ești membru colizant al Muzeului de Artă Modernă, e puțin probabil să găsești bilete la spectacolele zilnice (la ora 3 și la 5 și jumătate) de la Biblioteca de filme a muzeului. La un cinematograful de la Greenwich Village, în primăvara lui 1974, s-a prezentat un Festival Eisenstein. La un altul, pe Third Avenue, 1973 a fost „Anul Marilor Italieni” : De Sica, Antonioni, Fellini, Rossellini, Pasolini, Visconti, Zeffirelli, Germi, De Santis. Un festival Ingmar Bergman, pe strada 57. O săptămîină Truffaut. O alta Cocteau. René Clair. Murnau. Pabst. Tony Richardson. Buñuel. Wajda. Kurosawa.

Revista *Variety* a publicat în urmă cu doi ani o statistică a primelor o sută de filme, în ordinea încasărilor. La mare distanță de toate celelalte era *Sunetul muzicii* al lui Robert Wise și, imediat în urma sa, *Pe aripile vîntului*. Ceea ce, într-un fel, era de așteptat : nedezmîntita putere a lui Julie Andrews de a aduce pretutindeni bucurie (*Mary Poppins* e și el între primele zece filme). peisajele magnifice, victoria binelui asupra răului, toate acestea dăruiau publicului un sentiment de siguranță, de încredere, de care avea multă nevoie. Iar filmul lui Fleming, celebră ecranizare a unei cărți celebre, continuă să atragă noile generații de spectatori : aproape în fiecare săptămîină, cel puțin unul din cele peste 700 de cinematografe din New York și din împrejurimi prezintă dramatica poveste a lui Scarlet O'Hara, spectaculos proiectată pe fundalul evenimentelor istorice de acum un secol. (Dintre filmele create cam în aceeași vreme cu *Pe aripile vîntului*, numai două au mai rămas pe lista întocmită de *Variety* : candidela *Albă ca Zăpada* și *Bamby* ale lui Disney). Firește, supraproducțiile ocupă locuri de frunte :

Cele zece porunci, Ben-Hur, Cleopatra, Cucerirea Vestului... Dar și filme cu problematică umană gravă, evocînd acute conflicte, opunînd prejudecăților o imagine dureroasă a frumuseții : *Ghici, cine vine la cină ?*, *Easy Rider*, *Cui i-e frică de Virginia Woolf ?*, *De aici pînă-n eternitate*. Capodopere ale artei cinematografice : *Tom Jones*, *Podul de peste râul Kwai*, *Ocolul pămîntului în 80 de zile*, *Romeo și Julieta* al lui Zeffirelli, *Pisica pe acoperișul fierbinte*, cu Paul Newman, Burl Ives, Liz Taylor...

Încurajator, nici un produs al sub-artei nu se află pe această listă de 100 de titluri.

Dar în 1973 și 1974 am fost martorul unor întîmplări ce m-au putut deruta foarte mult. Filmul care a ținut afișul vreme de cîteva luni de zile la cinematograful Murray Hill, nu departe de locuința mea din New York, a fost *Cacealmauă*. În fiecare dimineață vedeam șirurile lungi adunate în fața casei de bilete, strînse — ca totdeauna — pe o latură a trotuarului, în dosul unor panglici, așa încît să nu stingherească în vreun fel circulația. Mă obișnuisem atît de mult cu scena asta, încît m-ar fi mirat dacă s-ar fi întîmplat să n-o întîlnesc în vreo dimineață. Un film cu trei mari actori : Paul Newman, Robert Redford, Robert Shaw. Povestea spirituală a doi tineri inteligenți care (cu mijloace nu dintre cele mai morale) își bat joc de un mare rechin al furtului și extorcheriei organizate. Nostalgice imagini ale orașelor americane de acum o jumătate de secol, o atmosferă de ciudată poezie, sugerată de culorile pastelate, aburite parcă de amintirea vremii vechi, și de melodiile pianului mecanic. Nu era un film mare, dar era construit cu abilitate, jucat cu artă și, paradoxal, comunica un fel de bunătate ; iar încheierea, imensa farsă jucată, spre satisfacția spectatorului, unui mare ticălos.

La un interval scurt de timp, critica și publicul au întâmpinat cu rezerve două ecranizări după romane celebre ale literaturii americane: *Marele Gatsby* și *Daisy Miller*. Firește, adaptarea cinematografică a unei capodopere literare pune probleme pe care nu oricine are șansa să le rezolve într-o manieră atât de strălucită ca Tony Richardson în *Tom Jones* sau Victor Fleming în *Pe aripile vântului* și *Vrăjitorul din Oz*. I se reproșa (și nu într-un totu fără dreptate) scenaristului *Marelui Gatsby* că nu izbutise să reconstituie atmosfera stranie a cărții, misterul dureros al eroului prin mijlocirea căruia Scott Fitzgerald lansase deznădăjduitul strigăt al „generației pierdute”. Și — s-a spus (iarăși, nu neîndreptățit) — că, distribuind-o pe Mia Farrow, regizorul a simplificat portretul personajului feminin, reducându-l la schema „Fetei-frumoase-cu-creier-de-scaiu”.

Lui Peter Bogdanovich (care prin 1971 realizase acel tablou de intens tragism al orașului american de provincie din *Ultimul spectacol*) i s-a reproșat că a ales-o pe Sybill Sheppard pentru rolul principal din *Daisy Miller* și că actrița — frumoasă, dar de o descurajantă inexpresivitate — nu avea nimic comun cu eroina lui Henry James. Se știe că Bogdanovich voia să-și impună cu orice preț prietena oficială, pe care o afișase public, dezinvolt; decorativ, fostul model, era foarte departe de complexitatea personajului jamesian.

Uimitor, publicul nutrind asemenea rezerve, argumente estetic, față de aceste filme, a putut să asigure marile succese de casă ale unei producții de o agresivă lipsă de gust, cum a fost, în 1973, *Exorcistul*. Nici cartea de la care pornise scenariul nu era o capodoperă; dar filmul preluase mai ales momentele de spaimă violentă, le disecase îndelung, analizase în detaliu scenele de-a dreptul sca-

broase. Povestea unui copil posedat de diavol cuprindea, în ea însăși, un element de un gust îndoielnic. Dar filmul exacerbase tot ce însemnase trivialitate și efectul fusese acela că în fața cinematografelor centrale s-au adunat mari mulțimi de oameni, dornici să... Să ce ?

Televiziunea, care părea și ea stupefiată de un asemenea, aparent inexplicabil, succes, lua mereu interviuri spectatorilor. Unii leșinaseră privind scenele de teribilă cruzime. Alții fugiseră din sală, înaintea terminării filmului. Palizi, zîmbind stingheriți, rareori erau în stare să povestească în chip cît de cît coerent ce văzuseră pe ecran. Pentru alții era o chestiune de orgoliu : să reziste într-o sală de cinema unde ceilalți căzuseră. Fenomenul nu e neapărat specific american : la Paris, la Amsterdam, la München, am văzut aceleași cozi lungi în fața elegantelor cinematografe unde rula *Exorcistul*. Explicația — cel puțin în ceea ce-i privește pe americani — ar trebui căutată tot în impulsul ce mină un public atît de numeros la spectacolele de lupte, la cursele de patine pe rotile, la concursurile unde cîștigă cei care rămîn cu automobilul în stare să se mai miște după ce s-au ciocnit cu toate cele din jur. A seriialelor de televiziune (e adevărat, alungate acum spre stațiile mai sărace ale orașelor de provincie) avînd ca eroi pe Frankenstein și rudele sale. (Într-o viziune, să zicem comică ; dar un comic lugubru, care nu știu cum ar fi izbutit să-i amuze vreodată pe copii.) Senzaționalul căutat cu orice preț. Chiar și cu acela al sacrificării gustului.

Și încă mai derutant a fost succesul filmului porno, *Gîtul* ; el a lansat peste noapte o nouă vedetă : Linda Lovelace, o tînără cu înfățișare vulgară, îndrăzneată, fără har. Un film în care s-au investit cîteva mii de dolari și a adus beneficii de cîteva milioane. Interzis, prin decizii judiciare, în multe orașe. Boicotat, la îndemnul

societăților de apărare a demnității civice, în alte orașe, unde legile împotriva pornografiei nu sînt atît de drastice. Și, cu toate acestea, la New York, aproape tot ceea ce însemna „lume bună” — actori, scriitori, pictori, reprezentanți ai marii finanțe, cei care împodobesc seratele de la Waldorf Astoria și Plaza Hotel, premierele de la Opera Metropolitană și concertele de gală de la Carnegie Hall — au ținut să se fotografieze la intrarea deloc arătosului cinematograful unde rula filmul violent atacat de critică. Snobismul lor, foarte asemănător aceluia al suprarealiștilor colecționari de *kitsch*-uri, nu se simțea în largul lui dacă nu era observat de cît mai multă lume.

Din acest punct de vedere, cîmpul cel mai larg de manifestare al snobismului rămîne, fără îndoială, clubul. Se înțelege, nu orice fel de club. Sînt unele care, în schimbul unei cotizații moderate, oferă posibilitatea unor excursii în locuri mai greu accesibile. Sau a unei vacanțe petrecute în propriile cabane, la un preț mai mic decît cel obișnuit. A unei mese bune la un restaurant curat și nu prea scump, unde ai dreptul să-ți inviți și cîte un prieten și plătești o dată, la sfîrșitul lunii. A rezervării biletelor, altminteri greu de procurat, la unele concerte sau premiere teatrale.

Nu știu dacă americanii, pasionați ai statisticilor în domenii dintre cele mai nebănuite, au numărat vreodată cîte cluburi sînt pe teritoriul țării lor. Am convingerea că sînt cel puțin cîteva mii. Unele înființate în secolul trecut. Sau chiar mai de mult : „Clubul Pîinii-cu-brînză” a fost întemeiat de Benjamin Franklin, în secolul al XVIII-lea, și era destinat discuțiilor filosofice. Clubul „Micii” de la New-York și-a sărbătorit de curînd centenarul ; e un club al oamenilor de teatru care se întîlnesc la un pahar de bere, citesc ziarele în salonul de o

eleganță veastă și discută despre drame, puneri în scenă, actori și turnee. Altele, foarte multe, au o existență efemeră. Apar — uneori cu oarecare zarvă —, se dizolvă (sau sînt dizolvate pentru neplata impozitelor) și se înființează din nou, sub un alt nume.

Politica unora dintre ele e declarat conservatoare. Pînă de curînd, cîteva (nu puține) nu primeau negri; nici ca membri, nici ca oaspeți. Cînd, la sfîrșitul deceniului trecut, în timpul președintelui Johnson, discriminarea pe motive rasiale a fost declarată neconstituțională, multe cluburi au reacționat: au mărit cotizațiile pînă la sume inaccesibile negrilor. Constituția era respectată.

Altele nu acceptă ca membri femeile. Sau, în pofida tuturor atacurilor asociațiilor feministe, nu permit nici măcar accesul în sediul clubului a „domnilor însoțiți de persoane de sex feminin”. Dimpotrivă, există cazuri în care membrii clubului (mai ales ai „cluburilor pentru burlaci”) n-au voie să intre decît însoțiți. Un glumeț spunea că și unii, și alții luptă pentru conservarea regulilor: soții să n-aibă drept să-și aducă nevestele, burlacii să fie obligați să vină cu o prietenă.

Important nu e să faci parte dintr-un club. Aproape toată lumea (mai ales în micile orășele de provincie) plătește cotizație și se poate duce să joace golf pe niște terenuri bine îngrijite. Ceea ce contează e să se știe că ești membru al unui club „exclusiv”, că plătești adică o cotizație mare, că adeziunea ta a fost judecată cu multă severitate, că s-au luat multe referințe privind averea, comportarea morală și cîte și mai cîte.

Un medic renumit îmi mărturisea că are de rezolvat o problemă deloc simplă: băiatul lui cel mai mare împlinea 20 de ani și el voia să-i dea în dar o carte de membru al unui club de elită.

— Mă înțelegi, doar n-o să-l înscriu la cine știe ce asociație unde vin și negrii. Dar la celelalte, cotizația ajunge pînă la 4—5 000 de dolari pe an.

Altminteri, omul avea idei liberale, puteai discuta cu el rezonabil, avea o imagine lucidă a lumii americane. Dar pînă la club : asta era cu totul altceva. Parcă nu ar fi făcut parte din propria-i existență. Era în afara vieții cotidiene, într-un domeniu asupra căruia acționau cu totul alte legi. Credea că e nevoie de niște schimbări importante în structura socială a Americii. Dar clubul trebuia să rămînă așa cum e, unul dintre puținele resturi ale mentalității aristocratice adusă din Metropola engleză prin secolul al XVIII-lea în Noua Anglie, în Virginia, în Caroline.

La Boston, am fost la un concert de muzică de cameră într-o clădire de acum două sute de ani, cu frumoase lambriuri, cu scări interioare, cu balustrade somptuos sculptate. Eram invitatul unui tînăr profesor pe care studenții îl iubeau pentru părerile lui nonconformiste ; fusese membru în comitetul de organizare a campaniei electorale a unor grupări radicale, în timpul alegerilor de guvernator al Massachusettsului. Așteptam, așa cum convenisem, să-mi dea telefon cînd pleca de acasă urmînd să-l întîmpin în holul hotelului. M-am pomenit cu el că-mi bate în ușa camerei. Zîbind, mi-a întins un pachetel :

— Uite, ai aici un papion negru. Eram sigur că nu ți-ai adus așa ceva de la New York. Și la concertul din seara asta ar fi nepolitic să vii cu cravată colorată.

Avea dreptate. Cînd m-am uitat în jur, în sala mică, luminată cu lumînări mari de ceară (alt amănunt al ceremonialului obligatoriu), am văzut că toți bărbații purtau

papioane negre și cămăși cu piepții acoperiți de horbote, ca în secolul trecut, iar femeile — rochii lungi, de seară.

Există, de altminteri, un surprinzător gust pentru pompos și spectaculos. Americanul care, în mod obișnuit, ți se adresează în fraze cât se poate de simple, care nu mai urmărește programele unei stații de televiziune îndată ce i se pare că tonul comentatorului e prea emfatic, și nu vrea să-și dea votul candidatului prea grandilocvent, e în stare să facă drumuri de multe ore cu mașina, ca nu cumva să piardă o paradă sau un festival. Și aproape fiecare oraș are, cel puțin o dată pe an, o paradă locală. Sau una la care vin reprezentanți ai tineretului, ai școlilor, ai cluburilor sportive, ai veteranilor, ai diverselor naționalități din centre, câteodată foarte îndepărtate. Se sărbătorește venirea primăverii. Solstițiul de vară. Ziua pădurilor. Aniversarea acostării lui Columb pe pământ american. A „părinților pelerini“. Comemorarea celor căzuți în vreun război. A încheierii unei păci. Sau, pur și simplu, nu se sărbătorește nimic : se organizează o paradă așa, fără nici un motiv.

Cea mai spectaculoasă dintre toate paradele americane este, probabil, cea de „Mardi Gras“ de la New Orleans. Cu multe săptămîni înaintea zilei hotărîte pentru paradă, carele alegorice ale diverselor bresle și cartiere ale orașului trec pe rînd pe largul bulevard ce mărginește vechiul Cartier Francez și cer încuviințarea să se prezinte la festival. Un juriu foarte sever apreciază dacă toate carele sînt pregătite pentru paradă. Dacă participanții sînt îmbrăcați în costume croite cu destulă fantazie, dacă alegoria se sugerează îndeajuns de limpede și dacă urmărește să comunice un mesaj cu o anume semnificație. Se evocă momente ale istoriei orașului și a întregului ținut al Louisianeii. Victoriile lui Napoleon Bona-

parte : amintirea împăratului Franței e foarte iubită în orașul al cărui primar li se adresează concetățenilor, începîndu-și proclamațiile cu „Chers amis !“. (Pe una din străzile principale ale vechiului cartier se poate vedea casa pe care, pe la 1820, locuitorii din New Orleans o construiseră cu gîndul să-l răpească pe Napoleon de pe Sfînta Elena, să-l aducă aici, să-l ajute să-și adune armată și flotă și să-l așeze din nou pe tronul Franței. Dar Bonaparte a murit și casa de piatră cenușie a rămas goală.) Momente din cei patruzeci de ani de ocupație spaniolă : veșminte de catifea neagră brodată cu șnur de aur, pălării cu pene colorate, dubloni de argint (firește, falși) azvîrliți pe stradă, de unde copiii îi adună, îmbrîncindu-se. Neptuni cu barbă de cîlți. Jupiteri, Minerve cu chivăre de carton. Întregi Olimpuri împodobite cu ghirlande de flori de hîrtie. Împărați romani. Astronauți plutind în cornul lunii ca într-o luntre. Muncitori de pe plantațiile de trestie. Marinari în vapoare de carton, pe valuri de stambă albastră.

În ziua festivalului, sub palmierii de pe străzile principale se adună mari mulțimi de oameni care aplaudă ivirea fiecărui car alegoric, a comandantului paradei (de obicei, sindicul breslelor), a membrilor consiliului municipal. Toți flutură batiste albastre — culoarea Louisianei. Cîntă și dansează pe lingă carele alegorice sub ploaia de confetti. Cîteva ceasuri, toți devin copii.

Celelalte festivaluri seamănă destul de mult între ele. „Parada rozelor“ la Portland. „Parada cireșului înflorit“ la Washington (am văzut-o, într-o zi neobișnuit de rece, de primăvară, pe lapoviță, sub biciuirea căreia trupurile fetelor se învinețiseră). „Parada portocalului“ pe faleza de la Santa Monica, în California. „Parada liliacului“ la Raleigh, în Carolina de Nord. Fete cu fustițe scurte, cu

tunici roșii și albastre și violete, strinse pe trup, cu chipiuri înalte. Băieți cu uniforme ale armatei din 1812, cu pelerine căzînd de-a lungul pulpelor. Cîntă din trompete, pășesc ridicînd foarte sus genunchii, într-un ritm alert. Parăzile elevilor, mîndria fiecărei școli fiind fanfara cu alămuri sonore, care cîntă marșuri vechi, melodii vesele din Dixieland. Spectacol al culorilor, parada școlară are o anume naivitate, un tipic urmat fără abatere, fără dreptul altor fantezii decît acelea ale combinării detaliilor din uniforme tradiționale.

La New York, aproape în fiecare săptămînă a primăverii și a toamnei, Fifth Avenue, de pe strada 50 pînă la 80, devine o scenă uriașă ; ceasuri întregi, se perindă care alegorice, fanfare, steaguri, eșarfe, pancarte. Fiecare naționalitate își are sărbătoarea ei. Prin tradiție, Ziua lui Columb, în octombrie, e Ziua italienilor. Pe caravele de placaj, navigatori cu pantaloni scurți și bufanți scrutează depărtarea, peste coroanele copacilor din Central Park. Muzicile intonează canțonete napolitane și marșuri americane. Defilează băiețandri cu părul legat în basmale viu colorate, fete în costume calabreze, venețiene, genoveze. În 1970, cînd defilarea a avut loc în Columbus Circle, cineva l-a împușcat, rănindu-l grav pe comandantul parăzii — căpetenie mafiota cunoscută de toată lumea. De aici a izbucnit un război îndelungat între facțiuni ale mafiei care a durat mulți ani și a lăsat în urmă cadavre numeroase, găsite prin portbagajele automobilelor părăsite în locuri singuratice.

La începutul primăverii, de ziua Sfîntului Patrick, e parada irlandezilor. Sobră, desfășurîndu-se în sunetul cimpoaielor, ea îi îngrijorează cel mai mult pe polițiștii newyorkezi, care se tem ca partizanii și adversarii Armatei Republicane Irlandeze să nu transforme „Festi-

valul trifoiului" într-o scenă singeroasă. Dar în cei câțiva ani în care am privit parada, nu s-a întâmplat nici o ciocnire ; participanții s-au mărginit să strige lozinci, cerînd Angliei să acorde independență țării lor.

Parada negrilor, în acordurile unor excelente formații de jazz. La o astfel de serbare l-am auzit pe Armstrong dînd semnalul de începere ; și trompeta lui avea o tulburătoare rezonanță de glas omenesc.

Parada portoricanelor, a oamenilor celor mai săraci din marele oraș. Defilează, mîndri, pompierii și polițiștii portoricani : ei sînt cei care au izbîndit, și-au făcut un rost. Gunoierii, echipele de deratizare, paznicii din parcuri : își poartă uniformele cu un orgoliu din cale-afară de trist.

Pătimașă paradă a spaniolilor, cu fete care dansează, ciocnindu-și tocurile bătute în metal pe scîndurile platformelor montate pe camioane. Pe trotuare mulțimea flutură stegulețele statelor latino-americane. Cîndva, mi s-a spus, parada se desfășura pe Avenue of the Americas (cărcia newyorkezul adevărat îi spune, simplu, Sixth Avenue) ; dar spaniolii au socotit că ar accepta o situație de inferioritate dacă nu și-ar muta și ei parada pe Fifth Avenue.

La Seattle, în prima săptămînă a lui mai, se organizează parada bărcilor care trec pe canalul dintre Ocean și Lacul Washington, pe sub Podul Universității și pe Lacul Union : se serbează deschiderea oficială a sezonului de navigație. Sute de ambarcațiuni de tot felul arborînd marele pavoaz, trec prin ecluze. Parada e deschisă de președintele Uniunii pescarilor, pe un yacht ornat cu drapelul statului Washington, cu mari jerbe de flori. În spatele lui, cîteva vapoare ale pompierilor aruncă mari jeturi de apă pînă departe, fîntîni arteziene în care se

fărîmitează culorile curcubeului. Urmează, fără vreo ordine anume, celelalte nave. Vaporase de 15—20 de locuri, vase de croazieră, plutesc cu un fel de vanitate a eleganței costisitoare. Vase mici, pescărești. Bărci cu motor. Și sute de bărci cu pînze. Toate împodobite cu stegulețe și flori. Printre ele, un tramvai vechi care, prin nu știu ce miracol, plutea, împins cu îndemînare de doi băiețandri, foarte mindri că tulburau, cu nava lor improvizată, cu vopseaua veche, scorojită, solemnitătea momentului.

Într-o zi, nespus de rece, în Wisconsin, pe gheața lacului Winnebago am văzut parada săniilor cu pînze, descriind curbe largi și repezi sub vîntul tăios care spulbera zăpada de pe țărm.

Dar sînt și altfel de parăzi. Am văzut o dată, la un program de seară al televiziunii newyorkeze, imaginea unei cruci imense, aprinsă în pragul casei unui profesor din Queens, care se declarase de acord cu programul guvernului, program potrivit căruia copiii din cartierele predominant negre să fie duși cu autobuzele Departamentului Educației la școlile cu elevi albi și, în locul lor să vină copiii albi. Ku Klux Klanul, interzis de lege, așeza în poarta tînărului profesor acest semn sinistru al amenințării, dezgropat din vremuri de demult, pe care majoritatea americanilor le voiau uitate pentru totdeauna. Klanul s-a oprit aici, nu și-a putut împlini amenințarea: dar crucea aceea aprinsă pe o stradă a marelui oraș avea semnificația unui grav avertisment. Rasiștii nu se socotesc învinși cu totul.

Cîțiva americani inocenți și alții mai puțini inocenți

Poștașul de pe University Way, din Seattle. Un bătrînel fragil, cu figură distinsă, cu cămașă albă, impecabilă, papion colorat, întotdeauna proaspăt ras, mirosind discret a colonie de paciuli. Surîdea de cîte ori ne întâlnea pe stradă, ducîndu-și mîna la cozorocul șepcii și murmură : „Glad to see you“ — Mă bucur să vă văd. De cîte ori treceam dimineața, spre universitate, mă saluta cu același zîmbet prietenos. Împingea căruciorul de pînză groasă de cort, dîldora de plicuri, de reviste și de colete. În fiecare zi ne lăsa în cutia de scrisori nelipsitele reclame, abonamentele la reviste, cărțile și discurile comandate la diversele cluburi și librării din alte orașe. Numai într-o singură împrejurare suna la ușă și ne întindea scrisoarea, uitîndu-se bucuros la noi prin lentilele ochelarilor cu ramă subțire, de metal.

— O scrisoare din România !...

E obiceiul, în multe orașe americane, ca în ajunul sărbătorilor de iarnă să se pună lîngă cutia de scrisori o felicitare pentru poștaș. Noi i-am lăsat, învelit într-o hîrtie cu ace de brad, un disc cu muzică românească. A sunat și ne-a mulțumit, ceremonios și puțin demodat, „în numele lui și al soției sale“. I-am dat, așa cum se obișnuiește cînd te muți, adresa de la New York ; recunoșteam, după aceea, caligrafia lui îngrijită pe fiecare etichetă de

abonament la reviste, îndrumată la noua adresă. Ne-a trimis și o scrisoare, mulțumindu-ne încă o dată pentru disc și mărturisindu-ne că „îl ascultă adesea, gîndindu-se la noi“.

Venise, cu mai multe zeci de ani în urmă din Quebec, și era foarte mîndru să vorbească franțuzește cu noi.

În general, americanii nu-i iubesc foarte mult pe poștași. „Le ducem prea multe facturi, conturi de bancă, scrisori de credit“ — ne explica amicul nostru din Seattle. „No news, good news“ — cînd nu primești nici o veste, asta e o veste bună, spun adesea americanii, cu un umor plin de scepticism. Întîlneam și la New York grupurile de factori poștali, împingînd dimineța cărucioarele din pînză de cort, pline de plicuri, reviste și pachete. Nu-l știam pe cel care ne lăsa corespondența în cutia metalică de la parter ; niciodată nu ne-a sunat la ușa să ne întindă, cu un zîmbet, plicul îndelung așteptat : „O scrisoare din România !“.

Întotdeauna punctuali (pe fiecare cutie unde se depune corespondența e scrisă ora la care camioneta poștei vine s-o ridice și, de cîteva ori, mi-a fost dat să constat că nu întîrzia nici măcar cu un minut), îndatoritori, dar cu o politețe oficială. O statistică din 1974 dezvăluie că, în acel an, poșta americană transportase 91 miliarde de „piese de corespondență“. Numai la New York veniturile poștei au atins 490 de milioane de dolari ; și asta înainte de sporirea spectaculoasă a taxelor poștale. „Poșta americană — îmi spunea un editor — e cea mai mare întreprindere de afaceri din lume ; și cusururile ei provin din birocrăția inerentă oricărei întreprinderi cu atîtea milioane de salariați.“

Dar prietenul nostru din Seattle părea că trece zîbind, nepăsător la mecanismul complicat al întreprinderii cu venituri de jumătate de miliard de dolari : el continua să

aibă convingerea că menirea lui e aceea de a împărți vești bune prin casele oamenilor.

Intendenții imobilului în care am locuit la New York. La început, cînd am închiriat apartamentul, ne-a condus un tînăr subțirel, cu gesturi suspect de molatece, îmbrăcat în culori vii, purtînd cizmulițe cu placheuri ce pocneau pe cimentul coridoarelor. Peste multă vreme ne-am dat seama că vecinii noștri, cei care se certau noaptea, făcîndu-și fărîme mobila, și primeau vizitatori ciudați, vorbindu-le în șoaptă, trebuie să fi fost amici cu tinerelul cu cizmulițe și că în alegerea locatarilor aveau și ei un cuvînt de spus : n-aveau nevoie de oameni suspicioși. Străinii, da : ei nu înțelegeau ce se întîmpla, de ce vorbeau oamenii în șoaptă și de ce vecinii își spărgeau mobila.

La un moment dat, tinerelul a dispărut. A venit în locul lui o familie numeroasă, umplînd cu larmă coridoarele clădirii. O femeie zdravănă care, cît era ziua de lungă, mătura treptele, ștergea tapetele de pe culoare, aspira praful și spăla geamurile. Nu știu ce s-o fi întîmplat, dar într-o bună zi ne-a spus, cu ochii roșii de plîns, că trebuie să plece.

A apărut un bărbat de vreo 30 de ani, cu mers greoi, de pinguin, care umbla peste tot tîrîndu-și papucii imenși, însoțit de o rață. Orătania îi semnala prezența prin ungherele clădirii, măcăind zgomotos. Dar seara, cînd intendentul suna la ușa vecinilor și vorbea cu ei în taină, venea singur, lăsîndu-și rața în apartament. Omul cu rața era veșnic neras, ochii speriați te priveau din dosul unor lentile groase, mîinile se mișcau întruna, stîngace, fără rost. De cîte ori liftul își deschidea ușile și cineva intra în clădire, ochelarii cu lentile groase sclipeau, curioși, din vreun ungher întunecat.

Odată, într-o zi friguroasă de ianuarie, prin nu știu ce întâmplare, cineva a deschis ușa unui bețiv : vagabondul, un bătrîn cu obrajii mîncați de o boală îngrozitoare, s-a culcat de-a curmezișul coridorului, pe mochetă. Era unul dintre acei nefericiți locuitori ai străzilor din New York, murdari și flămînzi, despre care nu știi niciodată unde stau și din ce trăiesc. Omul cu rața a devenit dintr-o dată viteaz. L-a luat de guler, l-a împins în jos, pe scări și l-a dat afară, în stradă. Bețivul se supunea cu o umilință ce-ți făcea rău :

— Am înțeles, domnule ! Plec, domnule ! Nici o problemă, domnule !

Dar intendentul nostru se făcea nevăzut sau devenea din nou grozav de stîngaci și de timid cînd se iveau alți bețivani, cu înfățișare la fel de nenorocită, cu pantofii spărți, cu hainele rupte și mototolite, murdari, cu glas gîjiit. Aștia erau, cu siguranță, „cunoscuți de-ai casei“, adică de-ai vecinilor noștri (probabil clienți de-ai lor) și omul cu rața știa că n-are voie să se amestece. Altminteri, indiscreția lui ar fi fost sancționată ca și aceea a predecesorilor și intendentul n-avea altă meserie și era bucuros că, știind cînd să tacă, nu trebuia să-și caute slujbă — lucru greu și pentru cei calificați într-o profesie serioasă și, firește, cu atît mai greu pentru un biet intendent, greoi și leneș, care lăsa gunoiul să se strîngă nestingherit pe scări și prin colțuri.

Omul cu căciuliță. N-am știut niciodată cum își cîștigă existența. Stătea ceasuri întregi pe treptele prăvăliei de zarzavaturi de peste drum, ale băcăniei de alături, ale magazinului de lămpi. Nu se uita la nimeni, ochii de un albastru copilăresc priveau peste acoperișurile caselor, spre cer. O bărbuță rară, o figură fără vîrstă, obraz neted și roz, întotdeauna de o seriozitate cam ridiculă. Nu l-am văzut niciodată cu sticla învelită în ziar, aștep-

tîndu-l alături, pe trotuar, ca pe atîția alți vagabonzi ai străzii newyorkeze. Din cînd în cînd ducea cînte-un pachet cu cumpărături comandate de cineva prin telefon ; probabil primea un dolar sau doi, să-l lase la vreo adresă în cartier. Avea atunci o figură preocupată, aferată, puțin comică.

Umbla întotdeauna repede, strecurîndu-se prin mulțime cu grijă, să nu se lovească de ceilalți. Purta, iarna și vara, o căciuliță de lînă, cu un moț care fusese pe semne, cîndva, roșu. Sîmbăta venea la spălătoria automată aducîndu-și o cămașă sau două învelite în ziar. Le punea în mașină și se așeza pe scaun, așteptînd cu un fel de demnă indiferență, picior peste picior, lăsînd să i se vadă tenișii spărți și pantalonii roși și cîrpiți stîngaci.

Nu părea să cunoască pe nimeni, nu l-am văzut vorbind cu cineva. Își ducea singurătatea prin îmbulzeala străzii newyorkeze, fără speranțe și fără deziluzii, stranie epavă omenească, pîrînd că se chinuie să nu simtă prea tare tristețea lumii.

Tinerii soți din Ravenna Avenue, Seattle. El — 25-26 de ani. Ea — 22-23. Studenți. Aveau doi copii : unul care lipăia cu picioarele goale prin iarba din jurul casei, celălalt — cel mic — care dormea cît e ziua de lungă, într-un coș atîrnat de ramurile unui copac. Părinții, întinși în iarbă, învățau. Sau îi auzeai cum repară podelele, cum schimbă o clanță la ușa sau înlocuiesc o treaptă stricată a scării vechi, de lemn. După-amiezele cîntau : el la vioară, ea la violoncel. Vreme de-o săptămînă au dispărut. Ne lipseau zgomotele acelea domestice, sunetele calme ale sonatelor lui Brahms, bocănitul ciocanului pe veranda de lemn, strigătele copiilor. Cînd s-au întors, am aflat că fuseseră la Spokane, în partea de est a statului Washington, unde trăiau părinții ei. Veniseră toți cei cinci

copii să-i ajute pe bătrîni să-și repare casa și să și-o zugrăvească. Ceea ce se întîmpla foarte rar, totuși, în familiile americane. Îi vedeam cîteodată pe aleile campusului : el, de mină cu băiețelul cel mare (3 ani), ea purtîndu-l pe cel mic în obișnuitul sac prins de umeri. N-aveau cu cine să-i lase acasă (o *baby-sitter*, persoana angajată să stea cîteva ceasuri cu copiii și să aibă grijă de ei, costă — totuși — cîtiva dolari) și profesorii nu obiectau niciodată împotriva prezenței copiilor în orele de curs.

El își pregătea doctoratul în fizică, ea termina cursurile departamentului de pedagogie, specializîndu-se în defectologie : urma să se ocupe de educația copiilor infirmi. Erau întotdeauna singuri, nu păreau să aibă prieteni. O singură dată l-am întîlnit pe el în sala fișierelor bibliotecii de filologie, artă și filosofie ; mi-a zîmbit și a vrut, parcă, să se justifice :

— Vreau să-l recitesc pe Hegel. Simt că înțeleg mai ușor problemele fizicii, dacă știu măcar problemele de bază ale filosofiei.

Atunci am stat mai îndelung de vorbă. Era îngrijorat : peste cîteva luni terminau amîndoi și încă nu știau ce-o să se întîmple cu ei. Trimiseseră cereri de serviciu la cîteva zeci de instituții și de școli și nu primiseră decît răspunsuri negative. Perspectivele erau sumbre ; poate că va trebui, în cele din urmă, să se ducă la Spokane, să îngrijească livada de meri a bătrînilor.

— Pentru asta, zîmbi el amar, nu era nevoie de doctorat în fizică. Dar trebuie să trăim. Avem și copii. Poate că ei vor avea o viață mai liniștită. Dacă statul nu poate garanta că, odată angajați într-o slujbă, ne va apăra postul, înseamnă că îi încetează o funcție importantă.

În toamna aceluia an am plecat din Seattle la New York. M-am întors, pentru cîteva zile, la începutul verii

următoare. Pe veranda casei de pe Ravenna Avenue am văzut alți locatari. Unde or fi ajuns cei doi tineri cu copiii lor ? Să fi devenit, cu adevărat, cultivatori de meri în Washingtonul de est ?

Electronistul de lângă Philadelphia. Un domn distins, de aproape 60 de ani, cu părul alb, pieptănat cu grijă, așa cum se purta înainte de război. Era inginer la o întreprindere constructoare de mașini electronice. Cel mai entuziast admirator al artei soției sale — pictoriță.

Își făcuse o instalație complicată de aparate de radio, magnetofone și patefone care duceau muzica, după voie, în toate colțurile casei : în salon, în dormitoare de la parter, în bucătărie, în cămăruța de oaspeți de la etaj, în garajul din fundul curții.

Dar mîndria lui cea mai mare era orga, instalată în fostul atelier de lângă garaj, umplînd tot spațiul cu țevi și cu pedale. O cumpăraseră „foarte ieftin“ de la o biserică pe care edilii unui orașel din Pennsylvania o demolaseră în urmă cu cîțiva ani (am văzut și eu la Trenton, în New Jersey, un anunț de vînzare, pe pereții unei biserici de lemn, construită pe la începutul secolului). Aduseseră pe rînd toate miile de piese și le montaseră cu grijă în odăița din curte. Învățaseră pe urmă, sistematic, să cînte. Și cea mai mare bucurie a lui era să-și invite oaspeții și să le cînte Bach sau Haendel, după ce le povestea, zîmbind ca un copil, cum își cumpăraseră orga și cum o montaseră, cu mîinile lui, bucată cu bucată.

Decanul de la Portland. Un om blajin, prietenos, pe care-l întâlneai tot timpul pe coridoarele departamentului de literaturi și limbi străine. Descindea dintr-o familie de pionieri venită la mijlocul secolului trecut pe malul Pacificului unde întemeiaseră orașul Astoria, la vărsarea în ocean a fluviului Columbia. Străbunicul lui scrisese o descriere a locurilor și el o publicase într-o ediție,

foarte bine primită de critică. Autor al unor solide monografii ale poezilor americani moderni.

Cînd a aflat că voi merge la aeroport să-i primesc pe ai mei, s-a oferit să mă însoțească :

— Mașina mea e cea mai încăpătoare din tot departamentul. Are un port-bagaj mare și, probabil, familia dumitale o să aibă multe geamantane.

De fapt, vroia să le ureze cel dintîi bun-venit. A avut grijă să dea telefon la aeroport, să se intereseze de ora exactă a sosirii. Cu cîteva săptămîni înainte, cînd stăteam încă la hotel și nu izbutisem să mă descurc în anunțurile publicitare ale ziarelor și să-mi găsesc o locuință, el mă ajutase (împreună cu doi colegi de departament, profesorii Vehvilainen și Ković, amîndoi dispăruți, cărora le păstrez o pioasă amintire prietenească) să închiriez un apartament. Și, mai tîrziu, cu mașina lui, „cea mai mare din departament“, ne dusesse — pe mine și pe ai mei — într-o neuitată plimbare de-a lungul Columbiei, unde, printre munții cu povîrnișuri înalte, se prăvăleau cascade cu nume indian : Multnomah, Memaloose, Klickitat...

Ne-a invitat, în cîteva rînduri, la casa lui, în fundul unei alei cu brazi Douglas, răspîndind o mireasmă de rășini înfierbîntate de soare. O casă nu prea mare, dar clădită solid, sclipind de curățenie, inundată de lumina care intra pe geamurile largi.

Soția lui era o foarte cunoscută autoare de cărți pentru tineret. O femeie înaltă, de o suplețe uimitoare la cei peste 60 de ani. În fiecare dimineată cobora pe poteca din spatele casei și înota o oră în apa rece a lacului Oswego, întinsă ca o lespede de metal strălucitor printre țărmurile cu păduri de brad.

Îi interesa pe amîndoi să afle cît mai multe lucruri despre România. Mai tîrziu, cînd eram la New York,

am primit de la ei o ilustrată din București : se întorseră dintr-o excursie la mănăstirile Bucovinei și țineau să ne spună cât fuseseră de emoționați când văzuseră picturile vechi de aproape o jumătate de mileniu.

Tot așa de emoționați, dar pentru alte motive, cum fusesem noi într-o dimineață când, cu surîsul lui de om tânăr, decanul Franchere ne întâmpinase, spunîndu-ne rar :

— Bună ziua. Ce mai faceți ?

Își procurase un manual de română de la Pauli Vehvilainen (fost, în 1967—78, profesor oaspete la Cluj) și se străduise să învețe cuvintele astea simple care, credea el, ne vor bucura mult. Și a avut deplină dreptate.

Doamna cu păr alb din Seattle. Descendentă a unei familii norvegiene, stabilită acum vreo 80—90 de ani în câmpiile reci ale Dakotei de Nord. A venit la Seattle înainte de al doilea război mondial, unde s-a căsătorit cu un tânăr inginer energetician care lucra pe atunci la proiectarea uzinei de la stăvilarul Grand Coulee, cea mai puternică din Statele Unite. El, fiul unor emigranți veniți din Cehia, la începutul secolului.

Deși trăia de patruzeci de ani într-un oraș mare, ea nu părea a se fi deprins cu viața de aici. Aveau o căsuță curată, pe un deal abrupt din partea de la sud de rada portului. Spre deosebire de grădinile cartierului scandinav, Ballard, de un verde imaculat, cu pîlcuri de brazi și de ienuperi, pajiștea din jurul casei acestei doamne, ai cărei părinți veniseră și ei din Scandinavia, era plină de cascada florilor de rododendron, de hortensia, de trandafir sălbatic, de dalia, de margarete, de lalele și de maci portocalii, așa cum am văzut numai acolo, în Pacificul de nord-vest. Era un fel de bucurie a culorilor necunoscute în ținutul copilăriei, în orizontul nesfârșit, de un verde-gălbui al Dakotei.

După o vreme, au început să care, încetul cu încetul, materiale de construcție într-o poiană din Munții Cascadelor. Și, într-un an — un an și ceva — și-au clădit o casă de birne. O cameră de dormit, o bucătărie mică și un duș. Și o verandă deschisă spre pădure. Și-au clădit-o singuri, cu mâinile lor, în *week-end-uri* și în concediu. Am primit (ne mutasem, între timp, la New York) nenumărate poze ale căsuței din munte : totul era minuscul, bucătăria — o chiuvetă, o măsuță, un reșou cu două ochiuri, un raft cu vase de aluminiu ; dormitorul — două paturi suprapuse, fiecare cu o mică lampă de citit, o masă pliantă și două scaunele pentru dejun și cină. În pachetelele cu fotografii ne trimitea câte un borcănaș de marmeladă din fructe de pădure.

Măruntă, energică, cu ochi albaștri de norvegiană, surizători ca ochii unei bunici, doamna din Seattle mi s-a părut întruchiparea acelor virtuți ale americanilor de demult, care și-au clădit casele singuri, cu mâinile lor. Și care știau să se bucure cu simplitate de natură.

Era mândră că undeva, pe țărm, era o statuie a vikingului norvegian Leif Erikson, cel dintîi navigator, ajuns, în anul 1 000, pe continentul acesta. Își iubea țara. Era dornică să le arate oaspeților cît de frumos e orașul, cît de minunate împrejurimile. Voia ca ei să păstreze o bună amintire despre America. Găzduia musafiri veniți din Nepal, din India, din Norvegia și îi ducea în munți cu automobilul ei, să le demonstreze cît de pline de farmec pot fi acele locuri.

Suferea sincer cînd afla că la nu știu ce universitate îndepărtată studenții s-au ciocnit din nou cu poliția. Că la niște uzine de avioane din California au fost concediați muncitorii. Suferea cînd citea în ziar că, în ajun, indicele poluării se apropiase de cifre periculoase. Cînd auzea

despre copiii vreunor cunoscuți că au terminat universitatea și că nu și-au găsit slujbă.

— Țara asta nu mai e cum a fost odinioară. Ce s-o fi întâmplat cu ea ? Și dădea îngrijorată din cap.

Tînărul doctorand în chimie. Vecinul nostru din Union Bay Circle, la Seattle, din anul 1970—71, cînd am stat în casele de lemn ale universității, foste barăci ale unei tabere de instrucție militară, transformate în locuințe pentru familisti. Înalt, solid, cu voce groasă, ai cărui pași se auzeau tîrziu, noaptea, întorcîndu-se, bocănind, acasă. Se pare că fusese un student strălucit, că profesorul său — savant respectat — îi prezisese un viitor cu totul excepțional. Dar departamentul de chimie îl anunțase oficial, printr-o scrisoare, că nu va avea posibilitatea să-l angajeze și că, spre regretul său, decanul școlii de științe a respins propunerea șefului de catedră, din lipsă de fonduri.

A început să trimită scrisori în toată țara. Răspunsurile veneau, unul după altul, negative. El se întorcea și acum tîrziu acasă, dar, evident, nu venea de la laborator (unde lucrase la o teză, pare-se extrem de interesantă, asupra unei noi metode de analiză a aerului). S-a întâmplat de multe ori ca, văzînd lumină la noi, să bată în ușă (cam cu multă putere) și să intre. Avea ochii roșii și mirosea a alcool. Ai mei dormeau. Nu părea să-și dea seama de asta : vorbea tare, se înverșuna, începea să strige împotriva universității, a guvernului, a președintelui Statelor Unite.

— Avem prea mulți dușmani în țara asta !

Încercam să-l domolesc. Cînd era gata să iasă, descoperea într-un colț televizorul. Se repezea la el :

— Ce caută aici fabrica asta de minciuni ?

Cu multă greutate, îl scoteam binișor din casă. Îi auzeam imediat, în apartamentul de alături, glasul gros,

după care urma plînsul copilului de cinci ani, trezit din somn. Scena se repeta aproape în fiecare noapte.

Începuse să citească filosofie, cu un fel de disperare. Încerca să găsească „rostul existenței universale“ ; la cel al propriei existențe se părea că renunțase. Nevastă-sa era o resemnată. Lucra ceramică, la o cooperativă, și câștiga puțin. Își vînduseră mașina. Angajamentul lui la universitate încetase de cîteva luni și administrația caselor din Union Bay le pusese în vedere că trebuie să se mute. Chiria era neplătită de cîteva luni. Dick lipsea toată ziua de acasă și se întorcea tîrziu, noaptea, mirosind a alcool. Soția lui îl aștepta, așezată pe treptele de lemn ale verandei și-l asculta, răbdătoare, cum se înverșunează împotriva tuturor.

Am mai primit de la ei o scrisoare, tîrziu, la începutul lui 1972. Nu rezolvaseră nimic definitiv ; el căpătase o slujbă temporară la laboratorul de analize al unui spital. Băiatul ne privea dintr-o fotografie cu aceiași ochi mari, rotunzi, mirați. Prea serios pentru vîrsta lui. Pe urmă, n-am mai știut nimic despre ei.

Bătrînul chelner de pe Second Avenue. Se apropia de masă, cu pași tîrșiți, cu o figură profund nemulțumită că trebuie să se deranjeze pentru tine. Îți întindea lista de bucate și privea absent spre un colț al tavanului. Îl întrebai, oprindu-te cu degetul la un fel de mîncare, tradus și în franceză.

— Cum e rața ?

Se întorcea uimit spre tine, te privea cu un fel de milă și răspundea :

— Rața e un animal inși-i-i-pid, scoțînd astfel din discuție toate rațele din lume și toți clienții care se interesează de soarta lor. Părea jignit că-i ceri o mîncare cu totul vulgară, cînd el ar vrea să-ți aducă sosuri complicate, pregătite după rețetele celebre ale lui Escoffier sau

Brillat-Savarin. După aceea, cu un aer protector : îți lua haina și o așeza, împăturind-o cu grijă, pe spătarul unui scaun tras de la masa de alături :

— Uite-așa ! Aici n-o să calce nimeni pe ea.

Cînd îl întrebai „ce fel de marmeladă se pune în clătite ?”, îți răspundea plictisit :

— Marmelada e marmeladă !

Dacă-i cereai ca ouăle să fie prăjite bine, dar gălbenușul să rămînă moale, te scruta îndelung, își depărta în lături carnetul pe care-și nota comanda, cu un aer ce părea să zică :

— Văd că o să am de furcă cu dumneata, dar să știi că sînt pregătit să fac față oricărui client de soiul ăsta.

Colegul lui era ceea ce s-ar numi „chelnerul paternalist”. L-am auzit discutînd cu un client care nu părea a fi un obișnuit al localului, dar făcuse imprudența să ceară „o mîncare mai ușoară”, pentru că nu se simțise bine.

— În regulă, o să vă aduc friptura, dar atunci n-o să vă mai servesc și supa cu crutoane. V-ați umple prea mult stomacul. Mai bine o să vă aduc la început niște ficăței de pasăre. Grozavi. Cum ? Spanac ? Da'de unde ! Morcovii sînt mult mai sănătoși.

La altă masă :

— Cum, nu vreți cartofi ? Cum vine asta ? De ce ? Sînteți exact cum trebuie : nici prea grasă, nici prea slabă. O femeie nu trebuie să arate ca un băț.

Era limpede : singura posibilitate de a te apăra de avalanșa de sfaturi binevoitoare, era să li te supui.

Unui tînăr care lăsase în farfurie o coajă de pînc dintr-un servici uriaș, cu mai multe straturi de șuncă, de salam și de cașcaval :

— Ce se întîmplă, drăguță ? Nu-ți place ?

Și, luînd farfuria, în drum spre bucătărie se întorcea spre tine și-ți spunea, indignat :

— Generația asta nu mai știe să trăiască așa cum trebuie. Asta e problema ei. Nu mai știe să mănince ca lumea și de-aici îi vin toate necazurile.

Frizerul din Portland. În vitrină, o reclamă, într-o ramă roșu-alb-albastră — culorile naționale ale Statelor Unite : „Păstrați frumusețea Americii. Tundeți-vă !“. Îndemn pe care, ce-i drept, multor tineri nu le-ar fi prins rău să-l asculte. Frizerul, vorbăreț ca majoritatea confrăților săi din întreaga lume :

— Merge greu, domnule. De cînd cu aparatele astea electrice de bărbierit, de-abia dacă mai am un client o dată la o lună. Și, de cîțiva ani, așa a început și cu tunsul. Ce să mă fac ? Să-mi schimb meseria ? Generația asta tină ră trăiește anapoda. Nu se mai tunde și de aici vin toate necazurile. Ale ei și ale mele.

Îngrijitorul negru din Union Bay. De dimineață, de cum se ivea în preajma caselor, cetele de copii se țineau după el. Le vorbea domol, se apleca și ridica o plantă, o gîză ; le-o arăta, ei se strîngeau în jurul lui și-l ascultau cum le explica în amănunt cum cresc ierburile și cum se mișcă viețuitoarele mici. Îi vedeai toată ziua împreună, în poiană, unde el cosea iarba, pe prundișul de lîngă lac, în spatele casei. Cînd avea de reparat ceva într-o locuință, intra urmat de toată trupa de copii ; îl priveau cum meșterea la instalația electrică, la robinete, cum înlocuia o bucată de linoleum uzat sau, pur și simplu, cum descărca mobila din camioneta remorcată de scuter.

Vecina noastră, soția tînărului chimist, îl poftea în casă și el, ostenit de muncă (pe care administratorul, gălăgios, aferat, umblînd mereu cu o cască de protecție, ca și cum chiar ar fi avut ceva de făcut, i-o lăsa lui cu

totul în seamă), era fericit să soarbă o ceașcă de ceai și să schimbe o vorbă.

Pe urmă, salopeta verzuie se vedea din nou în vreun colț îndepărtat al micului cartier de barăci. În jurul ei, ceata de copii ; și, în vreme ce Harry (căruia micii săi prieteni îi spun pe nume) își vede de treabă, amicii lui se opresc, ridică de pe jos o pietricică sau o gîză care li se pare mai interesantă, i-o arată și el le explică totul, răbdător.

Dacă aș alcătui o listă a oamenilor cumsecade întîlniți în Statele Unite, l-aș pune pe unul din primele locuri pe Harry, negrul care-i saluta prietenos pe toți chiriașii barăcilor din Union Bay Circle și trebăluia tot timpul înconjurat de copii, glumind cu ei, vorbindu-le cu seriozitate, de parcă ar fi fost oameni mari.

Negustorul de ziare de pe Third Avenue. Un bărbat între două vîrste, cu mustață stufoasă, cu părul tuns scurt, cu cărare la mijloc, ca într-o fotografie de la începutul secolului. În prăvălia mare, se găseau zecile de cotidiene publicate în New York, în Long Island, în Connecticut și, dincolo de Hudson, în Newark. Reviste ilustrate din întreaga țară : modă, spectacole, cancanuri, sfaturi practice, noutăți discografice, tehnică, agricultură, vînătoare, apicultură, medicină popularizată, turism, silvicultură, radio-televiziune, arhitectură, arte, aviație, povești și versuri pentru copii de diverse vîrste, publicații ale asociațiilor de părinți (mai exact : „Asociațiile părinților și profesorilor”). Dar l-am auzit pe proprietarul magazinului răspunzîndu-i cu glas tare (poate cam prea tare) unui cumpărător :

— Nu, domnule ! Aici nu veți găsi reviste pornografice !

Dealtminteri, manierele negustorului țineau să sugereze respectabilitatea : încasa banii, dădea restul, apăsa butoanele colorate ale aparatului în care se păstrau la

gheață sucurile sintetice. Întindea paharul de carton, așezat pe o tăviță metalică. Totul cu multă sobrietate, surîsul de o politețe profesională, ferindu-se să nu devină prea familiară. Corect, precis, eficient.

Din cînd în cînd, intra în prăvălie un alt domn, și el cu totul și cu totul respectabil. Îmbrăcat cu grijă, bine pieptănat, uitîndu-se la lume din spatele unor ochelari cu ramă subțire, de aur. Răsfoia o revistă și aștepta pînă ce negustorul își făcea un moment liber și venea spre el. Era, cu siguranță, singurul client cu care respectabilul patron făcea o excepție și se mișca din spatele tejghelei : cumpărătorul era atît de distins ! Îi lua banii, îi zîmbea (în privința asta nu făcea nici o excepție, îi surîdea strict profesional, numai cît îi îngăduia politețea sobră) și îi întindea, punîndu-i în mînă, un sul de bancnote. Restul, probabil ; se vede că domnul cel distins n-avea decît hîrtii mari. Totul era atît de calm și de distins în magazinul de reviste ! Nimănui nu-i venea la îndemînă să vorbească tare : proprietarul ridica, întrebător, o sprînceană și vinovatul tăcea îndată, jenat.

Într-o zi, la ușile sobrului magazin de ziare și de reviste erau trase obloanele. Și așa aveau să rămînă multe luni de zile, pînă cînd acolo s-a deschis o mică librărie cu ediții de buzunar. Fotografia respectabilului negustor și a foarte distinsului său client care n-avea la el decît bancnote mari au apărut în ziare, împreună cu ale altor persoane, cu înfățișare mai puțin respectabilă. Fuseseră arestați cu toții și urmau să fie judecați pentru trafic de droguri. Banii se adunau la magazinul de reviste și, de aici, la adăpost de orice bănuieli, clientul cu ochelari îi ridica și-i ducea la un alt membru al filierei de unde, pe drumuri complicate, ajungeau la căpeteniile rețelei.

Am aflat povestea de la un vecin de apartament, un danez, care m-a văzut citind în lift reportajul. Pe negustorul de ziare îl știam amândoi. Vecinul meu îl văzuse și pe clientul cel distins, cu ochelari cu ramă de aur. De la el am aflat toată povestea revistelor plătite, așa cum se părea, cu bancnote atât de mari, încît era nevoie să li se dea rest o grămadă de hîrtii.

Polițistul din Bronx. Nu departe de Podul Lexington, care leagă Bronxul de Manhattan, peste râul Harlem, e un cartier comercial foarte activ. Pe cîteva străzi nu prea curate, printre ziduri cu tencuială roasă pînă la cărămidă, se înșiruie cîteva zeci de prăvălii. Mașinile se mișcă încet prin mulțimea gălăgioasă, metroul huruie deasupra, pe podul de fier. La fiecare colț, un polițist cu șapca lăsată jos, pînă la sprincene, ceea ce-l obligă să-și lase capul mult pe spate și să privească pe sub cozoroc. Măciucă scurtă de lemn și revolver mare, foarte vizibil.

Într-o zi, pe la amiază, ora obișnuită a aglomerației, ieșeam dintr-un magazin cînd am văzut un automobil sport, cu caroseria argintie ca un fuselaj de avion, oprit lîngă bordura trotuarului : omul de la volan îi spunea ceva polițistului. Era la vreo 70—80 de metri de locul unde mă aflam și, în zgomotul străzii, nu-l înțelegeam. Polițistul îl asculta, legănîndu-și măciuca și privindu-l, fără expresie, pe sub cozoroc. Mesteca gumă și părea cu totul indiferent la tot ce se întîmpla pe lume. Omul din mașină se înfierbînta tot mai tare, dădea din mîini și arăta ceva spre capătul străzii.

Mulțimea se strînsese în jur și se uita la cei doi actori ai scenei, pentru mine — mută. Și, deodată, polițistul a încetat să mai mestece. A dus mîna la sold, s-a proptit în tocul revolverului și a zis ceva. Din partea cealaltă a străzii veneau, parcă în silă, de-abia mișcîndu-și picioarele,

legănându-și și ei măciucile, alți doi polițiști, privind pe sub cozorocul coborît pînă în dreptul sprîncenelor și mestecînd gumă. Omul s-a uitat la ei și a coborît din mașină. Era un tînăr slăbuț, cu *blue-jeans* și cu cămașă cu mîneci suflecate. Primul polițist l-a apucat strîns de guler și, deși era limpede că tînărul n-avea de gînd să se împotrivească, l-a trîntit cu pieptul pe capota motorului și a început să-l percheziționeze. Alți doi polițiști se apropiau, mestecînd și privind pe sub cozoroc. Unul din ei l-a smucit și i-a prins cătușele; celălalt a scos încet de la piept o broșurică și a început să-i citească. Probabil fi comunica, potrivit regulilor, care-i sînt drepturile constituționale. Omul părea năucit. Își băgase capul între umeri și se lăsa dus, pesemne la circumscripția polițienească de după colț.

Lumea începuse să se risipească. Cîțiva au trecut pe lîngă mine și i-am auzit comentînd și rîzînd: automobilul fusese reclamat că plecase de la un loc de parcare, la cîtva timp după ce automatul indicase expirarea orei pentru care fusese plătit. Polițistul îl oprișe, el încercase să se justifice; dar se avîntase prea mult în discuție și polițistul zdravăn, cu statură de boxer de categorie grea, se supăraseră. Îl arestase pentru ultraj adus forței publice. Ar fi putut căpăta pînă la 2 ani închisoare.

În ajun, la două străzi de acolo, un bătrîn fusese înjunghiat de un bețiv. Tot la ora amiezei. Dar nici un polițist nu fusese în apropiere. Asasinul dispăruse.

Marile canioane

Oricine stă vreme mai îndelungată în Statele Unite și încearcă să treacă dincolo de impresiile imediate, turistice, constată tot mai clar, pe măsura trecerii timpului, cât de puternice sînt contrastele reliefului acestei țări. Munții Stîncoși, cu povîrnișurile lor de stînci sparte, prăvălindu-se una peste alta într-o priveliște care „face ca limba engleză — scria Theodore Roosevelt — să dea faliment cînd încearcă s-o descrie.” Și, la numai cîteva ore de drum cu mașina, Marile Cîmpii, acoperite de un orizont ce se rotește egal, aburit de galbenul-verzui al cerealelor.

Noaptea de iarnă din California, cînd pe platourile Munților San Bernardino schiorii plutesc prin pulberea proaspătă a zăpezii, în vreme ce la cîteva zeci de mile, în largul coastei de la Malibu oamenii înoată, iar bărcile se leagănă pe apa înroșită cîteodată ireal de algele rupte de furtunile stîrnite lîngă îndepărtatele arhipelaguri ale acificului și ajunse după cîteva luni de zile pînă aici.

Dumbrăvile de măslini și de portocali din Arizona, oprindu-se brusc în marginea marilor pustiuri, unde nu se pot construi nici șosele, pentru că le-ar acoperi curînd nisipurile încinse. Și canioanele despicate de-a lungul

rîurilor din Utah și din Wyoming și Idaho. Stîncile perforate de vînt, țîșnind în mijlocul cîmpiei.

Deși a devenit, pentru cei mai mulți europeni care au trecut prin America, un subiect prea adesea citat în jurnale de călătorie, în poeme și în comentarii mai mult sau mai puțin lirice, Marele Canion al lui Colorado este, cred, un simbol al acestui continent. Un continent care ascunde încă unele colțuri necunoscute. Așa cum au fost, într-un perete de stînci de pe valea lui Colorado, peșterile unde în urmă cu un deceniu a fost găsit un trib aflat pe treapta de civilizație a pietrei șlefuite, neștiind, firește, nimic despre Columb și despre urmașii săi, stăpîni ai unor pămînturi a căror întindere nici nu era bănuită de oamenii aceia pașnici și speriați de năvala aparatelor de filmat și de fotografiat, a magnetofonelor și a altor asemenea mașinării.

Marele Canion. Furtună împietrită a unor straturi de stîncă albăstruie, și galbenă, și roșcată, și violetă. Restogolire a unor cascade de vegetație pe piatra și pe nisipurile acestei rîpe adînci de un kilometru, în străfundurile căreia lucește, abia zărit, rîul. Amintire a celei dintîi zile a creației, cînd muntele s-a despărțit de apă. Copaci cu crengile strîmbate de uscăciune, cactuși imenși, cu țepi ca niște vîrfuri de lance, și tufișuri cu frunze din care picură neconținut un fel de rouă neînchipuit de limpede. Prăpastia asta înspăimîntător de adîncă, unde pămîntul a fost despicat de puterea fluviului, este — așa mi se pare — un simbol al Americii.

Canioanele adînci de sute de metri, tăiate la New York și la Chicago și la Detroit în betonul străzilor. În adîncul cărora, uneori, soarele n-are cum să coboare.

Și adîncile canioane ale lumii sociale. În Alaska, venitul mediu al unei familii era în 1973 de peste 15 000 de

dolari pe an. În Mississippi, ceva mai mult de jumătatea acestei sume. Și asta, în condițiile în care 12,5% din populația Alaskăi e declarată, oficial, ca aparținând categoriei de „săraci” (categorie a cărei definiție, îndeajuns de complicată, presupune „salariu mic sau șomaj, lipsa studiilor, vîrsta sub 20 sau peste 45 de ani sau o infirmitate care-l împiedică pe individ să muncească”). În Mississippi, 45% din populație e inclusă în această categorie. Un stat în care 42,7% sînt „non-albi”. Încă vreo cîteva state cu populație „non-albă” numeroasă : Carolina de Sud (34,9%), Louisiana (32,8%), Alabama (30,3%), Georgia (28,8%) se află printre cele cu procentul cel mai ridicat de săraci ; în ordine, 36,5%, 31,7%, 34,9%, 30,4%. Și apropierea dintre cele două cifre statistice e evidentă. Și alte cifre, cifre reci, impasibile statistici : 30,5% din populația de vîrstă școlară a Alabamei și-a întrerupt studiile înainte de vreme, 30,4% în Georgia, 33,8% în Mississippi, 28% în Carolina de Sud. Adică, aproape o treime din totalul celor care ar trebui să meargă să învețe. Și, mai departe : dintre cei care se prezintă la recrutare, o parte nu dau răspunsuri cît de cît satisfăcătoare la testele de aptitudini intelectuale : 24,1% în Alabama, 28% în Georgia, 25,6% în Louisiana, 32% în Mississippi (deci, o treime) și 44,5% în Carolina de Sud. Aproape jumătate.

În același an în care Universitatea Berkeley conferea 797 de titluri de doctor în științe, cea din Wisconsin 746 și Columbia 583 (cel mai mult dintre toate universitățile particulare). Cînd în întregul învățămînt universitar, 23 089 de tineri și-au luat doctoratul și peste 179 000 — licența.

Delictele publice i-au costat, în 1970, pe americani aproape 21 de miliarde de dolari : asasinătele — 750 de milioane, furturile comerciale — 1,4 miliarde, jocurile de noroc — 8 miliarde, traficul de narcotice — 350 de mili-

oane, salariile poliției — 2,792 miliarde, cele ale judecătorilor — 125 de milioane. Bugetul federal prevedea în acel an 7,325 miliarde pentru educație în școlile publice și 10,167 miliarde pentru conservarea resurselor naturale.

Canioane adânci, denivelări dramatice.

Construcțiile de sticlă și de oțel ale New Yorkului, pe Park Avenue, la câțiva pași de căsuțele stînd să se prăvale, cu ferestrele oarbe și cu pereții coșcoviți. Apartamentele cu grădini de pe terasele etajelor 40—50, elegante, ferite de zgomotul străzii; clădirile rotunde de pe malul lacului Michigan, la Chicago, concepute astfel încît soarele să le cuprindă de-a lungul tuturor ceasurilor zilei; și, în umbra lor, sprijinite în bîrne, casele cu hîrtie lipită în cercevele, în locul ferestrelor. Cerșetorii orbi și paraliticii din pragul Gării Centrale din New York, la trei-patru minute de magazinele luxoase de pe Fifth Avenue.

O țară construită de niște oameni energici, muncitori, care în unele momente sînt de o incredibilă naivitate, de o mare candoare și de un nebănuit sentimentalism. Care pot trece pe lângă tine fără să te observe (pentru că așa cere și politețea și, poate, prudența), sau îți surîd perfect impersonal, dar pot să-ți fie și prieteni care să te înconjoare cu căldură și să se silască să te simți cît mai bine. Și mulți dintre ei s-au purtat prietenește cu noi; și amintirea anilor petrecuți în America va fi întotdeauna însoțită de aceea a unor gesturi ale lor de înduioșătoare gingășie. Oameni care privesc ceasuri în șir luptele barbare între niște nenorociți ce se lovesc, sîngerîndu-se și mutilîndu-se; dar stau, răbdători, la rînd să vadă o piesă de Eschil. Orașe în care violența se năpustește în străzi, amenințătoare; dar unde parcurile se umplu în fiecare săptămîină de tineri care cîntă nostalgice cîntece *country*.

Și unde concertele în aer liber ale Filarmonicii au un public de multe zeci de mii de persoane.

Unde sălile de o augustă sobrietate ale marilor biblioteci cu milioane de cărți se află în imediata vecinătate a prăvăliilor murdare, cu vitrine pline de praf care vind literatură pornografică.

Unde la câteva mile de vuietul neconținut, de aburii cu miros greu ai orașului, te întâmpină tăcerea netulburată a pădurilor și foșnetul metalic al ierburilor uscate din prerii.

Hărțile vastelor ținuturi dintre Pacific și Atlantic ar trebui să deseneze multe canioane.

Unele, ca pe valea lui Colorado, unde miracolul se petrece la lumina soarelui. Altele, adânc ascunse în pământul continentului, numit atîta vreme îndelungată „Lumea Nouă“ ; și pe care călătorii nu conținesc s-o descopere de atîtea sute de ani.

Sumar

Cuvîntul autorului / 5

Drumurile / 9

Străzile oraşului / 42

Americanul la el acasă / 124

Magazinul / 168

„După ora şase“ / 219

Cîțiva americani inocenți și alții mai puțin inocenți / 320

Marile canioane / 338

Lector : MARIA CORDONEANU
Tehnoredactor : AUREL BUCUR

Apărut 1977. Bun de tipar 30.09.1977. Tiraaj
70 000 ex. broșate. Coll tipar 10,75.

Comanda nr. 70 413
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”
București — Piața Scintei nr. 1
Republica Socialistă România

DAN GRIGORESCU

marile canioane

marile canioane

marile canioane

marile canioane

**Colecția
Clepsidra**

**EDITURA
EMINESCU**

Lei 7,50